

BUU
BURAPHA UNIVERSITY
WISDOM OF THE EAST

Faculty of Humanities and Social Sciences
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
HUSO

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Academic Journal of Humanities and Social Sciences Burapha University

ปีที่ 34 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม - สิงหาคม 2569 / ISSN: 3027-8171 (Online)

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

ชื่อภาพปก: บุปผานครวดี

ความหมาย: ผลงานชุดนี้เป็นการตีความและถอดความหมายบางส่วนของชื่อกรุงเทพมหานคร ได้แก่ *อมรรัตนโกสินทร์* แปลว่า มีพระแก้วมรกตสถิตอยู่ ตีความผ่านภาพ “วัด” ในฐานะศูนย์กลางแห่งศรัทธา ซึ่งในภาพคือ วัดภูเขาทอง เปรียบเสมือนการเดินทางขึ้นจากโลกมนุษย์ไปโลกธรรม ไปจุดสูงสุดแห่งความสงบ การแสวงหาความดีงามภายในใจ *มหาตลภภาพ* แปลว่า ความงามอันมั่นคงเจริญยิ่ง ตีความผ่านภาพ “ดอกไม้” อันเป็นตัวแทนของความเจริญงอกงาม ซึ่งในภาพคือ ดอกพุด หมายถึง ความบริสุทธิ์ ผ่องใส และดอกบัว ที่หุบและค่อย ๆ บานอยู่ข้างบนเนื่องจากในวัดมีพระบรมสารีริกธาตุ

เจ้าของผลงาน: นายเทวราช วิบูลจิตเจริญ นิสิตชั้นปีที่ 4 สาขาวิชาจิตรกรรมสร้างสรรค์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ผลงานชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของศิลปะนิพนธ์ และได้จัดแสดงในงาน “เทศกาลกาแฟและศิลปะ” (Chonburi Coffee and Art Festival) ณ ศูนย์การค้าเซ็นทรัลพลาซ่า จังหวัดชลบุรี

วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยบูรพา

ปีที่ 34 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม - สิงหาคม 2569

วัตถุประสงค์

1. เพื่อส่งเสริมและเผยแพร่ผลงานที่แสดงทัศนะทางวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
2. เพื่อเป็นแหล่งในการเผยแพร่บทความวิจัยและบทความวิชาการเกี่ยวกับข้อมูลท้องถิ่นภาคตะวันออก

ขอบเขตเนื้อหา

ขอบเขตของบทความวิจัยและบทความวิชาการครอบคลุมเนื้อหาสาขาวิชาต่าง ๆ ทางด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ได้แก่ ภาษา ภาษาศาสตร์และวรรณคดี ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา นิเทศศาสตร์ ศาสนาและปรัชญา สารสนเทศศาสตร์ และจิตวิทยา

กำหนดออกเผยแพร่

วารสารตีพิมพ์เผยแพร่ราย 4 เดือน (ปีละ 3 ฉบับ) คือ

ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม – เมษายน

ฉบับที่ 2 เดือนพฤษภาคม – สิงหาคม

ฉบับที่ 3 เดือนกันยายน – ธันวาคม

ทุกบทความที่ได้รับการตีพิมพ์ผ่านการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิ (peer reviewed) ที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสตร์ดังกล่าวไม่น้อยกว่า 3 ท่าน จากหลากหลายสถาบัน และไม่ได้มาจากสถาบันเดียวกับผู้สนับสนุนบทความ ซึ่งทั้งผู้สนับสนุนและผู้ทรงคุณวุฒิจะไม่ทราบข้อมูลรายชื่อของกันและกัน (double-blind peer review)

ข้อคิดเห็นที่ปรากฏในบทความต่าง ๆ ในวารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ถือเป็นความเห็นและความรับผิดชอบโดยตรงของผู้สนับสนุน

เจ้าของ

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

โทรศัพท์: 0-3810-2344 Email: husojournaleditor@buu.ac.th

อ่านและดาวน์โหลดบทความได้ที่

<https://so06.tci-thaijo.org/index.php/husojournal>

คณะกรรมการกองบรรณาธิการ
วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ ดร.สุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์

คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

บรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พรณิภา อนุรักษ์ากรกุล

มหาวิทยาลัยบูรพา

กองบรรณาธิการ

1. ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ศุภชัย ยาวะประภา	มหาวิทยาลัยรังสิต
2. ศาสตราจารย์ ดร.นันทนัย ประสานนาม	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
3. ศาสตราจารย์ ดร.น้ำทิพย์ วิภาวิน	มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
4. ศาสตราจารย์ ดร.วัชร งามจิตรเจริญ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
5. รองศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา ต้นโพธิ์	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
6. รองศาสตราจารย์ ดร.คนางค์ คันธมธูรพจน์	มหาวิทยาลัยมหิดล
7. รองศาสตราจารย์ ดร.จันทิมา อังคพนิชกิจ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
8. รองศาสตราจารย์ ดร.บุหงา ชัยสุวรรณ	สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
9. รองศาสตราจารย์ ดร.บุลย์จีรา ชีรเวทย์	มหาวิทยาลัยศิลปากร
10. รองศาสตราจารย์ ดร.มรกต ไมยเออร์	มหาวิทยาลัยมหิดล
11. รองศาสตราจารย์ ดร.สันทัต ทองรินทร์	มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
12. รองศาสตราจารย์ ดร.สุณีย์รัตน์ เนียรเจริญสุข	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
13. รองศาสตราจารย์ ประณต คำฉิม	มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต
14. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิตตภา สารพัฒน์ก ไชยปัญญา	มหาวิทยาลัยบูรพา
15. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภูมรินทร์ ภิรมย์เลิศอมร	มหาวิทยาลัยบูรพา
16. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศรีหทัย เวลล์ส	มหาวิทยาลัยบูรพา
17. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมภพ ไผ่ภูโสมานั่ง	มหาวิทยาลัยบูรพา
18. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุนทร สุวรรณละออง	มหาวิทยาลัยบูรพา
19. ผู้ช่วยศาสตราจารย์วัชรพงษ์ แจ่มประจักษ์	มหาวิทยาลัยบูรพา

ฝ่ายพิสูจน์อักษรและประชาสัมพันธ์

- นางสาวกรรณิกา โสนาพูน
- นายประกร เกกิงเกียรติ

ฝ่ายประสานงาน

นายธนภัชสร เสนาเพ็ง

ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความ
วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
ปีที่ 34 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2569)

ศาสตราจารย์ ดร.ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์	สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
ศาสตราจารย์ ดร.สิริจิตต์ เดชอมรชัย	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ศาสตราจารย์ ดร.สำเนียง เลื่อมใส	มหาวิทยาลัยศิลปากร
รองศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา ตันโพธิ์	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
รองศาสตราจารย์ ดร.จุฑามาศ แหนจอน	มหาวิทยาลัยบูรพา
รองศาสตราจารย์ ดร.ชมพูนุท โกสลากร เพิ่มพูนวิวัฒน์	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
รองศาสตราจารย์ ดร.ชัชวดี ศรีลัมพ์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร.ชาญณรงค์ บุญหนุน	มหาวิทยาลัยศิลปากร
รองศาสตราจารย์ ดร.ภมรพรรณ ยุธยาตร์	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
รองศาสตราจารย์ ดร.ภาคภูมิ ใจอารี	มหาวิทยาลัยบูรพา
รองศาสตราจารย์ ดร.วิศิษฐ์ ปิ่นทองวิชัยกุล	มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม
รองศาสตราจารย์ ดร.ศศิวิทย์ วงษ์มณฑา	มหาวิทยาลัยบูรพา
รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริมา ปุรินทรภิบาล	มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
รองศาสตราจารย์ ดร.โสวัตร ิน ถ้าง	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร.อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล	มหาวิทยาลัยมหิดล
รองศาสตราจารย์ธิดิมา คุณยศยิ่ง	มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
รองศาสตราจารย์ประณต คำนิม	มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ขจิตา ศรีพุ่ม	มหาวิทยาลัยบูรพา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แคทรียา อังทองกำเนิด	มหาวิทยาลัยนเรศวร
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เจนนิเฟอร์ ขวโนวานิช	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชัชญา สกุนา	มหาวิทยาลัยรังสิต
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชานบีวิช์ ทัดแก้ว	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐา คำชู	มหาวิทยาลัยบูรพา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรีนทร์ นาคสิงห์	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พรรณพิลาศ กุลดิลก	มหาวิทยาลัยบูรพา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัตนพล ชื่นคำ	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศรัญญา ประสพชิงชนะ	มหาวิทยาลัยบูรพา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ	มหาวิทยาลัยรามคำแหง
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สาโรจน์ บัวพันธุ์งาม	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุทนต์ ศรีไสย์	มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุธิดา แจ่มประจักษ์	มหาวิทยาลัยบูรพา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.หอมหวล บัวระภา	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ดร.ศักดินา บุญเปี่ยม	มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี

บทบรรณาธิการ

วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ปีที่ ๓๔ ฉบับที่ ๒ นำเสนอภาพสะท้อนของสังคมไทยที่เชื่อมโยงมิติทางวัฒนธรรม ภาษา เศรษฐกิจ สังคม และนโยบายสาธารณะ ผ่านผลงานทางวิชาการจำนวน ๑๒ เรื่อง ซึ่งล้วนมีจุดร่วมสำคัญในการมุ่งทำความเข้าใจ “มนุษย์” ภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งในระดับโครงสร้างและระดับปัจเจก

ในมิติของอำนาจ โครงสร้าง และความไม่เท่าเทียม งานศึกษาว่าด้วยวาทกรรมศีลธรรมชายเป็นใหญ่ในสถาบันศาสนาได้ชี้ให้เห็นถึงกลไกการผลิตซ้ำอำนาจที่ฝังรากลึกในสังคมไทย ขณะที่งานศึกษาด้านสตรีวัยแรงงานสะท้อนบทบาทและข้อจำกัดของผู้หญิงในครัวเรือนไทยอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งสองประเด็นแสดงให้เห็นว่าความไม่เท่าเทียมไม่ได้ดำรงอยู่เพียงในระดับปัจเจก หากแต่ถูกหล่อหลอมและธำรงไว้ผ่านโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม ในด้านภาษาและวรรณกรรม งานศึกษาเกี่ยวกับคำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต การเชื่อมโยงความในภาษาไทย และการใช้ “ข้อความในภาพ” ในหนังสือภาพเกือบไร้คำภาษาฝรั่งเศส แสดงให้เห็นว่า ภาษาเป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมที่มีได้มีบทบาทเพียงเพื่อการสื่อสาร หากยังเป็นพื้นที่ของการสร้างความหมาย การตีความ และการผลิตองค์ความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง

ขณะเดียวกัน ด้านคติชนและวัฒนธรรม งานศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่ และภูมิปัญญาเกี่ยวกับไก่แม่ฮ่องสอน ได้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมในการสร้างความมั่นคงทางจิตใจ การเสริมสร้างความเป็นชุมชน และการส่งเสริมความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งสะท้อนการดำรงอยู่ของทุนทางวัฒนธรรมในสังคมไทยร่วมสมัยอย่างมีพลวัต นอกจากนี้ ประเด็นการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมยังปรากฏเด่นชัดในงานศึกษาการทำให้ทุนวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า การพัฒนานวัตกรรมสินค้าชุมชน และแนวคิดสวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคม ซึ่งล้วนสะท้อนการเปลี่ยนผ่านจากระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมไปสู่ระบบที่ผสมผสานทุนทางวัฒนธรรม นวัตกรรม และนโยบายสาธารณะ โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความยั่งยืนทั้งในระดับชุมชนและระดับประเทศ ในมิติของการพัฒนาทุนมนุษย์ งานศึกษาเกี่ยวกับกลยุทธ์การเสริมสร้างการรับมือกับความเครียดของวัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ และการส่งเสริมการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมในเด็กปฐมวัย สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของ “สุขภาวะทางจิตใจ” และ “ทักษะชีวิต” ในฐานะรากฐานสำคัญของการพัฒนาสังคมในระยะยาว

โดยภาพรวม บทความในวารสารฉบับนี้มิได้เพียงนำเสนอข้อค้นพบเชิงวิชาการ หากยังร่วมกันสร้างภาพสะท้อนของสังคมไทยที่กำลังเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงในหลากหลายมิติ ทั้งด้านอำนาจ วัฒนธรรม ภาษา เศรษฐกิจ และคุณภาพชีวิตของประชาชน องค์ความรู้เหล่านี้จึงมีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการกำหนดทิศทางการพัฒนาเชิงนโยบาย การสร้างความเข้าใจทางสังคม และการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในสังคมไทย

กองบรรณาธิการหวังเป็นอย่างยิ่งว่า วารสารฉบับนี้จะเป็นพื้นที่กลางทางวิชาการที่เปิดโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การต่อยอดองค์ความรู้ และการวิพากษ์อย่างสร้างสรรค์ อันจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมไทยอย่างมีคุณภาพและยั่งยืนต่อไป

บรรณาธิการ

บทความวิจัย

“นารีพิฆาตหรือเหยื่อของศีลธรรมชายเป็นใหญ่ในสถาบันศาสนา”: การศึกษาและวิเคราะห์เชิงวิพากษ์โครงสร้างอำนาจในสถาบันสงฆ์ไทย ผ่านกรณี ‘สีกา ก.’	1
กฤต พิริยธัชกุล	
คำยืมภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต: กรณีศึกษาลักษณะการสนธิศัพท์สมาสในภาษาไทย	16
จิตตภา สารพัฒน์ก ไชยปัญญา และชนิกานต์ กู้เกียรติ	
เจ้าพ่อเขาใหญ่: จากผิอารักษ์สู่ผู้พิทักษ์ผืนป่าดงพญาเย็น	32
ชลธิชา นิสัยสัตย์	
ภาวะการทำงานและปัจจัยที่มีผลต่อการทำงานของสตรีวัยแรงงานในครัวเรือนไทย	48
เทพบดี แลกันทะ และชฎาธาร โอษฐ์ิศ	
กระบวนการทำให้ทุนวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า กรณีเทศกาลท่องเที่ยวประจำปีพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ทศวรรษที่ 2560-ปัจจุบัน	63
นรวิทย์ ดาวเรือง วรยา โสมอินทร์ วุฒิกร กะตะสีลา ณัฐพล นาทันตอง เกริกกฤษณ์ โชคชัยรัชดา	
ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ สมไชย ทารศรีภูมิ และจารุภา ดาวเรือง	
สถานภาพงานวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทย	79
ยุทธิชัย อุปการดี และดิอนา คาซา	
การใช้ “ข้อความในภาพ” ในหนังสือภาพเกือบไร้คำภาษาฝรั่งเศส	94
วิริยจันท์ หุตะสังกาศ	
ไก่แม่ฮ่องสอน: ความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญา กับแนวทางส่งเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชน	108
สุรัชย์ เพียงพรทิพย์ ครุฑ ศรีกุลนาถ รัตนพล ชื่นคำ และมณฑล ฐานุตตมวงศ์	
ปัจจัยที่ส่งผลต่อความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์สินค้าชุมชน เพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสันกำแพง	123
อัญมณี ภักดีมวชน และคมสัน รัตนะสิมากุล	
กลยุทธ์การเสริมสร้างการรับมือกับความเครียดของวัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย	138
อามานี ฮาแว อ้นยากกร ตุดเกื้อ และจิรัชยา เจียวกิก	

บทความวิชาการ

สวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคม	156
พงษ์เทพ สันติกุล และไพลิน สันติกุล	
การเล่นเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมสำหรับเด็กปฐมวัย	170
รังสิริศม์ วงศ์อุปราช	

“นารีพิฆาตหรือเหยื่อของศีลธรรมชายเป็นใหญ่ในสถาบันศาสนา”:
การศึกษาและวิเคราะห์เชิงวิพากษ์โครงสร้างอำนาจในสถาบันสงฆ์ไทย ผ่านกรณี ‘สีกา ก.’
“Female Destroyer or Victim of Patriarchal Morality in Religious Institutions”:
A Critical Analysis of Power Structures in Thai Monastic Institutions
Through the Case of ‘Sika K.’

กฤต พิริยัชกุล (Grit Piriyaachagul)¹

Received: July 23, 2025

Revised: September 27, 2025

Accepted: October 1, 2025

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการสร้างและการทำงานของวาทกรรมศีลธรรมชายเป็นใหญ่ในสถาบันสงฆ์ไทย 2) วิพากษ์บทบาทของพุทธศาสนาในการผลิตอำนาจและควบคุมเพศหญิง และ 3) เสนอแนวทางการปฏิรูปเชิงโครงสร้างต่อสถาบันสงฆ์ไทย ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์เอกสารและวาทกรรม ผ่านกรณีศึกษา “สีกา ก.” ด้วยกรอบแนวคิดด้านเพศ อำนาจและวาทกรรม เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบบันทึกข้อมูลเชิงวิเคราะห์ และแบบบันทึกการวิเคราะห์วาทกรรม วิเคราะห์ข้อมูลแบบผสมผสานวิธีด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและวิเคราะห์วาทกรรม ผลการวิจัยพบว่าวาทกรรมศีลธรรมแบบชายเป็นใหญ่ฝังรากลึกในโครงสร้างของสถาบันสงฆ์ไทยผ่านกลไก 3 ระดับ ได้แก่ 1) สื่อมวลชน 2) องค์กรคณะสงฆ์ และ 3) การรับรู้ร่วมของสาธารณชน โดยวาทกรรมดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในการผลิตและตอกย้ำภาพจำของผู้หญิงว่าเป็น “ภัยคุกคาม” หรือ “ผู้ล้มล้างความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนา” ในขณะเดียวกันพระสงฆ์ผู้เกี่ยวข้องในกรณีอื่นต่าง ๆ กลับได้รับการลดทอนความรับผิดชอบผ่านกรอบวาทกรรมว่าเป็น “เหยื่อของกิเลส” หรือ “ผู้หลงผิดชั่วคราว” ซึ่งเป็นกลไกทางอำนาจที่ช่วยรักษากฎศีลธรรมของเพศชายในระบบศาสนา ซึ่งผลวิจัยมีข้อค้นพบสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่าพุทธศาสนาไทยไม่เพียงทำหน้าที่เป็นศาสนาแห่งศีลธรรม แต่กลายเป็นเครื่องมือที่ใช้ผลิตซ้ำอำนาจแบบชายเป็นใหญ่ทั้งเชิงวัฒนธรรมและเชิงสถาบันอย่างเป็นระบบ

คำสำคัญ: นารีพิฆาต, ศีลธรรมชายเป็นใหญ่, สถาบันสงฆ์ไทย, โครงสร้างอำนาจ, เพศสภาพและศาสนา

Abstract

This research aims to 1) examine the construction and functioning of patriarchal moral discourse within Thai Buddhist monastic institutions; 2) critique the role of Buddhism in producing power and controlling women; and 3) propose structural reform approaches for Thai monastic institutions. The study employs qualitative research methodology through document and discourse analysis, using the “Sika K.” case study with theoretical frameworks of gender, power, and discourse. Research instruments include analytical data recording forms and discourse analysis recording forms. Data analysis employs a mixed-method approach combining content analysis and discourse analysis. The research findings reveal that patriarchal

¹ วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล

College of Religious Studies, Mahidol University

moral discourse is deeply embedded in the structure of Thai monastic institutions through three-level mechanisms: 1) mass media, 2) monastic organizations, and 3) public collective perception. This discourse plays a crucial role in producing and reinforcing the image of women as “threats” or “destroyers of religious sanctity”. Conversely, monks involved in various scandals receive diminished responsibility through discourse frameworks portraying them as “victims of defilements” or “temporarily misguided individuals”. This represents a power mechanism that maintains male privilege within the religious system. The research findings concludes that Thai Buddhism not only functions as a religion of morality but also systematically serves as an instrument for reproducing both cultural and institutional patriarchal power.

Keywords: Female Destroyer, Patriarchal Morality, Thai Monasticism, Power Structures, Gender and Religion

บทนำ

ในสังคมไทยพุทธศาสนาไม่ได้เป็นเพียงศรัทธา แต่กลับกลายเป็นกลไกสำคัญของการผลิตอำนาจผ่านวาทกรรมศีลธรรมที่ชายเป็นใหญ่เพื่อควบคุมพฤติกรรมทางเพศของสตรี โดยเฉพาะในวงการสงฆ์ (Jackson, 2003; Keyes, 1984) กรณีข่าวอื้อฉาวความสัมพันธ์ระหว่าง “สีกา ก.” กับพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ ไม่ใช่เพียงข่าวฉาวเฉพาะบุคคล แต่คือ “ระเบิดโครงสร้าง” ที่เปิดเผยช่องโหว่ของสถาบันสงฆ์ที่ควรจะเป็นสถาบันที่พึ่งทางจิตใจ แต่กลับกลายเป็นด้านสุดท้ายแห่งการปกป้องอภิสิทธิ์ (Falk, 2007) ปราบปรามการนี้ทำให้เห็นชัดเจนว่าผู้หญิงถูกผลิตซ้ำเป็น “นารีพิฆาต” หรือเป็นเครื่องมือทางวาทกรรมที่ส่งเสียงเชิงลบทางศีลธรรม (Gross, 1993) ตามวาทกรรมทางเพศแบบชายเป็นใหญ่ (patriarchal discourse) ที่มีรากฐานมาจากการตีความเชิงพุทธแบบดั้งเดิม ดังที่ Harvey (2000) ชี้ว่า การตีความพุทธธรรมในบริบทเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักถูกใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมสตรี โดยเฉพาะผ่านแนวคิดเรื่องกรรม และการเกิดเป็นผู้หญิงในฐานะผลของกรรมก่อรวมถึง Seeger (2006) กล่าวว่า ระบบคิดแบบพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทยได้ถูกบูรณาการเข้ากับระบบชายเป็นใหญ่จนทำให้ผู้หญิงถูกมองว่าเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุธรรม (Senaratbamrung & Rattanangam, 2023; Barnes, 1987; Muecke, 2004) และ Kawanami (2013) ที่ระบุว่าสื่อในสังคมพุทธมักใช้กรอบศีลธรรมทางศาสนาในการตีตราผู้หญิงที่มีความสัมพันธ์กับพระสงฆ์ โดยกล่าวโทษผู้หญิงมากกว่าการตรวจสอบระบบสถาบัน กระบวนการเช่นนี้ล้วนแต่สัมพันธ์กับอคติทางศีลธรรม (moral prejudice) ดังที่ Mahmood (2005) กล่าวว่า ความเคร่งครัดศีลธรรมเป็นการยอมจำนนต่อระเบียบที่สังคมประกอบสร้างขึ้นผ่านอำนาจและการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม

ดังนั้น แนวคิดดังกล่าวช่วยอธิบายว่าเหตุใดฝ่ายหญิงในกรณี “สีกา ก.” จึงกลายเป็นจำเลยทางสังคมและวัฒนธรรมที่ต้องเผชิญกับการประณาม แต่ขณะที่พระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่กลับได้รับการจัดวางให้อยู่ในบทบาทของ “ผู้ตกเป็นเหยื่อ” หรือ “ผู้พลั้งเผลอทางศีลธรรม” (van der Veer, 2001; Marddent, 2019) ซึ่งถือเป็นความไม่สมดุลที่แฝงอยู่ในโครงสร้างศีลธรรมและกฎหมายไทย ถึงแม้หลายฝ่ายจะออกโรงอ้างว่าเป็นเรื่องส่วนบุคคล แต่หากมองในมิติเชิงโครงสร้างจะเห็นได้ชัดว่าปัญหาไม่ได้อยู่ที่ปัจเจก แต่คือกลไกการสร้างศีลธรรมที่มีลักษณะลำเอียง ซึ่งสะท้อนอคติทั้งในระดับวินัยทางศาสนาและระบบยุติธรรมทางโลก เมื่อผู้หญิงถูกวิจารณ์ได้แรงกว่าสำนักแห่งผ้าเหลืองและเมื่อสถาบันสงฆ์ไม่เคยเปิดพื้นที่ให้มีการตั้งคำถาม สิ่งเหล่านี้จึงไม่ใช่แค่ช่องว่างแห่งการบริหารวินัย แต่คือฐานอำนาจที่ไม่เคยถูกตรวจสอบ

ทั้งนี้ ในงานของ Keyes (1984), Darlington (2012) และ Srichampa (2020) ยังได้ระบุว่าวาทกรรมเกี่ยวกับเพศในสถาบันศาสนาไทยมักถูกใช้เพื่อควบคุมพฤติกรรมของผู้หญิงมากกว่าการทบทวนอำนาจของพระสงฆ์ โดยเฉพาะในกรณีของสตรีที่บวชหรือผู้หญิงที่มีบทบาททางศาสนามักถูกตั้งคำถามต่อความชอบธรรมทางศีลธรรม ขณะที่ Terwiel (1976) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ความศักดิ์สิทธิ์ของผ้าเหลืองและร่างกายของพระสงฆ์ในสังคมไทยถูกสร้างผ่านระบบสัญลักษณ์และพิธีกรรม ทำให้พระสงฆ์กลายเป็น “ร่างศักดิ์สิทธิ์” ที่แตะต้องไม่ได้และได้รับการคุ้มครองจากทั้งวัฒนธรรมและอารมณ์สาธารณะ รวมถึง Gooren (2010) และ Tambiah (1976) ที่ชี้ให้เห็นว่า ระบบศาสนาที่ยึดโยงกับรัฐแบบไทยมีแนวโน้มที่จะผลิตโครงสร้างแบบ “อภิสถิธินิยม” มากกว่าความยุติธรรมทางศีลธรรม เพราะศาสนาได้กลายเป็นกลไกของรัฐที่ถูกทำให้เป็นกลางจากการวิพากษ์

จากปัญหาดังกล่าวทำให้สถาบันสงฆ์ในโลกยุคสมัยใหม่ไม่อาจดำรงอยู่ได้ด้วย “ความศักดิ์สิทธิ์” เพียงลำพัง หากแต่ต้องยืนอยู่บนหลักธรรมาภิบาล ความโปร่งใส และการตรวจสอบถ่วงดุลในฐานะองค์กรสาธารณะรูปแบบหนึ่ง ดังที่ Haynes (2007) และ Feener (2007) ชี้ให้เห็นว่า องค์กรศาสนาในโลกปัจจุบันกำลังเผชิญแรงกดดันให้ปรับตัวเข้าสู่หลักเกณฑ์ของความโปร่งใสและความรับผิดชอบ โดยเฉพาะเมื่อปฏิบัติหน้าที่ในพื้นที่สาธารณะหรือได้รับทรัพยากรจากรัฐและประชาชน การปฏิเสธกลไกตรวจสอบนั้นไม่เพียงบ่อนทำลายศรัทธาแต่ยังเปิดช่องให้เกิดความเสื่อมในเชิงโครงสร้างอย่างต่อเนื่อง

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเกิดความย้อนแย้งว่าในกรณี “สีกา ก.” อาจไม่ใช่แค่เรื่องส่วนตัวของใครคนใดคนหนึ่งแต่คือกรณีศึกษาแห่งโครงสร้างที่ทำลายความสัมพันธ์ระหว่าง “ศีลธรรม เพศ อำนาจ และการเมือง” ของพุทธศาสนาในสังคมไทย หากไม่สามารถยอมรับว่าปัญหาอยู่ในโครงสร้างได้ การปฏิรูปศาสนาจะไม่เกิดขึ้นจริงและผู้หญิงจะยังคงเป็น “ผู้ถูกพิฆาต” ในนามของธรรมะต่อไป

การวิจัยครั้งนี้จึงถือเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งในทางวิชาการและสังคม เพราะผู้วิจัยไม่ได้มุ่งเพียงเพื่อชี้ความผิดของปัจเจกบุคคล แต่ต้องการทลายกำแพงแห่งอำนาจ เปิดโปงกลไกทางสังคมและวัฒนธรรมที่กดขี่เพศหญิงในนามของศาสนา และตั้งคำถามต่อโครงสร้างความศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่สามารถแตะต้องหรือวิพากษ์ได้ในสายตาของสาธารณชน โดยผู้วิจัยคาดหวังว่าการวิจัยนี้จะช่วยให้เปิดมุมมองและทำให้เห็นอำนาจที่ถูกซุกไว้ใต้จิวร ไม่ใช่เพียงความยุติธรรมต่อปัจเจก แต่คือความล้มเหลวเชิงโครงสร้างในการสร้างพื้นที่แห่งศีลธรรมที่เท่าเทียม การวิจัยครั้งนี้จึงพร้อมเป็นกระจุกเงาและค้อนปอนด์ที่พร้อมจะสะท้อนและทำลายมายาคติเพื่อเปิดพื้นที่ให้เพศหญิงในศาสนาได้ “พูด” ได้ “มีอยู่” และได้ “มีเสียง” อย่างที่ควรจะเป็นในโลกสมัยใหม่

การทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดเรื่องอำนาจ

Michel Foucault เสนอว่า อำนาจไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ในตัวบุคคลหรือโครงสร้างใดโครงสร้างหนึ่ง แต่เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ไหลเวียนอยู่ในสังคม (Foucault, 1978; Foucault, 1995) โดยเฉพาะในรูปแบบของ “อำนาจ/ความรู้” (power/knowledge) หมายถึง การที่ความรู้ไม่เพียงเป็นสิ่งที่ค้นพบหรือสื่อสาร แต่เป็นเครื่องมือของการควบคุมและสร้างความเป็นจริงในระดับปัจเจกและสถาบัน โดยอำนาจในมุมมองของ Foucault จึงไม่จำเป็นต้องใช้ความรุนแรงแต่แฝงอยู่ในชีวิตประจำวัน ระเบียบสังคม การควบคุมร่างกาย และการจำกัดพฤติกรรม เรียกว่า “อำนาจแบบวินัย” (disciplinary power) ซึ่งกระจายผ่านสถาบันระดับต่าง ๆ เช่น โรงเรียน ศาสนา เป็นต้น (Foucault, 1995)

2. แนวคิดเพศสภาพและอัตลักษณ์ทางเพศ

โดย Judith Butler ได้วิพากษ์แนวคิดทวิเพศ (gender binary) ว่าเป็นเพียงวาทกรรมหรือโครงสร้างอำนาจที่ถูกสร้างขึ้นและทำให้เรารู้สึกว่าเป็นธรรมชาติ และเสนอแนวคิดการแสดงซ้ำ (performativity)

ว่าเพศไม่ใช่สิ่งที่บุคคลเป็น แต่เป็นสิ่งที่บุคคลกระทำการแสดงออกในชีวิตประจำวันซ้ำแล้วซ้ำเล่า ภายใต้บรรทัดฐานของสังคม การกระทำเหล่านี้ไม่เพียงสะท้อนอัตลักษณ์ที่มีอยู่แล้วแต่เป็นการสร้างอัตลักษณ์ทางเพศขึ้นมา Butler ชี้ให้เห็นว่า ระบบเพศเป็นกลไกของอำนาจที่ใช้ควบคุมทั้งร่างกายและอัตลักษณ์ โดยเฉพาะในบริบทที่มีบรรทัดฐานศีลธรรมทางศาสนาหรือจารีตครอบงำอยู่ (Butler, 1990; Butler, 1993)

3. แนวคิดว่าด้วยโครงสร้างชายเป็นใหญ่ในศาสนา

แนวคิดนี้ไม่เพียงสะท้อนความไม่เสมอภาคทางเพศ แต่ยังเป็นกลไกอันสำคัญในการผลิตอำนาจความรู้ และศีลธรรมในนามของความศักดิ์สิทธิ์ โดย Connell (1995) ได้เสนอแนวคิดชายเป็นใหญ่ (hegemonic masculinity) ว่าความเป็นชายที่ครอบงำ ไม่เพียงแค่สร้างอำนาจเหนือผู้หญิงเท่านั้น แต่ยังใช้ควบคุมชายอื่น ๆ และอัตลักษณ์ที่ไม่สอดคล้องกับบรรทัดฐาน ซึ่งในบริบทศาสนา Mahmood (2005) ชี้ให้เห็นว่า แม้ผู้หญิงในบางบริบทจะยอมรับบทบาทดั้งเดิม แต่ก็อาจใช้พื้นที่นั้นเป็นฐานในการต่อรองอำนาจ และสร้างความหมายใหม่ให้กับความเป็นผู้หญิง โดยไม่จำเป็นต้องอยู่ภายใต้กรอบเสรีนิยมแบบตะวันตกได้ ส่วน Bourdieu (2002) วิเคราะห์ว่า โครงสร้างชายเป็นใหญ่ไม่ได้ดำรงอยู่เพราะการบังคับเพียงอย่างเดียว แต่เพราะฝังเป็นโครงสร้างระดับลึกภายในบุคคลที่หล่อหลอมอุปนิสัย ความคุ้นชินของการกระทำ (habitus) และกลไกทางวัฒนธรรม ที่ทำให้ทั้งชายและหญิงต่างยอมรับมันโดยไม่รู้ตัว ผ่าน “การครอบงำเชิงสัญลักษณ์” (symbolic domination)

4. งานวิจัยเกี่ยวกับผู้หญิงในพุทธศาสนาไทย

การทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทำให้เห็นว่าบทบาททางเพศในศาสนาไม่ได้เป็นกลางดังที่มักเข้าใจกัน แต่ถูกกำหนดโดยโครงสร้างอำนาจทางสังคมและวาทกรรมทางศาสนา Keyes (1984) ได้สะท้อนบทบาททางเพศของผู้หญิงในบริบทพุทธศาสนาไทยว่า แม้พุทธศาสนาในเชิงหลักธรรมจะเน้นความเสมอภาคและการหลุดพ้นจากทุกข์ แต่ในทางปฏิบัติกลับเต็มไปด้วยวาทกรรมและพิธีกรรมที่คอยตอกย้ำสถานะทางศีลธรรมของผู้หญิงในฐานะผู้น้อย และไม่อาจบรรลุความศักดิ์สิทธิ์ในระดับเดียวกับพระภิกษุชายได้ในทำนองเดียวกัน Srichampa (2020) ชี้ให้เห็นว่า แม้พุทธศาสนาไทยจะมีบทบาทในฐานะเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชนมาช้านาน แต่ในทางโครงสร้างกลับดำรงไว้ซึ่งความไม่เท่าเทียมทางเพศที่ยังรากลึกในระบบสงฆ์และวัฒนธรรมชายเป็นใหญ่

ความขัดแย้งนี้เห็นได้ชัดเจนจากการที่ผู้หญิงไทยมีบทบาททางศาสนาอย่างมาก ทั้งในฐานะผู้อุปถัมภ์วัด ผู้ปฏิบัติธรรม และผู้มีความรู้ในพระธรรม แต่กลับถูกกีดกันไม่ให้มีสถานะทางสงฆ์ที่เป็นทางการเทียบเท่าภิกษุชาย Kabil Singh (1991) เสริมมุมมองนี้โดยกล่าวว่าประวัติศาสตร์พุทธศาสนาของไทยและมุมมองต่อผู้หญิงไทยชี้ให้เห็นว่าผู้หญิงยังเป็นรองในระบบสังคมไทย ซึ่งถูกครอบงำจากลัทธิพราหมณ์ที่กดขี่ผู้หญิงมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องกรรมเก่าและความเชื่อที่ว่าผู้หญิงเกิดมามีกรรม (bad karma) ซึ่งมักถูกตีตราทางศีลธรรมว่าเป็นต้นเหตุแห่งบาปและความเสื่อมเสียในวัดและสังคม ผู้หญิงจำนวนมากยังเชื่อว่าตนมีกรรมติดตัวเพราะเพศของตน จึงพยายามที่จะสะสมบุญผ่านการถวายแด่พระสงฆ์ กลไกนี้ทำให้พระสงฆ์กลายเป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์โดยตรงจากความเชื่อนี้

อย่างไรก็ตาม แนวทาง Feminist Religious Studies ได้เสนอการอ่านศาสนาในฐานะพื้นที่แห่งการต่อรองอำนาจ มากกว่าการยอมจำนนต่อโครงสร้างชายเป็นใหญ่ (Gross, 1993; Paul, 1979) โดยเน้นให้เห็นเสียงของผู้หญิงในฐานะผู้ผลิตความหมายใหม่ ๆ ในศาสนา งานศึกษาการปฏิบัติพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น การฟื้นฟูการบวชภิกษุณีในศรีลังกา หรือการเคลื่อนไหวของผู้หญิงในพม่าและไทย

(Kawanami, 2013) ชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงศาสนาในภูมิภาคไม่ได้เป็นเพียงเรื่องศาสนพิธี แต่เชื่อมโยงกับกระบวนการสร้างสิทธิ ความเสมอภาค และการปรับตัวต่อสังคมร่วมสมัย

กรอบแนวคิดนี้มีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจกรณี “สีกา ก.” ในฐานะพื้นที่ที่สะท้อนให้เห็นทั้งการต่อรองอำนาจของผู้หญิงในสถาบันศาสนาและวิธีการที่สังคมไทยตอบสนองต่อการท้าทายโครงสร้างดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม การต่อรองเชิงอำนาจดังกล่าวยังคงเผชิญกับความต้านทานอย่างรุนแรงจากกลไกทางวาทกรรมที่พยายามรักษาระบบศีลธรรมชายเป็นใหญ่ ดังที่จะเห็นได้จากการสร้างความหมายในพื้นที่สาธารณะต่อกรณีดังกล่าว ซึ่งการวิเคราะห์วาทกรรมจะช่วยเปิดเผยกลไกการทำงานของอำนาจเหล่านี้ได้อย่างชัดเจน

5. การใช้สื่อและการสร้าง “ความจริง” ทางศีลธรรม

ในยุคปัจจุบัน สื่อมวลชนได้มีบทบาทสำคัญในการผลิตและการส่งต่อวาทกรรมทางศีลธรรม ซึ่งไม่เพียงแต่สะท้อนความเชื่อและค่านิยมในสังคมเท่านั้น แต่ยังมีอิทธิพลในการกำหนดความจริงทางศีลธรรมที่สังคมยอมรับ (Foucault, 1980) สื่อสามารถใช้กลไกการเลือกนำเสนอเนื้อหาเพื่อสร้างภาพลักษณ์และนิยาม “ความผิด” หรือ “บาป” ต่อกลุ่มเป้าหมายได้ เช่น เพศหญิงในบริบทศาสนา (Couldry, 2012) ซึ่งทำให้ความจริงทางศีลธรรมกลายเป็นเครื่องมือที่ใช้ควบคุมและจำกัดสิทธิของกลุ่มที่ถูกนำเสนอในแง่ลบ สื่อจึงไม่ใช่แค่ผู้ถ่ายทอดข้อมูล แต่เป็นผู้มีส่วนร่วมสำคัญในการผลิตอำนาจผ่านการสร้างความหมายทางศีลธรรม โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความบริสุทธิ์ ความผิดและบทบาททางเพศ (Cottle, 2006) ความจริงทางศีลธรรมจึงเป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้นและใช้ต่อรองในสนามสาธารณะผ่านกระบวนการสื่อสารที่ได้รับอิทธิพลจากอำนาจและโครงสร้างทางสังคม

วิธีการวิจัย

1. ประเภทของการวิจัย

ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) แบบวิเคราะห์เอกสาร (documentary analysis) มุ่งเน้นการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ผ่านกรอบแนวคิดด้านอำนาจ เพศสภาพ และวาทกรรม เพื่อทำความเข้าใจว่ากรณีของ “สีกา ก.” ถูกสร้างความหมายอย่างไรในพื้นที่สาธารณะ โดยเฉพาะผ่านวาทกรรมศีลธรรมชายเป็นใหญ่ที่ดำรงอยู่ในสังคมไทยและสถาบันสงฆ์ การวิจัยนี้ไม่ได้มุ่งเน้นข้อเท็จจริงเชิงพฤติกรรมของบุคคล แต่มุ่งเน้นไปที่วิธีการผลิตและการทำงานของ “วาทกรรม” ที่สร้างความจริง ความถูกผิด และการลงโทษในระดับโครงสร้างทางสังคมและศาสนา

2. กลุ่มผู้ให้ข้อมูล

การวิจัยนี้ผู้วิจัยไม่ได้ใช้ประชากรในความหมายทางสถิติ แต่ใช้การเลือกข้อมูลเชิงวาทกรรมจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิเป็นกรณีศึกษา เช่น เอกสาร สื่อสาธารณะ ที่เสนอข่าวเกี่ยวข้องกับกรณี “สีกา ก.” และการตอบสนองของสังคมไทย โดยเฉพาะในมิติศาสนาและสื่อมวลชน คัดเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) ซึ่งครอบคลุมข้อมูลดังนี้

- 2.1 ข่าวและบทความจากสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อออนไลน์ที่รายงานกรณี “สีกา ก.”
- 2.2 คำแถลงของ “สีกา ก.” และบุคคลในข่าว
- 2.3 คำให้สัมภาษณ์ของนักวิชาการหรือบุคคลสาธารณะในประเด็นเกี่ยวข้อง
- 2.4 โพสต์หรือถ้อยคำจากโซเชียลมีเดียที่ถูกเผยแพร่และมีการโต้แย้งในสาธารณะ
- 2.5 เอกสารวิชาการหรือรายงานเกี่ยวกับบทบาทเพศในพุทธศาสนาไทย ฯลฯ

3. เครื่องมือในการวิจัย

3.1 แบบบันทึกข้อมูลเชิงวิเคราะห์ (analytical memo template) เพื่อใช้บันทึกข้อมูลตามกรอบที่กำหนดไว้ และการตีความเชิงลึกในกระบวนการวิเคราะห์วาทกรรม โดยเฉพาะการตรวจสอบวาทกรรมหลัก (dominant discourses) และรูปแบบการให้ความหมาย (meaning-making patterns) ในประเด็นเกี่ยวกับเพศ อำนาจ และศีลธรรมในบริบทของสถาบันสงฆ์ไทย

3.2 แบบบันทึกการวิเคราะห์วาทกรรม (discourse analysis record form) เพื่อใช้ในการจำแนกและจัดหมวดหมู่ถ้อยคำ วาทกรรมซ้ำซ้อน การจัดวางบทบาทของบุคคลในสื่อและการสร้างอัตลักษณ์ทางเพศทั้งในระดับเนื้อหาและระดับโครงสร้างอำนาจเชิงสัญลักษณ์

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

กระบวนการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนหลักคือ

4.1 การสืบค้นข้อมูลจากแหล่งข่าวและสื่อมวลชน โดยวิธีการดังนี้

4.1.1 สืบค้นข่าวจากเว็บไซต์ข่าวหลัก เช่น ThaiPBS, ประชาไท, มติชน, ไทยรัฐ ฯลฯ

4.1.2 ใช้คำค้นว่า สีทา ก. (นามแฝง), พระสงฆ์, เจ้าอาวาส, นารีพินิจ, วิกฤตศรัทธา ฯลฯ

4.1.3 เก็บข้อมูลทั้งเชิงเนื้อหาและการใช้ถ้อยคำ ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้เกณฑ์การเลือกสื่อที่มีความน่าเชื่อถือ เข้าถึงได้สาธารณะ และมีการเผยแพร่ในช่วงเวลาที่เกิดกรณีศึกษา พร้อมทั้งคัดเลือกข้อความที่มีความถี่สูงหรือถูกอ้างอิงซ้ำเพื่อสะท้อนกรอบวาทกรรมหลักอย่างชัดเจน

4.2 การเก็บข้อมูลจากโซเชียลมีเดีย โดยวิธีการดังนี้

4.2.1 วิเคราะห์โพสต์ที่ได้รับความนิยมสูงสุดใน Facebook, X (Twitter) เป็นต้น

4.2.2 พิจารณาคอมเมนต์ที่มีลักษณะเหมารวม กดทับ หรือตั้งคำถามต่อผู้หญิง

4.3 การรวบรวมเอกสารวิชาการและคำให้สัมภาษณ์

4.3.1 รวบรวมบทสัมภาษณ์จากนักวิชาการต่าง ๆ

4.3.2 เก็บบทความวิจัย บทความปริทัศน์ และรายงานที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงในพุทธศาสนาไทย

5. การวิเคราะห์ข้อมูลและการรายงานผล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีวิเคราะห์แบบผสมผสานคือ

5.1 วิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis) เพื่อระบุหัวข้อหลัก (themes) เนื้อหาซ้ำและกรอบความคิดที่ปรากฏ โดยใช้กระบวนการดังนี้

5.1.1 อ่านอย่างละเอียดเพื่อจับประเด็นซ้ำหรือความถี่เกี่ยวกับผู้หญิง เพศ พระสงฆ์ ศีลธรรม

5.1.2 จัดกลุ่มหัวข้อ เช่น การกล่าวโทษผู้หญิง การปกป้องพระ หรือการใช้ศีลธรรมเป็นเกณฑ์

5.1.3 นับความถี่ของถ้อยคำหรือวลีที่ใช้สะท้อนระบบคิดการจัดวางผู้หญิง เช่น ยั่วเย้าหรือบাপ

5.1.4 การตีความเชิงบริบทเพื่อเข้าใจท่าทีของผู้เขียนและกลุ่มเป้าหมายของสื่อหรือข้อความ

5.2 วิเคราะห์วาทกรรม (discourse analysis) เพื่อวิพากษ์การผลิตความรู้ อำนาจ และศีลธรรมในเชิงโครงสร้าง เพื่อทำความเข้าใจโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ซ่อนอยู่ในคำพูด แนวคิด และการตีตราโดยใช้กระบวนการดังนี้

5.2.1 วิเคราะห์วาทกรรมซ้ำเพื่อตรวจสอบว่าถ้อยคำหรือแนวคิดใดถูกกล่าวซ้ำและทำหน้าที่สร้างความจริงอย่างไร

5.2.2 วิเคราะห์ผู้พูดเพื่อพิจารณาว่าใครเป็นผู้มีอำนาจในการพูดและใครถูกทำให้เงียบเสียง

5.2.3 วิเคราะห์การสร้างความจริงว่าความจริงทางศีลธรรมถูกผลิตขึ้นอย่างไร ผ่านศาสนา สื่อ หรือถ้อยคำสาธารณะ

5.2.4 อ่านเชิงวิพากษ์เพื่อวิจารณ์กลไกทางภาษามีผลต่อบทบาทเพศหญิงในศาสนาไทยอย่างไร

สำหรับการวิเคราะห์วาทกรรม ผู้วิจัยจะมุ่งไปที่การอธิบายโครงสร้างของอำนาจที่ซ่อนอยู่ในคำพูดและระบบคิดที่สังคมไทยใช้ในการตัดสิน “ความดี-ความชั่ว” ของผู้หญิง โดยเฉพาะในบริบทของสถาบันสงฆ์ที่ถูกละทิ้งในฐานะสูงส่งทางศีลธรรม

อย่างไรก็ตาม การรายงานผลอาจมีข้อจำกัดของการวิจัยที่สำคัญคือ ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นข้อมูลจากแหล่งทุติยภูมิจากสื่อมวลชนและโซเชียลมีเดีย ซึ่งอาจสะท้อนทัศนคติหรือกรอบคิดเฉพาะกลุ่ม จึงอาจทำให้เกิดความลำเอียงในการตีความ นอกจากนี้การเลือกตัวอย่างแบบเจาะจงไม่สามารถอ้างได้ว่าเป็นตัวแทนของสังคมไทยทั้งหมด อย่างไรก็ตามผู้วิจัยพยายามลดผลกระทบโดยการตรวจสอบข้อมูลจากหลายแหล่งและใช้การอ่านเชิงวิพากษ์เพื่อให้การตีความมีความรอบด้านมากที่สุด และเพื่อเป็นการปกป้องสิทธิส่วนบุคคลและปฏิบัติตามพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล (PDPA) งานวิจัยนี้จะไม่นำเสนอชื่อจริงหรือข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ที่ปรากฏในสื่อ โดยใช้ชื่อ “สีกา ก.” ในฐานะนามแฝงแทนบุคคลในกรณีศึกษาและใช้วิธีปกปิดหรือแทนที่ชื่อบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้อง เพื่อหลีกเลี่ยงการละเมิดสิทธิส่วนบุคคลและไม่ให้เกิดผลกระทบต่อผู้ใดโดยตรง

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยวิเคราะห์กลไกอำนาจและศีลธรรมในวาทกรรมสาธารณะ ผ่านกรณีศึกษา “สีกา ก.” ที่เกี่ยวข้องกับสถาบันสงฆ์และสื่อมวลชน ใช้กรอบแนวคิดด้านอำนาจ เพศสภาพ และการสื่อสาร เพื่อแสดงกระบวนการผลิตซ้ำอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่และการควบคุมศีลธรรมในสังคมไทย โดยได้นำเสนอตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การศึกษาและวิเคราะห์การสร้างและการทำงานของวาทกรรมศีลธรรมชายเป็นใหญ่ในสถาบันสงฆ์ไทยผ่านกรณีศึกษา “สีกา ก.”

ผลการวิจัยพบว่าวาทกรรมศีลธรรมที่ครอบงำโดยมนต์ศรัทธาชายเป็นใหญ่ในสถาบันสงฆ์ไทยถูกสร้างและดำเนินการผ่านกลไกอำนาจ 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ 1) สื่อมวลชน 2) โครงสร้างของสถาบันสงฆ์ และ 3) การรับรู้ร่วมในพื้นที่สาธารณะ โดยทั้ง 3 กลไกนี้ร่วมกันผลิตและกำหนดความหมายของ “ความดีงาม” ที่เอื้อประโยชน์ต่อฝ่ายชายและลดทอนบทบาทของผู้หญิงลงอย่างเป็นระบบ ข้อค้นพบการวิจัยพบว่า การทำงานของวาทกรรมศีลธรรมชายเป็นใหญ่ในกรณีปรากฏการณ์นี้แสดงให้เห็นถึงการผลิตบรรทัดฐานทางศีลธรรมที่แฝงอยู่ในระดับภาษา ภาพลักษณ์ และโครงสร้างทางศาสนา ซึ่งวาทกรรมดังกล่าวไม่เพียงแต่เป็นชุดถ้อยคำการผลิตซ้ำที่ทำงานผ่านการกล่าวโทษผู้หญิงเท่านั้น ยังเป็นกลไกผลิตซ้ำความชอบธรรมเชิงเพศ (gendered legitimacy) ที่ช่วยตอกย้ำอำนาจของพระสงฆ์และลดทอนสิทธิในการมีเสียงของเพศหญิงในพื้นที่ศาสนาอย่างเป็นระบบอีกด้วย

จากการศึกษาและวิเคราะห์กรณี “สีกา ก.” ผลการวิจัยพบว่าวาทกรรมดังกล่าวทำงานใน 2 ระดับที่ซ้อนทับกัน ได้แก่

1) ระดับภาษา ผลการวิจัยพบว่ามีการใช้ถ้อยคำประณาม เช่น “ล่อลวงพระ” “นารีพินาศ” หรือ “มารศาสนา” ฯลฯ ซึ่งเป็นคำที่มีพลังทางวาทกรรมในการสร้างภาพผู้หญิงในฐานะต้นเหตุของความเสื่อมในศาสนา วาทกรรมเหล่านี้ทำหน้าที่กำหนดความเป็นอื่น (othering) ของผู้หญิง โดยทำให้ผู้หญิงเป็นสิ่งที่ต้องถูกควบคุมหรือลงโทษ ไม่ใช่บุคคลที่มีความคิด ความเชื่อ หรืออำนาจต่อรองในพื้นที่ศาสนา

2) **ระดับโครงสร้าง** ผลการวิจัยพบว่าวาทกรรมดังกล่าวสะท้อนผ่านระบบวินัยสงฆ์และโครงสร้างทางสถาบันสงฆ์ที่ไม่ได้เอื้อให้เกิดการตรวจสอบหรือวิพากษ์พระสงฆ์อย่างเท่าเทียม หากแต่เน้นไปที่การรักษาภาพลักษณ์ของคณะสงฆ์เป็นหลักโดยละเลยการตั้งคำถามต่ออคติทางเพศที่ฝังลึกในระบบ

จากการศึกษาและวิเคราะห์ข้อค้นพบสำคัญพบว่า การผลิตซ้ำภาพ “นารีพิฆาต” ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว แต่เป็นผลของการประสานเสียงของสื่อ ศาสนา และความเชื่อสาธารณะ ซึ่งวาทกรรมนี้ถูกใช้เป็นกลไกควบคุมทางศีลธรรมโดยการสร้างภาพว่าผู้หญิงคือภัยที่เป็นอันตรายต่อความบริสุทธิ์ของพุทธศาสนา ขณะที่พระสงฆ์ที่มีพฤติกรรมผิดกลับได้รับการอภัยหรือเข้าใจผ่านถ้อยคำอย่าง “เหยื่อของกิเลส” หรือ “ตกอยู่ในภาวะไร้สติ” ซึ่งสะท้อนระบบคิดแบบลทธิความผิดเมื่อเกิดกับผู้ชาย และเพิ่มภาระด้วยศีลธรรมเมื่อเกิดกับผู้หญิง ดังนั้น ข้อค้นพบดังกล่าวจึงชี้ให้เห็นถึง “ความไม่สมดุลทางศีลธรรม” (moral asymmetry) ที่เป็นกลไกค้ำจุนอำนาจเชิงสถาบันและความศักดิ์สิทธิ์ของพระสงฆ์โดยไม่ถูกตั้งคำถาม

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังพบอีกว่า การที่พระสงฆ์ดำรงสถานะของผู้มีอภิสิทธิ์ในเชิงศีลธรรม และได้รับการคุ้มครองภายใต้ภาพลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์ ทำให้พื้นที่ในการวิพากษ์หรือตรวจสอบการใช้อำนาจทางเพศหรือพฤติกรรมที่ละเมิดกลับกลายเป็นสิ่งต้องห้าม (taboo) โดยพบว่ากระบวนการดังกล่าวเป็นผลของการประกอบสร้างทางวัฒนธรรมที่สั่งสมผ่านยุคสมัยและมีส่วนในการทำให้ศาสนาเป็นเขตปลอดการตรวจสอบในสายตาของสังคม

ผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์ต่อไปว่า ผลที่ตามมาคือกลไกทางศีลธรรมไม่ได้ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือของความยุติธรรมอีกต่อไป แต่กลับกลายเป็นเครื่องมือในการคุ้มครองผู้มีอำนาจและลงโทษผู้ไร้อำนาจ โดยเฉพาะผู้หญิงที่กลายเป็นเป้าหมายของการควบคุมในเชิงศีลธรรม ทั้งที่ในทางโครงสร้างนั้นผู้หญิงไม่มีอำนาจใดในการจัดการหรือควบคุมสถาบันสงฆ์เลย นอกจากนี้ ยังพบอีกว่าภาษาและภาพในสื่อค่อนข้างมีบทบาทสำคัญในการผลิตวาทกรรม เช่น การเลือกภาพผู้หญิงที่มีลักษณะเฝ้าหวง หรือพาดหัวข่าวที่กระตุ้นอารมณ์ผู้อ่าน ซึ่งสะท้อนแนวโน้มการใช้ศีลธรรมในฐานะเครื่องมือทางอำนาจมากกว่าเป็นการสื่อสารที่เป็นธรรม

ตาราง 1

ตารางสรุปความสัมพันธ์ วาทกรรม-อำนาจ-เพศ จากกรณี “ลือกา ก.”

มิติ	วาทกรรม (discourse)	อำนาจ (power)	เพศ (gender)
ภาษา/ การสื่อสาร	ใช้คำว่าล่อลวงพระ, นารีพิฆาต, มารศาสนา	การใช้ภาษาเป็นกลไก ในการประณามและควบคุม	ผู้หญิงถูกตีตราเป็นต้นเหตุ แห่งความเสี่ยง
โครงสร้าง ศาสนา	ครุธรรม 8, วินัยสงฆ์, สมณศักดิ์	ระบบวินัยและสถาบันสงฆ์ ค้ำจุนอำนาจเพศชาย	เพศหญิงไม่อาจบวชเป็นภิกษุณี และถูกวางไว้ในฐานะรองเสมอ
การผลิตซ้ำ ในสื่อ	การเลือกภาพและ พาดหัวข่าว ที่เน้นการตอกย้ำผู้หญิง	สื่อเป็นช่องทาง ในการเสริมสร้าง อุดมการณ์ชายเป็นใหญ่	ภาพลักษณ์ของผู้หญิงถูกสร้าง เป็นผู้ล่อลวง ขณะที่พระสงฆ์ ถูกนำเสนอเป็นเหยื่อผู้บริสุทธิ์
พื้นที่สาธารณะ	วาทกรรมศีลธรรม, ความบริสุทธิ์	สร้างบรรทัดฐานศีลธรรม เพื่อรักษาและปกป้อง พระสงฆ์	ผู้หญิงตกอยู่ภายใต้ การควบคุมทางศีลธรรม แต่ขาดการคุ้มครองสิทธิ
การลงโทษ/ ความยุติธรรม	ความผิดพระถูกกล่าวเป็น เหยื่อของกิเลส (เป็นการ ลดความรับผิดชอบ)	กลไกการสอบสวนล้มเหลว มีการเลือกปฏิบัติอย่าง ไม่เป็นธรรมและมีอคติ	ผู้หญิงถูกโยนภาระความผิด ทางศีลธรรมและสังคม ไว้คนเดียว

2. การวิพากษ์บทบาทของพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์ไทยในการผลิตอำนาจและควบคุมเพศหญิง

ผลการวิจัยพบว่าพุทธศาสนาในบริบทสังคมไทยไม่ได้ดำรงอยู่ในฐานะระบบความเชื่อที่เป็นกลางหรือเที่ยงธรรมเชิงศีลธรรม หากแต่กลายเป็น “กลไกเชิงอำนาจ” ที่ทำหน้าที่ผลิตซ้ำและค้ำจุนระเบียบศีลธรรมที่ยึดโยงกับอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ (patriarchal moral ideology) อย่างแนบแน่น ไม่เพียงแค่นั้นในเชิงคำสอนแต่ยังปรากฏในระดับโครงสร้างองค์กร การบังคับใช้พระวินัย การสร้างภาพลักษณ์ และการตีความหลักธรรมที่มุ่งรักษาสถานะนำของเพศชาย ในขณะที่เดียวกันก็จำกัด กดทับ และควบคุมอำนาจในการนิยามความชอบธรรมทางศีลธรรมของผู้หญิงอย่างเป็นระบบ

ประเด็นหนึ่งที่ที่น่าสนใจที่ผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์ด้วยเพื่อที่จะวิพากษ์เชิงโครงสร้างศีลธรรมชายเป็นใหญ่ในพระธรรมวินัยคือ การผลิตซ้ำความไม่เท่าเทียมผ่าน “ครุธรรม 8” ผลการวิจัยพบว่า การวางกรอบพฤติกรรมของผู้หญิงในพุทธศาสนาไทยถูกฝังรากลึกในพระวินัยและคำสอนโดยเฉพาะในครุธรรม 8 ประการซึ่งกลายเป็นฐานคิดเชิงโครงสร้างอย่างหนึ่ง ที่ไม่มีทางให้ผู้หญิงในสมณเพศสามารถเลื่อนสถานะให้เท่าเทียมกับภิกษุชายได้ แม้จะมีอาวุโสหรือความเคร่งครัดในวินัยสูงมากกว่าเพียงใดก็ตาม ทำให้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าประเด็นนี้อาจไม่ใช่เพียงกฎข้อปลีกย่อย แต่เป็นกลไกสถาปนาลำดับชั้นของศีลธรรมที่กำหนดไว้แล้วว่าเพศชายต้องอยู่เหนือเพศหญิงในทุกมิติ

จากโครงสร้างดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า แม้ในพื้นที่ที่อ้างว่าเป็นพื้นที่แห่งจิตวิญญาณหรือพื้นที่แห่งความหลุดพ้นกลับยังคงยึดโยงกับโครงสร้างอำนาจทางโลกอย่างลึกซึ้ง ผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์เชิงวิพากษ์พบว่าครุธรรม 8 ประการก็เปรียบเสมือนเครื่องมือในการจัดตำแหน่งของเพศหญิงไว้ในกรอบที่ไม่อาจท้าทายอำนาจชายได้ และการตีความหลักธรรมที่สนับสนุนแนวทางนี้ ก็ทำหน้าที่ผลิตซ้ำลำดับชั้นทางศีลธรรมอย่างเป็นระบบ

หากเชื่อมโยงกับผลการวิจัยกรณีศึกษา “สีกา ก.” ในประเด็นการผลิตวาทกรรมทางศีลธรรมเพื่อควบคุมและตีตราเพศหญิงจะพบว่า กรณี “สีกา ก.” เป็นกรณีศึกษาที่เปิดเผยให้เห็นการทำงานร่วมกันของอำนาจ 3 มิติ ได้แก่ 1) อำนาจทางศีลธรรม 2) อำนาจทางวาทกรรม และ 3) อำนาจเชิงสถาบัน ทั้งหมดทำงานร่วมกันในการจำกัดสิทธิ เสรีภาพ และเสียงของผู้หญิงภายใต้ข้ออ้างทางธรรม ผู้วิจัยพบว่าผู้หญิงในกรณีของสีกา ก. ถูกวางไว้ในฐานะ “ตัวปัญหา” ผ่านการตีความที่ว่าเป็น “ผู้ล่วงละเมิด” หรือ “ผู้ทำลายศาสนา” การใช้คำว่า “สีกา” ผู้วิจัยพิจารณาและวิเคราะห์ว่า ถึงแม้จะดูเป็นคำกลาง ๆ แต่ในบริบทของชาวและวาทกรรมสาธารณะนั้น กลับถูกใช้เป็นเครื่องมือสร้างภาพ “ผู้หญิงผู้ต่ำต้อย” หรือ “ผู้ล่วงละเมิดเพศชาย” ที่ก้าวล้ำเขตศีลธรรมอันบริสุทธิ์ของสงฆ์ ขณะที่พระสงฆ์ซึ่งอยู่ในสถานะของผู้กระทำผิดวินัยสงฆ์ที่ร้ายแรงกลับถูกตีความผ่านกรอบศีลธรรมที่ลดทอนบทบาทของตนเองให้เหลือแค่ผู้หลงผิดภายใต้แรงครอบงำของคัมภีร์ ซึ่งผู้วิจัยวิเคราะห์แล้วพบว่า กระบวนการนี้ไม่เพียงสร้างความไม่สมดุลในทางศีลธรรม แต่ยังแสดงให้เห็นว่าความรับผิดชอบและการลงโทษในระบบศาสนานั้นถูกกำหนดบนฐานของเพศอย่างชัดเจน

ทั้งนี้ จากข่าวที่เจียบงันของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องในกรณีของสีกา ก. ผู้วิจัยวิเคราะห์และพบว่ากลไกทางสถาบันเป็นอำนาจที่มองไม่เห็นแต่ควบคุมได้จริง ผลการวิจัยพบว่าการจัดการกับกรณีความผิดของพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่กลับไม่ได้เป็นไปตามกระบวนการตรวจสอบที่เข้มงวดหรือโปร่งใสตามพระธรรมวินัยเสมอไป หากแต่กลับมีแนวโน้มในการใช้กลไกให้ลาสิกขาเจียบ ๆ หรือการประนีประนอมภายใน เพื่อปกป้องพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ผู้กระทำผิดไม่ให้ถูกประจานในที่สาธารณะ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่แสดงออกมาลักษณะนี้ชี้ให้เห็นช่องว่างในกระบวนการสอบสวน และสะท้อนถึงวัฒนธรรมการปกป้องอำนาจที่ฝังอยู่ในโครงสร้างของคณะสงฆ์ไทยอย่างแน่นหนา โดยผู้วิจัยวิเคราะห์ว่ามันไม่ได้เกิดจากการละเลยโดยบังเอิญ แต่มันคือกลไกการจัดการอย่างมีแบบแผนที่เอื้อต่อการลดแรงปะทะของสถาบันสงฆ์ไทยในสายตาสาธารณะ

ดังนั้น เมื่อกระบวนการสอบสวนตามพระธรรมวินัยถูกละเลย รวมถึงพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ถูกนำมาใช้แบบเลือกปฏิบัติ ข้อค้นพบของการวิจัยสามารถอธิบายได้ว่ากลไกนี้ยิ่งช่วยตอกย้ำว่าความยุติธรรมเชิงโครงสร้างในพุทธศาสนาไทยไม่เป็นกลางและเอื้อต่อการสถาปนาอำนาจของเพศชาย โดยเฉพาะในสถาบันสงฆ์ไทย

นอกจากนี้ การวิเคราะห์ในประเด็นความไม่สมดุลของ “ความยุติธรรมทางศีลธรรม” และ “ความยุติธรรมทางโลก” ผู้วิจัยยังตั้งข้อสังเกตหนึ่งถึงช่องว่างระหว่าง “กฎหมายทางธรรม” กับ “กฎหมายทางโลก” ผลการวิจัยพบว่า แม้พระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่บางรายดูแล้วอาจจะเข้าข่ายผิดทางอาญาแต่กลับไม่มีมาตรการลงโทษในทางโลกที่เฉพาะเจาะจงหรือมีประสิทธิภาพมากพอ แต่พบว่าส่วนใหญ่มักถูก “สีกก่อนฟ้อง” หรือเจรจาปิดคดีโดยไม่เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมอย่างแท้จริง ผลลัพธ์ของกลไกนี้คือการทำให้เพศหญิงต้องแบกรับความผิดทางสังคมและศีลธรรมไว้เพียงฝ่ายเดียว อีกทั้งยังขาดเครื่องมือหรือพื้นที่ในการปกป้องสิทธิของตนเองทำให้เกิด “ความเจ็บ” ของผู้หญิงในบริบทศาสนาและความ “อ้ออึง” ของอำนาจที่ไม่อาจต่อรองได้ของเพศชายในคราบสมณเพศ

ผลการวิจัยในมิตินี้จึงเป็นภาพสะท้อนของอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ในพุทธศาสนาไทย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ต่อและชี้ให้เห็นว่าการผลิตซ้ำของวาทกรรม “นารีพินาศ” คู่ขนานไปกับภาพ “พระผู้ตกเป็นเหยื่อ” เป็นกลไกทางวาทกรรมที่ถูกใช้ซ้ำอย่างต่อเนื่องในหลายกรณี เพื่อทำให้การละเมิดศีลธรรมของฝ่ายชายดูเป็นเรื่องเข้าใจได้ ในขณะที่ฝ่ายหญิงถูกดึงเข้าสู่กระบวนการลงโทษอย่างรุนแรง

ดังนั้น พุทธศาสนาไทยในบริบทปรากฏการณ์ทางสังคมลักษณะนี้จึงไม่ใช่พื้นที่แห่งความเป็นกลางหรือหลุดพ้นจากโลกธรรม หากแต่กลายเป็นพื้นที่ที่ศีลธรรมถูกจัดลำดับ ถูกเลือกใช้ และถูกบิดเบือนเพื่อรักษาอำนาจแบบชายเป็นใหญ่ ในประเด็นนี้ผู้วิจัยมีข้อค้นพบว่าเมื่อไหร่ก็ตามที่โครงสร้างของศาสนาไม่ยอมรับเสียงของผู้หญิง ความวิปริตในคราบศีลธรรมจะยังคงดำรงอยู่และความผิดปกติกจะถูกทำให้กลายเป็น “เรื่องปกติ” อย่างแนบเนียนและต่อเนื่อง

3. การเสนอแนวทางการปฏิรูปเชิงโครงสร้างต่อสถาบันสงฆ์ไทย

จากผลการวิจัยในประเด็นโครงสร้างวาทกรรมศีลธรรมและบทบาทของพุทธศาสนาในการควบคุมเพศหญิง ผู้วิจัยได้ชี้ให้เห็นว่า กรณี “สีกา ก.” นั้นไม่ใช่เรื่องอื้อฉาวที่จบลงในรอบของความสัมพันธ์ส่วนบุคคลหรือจริยธรรมรายกรณี หากแต่คือภาพสะท้อนของความบกพร่องเชิงระบบในสถาบันสงฆ์ไทยที่แสดงออกในรูปของกลไกตรวจสอบที่ไร้ประสิทธิภาพ ความล้มเหลวในการสื่อสารกับสาธารณะ และการหลีกเลี่ยงการรับผิดชอบจากองค์กรศาสนาอย่างเป็นระบบ

โดยเฉพาะเมื่อวิเคราะห์จากสถานการณ์ความไม่สงบของมหาเถรสมาคม และความไร้บทบาทในเชิงประสิทธิภาพของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ รวมถึงท่าทีของสื่อมวลชนกระแสหลักที่รายงานเหตุการณ์ในลักษณะลดทอนความน่าเชื่อถือของผู้หญิงผู้เสียหาย พบว่ากระบวนการเหล่านี้เป็นเครื่องสะท้อนถึงการสืบทอดอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ในรูปแบบที่แฝงมากับ **การอ้างศีลธรรม** และ **การรักษาภาพลักษณ์ของพุทธศาสนา** โดยละเลยต่อคุณค่าความเป็นธรรมและสิทธิมนุษยชนพื้นฐานของผู้หญิงในสังคมพุทธแบบไทย ๆ

ทั้งนี้ จากผลการวิเคราะห์ผู้วิจัยจึงได้เสนอแนวทางการปฏิรูปเชิงโครงสร้างที่จำเป็นต้องดำเนินการอย่างเร่งด่วน เพื่อให้สถาบันสงฆ์ไทยสามารถยืนอยู่บนฐานความไว้วางใจจากสาธารณะและตอบสนองต่อบริบทของสังคมสมัยใหม่ได้อย่างแท้จริง โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) จัดตั้งกลไกตรวจสอบอิสระที่แยกออกจากโครงสร้างอำนาจของมหาเถรสมาคม โดยกลไกนี้ต้องดำเนินการตรวจสอบพฤติกรรมของพระสงฆ์ทุกรูปทุกระดับได้จริง โดยต้องไม่ถูกครอบงำจากระบบสมณศักดิ์

หรือความสัมพันธ์ภายในวงการสงฆ์ และต้องมีอำนาจในการเปิดเผยข้อมูลต่อสาธารณะอย่างโปร่งใส เพื่อคืนความน่าเชื่อถือให้แก่ระบบศาสนา

2) รื้อสร้างวัฒนธรรมศาสนาที่ไม่จะต้องเป็นสิ่งที่จำเป็นมาก ต้องปลดแอกมายาคติ “ห้ามวิจารณ์พระ” หรือ “อย่าแตะต้องศาสนา” อย่าสร้างวาทกรรมบาปกรรมซึ่งทำให้กลายเป็นเครื่องมือที่ใช้กลบเกลื่อนความผิด และกดทับเสียงผู้เสียหาย ให้พุทธศาสนาแบบไทย ๆ เปลี่ยนผ่านจากระบบศักดิ์สิทธิ์ที่เน้นการปกป้องภาพลักษณ์ มาสู่วัฒนธรรมแห่งความรับผิดชอบต่อที่เปิดให้ตรวจสอบพระสงฆ์ทุกระดับชั้นได้โดยไม่ถือว่าเป็นการลบหลู่ หรือไม่ไว้ใจ เพราะอย่าลืมว่าพระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์ มีตำแหน่งทางการปกครองของสงฆ์ และผู้ที่ปฏิบัติศาสนกิจ ต่างต่าง ๆ ต่างก็รับ “นิตยภัต” จากงบประมาณแผ่นดินของรัฐทั้งสิ้น

3) ส่งเสริมบทบาทผู้หญิงในศาสนาอย่างเป็นรูปธรรม ควรมีการยอมรับสิทธิในเชิงโครงสร้าง ไม่ใช่เพียงในระดับพิธีกรรมหรือวาทกรรม ทั้งยังต้องเปิดพื้นที่ให้ผู้หญิงมีสิทธิเข้าถึงการตัดสินใจเชิงนโยบาย ภายในองค์กรทางศาสนา พร้อมทั้งปรับทัศนคติและการสื่อสารในวงการพุทธศาสนาให้ตระหนักถึงเรื่องเพศ และไม่ใช้วาทกรรมกดทับผู้หญิง

4) จัดการวัดในฐานะ “องค์กรสาธารณะ” ที่ต้องโปร่งใส โดยวัดไม่ควรเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ลอยตัว จากระบบตรวจสอบทางการเงินและจริยธรรมอีกต่อไป แต่ต้องมีการจัดตั้งระบบบัญชี การประเมินผล และการรายงานต่อสาธารณชน พร้อมทั้งควรยกเครื่องเรื่องหลักสูตรการศึกษาพระสงฆ์ให้ทันสมัย สอดคล้องกับบริบทสังคม โดยบรรจุความรู้ด้านสิทธิมนุษยชน จริยธรรมร่วมสมัย และสื่อศึกษา เพื่อให้พระสงฆ์ เข้าใจสังคมและพัฒนานตนเองในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณที่มีความรับผิดชอบต่อ

ข้อเสนอดังกล่าวจะช่วยพัฒนาคณะสงฆ์ไทยผ่านการสร้างความโปร่งใสที่เพิ่มความน่าเชื่อถือ การเปิดพื้นที่วิพากษ์ที่ปรับตัวตามยุคสมัย การขยายฐานผู้ศรัทธาด้วยบทบาทผู้หญิง และการผลิตพระสงฆ์ ที่มีความรู้ทันสมัย ความเป็นไปได้ต้องอาศัยการสร้างควมตระหนักในกลุ่มพระสงฆ์รุ่นใหม่และผู้ศรัทธาเปิดกว้าง การใช้แรงกดดันจากสื่อสมัยใหม่ การแก้ไขกฎหมายให้ทันสมัย และการเรียนรู้จากแนวคิดพุทธศาสนาปฏิรูป ในประเทศอื่น แม้การเปลี่ยนแปลงจะค่อยเป็นค่อยไปแต่การสร้างวาทกรรมใหม่และแรงกดดันเชิงบวกจากสังคม จะเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการปฏิรูปที่แท้จริง

ดังนั้น ผลการศึกษาจากการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ กรณี “สีกา ก.” พบว่าข้อค้นพบสำคัญของปัญหานี้ ไม่ได้สะท้อนเพียงพฤติกรรมส่วนบุคคล แต่คือสัญญาณของระบบอุปถัมภ์ขยายเป็นใหญ่ที่ฝังแน่นในโครงสร้างของ สถาบันพุทธศาสนาไทย วาทกรรม “นารีพินาศ” อาจไม่ได้เป็นเพียงวลีลึงโทษ แต่คือกลไกควบคุมทางศีลธรรม ที่ปิดกั้นและลดทอนสถานะของผู้หญิงในทุกมิติ ซึ่งผู้วิจัยพยายามเน้นย้ำว่าการวิพากษ์ศาสนาไม่ใช่การทำลาย ศรัทธา หากแต่เป็นการเปิดพื้นที่ให้พุทธศาสนาไทยได้ฟื้นฟูตนเองอย่างแท้จริง เพราะบริบทสังคมไทยสมัยใหม่ ความศักดิ์สิทธิ์จะไร้ความหมาย หากปราศจากความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และความกล้าที่จะยอมให้ตรวจสอบ **“ศรัทธาที่ไร้การตรวจสอบ คือศรัทธาที่กลายเป็นเครื่องมือของอำนาจ”** และในที่สุดจะเป็นการผลักผู้ศรัทธา ออกจากพุทธศาสนาโดยไม่รู้ตัว

อภิปรายผล

ผู้วิจัยได้อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ โดยเชื่อมโยงกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อแสดงพลวัตของ อำนาจ เพศ และศีลธรรมในสถาบันสงฆ์ไทย รวมทั้งกระบวนการสร้างความชอบธรรมที่ตอกย้ำโครงสร้าง ขยายเป็นใหญ่ผ่านวาทกรรมทางศาสนาและการรับรู้สาธารณะ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การศึกษาและวิเคราะห์การสร้างและการทำงานของวาทกรรมศีลธรรมชายเป็นใหญ่ ในสถาบันสงฆ์ไทยผ่านกรณีศึกษา “สีกา ก.” อภิปรายผลการวิจัยได้ว่า วาทกรรมศีลธรรมที่มีรากฐาน

จากอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ได้ฝังแน่นอยู่ในโครงสร้างของสถาบันสงฆ์ไทยแสดงออกผ่านกลไกหลัก 3 ด้าน ได้แก่ สื่อมวลชน โครงสร้างคณะสงฆ์ และการรับรู้ร่วมในสังคม ในกรณีของ “สีกา ก.” แสดงให้เห็นการทำงานของวาทกรรมนี้อย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือ สื่อมวลชนมักรายงานข่าวโดยใช้ถ้อยคำที่เน้นการประณามเพศหญิงว่าเป็นผู้ชั่วร้ายหรือทำลายศาสนา ขณะที่พระสงฆ์กลับถูกเสนอภาพว่าเป็นเหยื่อของกิเลสหรือตกอยู่ในภาวะขาดสติ การสร้างความจริงลักษณะนี้ไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เป็นผลมาจากโครงสร้างวาทกรรมที่เลือกสื่อสารอย่างไม่สมดุล สอดคล้องกับแนวคิด Foucault (1978) และ Foucault (1995) ว่าด้วยอำนาจ/ความรู้ (power/knowledge) ที่อธิบายว่าความรู้ที่ผลิตผ่านวาทกรรมศีลธรรมนี้กลายเป็นเครื่องมือควบคุมพฤติกรรมและนิยาม “ความผิด” ในสังคม โดยเฉพาะต่อเพศหญิงในบริบทศาสนา อำนาจไม่ได้ถูกใช้โดยตรงแต่แฝงผ่านคำพูด กฎเกณฑ์ และการรายงานซ้ำ ๆ จนกลายเป็น “ความจริงที่ปฏิเสธไม่ได้”

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Butler (1990, 1993) ว่าด้วยเรื่องการกระทำซ้ำ (performativity) ซึ่งช่วยอธิบายว่า เพศหญิงในสังคมไทยถูกทำให้เป็นหญิงที่เป็นบาปซ้ำแล้วซ้ำเล่าผ่านสื่อ ความเชื่อทางศาสนา และบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม จนเกิดการผลิตซ้ำอัตลักษณ์เชิงลบที่ขัดขวางการตั้งคำถามหรือการเปลี่ยนแปลงและในมุมของการวิพากษ์สื่อ การใช้กรอบข่าวที่เน้นความเสื่อมนั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงความตื่นตระหนกทางศีลธรรม (moral panic) ตามที่ Cohen (2011) ได้กล่าวว่า สื่อมักถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างภาพคนเลวหรือ “ตัวร้าย” (folk devils) ขึ้นมา เพื่อรักษาความเชื่อและระเบียบเดิม ๆ ของสังคมไว้ ซึ่งปรากฏการณ์การใช้วาทกรรมศีลธรรมเพื่อสร้างตัวร้ายจากเพศหญิงนี้ไม่ใช่เอกลักษณ์เฉพาะของไทย แต่ยังพบรูปแบบคล้ายคลึงในพื้นที่อื่นและศาสนาอื่น เช่น ในพม่าที่ห้ามการบวชภิกษุณีอย่างเด็ดขาด และใช้วาทกรรมว่าผู้หญิงที่เข้าใกล้พระสงฆ์เป็นผู้ทำลายความบริสุทธิ์ของสงฆ์ (Kawanami, 2013) หรือในศาสนจักรคาทอลิกที่ไม่เพียงแต่ห้ามผู้หญิงบวช (Paul II, 1994) แต่ยังสอนว่าผู้หญิงต้องอยู่ใต้บังคับบัญชาและเชื่อฟังชาย และไม่ควรพูดในโบสถ์อันเป็นการอภัย (Anuth, 2022) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสถาบันศาสนาข้ามวัฒนธรรมมักใช้กลยุทธ์เดียวกันในการรักษาโครงสร้างอำนาจชายเป็นใหญ่ผ่านการกำหนดให้ผู้หญิงอยู่ในฐานะผู้ด้อยกว่าทางสังคมและศาสนา

2. การวิพากษ์บทบาทของพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์ไทยในการผลิตอำนาจและควบคุมเพศหญิง อภิปรายผลการวิจัยได้ว่า พุทธศาสนาในบริบทไทยไม่ได้ทำหน้าที่เพียงเป็นแหล่งสอนจริยธรรม แต่ยังทำหน้าที่ผลิตซ้ำและค้ำจุนอำนาจของเพศชายผ่านวาทกรรมศีลธรรมที่ไม่สมดุลและผลักผู้หญิงให้กลายเป็นผู้ผิดโดยธรรมชาติ อย่างในกรณี “สีกา ก.” ที่ผู้หญิงถูกวางอยู่ในฐานะ “ต้นเหตุของบาป” ทั้งในเชิงศีลธรรม จารีต และการรับรู้สาธารณะ ขณะที่พระสงฆ์กลับได้รับการปกป้องผ่านวาทกรรมแห่งการล้นไกลจากกิเลสอย่างมีเหตุผลทางศาสนารองรับถือเป็นการลดทอนความรับผิดชอบทางจริยธรรม หากอธิบายตามแนวคิดของ Bourdieu (2002) จะช่วยให้เข้าใจว่าโครงสร้างชายเป็นใหญ่ไม่จำเป็นต้องใช้การบังคับโดยตรง แต่ได้ดำรงอยู่ผ่านการปลูกฝังของโครงสร้างในตัวบุคคล (habitus) โดยเฉพาะในบริบทที่การครอบงำเชิงสัญลักษณ์ (symbolic domination) ถูกหล่อหลอมผ่านวัฒนธรรมและศาสนา ข้อค้นพบนี้ยังสอดคล้องกับ Connell (1995) ที่กล่าวว่า บुरुชนนิยมเชิงอำนาจ (hegemonic masculinity) มีบทบาทสำคัญในการกำหนดบทบาททางเพศ และถูกนำมาใช้เป็นกรอบวัดความถูกต้องของศีลธรรมที่มักเอื้ออำนาจแก่เพศชายเป็นหลัก

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ Srichampa (2020) ที่ชี้ให้เห็นว่าผู้หญิงในพุทธศาสนาไทยแม้จะมีบทบาทเชิงปฏิบัติเป็นอย่างมาก แต่กลับถูกกีดกันออกจากสถานะเชิงสถาบันอย่างเป็นระบบ เช่นเดียวกับ Keyes (1984) ที่กล่าวว่า แม้พุทธศาสนาในทางหลักธรรมจะเน้นความเสมอภาคแต่ในทางปฏิบัติกลับตอกย้ำบทบาทผู้หญิงในฐานะผู้ด้อยศีลธรรม

3. การเสนอแนวทางการปฏิรูปเชิงโครงสร้างต่อสถาบันสงฆ์ไทย อภิปรายผลการวิจัยได้ว่า ในกรณี “สีกา ก.” ไม่ใช่เพียงปัญหาส่วนบุคคล แต่เป็นภาพแทนของความล้มเหลวเชิงโครงสร้างในสถาบันสงฆ์ไทย ซึ่งแสดงออกผ่านการขาดกลไกตรวจสอบอย่างเป็นอิสระ ความไม่โปร่งใสในการบริหารจัดการ ความเพิกเฉยต่อบทบาทของเพศหญิงในศาสนา รวมถึงการใช้ความศักดิ์สิทธิ์เป็นเกราะกำบังต่อการตั้งคำถามทางจริยธรรม สอดคล้องกับแนวคิดของ Foucault (1980) ว่าด้วยความจริงที่ผลิตโดยอำนาจ ซึ่งอธิบายได้ว่าความศักดิ์สิทธิ์นั้น ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่โดยธรรมชาติ แต่เป็นผลของวาทกรรมและสถาบันที่ผลิตซ้ำความน่าเชื่อถือเหล่านั้น

โดยข้อเสนอของผู้วิจัยที่ให้มีการจัดตั้งกลไกตรวจสอบอิสระนอกเหนือจากมหาเถรสมาคม การส่งเสริมภิกษุณี การรื้อถอนมายาคติ การห้ามและต้องศาสนา และการเปิดพื้นที่ให้ผู้หญิงมีส่วนร่วม ในการกำหนดทิศทางศาสนา สอดคล้องกับข้อเสนอของ Kabilsingh (1991) ที่เน้นการฟื้นฟูสิทธิสตรี ในพุทธศาสนาและการลบล้างวาทกรรมกรรมเก่าที่ใช้กล่าวโทษผู้หญิงอย่างไม่เป็นธรรมในเชิงวัฒนธรรมไทย ซึ่งมีรากมาจากการผนวกของพุทธกับระบบความเชื่อแบบพราหมณ์ ดังที่ Gross (1993) กล่าวว่า ความเท่าเทียมทางเพศในศาสนาไม่สามารถเกิดขึ้นได้เพียงผ่านการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบาย แต่ต้องผ่านการเปลี่ยนแปลงวาทกรรม การศึกษา และกลไกเชิงโครงสร้างควบคู่กัน ทั้งนี้ การเปิดพื้นที่สาธารณะให้สามารถ ตั้งคำถามกับพระสงฆ์ผู้มีสมณศักดิ์โดยตรงไปตรงมาถือเป็นก้าวสำคัญของการสร้างวัฒนธรรมความรับผิดชอบ ซึ่งไม่ใช่การทำลายศาสนา แต่คือการรักษาศรัทธาให้อยู่บนฐานของความจริงและความโปร่งใสในโลกสมัยใหม่

ในเชิงปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม การปฏิรูปควรมุ่งเน้นแนวทางที่เป็นไปได้มากกว่าซึ่งเป็นเรื่องที่ ทำหายอย่างยิ่ง การพัฒนาระบบการบริหารจัดการที่โปร่งใสและมีประสิทธิภาพจึงเป็นทางเลือกที่สำคัญ โดยเริ่มจากการสร้างกลไกการตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจผ่านคณะกรรมการอิสระที่จะต้องประกอบด้วย ตัวแทนจากทุกภาคส่วนของสังคม รวมถึงการจัดทำแนวปฏิบัติและมาตรฐานใหม่ที่สอดคล้องกับหลักการ สิทธิมนุษยชนและความเสมอภาค พร้อมทั้งปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาพระสงฆ์ให้รวมเนื้อหาเรื่องจริยธรรม สมัยใหม่และการเข้าใจความหลากหลายทางเพศสภาพ การปฏิรูปเหล่านี้จะช่วยป้องกันเหตุการณ์ดังเช่น “สีกา ก.” และสร้างความเชื่อมั่นต่อสถาบันสงฆ์ในสังคมไทยที่กำลังเปลี่ยนแปลง โดยไม่จำเป็นต้องกระทบ ต่อรากฐานทางศาสนาแต่เน้นการปรับใช้หลักธรรมให้เหมาะสมกับบริบทปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. ควรเปิดพื้นที่ทางวิชาการและสาธารณะให้ถกเถียงบทบาทของผู้หญิงในพุทธศาสนา และ ตั้งคำถามต่อการใช้วาทกรรมศีลธรรมเป็นเครื่องมือควบคุมพฤติกรรมและจำกัดบทบาทของเพศหญิง ในสังคมไทย
2. เสนอการปฏิรูปวาทกรรมและโครงสร้างพุทธศาสนาไทยให้เกิดความเท่าเทียมทางเพศเพื่อลดอคติ ที่ฝังรากลึกในสถาบันสงฆ์และสร้างความเป็นธรรมทางศาสนาที่แท้จริง
3. ด้านนโยบาย สามารถนำข้อมูลไปสนับสนุนแนวทางส่งเสริมความเสมอภาคในกิจกรรมศาสนา และเพื่อป้องกันการเลือกปฏิบัติในสถาบันสงฆ์
4. ด้านวิชาการ ใช้เป็นต้นแบบการเรียนรู้ศาสนศึกษาเชิงวิพากษ์ที่บูรณาการแนวคิดอำนาจ เพศ และวาทกรรม
5. ด้านประชาสังคม ใช้เป็นโมเดลในการรณรงค์หรือสร้างความตระหนักรู้ในสังคมเกี่ยวกับประเด็น การเหมารวม การลงโทษทางศีลธรรม และการใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมของสตรี

6. ด้านสื่อ ใช้ข้อมูลเป็นแนวทางกระตุ้นสื่อมวลชนตระหนักถึงอคติแฝงในการเสนอข่าวที่เกี่ยวกับเพศและศาสนา พร้อมทั้งพัฒนาการรายงานที่เคารพสิทธิและศักดิ์ศรีของทุกเพศ

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคต

1. ขยายขอบเขตการศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับผู้หญิงที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ศาสนา เพื่อให้เกิดความเข้าใจจากมุมมองของผู้ถูกกระทำ

2. ควรศึกษาเปรียบเทียบกรณีศึกษาจากประเทศพุทธศาสนาอื่น ๆ เพื่อทำความเข้าใจลักษณะร่วมและความแตกต่างของอำนาจทางศีลธรรมในบริบทข้ามวัฒนธรรม

รายการอ้างอิง

- Anuth, B. S. (2022). Observations on the magisterium's gender anthropology and its consequences for women in the catholic church. *Religions*, 13(4), 305. <https://doi.org/10.3390/rel13040305>
- Barnes, N. S. (1987). Buddhism. In A. Sharma (Ed.), *Women in world religions* (pp. 105-133). State University of New York Press.
- Bourdieu, P. (2002). *Masculine domination* (R. Nice, Trans.). Stanford University Press.
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Butler, J. (1993). *Bodies that matter: on the discursive limits of "sex"*. Routledge.
- Cohen, S. (2011). *Folk devils and moral panics*. Routledge.
- Connell, R. W. (1995). *Masculinities*. Polity Press.
- Cottle, S. (2006). Mediatized rituals: beyond manufacturing consent. *Media, Culture & Society*, 28(3), 411-432. <https://doi.org/10.1177/0163443706062910>
- Couldry, N. (2012). *Media, society, world: social theory and digital media practice*. Polity Press.
- Darlington, S. M. (2012). *The ordination of a tree: the Thai buddhist environmental movement*. State University of New York Press. <http://www.jstor.org/stable/jj.18253559>
- Falk, M. L. (2007). *Making fields of merit: Buddhist female ascetics and gendered orders in Thailand*. NIAS Press.
- Feener, R. M. (2007). *Muslim legal thought in modern Indonesia*. Cambridge University Press.
- Foucault, M. (1978). *The history of sexuality, volume I: an introduction* (R. Hurley, Trans.). Pantheon Books.
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: selected interviews and other writings, 1972-1979* (C. Gordon, L. Marshall, J. Mepham, & K. Soper, Trans.). Pantheon Books.
- Foucault, M. (1995). *Discipline and punish: the birth of the prison*. Vintage Books.
- Foucault, M. (2007). *Security, territory, population: lectures at the Collège de France 1977-1978* (G. Burchell, Trans.). Palgrave Macmillan.
- Gross, R. M. (1993). *Buddhism after patriarchy: a feminist history, analysis, and reconstruction of buddhism*. State University of New York Press.
- Gross, R. M. (1996). *Feminism and religion: an introduction*. Beacon Press.
- Gooren, H. (2010). *Religious conversion and disaffiliation: tracing patterns of change in faith practices*. Palgrave Macmillan.

- Harvey, P. (2000). *An introduction to buddhist ethics: foundations, values and issues*. Cambridge University Press.
- Haynes, J. (2007). *Religion and development: conflict or cooperation?*. Palgrave Macmillan.
- Jackson, P. A. (2003). *Buddhadāsa: theravada Buddhism and modernist reform in Thailand*. Silkworm Books.
- Paul II, J. (1994). *Ordinatio sacerdotalis*. Vatican. https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_letters/1994/documents/hf_jp-ii_apl_19940522_ordinatio-sacerdotalis.html
- Kabilsingh, C. (1991). *Thai women in Buddhism*. Parallax Press.
- Kawanami, H. (2013). *Renunciation and empowerment of Buddhist nuns in Myanmar-Burma : building a community of female faithful*. Brill.
- Keyes, C. F. (1984). Mother or mistress but never a monk: Buddhist notions of female gender in rural Thailand. *American Ethnologist*, 11(2), 223-241. <http://www.jstor.org/stable/643848>
- Mahmood, S. (2005). *Politics of piety: the islamic revival and the feminist subject (REV-revised)*. Princeton University Press.
- Marddent, A. (2019). Religious discourse and gender security in Southern Thailand. *Austrian Journal of South-East Asian Studies*, 12(2), 225-247. <https://doi.org/10.14764/10.ASEAS-0023>
- Muecke, M. (2004). Female sexuality in Thai discourses about *Maechii* ('lay nuns'). *Culture, Health & Sexuality*, 6(3), 221-238. <https://doi.org/10.1080/136910501141179>
- Paul, D. Y. (1979). *Women in buddhism: images of the feminine in the Mahāyāna tradition*. Asian Humanities Press.
- Seeger, M. (2006). The Bhikkhunī-ordination controversy in Thailand. *Journal of the International Association of Buddhist Studies*, 29(1), 155-183. <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bsz:16-jiabs-89767>
- Senaratbamrung, A. & Rattanangam, S. (2023). Buddhist women's rights in Thai society. *Journal of Institute of Trainer Monk Development*, 6(3), 203-213. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/tmd/article/view/263997/>
- Srichampa, S. (2020). Thai Buddhism, women and social change. *Journal of Language and Culture*, 39(2), 1-22. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JLC/article/view/248412>
- Tambiah, S. J. (1976). *World conqueror and world renouncer: a study of Buddhism and polity in Thailand against a historical background*. Cambridge University Press.
- Terwiel, B. J. (1976). A model for the study of Thai Buddhism. *The Journal of Asian Studies*, 35(3), 391-403. <https://doi.org/10.2307/2053271>
- van der Veer, P. (2001). *Imperial encounters: religion and modernity in India and Britain*. Princeton University Press.

คำยืมภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต: กรณีศึกษาหลักการสนธิศัพท์สมาสในภาษาไทย Pali and Sanskrit Loanwords: A Case Study of Sandhi in Thai Compound Words

จิตตภา สารพัดนึก ไชยปัญญา (Chittapa Sarapadnuek Chaipunya)¹ชนิกานต์ กู้เกียรติ (Chanikant Kukeat)^{2*}

Received: January 26, 2026

Revised: February 23, 2026

Accepted: March 11, 2026

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักการสนธิศัพท์สมาสในภาษาไทยที่เกิดจากคำยืมภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตว่าใช้หลักการสนธิศัพท์สมาสภาษาใดระหว่างหลักการสนธิภาษาบาลีกับหลักการสนธิภาษาสันสกฤต โดยเก็บข้อมูลเฉพาะศัพท์สมาสที่อาศัยกระบวนการสนธิจากหนังสือ *คำไทยที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต* และวิเคราะห์ตามหลักการสนธิของภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ผลการวิจัยพบว่าการสนธิศัพท์สมาสในภาษาไทยจำแนกตามองค์ประกอบของคำสมาส 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) ศัพท์สมาสที่มีองค์ประกอบมาจากคำยืมภาษาเดียวกัน 2) ศัพท์สมาสที่มีองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมภาษาบาลีและอีกองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมภาษาสันสกฤต และ 3) ศัพท์สมาสที่มีองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ส่วนอีกองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมภาษาใดภาษาหนึ่ง โดยส่วนใหญ่การสนธิศัพท์สมาสเป็นไปตามหลักสระสนธิของภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ขณะเดียวกันพบการใช้หลักพยัญชนะสนธิของภาษาสันสกฤตในกรณีที่คำหน้าลงท้ายด้วยเสียงพยัญชนะ นอกจากนี้ยังพบศัพท์สมาสบางคำที่เป็นไปตามหลักสระสนธิของภาษาบาลีเพียงอย่างเดียว ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นการปรับใช้หลักการสนธิจากภาษาต้นทางในระบบภาษาไทย และช่วยเติมเต็มองค์ความรู้ด้านการศึกษาคำสมาสที่อาศัยการสนธิในภาษาไทยอย่างเป็นระบบ

คำสำคัญ: คำสมาส, การสนธิศัพท์สมาส, คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต

Abstract

This research aimed to investigate the characteristics of sandhi-based compound words in Thai derived from Pali and Sanskrit loanwords, with particular emphasis on determining whether these compounds primarily followed Pali or Sanskrit sandhi principles. The data consisted exclusively of compound words formed through sandhi processes, collected from the book *Thai Words Derived from Pali and Sanskrit*, and were analyzed according to the sandhi principles of Pali and Sanskrit. The findings revealed that sandhi-based Thai compounds could be classified into three types based on their components: 1) compounds whose components were derived from the same source language, 2) compounds in which one component was a Pali loanword and the other was a Sanskrit

¹⁻² ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Department of Thai Language, Faculty of Humanities and Social Sciences, Burapha University

*Corresponding Author, Email: chanikant@buu.ac.th

loanword, and 3) compounds in which one component was derived from both Pali and Sanskrit while the other was derived from either language. Most compound words conformed to vowel sandhi rules common to both Pali and Sanskrit. In addition, Sanskrit consonant sandhi was observed in cases where the first component ended in a consonant sound. Nevertheless, some compound words followed only Pali vowel sandhi rules. Overall, the results demonstrated how sandhi principles from the source languages were adapted within the Thai linguistic system and contributed to a more systematic understanding of sandhi-based compound formation in Thai.

Keywords: Compound Words, Sandhi-Based Compounds, Pali and Sanskrit Loanwords

บทนำ

การยืมภาษา (linguistic borrowing) หมายถึง ปรากฏการณ์ที่ภาษาหนึ่งยืมลักษณะบางประการจากภาษาอื่นมาใช้ การยืมภาษาสามารถจำแนกตามองค์ประกอบของภาษาได้ เช่น การยืมคำ การยืมความหมาย การยืมเสียง การยืมตัวอักษร การยืมสำนวน และการยืมไวยากรณ์ แม้ว่าภาษาไทยมีการยืมภาษาจากบาลีและสันสกฤตหลายลักษณะ แต่การยืมที่พบบ่อยคือ การยืมคำ ส่วนการยืมไวยากรณ์พบได้น้อย แต่ยังปรากฏให้เห็นในการยืมภาษาบาลีและสันสกฤตมาใช้ในภาษาไทย

การยืมไวยากรณ์ (grammar borrowing) เป็นการนำกลวิธีในการสร้างคำใหม่จากภาษาผู้ให้มาใช้ในภาษาของตน ในภาษาไทยพบการยืมการสร้างคำโดยวิธีการประสมคำของภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตมาใช้คือ “สมาส” ซึ่งเป็นกลไกการสร้างคำ (word formation) คำที่เกิดจากการสมาส เรียกว่า คำสมาส การยืมลักษณะการสมาสคำจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตมาสร้างคำในภาษาไทยทำให้เกิด “คำสมาสในภาษาไทย”

คำสมาสในภาษาไทยมีองค์ประกอบ 3 ลักษณะ (สถาบันภาษาไทย กระทรวงศึกษาธิการ, 2553, หน้า 78-80) ดังนี้

ลักษณะที่ 1 คำสมาสที่มีองค์ประกอบมาจากคำยืมภาษาเดียวกัน เช่น คำยืมภาษาบาลี+คำยืมภาษาบาลี คำยืมภาษาสันสกฤต+คำยืมภาษาสันสกฤต คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต

ลักษณะที่ 2 คำสมาสที่มีองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมบาลี ส่วนอีกองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมสันสกฤต เช่น คำยืมภาษาบาลี+คำยืมภาษาสันสกฤต และคำยืมภาษาสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลี

ลักษณะที่ 3 คำสมาสที่มีองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ส่วนอีกองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมภาษาใดภาษาหนึ่ง เช่น คำยืมภาษาบาลี+คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต คำยืมภาษาสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต

การสร้างคำโดยวิธีสมาสมักเกิดทางเสียงเกิดขึ้นได้เมื่อหน่วยเสียง 2 มาอยู่ประชิดกัน เรียกกลไกนี้ว่า “สนธิ” ซึ่งสนธิไม่ใช่กระบวนการสร้างคำใหม่แต่เป็นปรากฏการณ์ทางเสียงที่เกิดการแปรของหน่วยเสียงหนึ่งหรือทั้งสองหน่วยเสียง การรวม 2 หน่วยเสียงเป็นหน่วยเสียงเดียวกันหรือการเพิ่มอีกหนึ่งหน่วยเสียงเข้ามา การสมาสที่มีการสนธิเกิดขึ้น เรียกว่า สมาสแบบอาศัยสนธิ ส่วนสมาสที่ไม่มีการสนธิ เรียกว่า สมาสแบบไม่อาศัยสนธิ สมาสทั้งสองลักษณะนี้เกิดขึ้นทั้งในภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต รวมทั้งคำสมาสในภาษาไทยด้วย

ในภาษาไทยมีคำยืมจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตอยู่เป็นจำนวนมาก ราชบัณฑิตยสถานในขณะนั้นได้มอบหมายให้บุญธรรม กรานทอง, ทิพาภรณ์ ธารีเกษ, ขวณพิศ เขาวนัสกุล และพัชระ บุญประดิษฐ์ (2553)

รวบรวมคำจำนวนหนึ่งที่คนไทยส่วนใหญ่รู้จักและใช้กันทั่วไปทั้งในภาษาพูดและภาษาเขียนไว้ในหนังสือ “คำไทยที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต” ในหนังสือนี้มีคำสมาสอยู่จำนวนหนึ่งทั้งที่เป็นคำสมาสอาศัยสนธิและคำสมาสไม่อาศัยสนธิ ประกอบกับเมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาหลักการสนธิในภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ซึ่งมีหลักการสนธิที่แตกต่างกันทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาการสนธิศัพท์สมาสในภาษาไทยว่าใช้หลักการสนธิศัพท์สมาสอย่างไร ผลการศึกษาจะทำให้เห็นตัวอย่างของลักษณะการสนธิศัพท์สมาสในภาษาไทยอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ ผู้สนใจสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้ไปใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงทางวิชาการสำหรับการเรียนการสอนภาษาไทยระดับอุดมศึกษา โดยเฉพาะในรายวิชาภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาไทย หรือรายวิชาภาษาต่างประเทศในภาษาไทยต่อไป

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการสนธิศัพท์สมาสในภาษาไทย โดยเก็บข้อมูลเฉพาะศัพท์สมาสแบบอาศัยสนธิจากหนังสือ คำไทยที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต เพื่อใช้เป็นกรณีศึกษาและวิเคราะห์การสนธิศัพท์สมาสในภาษาไทยจากตัวอย่างคำในหนังสือดังกล่าว เพื่อให้ทราบว่าศัพท์สมาสที่มีองค์ประกอบแตกต่างกันทั้ง 3 ลักษณะ คือ 1) ศัพท์สมาสในภาษาไทยที่มีองค์ประกอบมาจากคำยืมภาษาเดียวกัน 2) ศัพท์สมาสที่มีองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมบาลี ส่วนอีกองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมสันสกฤต และ 3) คำสมาสที่มีองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ส่วนอีกองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมภาษาใดภาษาหนึ่ง ใช้หลักการสนธิศัพท์สมาสภาษาใดระหว่างหลักการสนธิภาษาบาลีกับหลักการสนธิภาษาสันสกฤต

การทบทวนวรรณกรรม

1. ข้อมูลพื้นฐานของหนังสือ “คำไทยที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต” ที่จัดพิมพ์เผยแพร่โดยราชบัณฑิตยสถาน

หนังสือ “คำไทยที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต” จัดพิมพ์เผยแพร่โดยราชบัณฑิตยสถาน จัดพิมพ์ครั้งที่ 1 เมื่อปี พ.ศ. 2553 จำนวน 2,000 เล่ม การเก็บคำในหนังสือเล่มนี้ได้รวบรวมคำที่อาจมีใช้อยู่เดิมในภาษาบาลีและ/หรือภาษาสันสกฤต หรืออาจเป็นคำที่คนไทยนำคำจากภาษาทั้งสองมาสร้างเป็นคำใหม่ หนังสือเล่มนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมคำในภาษาไทยที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ทั้งที่เป็นคำเดี่ยวและคำประสม ซึ่งคำประสมในหนังสือเล่มนี้มีความหมายตรงกับคำสมาส เนื่องจากเป็นคำที่สร้างโดยวิธีสมาส คำตามหลักการสร้างคำในภาษาบาลีสันสกฤต ในหนังสือเล่มนี้จะแสดงการประสมคำบอกที่มาของคำแต่ละคำที่นำมาประสมกัน และได้ให้ความหมายของคำไว้ด้วย คำที่เก็บรวบรวมไว้เป็นคำที่คนไทยส่วนใหญ่รู้จักและใช้กันทั่ว ๆ ไป ทั้งในภาษาพูดและภาษาเขียน ผู้วิจัยได้ใช้คำประสมที่เก็บรวบรวมไว้ในหนังสือนี้เป็นกรณีศึกษา

2. หลักการสนธิในภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต

ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมที่นำเสนอหลักการสนธิของภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ได้แก่ สระสนธิในภาษาบาลี สระสนธิและพยัญชนะสนธิในภาษาสันสกฤต ดังนี้

2.1 สระสนธิภาษาบาลี

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่า Chamlong Sarapadnuke (2004), บุญเหลือ ใจมโน (2556) และสาโรจน์ บัวพันธุ์งาม (2558) อธิบายหลักการสนธิสระภาษาบาลีไว้โดยสังเขปได้ดังนี้

1. การสนธิเสียงสระโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงเสียง (ปกติสระสนธิ)
2. การสนธิที่มีการลบเสียงสระเสียงใดเสียงหนึ่ง (โลปสระสนธิ) แบ่งเป็น 1) การลบเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้า แล้วคงเสียงสระต้นของศัพท์คำหลัง 2) การลบเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้า แล้วเปลี่ยนเสียง

สระต้นของศัพท์คำหลังให้เป็นสระเสียงยาว (ที่ฆะสระ) 3) การคงเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้า แล้วลบเสียงสระต้นของศัพท์คำหลัง (กรณีนี้พบได้น้อย)

3. การสนธิที่มีการแปลงเสียงสระเป็นเสียงพยัญชนะ (อาเทศสระสนธิ) แบ่งเป็น 1) การแปลงเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้าเป็นเสียงพยัญชนะอัมสระ (อิ/เอ เป็น ย หรือ อุ/อู เป็น ว) แล้วคงเสียงสระต้นของศัพท์คำหลัง 2) การทำเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้าเป็นสระเสียงสั้น แล้วแปลงเสียงสระต้นของศัพท์คำหลัง (เอ เป็น ริ) (กรณีนี้พบได้น้อย)

4. การสนธิที่มีการแปลงเสียงสระเป็นชั้นคุณ (วิการสระสนธิ) แบ่งเป็น 1) การแปลงเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้าเป็นชั้นคุณ (อิ/อี เป็น เอ หรือ อุ/อู เป็น โอ) แล้วลบเสียงสระต้นของศัพท์คำหลัง 2) การลบเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้า แล้วแปลงเสียงสระต้นของศัพท์คำหลังเป็นชั้นคุณ (อิ/อี เป็น เอ หรือ อุ/อู เป็น โอ)

5. การสนธิที่มีการทำสระเสียงสั้นให้เป็นสระเสียงยาว (ที่ฆะสระสนธิ) แบ่งเป็น 1) การทำเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้าให้เป็นสระเสียงยาว (ที่ฆะสระ) แล้วลบเสียงสระต้นของศัพท์คำหลัง 2) การทำเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้าให้เป็นสระเสียงยาว (ที่ฆะสระ) เมื่อศัพท์คำหลังขึ้นต้นด้วยเสียงพยัญชนะ และ 3) การลบเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้า แล้วเปลี่ยนเสียงสระต้นของศัพท์คำหลังให้เป็นสระเสียงยาว (ที่ฆะสระ)

6. การสนธิที่มีการทำสระเสียงยาวให้เป็นสระเสียงสั้น (รัสสระสนธิ) แบ่งเป็น 1) การทำเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้าให้เป็นสระเสียงสั้น (รัสสระ) เมื่อศัพท์คำหลังขึ้นต้นด้วยเสียงพยัญชนะ 2) การทำเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้าให้เป็นสระเสียงสั้น (รัสสระ) เมื่อศัพท์คำหลังขึ้นต้นด้วย เอ ของศัพท์ เหว แปลง เอ เป็น ริ

2.2 สระสนธิในภาษาสันสกฤต

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่า จำลอง สารพัตนิก (2542), บุญเหลือ ใจมโน (2556) และสาโรจน์ บัวพันธุ์งาม (2558) อธิบายหลักการสนธิสระและหลักการสนธิพยัญชนะภาษาสันสกฤตไว้โดยสังเขป ได้ดังนี้

สระสนธิ สระสนธิในภาษาสันสกฤตแบ่งตามชั้นของสระดังนี้

1. ประกิตสนธิ (สระชั้นประกิต วรรคเดียวกัน) สระหน้าเสียงสั้น/ยาว+สระหลังเสียงสั้น/ยาว=สระเสียงยาว ได้แก่ 1) สระอ/อา+สระอ/อา=สระอา 2) สระอิ/อี+สระอิ/อี=สระอี 3) สระอุ/อู+สระอุ/อู=สระอุ 4) สระฤ (ริ)/ฤ (รี)+สระฤ (ริ)/ฤ (รี)=สระฤ (รี)

2. คุณสนธิ (สระชั้นประกิต) สระหน้า อ/อา+สระชั้นประกิต วรรคอื่น (เว้น อ/อา)=สระชั้นคุณของสระหลัง ได้แก่ 1) สระอ/อา+สระอิ/อี=สระ เอ 2) สระอ/อา+สระอุ/อู=สระ โอ 3) สระอ/อา+สระฤ (ริ)/ฤ (รี)=สระ อรุ

3. วฤทิสนธิ (สระชั้นประกิต) สระหน้า อ/อา + สระชั้นคุณ/วฤทธิ วรรคอื่น (เว้น อ/อา)=สระชั้นวฤทธิของสระหลัง ได้แก่ 1) สระอ/อา+สระเอ/โอ=สระ โอ 2) สระอ/อา+สระโอ/เอา=สระ เอา 3) สระอ/อา+สระ อรุ=สระ อารุ

4. ยันสนธิ สระชั้นประกิต (เว้นสระหน้า อ/อา) ส่วนใหญ่เป็นสระ อิ/อี และ อุ/อู+สระวรรคใดก็ได้ ขึ้นใดก็ได้=อิ/อี เปลี่ยนเป็น ย และ อุ/อู เปลี่ยนเป็น ว+สระหลัง

5. อยาทิสนธิ สระชั้นคุณ/ชั้นวฤทธิ (เว้นสระหน้า อ/อา) ส่วนใหญ่เป็นสระ เอ/โอ และ โอ/เอา+สระวรรคใดก็ได้ ขึ้นใดก็ได้=เอ/โอ เปลี่ยนเป็น อย /อาย และ โอ/เอา เปลี่ยนเป็น อย/อาว+สระหลัง

2.3 พยัญชนะสนธิในภาษาสันสกฤต

พยัญชนะสนธิมีลักษณะตามที่สาโรจน์ บัวพันธุ์งาม (2558) ได้กล่าวไว้ ดังนี้

1. คำหน้าหรือส่วนหน้าลงท้ายด้วยพยัญชนะ น ตัดพยัญชนะ น ออก เช่น ราชน+ปุตร=ราชปุตร (ราชบุตร) และสนธิตามหลักสระสนธิ หากคำหลังหรือส่วนหลังขึ้นต้นด้วยเสียงสระ เช่น ราชน+ไอศวรย=ราชไอศวรย (ราชไอศวรรย์)

2. คำหน้าหรือส่วนหน้าลงท้ายด้วยพยัญชนะ ส มีการสนธิได้ 2 แบบ คือ

2.1 คำหน้าหรือส่วนหน้าลงท้ายด้วยพยัญชนะ ส ที่ตามหลังเสียงสระ อะ เป็น อส ส่วนคำหลังขึ้นต้นด้วยเสียงพยัญชนะไม่ก้อง ให้คงเสียง อส ไว้ เช่น นมส+การ=นมสการ (นมัสการ) แต่ถ้าคำหลังขึ้นต้นด้วยเสียงพยัญชนะก้อง ให้เปลี่ยน อส เป็น โอ เช่น ศิรส+รตน=ศิริรตน (ศิริรัตน์)

2.2 คำหน้าลงท้ายด้วยพยัญชนะ ส ที่ตามหลังเสียงสระอื่น ๆ (อิ อุ) เช่น อีส อุส आयुส ส่วนคำหลังขึ้นต้นด้วยเสียงพยัญชนะไม่ก้อง ให้คง ส ท้ายคำหน้าไว้ แต่ถ้าคำหลังขึ้นต้นด้วยเสียงพยัญชนะก้อง หรือเสียงสระ ให้เปลี่ยน ส ท้ายคำหน้าเป็น ร เช่น आयुส+เวท=อายุรเวท (อายุรเวท)

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับคำสมาสในภาษาไทยในช่วงที่ผ่านมา ส่วนใหญ่ให้ความสนใจคำสมาสในฐานะกลไกสำคัญของการสร้างคำที่มีรากฐานมาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต โดยมุ่งอธิบายลักษณะโครงสร้าง ประเภท และบทบาทของคำสมาสในภาษาไทยในบริบทที่หลากหลาย ทั้งด้านภาษาศาสตร์เชิงโครงสร้าง วรรณคดี และการจัดการเรียนการสอน

การวิจัยที่มุ่งอธิบายลักษณะโครงสร้าง ประเภทของสมาส เช่น กฤติกา ผลเกิด, ชลธิชา สุตมฺข และสุวรี ยอดฉิม (2561) ได้ศึกษาการประกอบคำไทยด้วยคำที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต โดยเก็บข้อมูลจากเอกสารสิ่งพิมพ์และพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างการประกอบคำและจำแนกประเภทของคำที่เกิดจากการยืมภาษา ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าคำสมาสเป็นรูปแบบการประกอบคำที่พบมากที่สุดเมื่อเทียบกับคำประสมและคำประสาน อย่างไรก็ตาม การศึกษาดังกล่าวมุ่งพิจารณา “คำสมาส” ในภาพรวม โดยยังมิได้จำแนกเชิงลึกถึงหลักเกณฑ์การสนธิที่เกิดขึ้นภายในคำสมาสเหล่านั้น

ส่วนงานวิจัยที่ศึกษาคำสมาสผ่านตัวบทวรรณคดี อาทิ ศราวุธ หล่อดี และพงศ์ศิริ อ้นนอก (2562) ได้ศึกษาการสร้างคำสมาสในวรรณคดีเรื่องไตรภูมิพิภพ โดยวิเคราะห์จำนวนคำที่นำมาประกอบวิธีการสร้างคำสมาส และชนิดของคำที่ใช้สร้างคำสมาส งานวิจัยนี้ช่วยขยายองค์ความรู้เกี่ยวกับคำสมาสในมิติของวรรณคดีไทยและแสดงให้เห็นรูปแบบการสร้างคำสมาสที่หลากหลาย แต่มิได้พิจารณาคำสมาสที่เกิดจากการอาศัยกระบวนการสนธิเป็นประเด็นเฉพาะ ต่อมาพบว่า ศราวุธ หล่อดี และณัฐวดี ทุมพันธ์ (2563) ได้ศึกษาในแนวทางเดียวกัน โดยวิเคราะห์โครงสร้างคำสมาสในมหากาพย์คำหลวง ผลการวิจัยพบรูปแบบโครงสร้างคำสมาสที่มี 2-4 คำ งานวิจัยนี้ยังคงมุ่งวิเคราะห์โครงสร้างคำสมาสจากตัวบทวรรณคดี แต่มิได้ให้ความสำคัญกับการสนธิซึ่งเป็นกลไกที่สำคัญของการสร้างคำสมาส

นอกจากนี้ ยังพบงานวิจัยที่ศึกษาคำสมาสในบริบทการจัดการเรียนการสอน เช่น คิตลิก สังข์สาลี (2561) ที่ศึกษาการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้เรื่องการสร้างคำด้วยวิธีการสมาสแบบมีสนธิ โดยใช้เกมเป็นฐาน แม้งานวิจัยนี้จะกล่าวถึง “สมาสแบบมีสนธิ” โดยตรง แต่การศึกษามุ่งเน้นผลทางการเรียนรู้และความพึงพอใจของผู้เรียนเป็นสำคัญ มิได้มุ่งศึกษาหลักการสนธิในเชิงวิเคราะห์จากข้อมูลภาษาจริงอย่างเป็นระบบ ส่วนงานวิจัยของ พระมหาไพฑูรย์ อยู่คง (2568) ได้นำเสนอแนวทางการบูรณาการการเรียนรู้เรื่องคำสมาสในภาษาไทยเข้ากับการจัดการเรียนการสอนเชิงรุก งานวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นความสำคัญของคำสมาสในฐานะ

เนื้อหาพื้นฐานทางภาษาไทยที่ผู้เรียนมักประสบปัญหาความซับซ้อนด้านโครงสร้าง โดยมีได้ศึกษาลักษณะคำสมาสเชิงภาษาศาสตร์จากแหล่งข้อมูลคำศัพท์โดยตรง

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า แม้งานวิจัยบางเรื่องจะกล่าวถึง “สมาสแบบอาศัยสนธิ” แต่ยังไม่มีการวิจัยใดที่มุ่งศึกษาประเด็น “การสนธิศัพท์สมาสในภาษาไทย” โดยจำกัดขอบเขตการเก็บข้อมูลเฉพาะศัพท์สมาสที่อาศัยกระบวนการสนธิ จากแหล่งข้อมูลคือนำคำไทยที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตเป็นกรณีศึกษาโดยตรง ผู้วิจัยเห็นว่าประเด็นการศึกษาดังกล่าวจะทำให้เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับคำยืมภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตในภาษาไทย โดยเฉพาะหลักการสนธิในภาษาบาลีและสันสกฤตกับการใช้หลักการสนธิของภาษาทั้งสองในภาษาไทยได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

วิธีการวิจัย

1. ประเภทของการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ
2. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยเก็บรวบรวมคำสมาสอาศัยสนธิในหนังสือคำไทยที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต จัดพิมพ์เผยแพร่โดยราชบัณฑิตยสถาน จัดพิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2553
3. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้หลักการสนธิภาษาบาลีและหลักการสนธิภาษาสันสกฤตเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์การสนธิศัพท์สมาสอาศัยที่รวบรวมได้ โดยแบ่งข้อมูลในการวิเคราะห์ตามองค์ประกอบของคำสมาส 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) ศัพท์สมาสที่มีองค์ประกอบมาจากคำยืมภาษาเดียวกัน 2) ศัพท์สมาสที่มีองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมภาษาบาลีและอีกองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมภาษาสันสกฤต และ 3) ศัพท์สมาสที่มีองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ส่วนอีกองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมภาษาใด
4. การรายงานผล ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive analysis) อภิปรายผลรวมทั้งให้ข้อเสนอแนะต่อไป

ผลการวิจัย

1. การสนธิศัพท์สมาสในภาษาไทยที่มีองค์ประกอบมาจากคำยืมภาษาเดียวกัน

จากการศึกษาคำสมาสในภาษาไทยที่มีองค์ประกอบมาจากคำยืมภาษาเดียวกัน ได้แก่ คำยืมภาษาบาลี+คำยืมภาษาบาลี คำยืมภาษาสันสกฤต+คำยืมภาษาสันสกฤต และคำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต พบว่ามีการใช้หลักการสนธิศัพท์สมาส ดังนี้

1.1 คำยืมภาษาบาลี+คำยืมภาษาบาลี

ตาราง 1

การสนธิศัพท์สมาสระหว่างคำยืมภาษาบาลี+คำยืมภาษาบาลี

หลักการสนธิภาษาบาลี	ตัวอย่างคำ
1. ลบสระหน้า คงสระหลัง	ชิปนาวุธ, ราโชวาท
2. ลบสระหน้า ทิฆะสระหลัง	นามาภิไธย, ราชธิปไตย, ราชินูปถัมภ์, ราชูปถัมภ์

จากตาราง 1 พบว่า ศัพท์สมาสที่มีองค์ประกอบ คือ คำยืมภาษาบาลี+คำยืมภาษาบาลี มีการสนธิตามหลักสนธิภาษาบาลี คือ การสนธิที่มีการลบเสียงสระเสียงใดเสียงหนึ่ง (โลปสระสนธิ) พบ 2 ลักษณะ คือ การลบเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้า แล้วคงเสียงสระต้นของศัพท์คำหลัง เช่น ชิปนาวุธ, มัคคุเทศก์, ราโชวาท และการลบเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้า แล้วเปลี่ยนเสียงสระต้นของศัพท์คำหลังให้เป็นสระเสียงยาว (ทิฆะสระ) เช่น นามาภิไธย, ราชธิปไตย, ราชินูปถัมภ์, ราชูปถัมภ์

1.2 คำยืมภาษาสันสกฤต+คำยืมภาษาสันสกฤต

ตาราง 2

การสนธิศัพท์สมาสระหว่างคำยืมภาษาสันสกฤต+คำยืมภาษาสันสกฤต

หลักการสนธิภาษาสันสกฤต	ตัวอย่างคำ
1. สระหน้า อ+สระหลัง อ=สระ อา	กาญจนภิเษก, บรรณานุกรม, พงศาวดาร, สัตยาธิษฐาน
2. สระหน้า อ+สระหลัง อา=สระ อา	ทักษิณาวรรต, บรรณารักษ์, บุรพาจารย์, บุรพาจารย์, ศาสตราจารย์, ศุภการักษ์, อนุศาสนาจารย์
3. ตัด นุ ท้ายคำหน้าออก	สวามิภักดิ์, มุรธาภิเษก
4. เปลี่ยน ส ท้ายคำหน้า (ทุส, นิส, อายุส) เป็น ร	ทรลักษณ์, นิรโทษ, เนรเทศ, อายุรกรรม

จากตาราง 2 พบว่าศัพท์สมาสที่มีองค์ประกอบคือ คำยืมภาษาสันสกฤต+คำยืมภาษาสันสกฤต มีการสนธิตามหลักสนธิภาษาสันสกฤต คือ สระสนธิ และพยัญชนะสนธิ ดังนี้

สระสนธิ เป็นการสนธิแบบปรกติสนธิ (สระขึ้นปรกติ วรรคเดียวกัน) สระหน้าเสียงสั้น/ยาว+สระหลังเสียงสั้น/ยาว=สระเสียงยาว ได้แก่ สระหน้า อ+สระหลัง อ=สระ อา เช่น กาญจนภิเษก, บรรณานุกรม และสระหน้า อ+สระหลัง อา=สระ อา เช่น ศุภการักษ์ อนุศาสนาจารย์ และพยัญชนะสนธิ พบการใช้หลักสนธิ คือ 1) ศัพท์คำหน้าลงท้ายด้วยพยัญชนะ น ให้ตัดพยัญชนะ น ออก เช่น สวามิภักดิ์ และสนธิตามหลักสระสนธิ ถ้าศัพท์คำหลังขึ้นต้นด้วยสระ เช่น มุรธาภิเษก และ 2) ศัพท์คำหน้าลงท้ายด้วยพยัญชนะ ส ที่ตามหลังเสียงสระอื่น ๆ (อิ อุ) เช่น อีส อุส อายุส ส่วนศัพท์คำหลังขึ้นต้นด้วยเสียงพยัญชนะก้อง หรือเสียงสระ ให้เปลี่ยน ส ท้ายคำหน้าเป็น ร เช่น ทรลักษณ์, นิรโทษ, เนรเทศ ส่วนคำว่า “อายุรกรรม” ถ้าใช้หลักสนธิข้อนี้ จะมีรูปศัพท์สมาสเป็น อายุรกรรม (อายุส+กรรม) เนื่องจากเป็นไปตามหลักสนธิ คือ คง ส ท้ายคำหน้าไว้ (ทุส, นิส, อายุส) เมื่อคำหลังขึ้นต้นด้วยพยัญชนะไม่ก้อง

1.3 คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต

ตาราง 3

การสนธิศัพท์สมาสระหว่างคำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต

หลักการสนธิภาษาบาลี	หลักการสนธิภาษาสันสกฤต	ตัวอย่างคำ
1. ลบสระหน้า คงสระหลัง	สระหน้า อ+สระหลัง อา=สระ อา	กุ่มภัพันธิ, คมนาคม, จิตกาธาน, เทวาลัย, ธนาคาร, นันทนาการ, ผลาหาร, พิราลัย, พุทธาวาส, โกชนาหาร, มกราคม, มิถุนายน, มีนาคม, หิมาลัย
2. ลบสระหน้า ที่หะสระหลัง	สระหน้า อ+สระหลัง อ=สระ อา	ฉันทาคติ, ปรมัญญ, พลาณามัย, ภยาคติ, โมหาคติ, องคาพยพ
3. ลบสระหน้า แปลงสระหลังเป็นขึ้นคุณ อุ>โอ	สระหน้า อ+สระหลัง อุ=โอ	ชลโทร, นโยบาย, ยุทธโศภณ, อรุโณทัย
4. ลบสระหน้า คงสระหลัง	สระหน้า อา+สระหลัง อา=สระ อา	ตุลาคม

หลักการสนธิภาษาบาลี	หลักการสนธิภาษาสันสกฤต	ตัวอย่างคำ
5. ลบสระหน้า ทีฆะสระหลัง	สระหน้า อา+สระหลัง อ=สระ อา	เลขาธิการ, เสนาธิการ
6. ลบสระหน้า คงสระหลัง	-	ภยันตราย, ภวังค์, เกตุบาย
7. ลบสระหน้า ทีฆะสระหลัง	-	คุณูปการ

จากตาราง 3 พบว่า ศัพท์สมาสที่มีองค์ประกอบ คือ คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต+ คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต มีการสนธิตามหลักสนธิภาษาบาลี และสนธิตามหลักสนธิภาษาสันสกฤต ดังนี้

หลักสนธิภาษาบาลี ได้แก่ 1) การสนธิที่มีการลบเสียงสระเสียงใดเสียงหนึ่ง (โลปสระสนธิ) มี 2 ลักษณะ คือ การลบเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้า แล้วคงเสียงสระต้นของศัพท์คำหลัง เช่น นันทนาการ, ผลาหาร, ตูลาคม, ภยันตราย, ภวังค์, เกตุบาย และการลบเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้า แล้วเปลี่ยนเสียงสระต้นของศัพท์คำหลังให้เป็นสระเสียงยาว (ทีฆะสระ) เช่น ฉันทาคติ, ปริมาณ, พลาณามัย, เลขาธิการ, เสนาธิการ, คุณูปการ และ 2) การสนธิที่มีการแปลงเสียงสระเป็นขึ้นคุณ (วิการสระสนธิ) คือ การลบเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้า แล้วแปลงเสียงสระต้นของศัพท์คำหลังเป็นขึ้นคุณ สนธิที่พบเป็นการแปลงเสียงสระ อู ของศัพท์คำหลัง เป็นเสียงสระ โอ เช่น ขโลทร, นโยบาย, ยุทธโศภณ, อรุโณทัย

หลักสนธิภาษาสันสกฤต ได้แก่ 1) ประกตินิธิ (สระขึ้นประกิตี วรรคเดียวกัน) สระหน้าเสียงสั้น/ยาว+สระหลังเสียงสั้น/ยาว=สระเสียงยาว ได้แก่ สระหน้า อ+สระหลัง อ=สระ อา เช่น ฉันทาคติ, ปริมาณ, พลาณามัย สระหน้า อา+สระหลัง อา=สระ อา เช่น ตูลาคม และสระหน้า อา+สระหลัง อ=สระ อา เช่น เลขาธิการ, เสนาธิการ และ 2) คุณสนธิ (สระขึ้นประกิตี) สระหน้า อ/อา+สระขึ้นประกิตี วรรคอื่น (เว้น อ/อา)=สระขึ้นคุณของสระหลัง คือ สระหน้า อ+สระหลัง อุ=โอ เช่น ขโลทร, นโยบาย, ยุทธโศภณ, อรุโณทัย

2. การสนธิศัพท์สมาสในภาษาไทยที่มีองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมบาลี ส่วนอีกองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมสันสกฤต

จากการศึกษาคำสมาสในภาษาไทยที่มีองค์ประกอบคำยืมภาษาต่างกัน โดยองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมบาลี ส่วนอีกองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมสันสกฤต ได้แก่ คำยืมภาษาบาลี+คำยืมภาษาสันสกฤต และคำยืมภาษาสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลี พบการใช้หลักการสนธิศัพท์สมาส ดังนี้

2.1 คำยืมภาษาบาลี+คำยืมภาษาสันสกฤต

ตาราง 4

การสนธิศัพท์สมาสระหว่างคำยืมภาษาบาลี+คำยืมภาษาสันสกฤต

หลักการสนธิภาษาบาลี	หลักการสนธิภาษาสันสกฤต	ตัวอย่างคำ
1. ลบสระหน้า คงสระหลัง	-	มัคคุเทศก์
2. ลบสระหน้า ทีฆะสระหลัง	สระหน้า อ+สระหลัง อ=สระ อา	ฐานานุกรม, นามานุกรม, บุคลาธิษฐาน, ราชาภิเชก
3. ลบสระหน้า คงสระหลัง	สระหน้า อ+สระหลัง อา=สระ อา	ภักขารักษ์, สุญญาภาศ, สุริยุปราคา
4. ลบสระหน้า คงสระหลัง	สระหน้า อา+สระหลัง ไอ=โอ	มโหศวรรย์

จากตาราง 4 พบว่า ศัพท์สมาสที่มีองค์ประกอบ คือ คำยืมภาษาบาลี+คำยืมภาษาสันสกฤต มีการสนธิตามหลักสระสนธิภาษาบาลี และหลักสระสนธิภาษาสันสกฤต ดังนี้

การสนธิศัพท์สมาสตามหลักสระสนธิภาษาบาลี พบการสนธิที่มีการลบเสียงสระเสียงใดเสียงหนึ่ง (โลปสระสนธิ) โดยการลบเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้า แล้วคงเสียงสระต้นของศัพท์คำหลัง เช่น

มัทคุเทศก์, ภัณฑารักษ์, สุญญาภาศ, สุริยุปราคา, มโหศวรรย์ และการลบเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้า แล้วเปลี่ยนเสียงสระต้นของศัพท์คำหลังให้เป็นสระเสียงยาว (ที่ฆะสระ) เช่น ฐานานุกรม, นามานุกรม, บุคลาธิษฐาน ส่วนการสนธิศัพท์สมาสตามหลักสนธิภาษาสันสกฤต พบการสนธิสระ 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) การสนธิสระแบบปรกติสนธิ (สระขึ้นปรกติ วรรคเดียวกัน) สระหน้าเสียงสั้น/ยาว+สระหลังเสียงสั้น/ยาว = สระเสียงยาว คือ สระหน้า อ+สระหลัง อ=สระ อา เช่น นามานุกรม, บุคลาธิษฐาน, ราชาภิเษก และสระหน้า อ+สระหลัง อา=สระ อา เช่น ภัณฑารักษ์, สุญญาภาศ และ 2) การสนธิสระแบบวฤทธิสนธิ (สระขึ้นปรกติ) สระหน้า อ/อา+สระขึ้นคุณ/วฤทธิ วรรคอื่น(เว้น อ/อา)=สระขึ้นวฤทธิของสระหลัง จากตัวอย่างที่พบ คือ สระหน้า อา+สระหลัง ไอ=ไอ เช่น มโหศวรรย์

2.2 ยืมภาษาสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลี

ตาราง 5

การสนธิศัพท์สมาสระหว่างคำยืมภาษาสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลี

หลักการสนธิภาษาบาลี	หลักการสนธิภาษาสันสกฤต	ตัวอย่างคำ
1. ลบสระหน้า คงสระหลัง	สระหน้า อ+สระหลัง อา=สระ อา	วันทยาวิธ, ศัสตราวิธ
2. ลบสระหน้า ที่ฆะสระหลัง	สระหน้า อา+สระหลัง อ=สระ อา	ประชาธิปไตย
3. ลบสระหน้า ที่ฆะสระหลัง	สระหน้า อ+สระหลัง อ=สระ อา	อรรถาธิบาย
4. ลบสระหน้า ที่ฆะสระหลัง	-	ศาสนูปถัมภก
5. -	เปลี่ยน ส ท้ายคำหน้า เป็น ร	ทรรราช, นิรนาม

จากตาราง 5 พบว่า ศัพท์สมาสที่มีองค์ประกอบ คือ คำยืมภาษาสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลี มีการสนธิตามหลักสระสนธิภาษาบาลี ส่วนหลักสนธิภาษาสันสกฤต พบสระสนธิ และพยัญชนะสนธิ ดังนี้

หลักสระสนธิภาษาบาลี พบการสนธิที่มีการลบเสียงสระเสียงใดเสียงหนึ่ง (โลปสระสนธิ) โดยการลบเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้าแล้วคงเสียงสระต้นของศัพท์คำหลัง เช่น วันทยาวิธ, ศัสตราวิธ และการลบเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้าแล้วเปลี่ยนเสียงสระต้นของศัพท์คำหลังให้เป็นสระเสียงยาว (ที่ฆะสระ) เช่น ประชาธิปไตย อรรถาธิบาย ศาสนูปถัมภก ส่วนหลักการสนธิภาษาสันสกฤต พบการสนธิสระแบบปรกติสนธิ (สระขึ้นปรกติ วรรคเดียวกัน) สระหน้าเสียงสั้น/ยาว+สระหลังเสียงสั้น/ยาว=สระเสียงยาว ได้แก่ สระหน้า อ+สระหลัง อา=สระ อา เช่น วันทยาวิธ, ศัสตราวิธ สระหน้า อา+สระหลัง อ=สระ อา เช่น ประชาธิปไตย สระหน้า อ+สระหลัง อ=สระ อา เช่น อรรถาธิบาย และพยัญชนะสนธิ พบการสนธิ คือ ศัพท์คำหน้าลงท้ายด้วยพยัญชนะ ส ที่ตามหลังเสียงสระอื่น ๆ (อิ อุ) เช่น อิส อุต อายุส ส่วนศัพท์คำหลังขึ้นต้นด้วยเสียงพยัญชนะก้องหรือเสียงสระ ให้เปลี่ยน ส ท้ายคำหน้าเป็น ร เช่น ทรรราช(ทรรราช), นิรนาม

3. การสนธิศัพท์สมาสในภาษาไทยที่มีองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ส่วนอีกองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมภาษาใดภาษาหนึ่ง

คำสมาสในกลุ่มนี้มีด้วยกัน 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลี 2) คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต+คำยืมภาษาสันสกฤต 3) คำยืมภาษาบาลี+คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต และ 4) คำยืมภาษาสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต จากการศึกษาพบการใช้หลักการสนธิศัพท์สมาส ดังนี้

3.1 คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลี

ตาราง 6

การสนธิศัพท์สมาสระหว่าง คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลี

หลักการสนธิภาษาบาลี	หลักการสนธิภาษาสันสกฤต	ตัวอย่างคำ
1. ลบสระหน้า คงสระหลัง	สระหน้า อ+สระหลัง อา=สระ อา	กามารมณ, ธนาณัติ, ผลานิสงส์, สุขารมณ
2. ลบสระหน้า คงสระหลัง	สระหน้า อา+สระหลัง อา=สระ อา	เจตนารมณ
3. ลบสระหน้า คงสระหลัง	-	นวโกวาท
4. ลบสระหน้า ทิฆะสระหลัง	สระหน้า อ+สระหลัง อ=สระ อา	คณาธิปไตย, ปริมาภิไธย

จากตาราง 6 พบว่า ศัพท์สมาสที่มีองค์ประกอบ คือ คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลี มีการสนธิตามหลักสระสนธิภาษาบาลีและหลักสนธิสระภาษาสันสกฤต ดังนี้

การสนธิศัพท์สมาสตามหลักสระสนธิภาษาบาลี พบการสนธิที่มีการลบเสียงสระเสียงใดเสียงหนึ่ง (โลปสระสนธิ) 2 ลักษณะ คือ 1) การลบเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้า แล้วคงเสียงสระต้นของศัพท์คำหลัง เช่น กามารมณ, ธนาณัติ, เจตนารมณ นวโกวาท และ 2) การลบเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้า แล้วเปลี่ยนเสียงสระต้นของศัพท์คำหลังให้เป็นสระเสียงยาว (ทิฆะสระ) เช่น คณาธิปไตย, ปริมาภิไธย ส่วนการสนธิศัพท์สมาสตามหลักสระสนธิภาษาสันสกฤต เป็นการสนธิสระแบบปรกติสนธิ (สระชั้นปรกตวิรรคเดียวกัน) สระหน้าเสียงสั้น/ยาว+สระหลังเสียงสั้น/ยาว=สระเสียงยาว ได้แก่ สระหน้า อ+สระหลัง อา=สระ อา เช่น ผลานิสงส์, สุขารมณ สระหน้า อา+สระหลัง อา=สระ อา เช่น เจตนารมณ และสระหน้าอ+สระหลัง อ=สระ อา เช่น คณาธิปไตย, ปริมาภิไธย

3.2 คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต+คำยืมภาษาสันสกฤต

ตาราง 7

การสนธิศัพท์สมาสระหว่างคำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต+คำยืมภาษาสันสกฤต

หลักการสนธิภาษาบาลี	หลักการสนธิภาษาสันสกฤต	ตัวอย่างคำ
1. ลบสระหน้า คงสระหลัง	สระหน้า อ+สระหลัง อา=สระ อา	คณาจารย์, เทพารักษ์, ปริมาจารย์
2. ลบสระหน้า คงสระหลัง	สระหน้า อา+สระหลัง อา=สระ อา	โหรจารย์
3. ลบสระหน้า ทิฆะสระหลัง	สระหน้า อา+สระหลัง อ=สระ อา	ทวิธาภิเษก
4. ลบสระหน้า ทิฆะสระหลัง	สระหน้า อ+สระหลัง อ=สระ อา	ปทานุกรม, พจนานุกรม, พุทธานภิเษก, รัชดาภิเษก

จากตาราง 7 พบว่า ศัพท์สมาสที่มีองค์ประกอบ คือ คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต+คำยืมภาษาสันสกฤต มีการสนธิตามหลักสระสนธิภาษาบาลี และหลักสนธิสระภาษาสันสกฤต ดังนี้

การสนธิศัพท์สมาสตามหลักสระสนธิภาษาบาลี พบการสนธิที่มีการลบเสียงสระเสียงใดเสียงหนึ่ง (โลปสระสนธิ) 2 ลักษณะ คือ 1) การลบเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้า แล้วคงเสียงสระต้นของศัพท์คำหลัง

เช่น คณาจารย์, เทพารักษ์, ปริมาจารย์, โหราจารย์ และ 2) การลบเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้า แล้วเปลี่ยนเสียงสระต้นของศัพท์คำหลังให้เป็นสระเสียงยาว (ที่ฆะสระ) เช่น ทวีธาภิเษก, ปทานุกรม, พจนานุกรม, พุทธาภิเษก, รัชดาภิเษก ส่วนการสนธิศัพท์สมาสตามหลักสระสนธิภาษาสันสกฤตเป็นการสนธิสระแบบปรกติสนธิ (สระชั้นปรกติ วรรคเดียวกัน) สระหน้าเสียงสั้น/ยาว+สระหลังเสียงสั้น/ยาว=สระเสียงยาว ได้แก่ สระหน้า อ+สระหลัง อา=สระ อา เช่น คณาจารย์, เทพารักษ์, ปริมาจารย์ สระหน้า อ+สระหลัง อา=สระ อา เช่น โหราจารย์ สระหน้า อ+สระหลัง อ=สระ อา เช่น ทวีธาภิเษก และสระหน้า อ+สระหลัง อ=สระ อา เช่น ปทานุกรม, พจนานุกรม, พุทธาภิเษก, รัชดาภิเษก

3.3 คำยืมภาษาบาลี+คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต

ตาราง 8

การสนธิศัพท์สมาสระหว่างคำยืมภาษาบาลี+คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต

หลักการสนธิภาษาบาลี	หลักการสนธิภาษาสันสกฤต	ตัวอย่างคำ
1. ลบสระหน้า คงสระหลัง	สระหน้า อ+สระหลัง อา=สระ อา	ฆราวาส, จินตนาการ, ัญญาหาร, ภัตตาคาร, ภัตตาคาร, สังฆาวาส, อีสริยาภรณ์
2. ลบสระหน้า คงสระหลัง	สระหน้า อา+สระหลัง อา=สระ อา	มิจฉาชีพ, ไสยาสน์
3. ลบสระหน้า คงสระหลัง	-	ฐานันดร, อุปัทวันตราย
4. ลบสระหน้า ที่ฆะสระหลัง	สระหน้า อ+สระหลัง อ=สระ อา	ฐานานุกรม, ตรียางค์, โทสาคติ, บุญญาธิการ
5. ลบสระหน้า ที่ฆะสระหลัง	-	ราชูปโภค
6. แปลงสระหน้า อุ เป็น ว และคงสระหลัง	เปลี่ยนสระหน้า อุ เป็น ว+สระหลัง	ธันวาคม
7. ลบสระหน้า แปลงสระหลัง เป็นขึ้นคุณ อุ>โอ	สระหน้า อา+สระหลัง อุ=สระ โอ	มโหฬาร

จากตาราง 8 พบว่า ศัพท์สมาสที่มีองค์ประกอบ คือ คำยืมภาษาบาลี+คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต มีการสนธิตามหลักสระสนธิภาษาบาลี และหลักสนธิสระภาษาสันสกฤต ดังนี้

การสนธิศัพท์สมาสตามหลักสระสนธิภาษาบาลี พบ 1) การสนธิที่มีการลบเสียงสระเสียงใดเสียงหนึ่ง (โลปสระสนธิ) ได้แก่ การลบเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้า แล้วคงเสียงสระต้นของศัพท์คำหลัง เช่น ฆราวาส, จินตนาการ, ัญญาหาร มิจฉาชีพ, ไสยาสน์ ฐานันดร, อุปัทวันตราย และการลบเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้า แล้วเปลี่ยนเสียงสระต้นของศัพท์คำหลังให้เป็นสระเสียงยาว (ที่ฆะสระ) เช่น ฐานานุกรม, ตรียางค์ โทสาคติ, บุญญาธิการ ราชูปโภค 2) การสนธิที่มีการแปลงเสียงสระเป็นเสียงพยัญชนะ (อาเทศสระสนธิ) โดยการแปลงเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้าเป็นเสียงพยัญชนะ จากตัวอย่าง พบการเปลี่ยนเสียงสระ อุ เป็น ว แล้วคงเสียงสระต้นของศัพท์คำหลัง เช่น ธันวาคม และ 3) การสนธิที่มีการแปลงเสียงสระเป็นขึ้นคุณ (วิการสระสนธิ) คือ การลบเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้า แล้วแปลงเสียงสระต้นของศัพท์คำหลังเป็นเป็นขึ้นคุณ สนธิที่พบเป็นการแปลงเสียงสระ อุ ของศัพท์คำหลังเป็นเสียงสระ โอ เช่น มโหฬาร

การสนธิศัพท์สมาสตามหลักสระสนธิภาษาสันสกฤต พบ 1) การสนธิสระแบบปรกติสนธิ (สระชั้นปรกติ วรรคเดียวกัน) สระหน้าเสียงสั้น/ยาว+สระหลังเสียงสั้น/ยาว=สระเสียงยาว ได้แก่ สระหน้า อ+

สระหลัง อา=สระ อา เช่น ภัตตาคาร, สังฆาวาส, อีสริยาภรณ์ สระหน้า อา+สระหลัง อา=สระ อา เช่น มิฉฉาชีพ, ไสยาสน์ และสระหน้า อ+สระหลัง อ=สระ อา เช่น ฐานานุกรม, ดุริยางค์, โทสาคติ, บุญญาธิการ 2) การสนธิสระแบบย่นสนธิ สระขึ้นปกติ(เว้นสระ อ/อา) ส่วนใหญ่เป็นสระ อิ/อี และ อุ/อุ+สระวรรคใดก็ได้ ขึ้นใดก็ได้=อิ/อี เปลี่ยนเป็น ย และ อุ/อุ เปลี่ยนเป็น ฐ+สระหลัง จากตัวอย่างที่พบ คือ การเปลี่ยนสระหน้า อุ เป็น ฐ+สระหลัง เช่น ธันวาคม และ 3) การสนธิสระแบบคุณสนธิ (สระขึ้นปกติ) สระหน้า อ/อา+สระขึ้นปกติ วรรคอื่น (เว้น อ/อา)=สระขึ้นคุณของสระหลัง จากตัวอย่างที่พบ คือ สระหน้า อา+สระหลัง อุ=ทำคุณสระหลัง เป็น โอ เช่น มโหฬาร

3.4 คำยืมภาษาสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต

ตาราง 9

การสนธิศัพท์สมาสระหว่างคำยืมภาษาสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต

หลักการสนธิภาษาบาลี	หลักการสนธิภาษาสันสกฤต	ตัวอย่างคำ
1. ลบสระหน้า คงสระหลัง	สระหน้า อ+สระหลัง อา=สระ อา	กรกฎาคม, คฤหาสน์, ทรัพยากร, ธรรมาสน์, บรรณาการ, พุศิจิยาน, พฤษภาคม, ภัททาหาร, เมฆายน, รัชฎาการ, ศุลกากร, สวรรคาลัย, สัตยาบัน, สิงหาคม, แสนยากร, แสนยานุภาพ
2. ลบสระหน้า คงสระหลัง	สระหน้า อา+สระหลัง อา=สระ อา	กันยายน, วิทยาคม
3. ลบสระหน้า ทิฆะสระหลัง	สระหน้าอ+สระหลัง อ=อา	กรรมาธิการ, กัลปาวสาน, บรรณาธิการ, สรรพางค์
4. ลบสระหน้า แปลงสระหลังเป็น ขึ้นคุณ อุ>โอ	สระหน้า อ+สระหลัง อุ=โอ	กุศโลบาย, วิเทโศบาย, ทักษิโณทก
5. -	พยัญชนะสนธิ: เปลี่ยน ส เป็น ฐ	ทรชน, ทูรชน, นิรคุณ,

จากตาราง 9 พบว่า ศัพท์สมาสที่มีองค์ประกอบคำยืมภาษาสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต มีการสนธิตามหลักสระสนธิภาษาบาลี ส่วนหลักสนธิภาษาสันสกฤต พบสระสนธิและพยัญชนะสนธิ ดังนี้

การสนธิศัพท์สมาสตามหลักสระสนธิภาษาบาลี พบ 1) การสนธิที่มีการลบเสียงสระเสียงใดเสียงหนึ่ง (โลปสระสนธิ) ได้แก่ การลบเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้า แล้วคงเสียงสระต้นของศัพท์คำหลัง เช่น บรรณาการ, พุศิจิยาน, พฤษภาคม, ภัททาหาร, เมฆายน, กันยายน, วิทยาคมและการลบเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้า แล้วเปลี่ยนเสียงสระต้นของศัพท์คำหลังให้เป็นสระเสียงยาว (ทิฆะสระ) เช่น กรรมาธิการ, กัลปาวสาน, บรรณาธิการ, สรรพางค์ และ 2) การสนธิที่มีการแปลงเสียงสระเป็นขึ้นคุณ (วิการสระสนธิ) คือ การลบเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้า แล้วแปลงเสียงสระต้นของศัพท์คำหลังเป็นเป็นขึ้นคุณ สนธิที่พบเป็นการแปลงเสียงสระ อุ ของศัพท์คำหลังเป็นเสียงสระ โอ เช่น กุศโลบาย, วิเทโศบาย, ทักษิโณทก

ส่วนหลักการสนธิภาษาสันสกฤต พบการสนธิสระ ได้แก่ 1) การสนธิสระแบบปกติสนธิ (สระขึ้นปกติ วรรคเดียวกัน) สระหน้าเสียงสั้น/ยาว+สระหลังเสียงสั้น/ยาว=สระเสียงยาว ได้แก่ สระหน้า อ+สระหลัง อา=สระ อา เช่น กรกฎาคม, ชีปนาวุธ, คฤหาสน์, ทรัพยากร, ธรรมาสน์ สระหน้า อา+สระหลัง อา=สระ อา เช่น กันยายน, วิทยาคม และสระหน้า อ+สระหลัง อ=สระ อา เช่น กรรมาธิการ, กัลปาวสาน

บรรณาธิการ, บรรณาธิการ และ 2) การสนธิสละแบบคุณสมบัติ (สละชั้นปกติ) สละหน้า อ/อา+สละชั้นปกติ
วรรคอื่น (เว้น อ/อา)=สละชั้นคุณสมบัติของสละหลัง จากตัวอย่างที่พบ คือ สละหน้า อา+สละหลัง อุ=ทำคุณสละหลัง
เป็น โอ เช่น กุศลโบาย, วิเทโศบาย, ทักษิโณทก และพยัญชนะสนธิ พบการสนธิ คือ ศัพท์คำหน้าลงท้าย
ด้วยพยัญชนะ ส ที่ตามหลังเสียงสระอื่น ๆ (อิ อุ) เช่น อีส อุต อายุส ส่วนศัพท์คำหลังขึ้นต้นด้วยเสียงพยัญชนะก้อง
หรือเสียงสระ ให้เปลี่ยน ส ท้ายคำหน้าเป็น ร เช่น ทรชน, ทุรชน, นิรคุณ

ตาราง 10

สรุปการสนธิศัพท์สมาสจากคำยืมภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต

	หลักการสนธิภาษาบาลี	หลักการสนธิภาษาสันสกฤต
1. การสนธิศัพท์สมาสในภาษาไทยที่มี		
องค์ประกอบมาจากคำยืมภาษาเดียวกัน		
1.1 คำยืมภาษาบาลี+คำยืมภาษาบาลี	/	
1.2 คำยืมภาษาสันสกฤต+คำยืมภาษา		/
สันสกฤต		
1.3 คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต+คำยืม	/	/
ภาษาบาลีและสันสกฤต		
2. องค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมบาลี		
ส่วนอีกองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมสันสกฤต		
2.1 คำยืมภาษาบาลี+คำยืมภาษาสันสกฤต	/	/
2.2 ยืมภาษาสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลี	/	/
3. องค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมภาษาบาลีและ		
ภาษาสันสกฤต ส่วนอีกองค์ประกอบหนึ่ง		
เป็นคำยืมภาษาใดภาษาหนึ่ง		
3.1 คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต+คำยืม	/	/
ภาษาบาลี		
3.2 คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต+คำยืม	/	/
ภาษาสันสกฤต		
3.3 คำยืมภาษาบาลี+คำยืมภาษาบาลีและ	/	/
สันสกฤต		
3.4 คำยืมภาษาสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลี	/	/
และสันสกฤต		

จากตาราง 10 สรุปการสนธิศัพท์สมาสจากคำยืมภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตพบว่า การสนธิศัพท์สมาส
ในภาษาไทยที่มีองค์ประกอบมาจากคำยืมภาษาเดียวกัน พบว่า การสนธิศัพท์สมาสระหว่างคำยืมภาษาบาลี+
คำยืมภาษาบาลี เป็นไปตามหลักการสนธิสละภาษาบาลี การสนธิศัพท์สมาสระหว่างคำยืมภาษาสันสกฤต+
คำยืมภาษาสันสกฤต เป็นไปตามหลักการสนธิสละและหลักการสนธิพยัญชนะภาษาสันสกฤต ส่วนการสนธิ
ศัพท์สมาสระหว่าง คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต ส่วนใหญ่เป็นไปตามหลัก
สละสนธิภาษาบาลี และหลักสละสนธิภาษาสันสกฤต มีเพียงบางคำที่เป็นไปตามหลักสละสนธิภาษาบาลี
เพียงอย่างเดียว เช่น ภยันตราย, ภวังค์, เกตุบาย และคุณูปการ

การสนธิศัพท์สมาสในภาษาไทยที่มีองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมบาลี ส่วนอีกองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมสันสกฤต พบว่า การสนธิศัพท์สมาสในกลุ่มนี้เป็นไปตามหลักสระสนธิภาษาบาลีและหลักสระสนธิภาษาสันสกฤต ยกเว้นการสนธิศัพท์สมาสที่มีองค์ประกอบ คือ ยืมคำภาษาสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลี บางคำที่เป็นไปตามหลักสระสนธิภาษาบาลีเท่านั้น เช่น คำว่า ศาสนูปถัมภก และศัพท์สมาสบางคำที่คำหน้าของศัพท์ลงท้ายด้วยเสียงพยัญชนะ จะใช้หลักการทำให้พยัญชนะสนธิภาษาสันสกฤตเพื่อทำสนธิศัพท์สมาสนั้น เช่น คำว่า ทรรราช(ทุรรราช), นิรนาม

การสนธิศัพท์สมาสในภาษาไทยที่มีองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ส่วนอีกองค์ประกอบหนึ่งเป็นคำยืมภาษาใดภาษาหนึ่ง พบว่า การสนธิศัพท์สมาสในกลุ่มนี้เป็นไปตามหลักสระสนธิภาษาบาลีและหลักสระสนธิภาษาสันสกฤต ยกเว้นศัพท์สมาสบางคำที่ใช้เพียงหลักสระสนธิภาษาบาลี ซึ่งพบทั้งในการสนธิศัพท์สมาสที่มีองค์ประกอบ คือ คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลี เช่น นวโกวาท และคำยืมภาษาบาลี+คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต เช่น ฐานันดร, อุปัทวันตราย, ราชูปโภค ส่วนหลักพยัญชนะสนธิภาษาสันสกฤต พบในกรณีที่ศัพท์คำหน้าเป็นคำยืมภาษาสันสกฤตที่ลงท้ายด้วยเสียงพยัญชนะ ซึ่งพบในการสนธิศัพท์สมาสที่มีองค์ประกอบ คือ คำยืมภาษาสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต เช่น ทรรชน, ทุรรชน, นิรคุณ

อภิปรายผล

ผลการศึกษาคำยืมภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต: กรณีศึกษาลักษณะการสนธิศัพท์สมาสในภาษาไทย มีประเด็นที่ควรพิจารณาดังนี้

1. การสนธิศัพท์สมาสในภาษาไทยที่มีองค์ประกอบ 3 ลักษณะส่วนใหญ่เป็นไปตามหลักการสนธิสระภาษาบาลี หลักการสนธิสระและหลักสนธิพยัญชนะภาษาสันสกฤตดังผลการวิจัยที่นำเสนอข้างต้น แต่มีการสนธิศัพท์สมาสบางคำที่เป็นไปตามหลักสนธิสระภาษาบาลีเท่านั้น ได้แก่ คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต เช่น ภยันตราย, ภวังค์, เกทุบาย และคุณูปการ ยืมภาษาสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลี เช่น คำว่า ศาสนูปถัมภก คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลี เช่น นวโกวาท และคำยืมภาษาบาลี+คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต เช่น ฐานันดร, อุปัทวันตราย, ราชูปโภค ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากหากใช้หลักสระสนธิภาษาสันสกฤตสนธิศัพท์สมาสเหล่านี้ จะทำให้คำสมาสในภาษาไทยที่ได้มีเสียงยาว ออกเสียงยากกว่า การใช้หลักสระสนธิภาษาบาลีในการสนธิ เช่น ภย+อนตราย=ภยานตราย (ภยานตราย) ภว+องค์=ภวองค์ (ภวองค์) เกท+อุปาย=เกโทบาย (เกโทบาย) คุณ+อุปการ=คุณูปการ (คุณูปการ) และศาสน+อุปถัมภก=ศาสนูปถัมภก (ศาสนูปถัมภก) นวก+โรวาท=นวกาวาท (นวกาวาท) ฐาน+อนตร=ฐานันตร (ฐานันตร) อุปทพว+อนตราย=อุปทพวานตราย(อุปทพวานตราย) และราช+อุปโภค=ราชูปโภค (ราชูปโภค)

2. หากศัพท์คำหน้าของศัพท์สมาสเป็นคำยืมภาษาสันสกฤตที่ลงท้ายด้วยเสียงพยัญชนะ ซึ่งพบในการสนธิศัพท์สมาสที่มีองค์ประกอบ คือ คำยืมภาษาสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลี เช่น คำว่า ทรรราช(ทุรรราช), นิรนาม และคำยืมภาษาสันสกฤต+คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต เช่น คำว่า ทรรชน, ทุรรชน, นิรคุณ จะใช้หลักพยัญชนะสนธิในการสนธิศัพท์สมาสกลุ่มนี้ ทั้งนี้เนื่องมาจากไม่พบหลักพยัญชนะสนธิภาษาบาลีข้อใดที่สอดคล้องกับการสนธิศัพท์สมาสบางคำในกลุ่มนี้ แม้ในภาษาบาลีจะมีหลักพยัญชนะสนธิก็ตาม สอดคล้องกับที่สาโรจน์ บัวพันธุ์งาม (2558, หน้า 96) กล่าวว่า ในภาษาบาลีก็มีพยัญชนะสนธิเช่นกัน แต่หลักการสนธิจะแตกต่างจากพยัญชนะสนธิในภาษาสันสกฤต และไม่จำเป็นนักต่อการศึกษาคำยืมภาษาบาลีและสันสกฤตในภาษาไทย

3. จากการวิเคราะห์การสนธิศัพท์สมาสในภาษาไทย ผู้วิจัยสังเกตเห็นความสอดคล้องระหว่างหลักสนธิภาษาบาลีกับหลักสนธิภาษาสันสกฤต ดังนี้

3.1 โลปสรรสนธิภาษาบาลี เป็นการสนธิที่มีการลบเสียงสระเสียงใดเสียงหนึ่ง กรณีการลบสระหน้า คงสระหลัง สอดคล้องกับการสนธิสระแบบปกติสนธิภาษาสันสกฤต กรณี อ+อา=อา และ อา+อา=อา และการสนธิสระแบบวฤทธิสนธิ กรณี อา+ไอ=ไอ กรณีการลบสระหน้า ที่ขสระหลัง สัมพันธ์กับการสนธิสระแบบปกติสนธิในภาษาสันสกฤต กรณี อ+อ=อา และ อา+อ=อา

3.2 วิการสรรสนธิภาษาบาลี เป็นการสนธิที่มีการแปลงเสียงสระเป็นขึ้นคุณ คือ การลบเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้า แล้วแปลงเสียงสระต้นของศัพท์คำหลังเป็นขึ้นคุณ กรณีการแปลงเสียงสระ อุ ของศัพท์คำหลังเป็นเสียงสระ โอ สอดคล้องกับการสนธิสระแบบคุณสนธิภาษาสันสกฤต กรณี สระหน้า อา+สระหลัง อุ=ทำคุณสระหลังเป็น โอ

3.3 อาเทสสรรสนธิภาษาบาลี เป็นการสนธิที่มีการแปลงเสียงสระเป็นเสียงพยัญชนะอักษสระ โดยการแปลงเสียงสระท้ายของศัพท์คำหน้าเป็นเสียงพยัญชนะ กรณีเปลี่ยนเสียงสระ อุ เป็น ว แล้วคงเสียงสระต้นของศัพท์คำหลัง สอดคล้องกับการสนธิสระแบบยณสนธิภาษาสันสกฤต กรณีการเปลี่ยนสระหน้า อุ เป็น ว+สระหลัง

ความสอดคล้องระหว่างหลักสนธิของทั้งสองภาษาสามารถช่วยในการอธิบายเรื่อง “สนธิศัพท์สมาสในภาษาไทย” ได้อย่างเป็นระบบ ทั้งในเรื่องของการลบ การแปลง และการเปลี่ยนเสียงสระในคำสมาส และช่วยเพิ่มความชัดเจนในการวิเคราะห์โครงสร้างคำ และการสร้างคำใหม่โดยวิธีการสมาสในภาษาไทยได้อีกด้วย

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะทั่วไป

ผลการวิจัยนี้สามารถนำไปเป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาไทยหรือภาษาต่างประเทศในภาษาไทย เพื่อส่งเสริมความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับคำสมาสและการสนธิศัพท์สมาสในภาษาไทย นอกจากนี้ผลการวิจัยยังสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงให้แก่ผู้ที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับการสนธิศัพท์สมาสในภาษาไทยหรือคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาไทยในประเด็นที่เกี่ยวข้องต่อไป

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคต

การวิจัยในอนาคตควรขยายขอบเขตการศึกษาการสนธิศัพท์สมาสในภาษาไทยไปยังแหล่งข้อมูลประเภทอื่น เช่น วรรณคดีไทยหรือศัพท์บัญญัติในสาขาวิชาต่าง ๆ รวมทั้งภาษาไทยร่วมสมัย เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตในฐานะคำยืมในบริบทสังคมและวัฒนธรรมไทย ตลอดจนการประยุกต์ผลการวิจัยไปสู่การพัฒนาวัตกรรมการเรียนการสอนด้านคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาไทยในระดับต่าง ๆ

รายการอ้างอิง

- กฤติกา ผลเกิด, ชลธิชา สุตมข และสุวริย์ ยอดฉิม. (2561). การประกอบคำไทยด้วยคำที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤต. ใน *การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ “GRADUATE SCHOOL CONFERENCE 2018”* (หน้า 104-112). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. <https://journalgrad.ssru.ac.th/index.php/miniconference/article/view/1596/1475>
- คิดเล็ก สังข์สาลี. (2561). *การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้รายวิชาภาษาไทย เรื่อง การสร้างคำด้วยวิธีการสมาสแบบมีสนธิ โดยใช้เกมเป็นฐานเพื่อยกระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน*. [สารนิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีปทุม].

- จำลอง สารพัดนึก. (2542). *สังเขปไวยากรณ์สันสกฤต*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- บุญธรรม กรานทอง, ทิพาภรณ์ ธารีเกษ, ชวนพิศ เซาวนสกุล และพัชระ บุญประดิษฐ์. (2553). *คำไทยที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต*. ราชบัณฑิตยสถาน.
- บุญเหลือ ใจมโน. (2556). *ภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาไทย*. แดเน็กซ์ อินเทอร์เน็ตพอร์ทัล.
- พระมหาไพฑูริย์ อยู่คง. (2568). คำสมาสในภาษาไทย : การบูรณาการกับรูปแบบการจัดการเรียนการสอนเชิงรุก. *วารสารวิชาการพระพุทธศาสนาเขตลุ่มแม่น้ำโขง*, 8(1), 160-178. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/bmrj/article/view/284546/189265>
- สถาบันภาษาไทย กระทรวงศึกษาธิการ. (2553). *บรรทัดฐานภาษาไทย เล่ม 2 : คำ การสร้างคำและการยืมคำ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- ศราวุธ หล่อดี และณัฐวดี ทุมขันธ์. (2563). โครงสร้างคำสมาสในมหาชาติคำหลวง. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา*, 8(2), 89-107. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/Humanties-up/article/view/248117/167066>
- ศราวุธ หล่อดี และพงศ์ศิริ อ้นนอก. (2562). การสร้างคำสมาสในไตรภูมิภูมิกถา. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 38(6), 66-78. <https://hujmsu.msu.ac.th/pdfsplith.php?p=MTU5OTAzMjE3Mi5wZGZ8NzEtODM=>
- สาโรจน์ บัวพันธุ์งาม. (2558). *เอกสารประกอบการสอน กระบวนวิชา (014211) ภาษาบาลีและสันสกฤตในภาษาไทย*. ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Chamlong Sarapadnuke. (2004). *A rapid method of learning pali part II*. Faculty of Archaeology Silpakorn University.

เจ้าพ่อเขาใหญ่: จากผีอารักษ์สู่ผู้พิทักษ์ผืนป่าดงพญาเย็น Chao Pho Khao Yai: From Guardian Spirits to the Protectors of Dong Phayayen Forest

ชลธิชา นิสัยสัตย์ (Chonticha Nisaisat)¹

Received: April 2, 2025

Revised: August 7, 2025

Accepted: August 7, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาพลวัตและบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ เก็บข้อมูลจากพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อเขาใหญ่ วันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2567 ณ ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา และข่าวเจ้าพ่อเขาใหญ่ที่เผยแพร่ในเว็บไซต์ ระหว่างปี พ.ศ. 2559-2567 จำนวน 12 ข่าว วิเคราะห์ข้อมูลด้วยแนวคิดพลวัตและบทบาทหน้าที่ ผลการศึกษาพบว่า เดิมเจ้าพ่อเขาใหญ่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่รับรู้ในชื่อ “เจ้าพ่อปลัดจ่าง” มีศาลสถิตในจังหวัดนครนายก การก่อตั้งศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ตามข้อสั่งการของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในปี พ.ศ. 2504 การดำเนินงานสืบหาเชื้อเจ้าพ่อองค์ประธาน ผีอารักษ์ป่าเขาใหญ่และการประกอบพิธีอัญเชิญเจ้าพ่อปลัดจ่างมาสถิตที่ศาลแห่งใหม่ ทำให้เจ้าพ่อปลัดจ่างมีพลวัตมาเป็นเจ้าพ่อเขาใหญ่ และมีสถานะเป็นเทพารักษ์ผู้พิทักษ์รักษาในอาณาบริเวณป่าเขาใหญ่ทั้งหมด ปัจจุบันสำนักอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ยังคงสืบทอดพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อเขาใหญ่เพื่อระลึกถึงวันก่อตั้งศาลในสื่อออนไลน์นำเสนอข่าวเจ้าพ่อเขาใหญ่อย่างหลากหลาย ทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่ยังคงดำรงอยู่และเป็นที่รับรู้ในหมู่คนทั่วไป ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่มีบทบาทสำคัญ 3 ประการ คือ บทบาทให้ความหวังและสร้างความมั่นคงทางจิตใจ บทบาทสร้างสำนึกร่วมและเสริมสร้างความสามัคคี และบทบาทควบคุมรักษาระเบียบกฎเกณฑ์ในสังคม

คำสำคัญ: เจ้าพ่อเขาใหญ่, เจ้าพ่อปลัดจ่าง, อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่, พลวัตและบทบาทของผีอารักษ์, การดำรงอยู่ของคติชนในสังคมไทยร่วมสมัย

Abstract

This article examines the dynamics and roles of beliefs and rituals regarding Chao Pho Khao Yai (the Guardian Spirit of Khao Yai) in Khao Yai National Park. The study was based on the data collected from the Chao Pho Khao Yai worship ceremony held on January 26, 2024, at the Chao Pho Khao Yai Shrine in Pak Chong District, Nakhon Ratchasima Province, as well as an analysis of twelve online news reports related to Chao Pho Khao Yai, published between 2016 and 2024. The data were analyzed using the concepts of dynamics and functional roles. The findings revealed that Chao Pho Khao Yai was originally known as “Chao Pho Palat Chang”, a sacred spirit with a shrine in Nakhon Nayok Province. The establishment of the Chao Pho Khao Yai Shrine was ordered by Field Marshal Sarit Thanarat in 1961. Efforts to identify the presiding guardian spirit of the Khao Yai Forest, along with the ceremonial invitation of Chao

¹ สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์

Department of Thai Language, Faculty of Humanities and Social Sciences, Rajabhat Rajanagarindra University

Pho Palat Chang to reside at a new shrine, led to a transformation in his role, as he evolved into Chao Pho Khao Yai. Consequently, he became to be recognized as a Thepharak (a divine guardian) protecting the entire Khao Yai Forest. At present, the Khao Yai National Park Office continues to uphold the annual worship ceremony of Chao Pho Khao Yai to commemorate the shrine's establishment. In online media, various news reports continue to highlight Chao Pho Khao Yai, reinforcing public awareness and the persistence of these beliefs. The study identified three key roles of Chao Pho Khao Yai: 1) Providing hope and psychological security, 2) Fostering shared consciousness and social unity, and 3) Regulating and maintaining societal order and norms.

Keywords: Chao Pho Khao Yai, Chao Pho Palat Chang, Khao Yai National Park, Dynamics and Roles of Guardian Spirits, Persistence of Folk in Contemporary Thai Society

บทนำ

ความคิดดั้งเดิมของคนไทยเชื่อว่าสรรพสิ่งต่าง ๆ ดำรงอยู่ได้เพราะมีผีต่าง ๆ ปกป้องคุ้มครองอยู่ที่ไหนที่หน้าที่ดังกล่าวนี้เรียกรวม ๆ ว่า “ผีอารักษ์” (guardian spirits) ในสภาวะปกติถือว่าเป็นผีดี แต่หากมนุษย์ละเมิดล่วงเกินหรือละเลยไม่ให้ความเคารพก็อาจทำร้ายโดยบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ไม่สงบหรือความวิบัติร้ายแรงได้ (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2564, หน้า 261)

ศิราพร ณ ถลาง (2555) อธิบายลักษณะความเชื่อผีอารักษ์ในสังคมไทยว่า “อารักษ์” เป็นผีที่ปกปักรักษาให้ความปลอดภัยแก่ผู้คนในขอบเขตพื้นที่ (territorial spirits) ในฐานะเจ้าของพื้นที่ จำแนกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ กลุ่มแรก คือ ผีอารักษ์ประจำสถานที่ เป็นผีเจ้าที่ (lord of the land) ดูแลพื้นที่ในเขตแดนที่ตนรักษา แบ่งเป็นหลายระดับ เช่น ผีอารักษ์ครัวเรือน (house spirits) มีหน้าที่ปกปักรักษา คุ้มครองทรัพย์สินในบ้าน ผีอารักษ์บ้าน (village guardian spirits) มีหน้าที่คุ้มครองชุมชนระดับหมู่บ้าน ภาคเหนือเรียก “อะฮักบ้าน” ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรียก “ผีปู่ตา” ผีอารักษ์เมือง (city guardian spirits) มีหน้าที่คุ้มครองชุมชนระดับเมือง ภาคเหนือเรียก “อะฮักเมือง”, “เจนเมือง” ภาคกลางเรียก “หลักเมือง” ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรียก “ผีเมศศักดิ์หลักเมือง” ผีอารักษ์ประจำสถานที่สำคัญ เช่น ผีเสื้อวัด ผีตาแฮก ผีขุนน้ำ ผีอารักษ์ในธรรมชาติ มีหน้าที่ปกป้องสถานที่ตามธรรมชาติ เช่น ป่า เขา ต้นไม้ แม่น้ำ ลำคลอง เช่น เจ้าที่เจ้าทาง เจ้าป่า เจ้าเขา เป็นต้น อารักษ์กลุ่มที่ 2 คือ ผีอารักษ์ที่เป็นผีบรรพบุรุษ (ancestor spirits) เป็นผีบรรพบุรุษของตระกูลผู้นำสังคม มีหน้าที่เป็นอารักษ์บ้าน ผีเสื้อบ้านผีเสื้อเมือง ผีอารักษ์ทุกระดับจะต้องมีศาลหรือห่อผีอยู่และต้องมีพิธีเลี้ยงดูเพื่อให้ผีเหล่านี้อำนวยความอุดมสมบูรณ์ ปกป้องคุ้มครองให้อยู่ดีกินดี

เจ้าพ่อเขาใหญ่เป็นผีอารักษ์ที่คุ้มครองป่าเขาใหญ่ มีศาลสถิตอยู่ ณ ด่านป่าไม้ หลักกิโลเมตรที่ 23 ของถนนธนรัชต์ ได้รับความเคารพนับถือในฐานะเทพารักษ์ผู้พิทักษ์สรรพสิ่งในอาณาเขตป่าเขาใหญ่ และเป็นองค์ประธานของผีอารักษ์ เป็นใหญ่เหนือบรรดาผีอารักษ์ทั้งปวง เอกสารประวัติศาสตร์เจ้าพ่อเขาใหญ่ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ (2557) ระบุว่า ความเชื่อดังกล่าวมีที่มาจากการดำเนินงานก่อตั้งอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ เมื่อปี พ.ศ. 2503 โดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีคำสั่งให้กรมป่าไม้สร้างศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ขึ้น และให้อัญเชิญเจ้าพ่อที่เป็นองค์ประธานของผีเจ้าพ่อต่าง ๆ ที่มีอยู่รายรอบเขาใหญ่มาสถิตที่ศาลใหม่ ในครั้งนั้น นายบุญเรือง สายศร หัวหน้าอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่คนแรก ได้สืบทราบจากชาวบ้านที่อาศัยอยู่โดยรอบเขาใหญ่ว่าเจ้าพ่อองค์ประธานของผีทั้งหลายในเขาใหญ่คือเจ้าพ่อปลัดจ่าง จึงทำรายงานเสนอกกรมป่าไม้และจัดพิธีอัญเชิญ

วิญญาณเจ้าพ่อปลัดจ่างมาสถิตที่ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ ในวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2504 ทำให้เกิดการรับรู้เรื่องเจ้าพ่อเขาใหญ่และสถานะผิอารักษ์ที่เป็นใหญ่ที่สุดในอาณาบริเวณเขาใหญ่นับแต่บัดนั้น

ปัจจุบันความเคารพศรัทธาว่าเจ้าพ่อเขาใหญ่เป็นเทพารักษ์ผู้ปกปักรักษาอาณาบริเวณป่าเขาใหญ่ทั้งหมดยังคงดำรงอยู่อย่างเด่นชัด เห็นได้จากการจัดพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อเขาใหญ่ของสำนักอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่เป็นประจำทุกปี จากการเก็บข้อมูลพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อเขาใหญ่ วันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2567 ผู้วิจัยได้เห็นกิจกรรมต่าง ๆ ที่สะท้อนความเชื่อว่าเจ้าพ่อเขาใหญ่เป็นผิอารักษ์ที่มีความสำคัญ เป็นสัญลักษณ์ของการพิทักษ์รักษาป่าเขาใหญ่ และเป็นศูนย์รวมจิตใจของเจ้าหน้าที่หน่วยพิทักษ์ป่าเขาใหญ่ เช่น การถวายเครื่องเซ่นไหว้เจ้าพ่อเขาใหญ่ พิธีปฏิญาณตนของเจ้าหน้าที่หน่วยพิทักษ์ป่าเขาใหญ่ต่อหน้าศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ พิธีกรรมดังกล่าวนี้ไม่เพียงสะท้อนให้เห็นการสืบทอดความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่ในบริบทสังคมร่วมสมัยเท่านั้น แต่ยังทำให้เห็นว่าพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อเขาใหญ่มีบทบาทความหมายแตกต่างจากพิธีเลี้ยงผิอารักษ์ทั่วไป เพราะแสดงให้เห็นวัตถุประสงค์ของผู้จัดงานที่ใช้พิธีกรรมเป็นพื้นที่แสดงอุดมการณ์การทำงานพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ อบรมระเบียบกฎเกณฑ์การปฏิบัติงานราชการ รวมถึงสร้างช่วงเวลาพิเศษขึ้นเพื่อบำรุงขวัญกำลังใจเจ้าหน้าที่หน่วยพิทักษ์ป่าให้มีความมุ่งมั่นเข้มแข็ง ไม่ย่อท้อต่อความยากลำบากขณะปฏิบัติราชการด้วย

นอกจากการดำรงอยู่ของความเชื่อที่สะท้อนผ่านพิธีบวงสรวง ผู้วิจัยยังสำรวจพบการเผยแพร่ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่ในสื่อออนไลน์ ข้อมูลข่าวเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่มีประเด็นหลากหลาย เช่น นำเสนอประวัติความเป็นมาของเจ้าพ่อเขาใหญ่ นำเสนอความศักดิ์สิทธิ์โดยเชื่อมโยงกับเหตุการณ์อุบัติเหตุบนเขาใหญ่ หรือข่าวการบุกรุกป่าเขาใหญ่ นำเสนอข่าวพิธีบวงสรวงและโชคลาภที่ผู้เข้าร่วมพิธีได้รับ ฯลฯ ทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่เป็นที่รับรู้ในหมู่คนทั่วไป

การเปลี่ยนแปลงสถานะผิอารักษ์จากเจ้าพ่อปลัดจ่างมาเป็นเจ้าพ่อเขาใหญ่ การประกอบพิธีบวงสรวงในบริบทร่วมสมัย และการเผยแพร่ความเชื่อในสื่อออนไลน์อันทำให้เกิดการรับรู้เรื่องเจ้าพ่อเขาใหญ่ในฐานะเทพารักษ์ประจำป่าเขาใหญ่อย่างกว้างขวาง สะท้อนให้เห็นพลวัตและการดำรงอยู่ของคติชนในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย รวมถึงบทบาทของความเชื่อเรื่องผิอารักษ์ที่ยังคงมีความหมายต่อชีวิตผู้คนในสังคมปัจจุบัน ไม่ได้เสื่อมสลายไปแม้ว่าสังคมไทยจะเจริญทางวิทยาศาสตร์และเป็นสังคมพุทธศาสนาเข้ามาช้านานแล้ว ดังเอกสารงานวิจัยที่ศึกษาความเชื่อเรื่องผิอารักษ์ พบว่าความเชื่อเรื่องผิอารักษ์ยังคงได้รับการสืบทอดและมีบทบาทสำคัญต่อท้องถิ่นอย่างน่าสนใจ เช่น งานวิจัยของวิเชษฐชาย กมลสัจจะ และชญาณนท์ ชมดี (2565) พบว่า ชาวอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก ยังคงนับถือศรัทธาเจ้าพ่อองครักษ์ซึ่งเป็นผิอารักษ์ประจำวังน้ำองครักษ์ มีการจัดงานบวงสรวงศาลเจ้าพ่อองครักษ์ทุกปี นอกจากนี้ เจ้าพ่อองครักษ์ยังมีบทบาทใหม่ในฐานะสิ่งแสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่น จากการนำไปตั้งชื่อตำบล อำเภอ โรงเรียน ส่วนงานวิจัยนี้ สนใจศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่ อันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติและพื้นที่มรดกโลก ซึ่งประชาชนทั่วไปให้ความสำคัญ รวมถึงเป็นผิเทพารักษ์ที่มีชาวสารอยู่ในการรับรู้ของคนทั่วไปอย่างกว้างขวาง มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อวิเคราะห์พลวัตและบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา ข้อมูลที่รวบรวมได้จะทำให้เข้าใจความสำคัญของการดำรงอยู่ของความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่ในจังหวัดนครราชสีมา เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่ในจังหวัดนครนายก นอกจากนี้ ยังเป็นการขยายองค์ความรู้เกี่ยวกับบทบาทของผิอารักษ์ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย ที่ยังคงเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ตลอดจนทำให้เข้าใจความหมายและคุณค่าของพิธีกรรมเกี่ยวกับผิอารักษ์ในสังคมไทยปัจจุบัน

การทบทวนวรรณกรรม

1. เอกสารงานวิจัยที่ศึกษาพิธีกรรม ความเชื่อ และบทบาทของผีอารักษ์ งานวิจัยกลุ่มนี้มุ่งศึกษาตำนาน พิธีกรรม และความเชื่อเกี่ยวกับผีอารักษ์แล้วนำมาวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ เช่น งานวิจัยของพระมหาวิมล วีรพล (สิงสาร), ชำนาญ เกิดช่อ, ฐิติพร สะสม และกชพรรณ จันทรา (2566) พบว่า อารักษ์หลวงนครน่านเป็นผีที่ได้รับการยกย่องขึ้นจากผีเจ้าที่และผีบรรพบุรุษซึ่งเป็นอดีตเจ้าเมืองหรือบุคคลสำคัญ เพื่อทำหน้าที่คุ้มครองรักษาเมือง มีพิธีบวงสรวงในเดือนเมษายน ความเชื่อเรื่องอารักษ์หลวงมีบทบาทในด้านที่พึงทางใจ และเป็นกลไกจัดระเบียบทางสังคม เนื่องจากเชื่อว่าผู้กระทำความผิดต่อบ้านเมืองจะถูกอารักษ์ลงโทษ

2. เอกสารงานวิจัยที่ศึกษาผีอารักษ์ในประเด็นการดำรงอยู่อย่างมีพลวัต งานวิจัยกลุ่มนี้มุ่งวิเคราะห์พลวัตความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และบทบาทของผีอารักษ์ในบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น งานวิจัยของนราวิทย์ ดาวเรือง และทวีศิลป์ สืบวัฒนะ (2563) พบว่า เจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นผีบรรพบุรุษผู้ก่อตั้งชุมชนบ้านเมืองเตา ได้รับแต่งตั้งเป็นหลวงศรีนครเตา จากความดีความชอบที่จับช้างเผือกแตกโรงจากกรุงศรีอยุธยา คืนให้พระเจ้าเอกทัศ หลังทศวรรษที่ 2500 เกิดปฏิบัติการต่อความเชื่อเจ้าพ่อศรีนครเตา ทั้งการสร้างรูปเคารพ สร้างศาล การชำระประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการจัดงานเฉลิมฉลองประจำปีจากหน่วยงานภาครัฐ ทำให้ความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นที่สนใจ และยกระดับเป็นผีที่มีอำนาจสูงสุดในอาณาบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ท่ามกลางความหลากหลายของความเชื่อเรื่องผีคุ้มครองอื่น ๆ ในอาณาบริเวณเดียวกัน

3. ทบทวนแนวคิดทฤษฎีที่ใช้วิเคราะห์พลวัตและบทบาทของความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่

3.1 ทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยม (Functionalism) เป็นทฤษฎีที่อธิบายความหมายของการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมต่าง ๆ ในสังคม ด้วยการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลทางวัฒนธรรมกับบริบท ทฤษฎีนี้เห็นว่าวัฒนธรรมมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทั้งด้านความมั่นคงทางสังคมและด้านจิตใจ วิลเลียม บาสคอม (William Bascom) นำทฤษฎีนี้มาวิเคราะห์ข้อมูลคติชน จำแนกบทบาทของคติชนได้ 4 ประการ คือ หน้าที่อธิบายที่มาและเหตุผลในการทำพิธีกรรม หน้าที่ให้การศึกษา หน้าที่รักษามาตรฐานทางพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนของสังคม และหน้าที่ให้ความเพลิดเพลิน ศิราพร ณ ถลาง (2563) นำข้อค้นพบของบาสคอมมาประยุกต์ใช้วิเคราะห์คติชนในสังคมไทย พบว่าคติชนไทยมีบทบาทหน้าที่ 3 ประการ คือ หน้าที่อธิบายกำเนิดและอัตลักษณ์ของกลุ่มชนและพิธีกรรม หน้าที่อบรมระเบียบสังคม รักษามาตรฐานพฤติกรรมของสังคม และหน้าที่เป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของบุคคลอันเกิดจากกฎเกณฑ์ทางสังคม คติชนประเภทประเพณีพิธีกรรมมีบทบาทสำคัญยิ่งในการให้กำลังใจแก่บุคคล เช่น การบวชบวชต่ออำนาจเหนือธรรมชาติให้ช่วยเหลือเมื่อวิกฤตกังวลกับผลผลิต งานวิจัยนี้จะใช้ทฤษฎีบทบาทหน้าที่วิเคราะห์บทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าเขาใหญ่ เพื่ออธิบายความหมายของความเชื่อและเหตุผลที่พิธีกรรมยังคงดำรงอยู่

3.2 แนวคิดพลวัต พลวัต (dynamic) หมายถึง ภาวะความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลา ทั้งการเคลื่อนไหวที่สังเกตเห็นได้และที่สังเกตไม่ได้ (พนม ลิ้มอารีย์, 2529, หน้า 1) การศึกษาบทบาทหน้าที่นิยมให้ความสำคัญกับการมองเห็นลักษณะอันเป็นพลวัตของข้อมูลทางวัฒนธรรมเพื่ออธิบายเหตุผลที่พิธีกรรมยังคงดำรงอยู่แม้บริบทสังคมจะเปลี่ยนแปลงไป การวิเคราะห์พลวัตเน้นวิเคราะห์กระบวนการปฏิสัมพันธ์ตอบโต้กันไปมา (interactive process) ระหว่างแนวคิดทฤษฎีกับข้อมูล ระหว่างข้อมูลกับข้อมูล ซึ่งทำให้อธิบายได้ว่าเกิดความเปลี่ยนแปลงอะไรบ้างกับประเพณีพิธีกรรม ความเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดจากใคร กระบวนการที่ทำให้เปลี่ยนแปลงอย่างไร และทำเพื่อวัตถุประสงค์ใด เช่น งานวิจัยของเชิดชาติ หิรัญโร (2558) พบว่า ปัจจุบันพิธีสืบชะตามีพลวัตไปเป็นพิธีกรรมเพื่อแก้ปัญหาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น จังหวัดเชียงรายจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำโขงขึ้นเพื่อสร้างขวัญกำลังใจให้กับคนในชุมชนหลังเกิดปรากฏการณ์แม่น้ำโขงแห้งขอดลงอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน จังหวัดแม่ฮ่องสอนจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวินเพื่อต่อต้าน

โครงการสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำสาละวิน ผู้วิจัยนำแนวคิดพลวัตมาวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่ที่เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการทางสังคม ทำให้ความเชื่อยังคงดำรงอยู่และมีบทบาทภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัยที่เชื่อมโยงกับบริบทปัจจัยต่าง ๆ อย่างหลากหลาย

วิธีการวิจัย

1. งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ข้อมูลที่ใช้ศึกษาประกอบด้วย

1.1 ข้อมูลเอกสาร ได้แก่ หนังสือ งานวิจัย เอกสารสื่อสิ่งพิมพ์ และแผ่นพับประชาสัมพันธ์

1.2 ข้อมูลภาคสนาม เก็บข้อมูลภาคสนาม ระหว่างปี พ.ศ. 2567-2568 โดยมีการสำรวจพื้นที่วิจัยเบื้องต้นในปี พ.ศ. 2566 แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ การเก็บข้อมูลภาคสนามในงานประเพณี และการเก็บข้อมูลภาคสนามนอกช่วงเวลาจัดพิธีกรรม

1.2.1 ข้อมูลภาคสนามในงานประเพณี เก็บข้อมูลจากพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อเขาใหญ่ของสำนักอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ด้วยวิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม จำนวน 1 ครั้ง เมื่อวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2567 ณ ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ ตำบลหมูสี อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

1.2.2 ข้อมูลภาคสนามนอกช่วงเวลาจัดพิธีกรรม เก็บข้อมูลด้วยวิธีสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลในหัวข้อสัมภาษณ์ที่วางโครงสร้างไว้ในแบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการตรวจสอบคุณภาพจากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 คน เก็บข้อมูลระหว่างปี พ.ศ. 2567-2568 จำนวน 2 ครั้ง สัมภาษณ์ผู้บอกข้อมูล จำนวน 7 คน ประกอบด้วย กลุ่มที่ 1 ผู้บอกข้อมูลทั่วไป จำนวน 2 คน เลือกจากบุคคลที่เข้าร่วมพิธีบวงสรวง นำสิ่งของมาสักการะเจ้าพ่อเขาใหญ่นักท่องเที่ยวที่กราบไหว้ขอพรเจ้าพ่อเขาใหญ่และยินดีให้สัมภาษณ์ กลุ่มที่ 2 ผู้บอกข้อมูลสำคัญ (Key Informant) จำนวน 5 คน ได้แก่ 1) ผู้บอกข้อมูลเกี่ยวกับประวัติเจ้าพ่อเขาใหญ่ จำนวน 2 คน คัดเลือกจากผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของเจ้าพ่อเขาใหญ่หรือประวัติการก่อตั้งศาลเป็นอย่างดี เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นักวิชาการ ผู้ดูแลศาล 2) ผู้บอกข้อมูลเกี่ยวกับงานบวงสรวงเจ้าพ่อเขาใหญ่ จำนวน 1 คน คัดเลือกจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างยั่งยืนกับพิธี เช่น เป็นผู้รับผิดชอบ กำหนดนโยบายและกำหนดรูปแบบงาน ได้แก่ เจ้าหน้าที่สำนักอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ และ 3) ผู้บอกข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมแก่นเจ้าพ่อเขาใหญ่ จำนวน 2 คน คัดเลือกจากผู้ที่มีหน้าที่นำสิ่งของและอาหารมาประกอบพิธีกรรมแก่นและยินดีให้สัมภาษณ์

1.3 ข้อมูลข่าวเจ้าพ่อเขาใหญ่ในเว็บไซต์ที่เผยแพร่ระหว่างปี พ.ศ. 2559-2567 คัดเลือกข่าวที่มุ่งนำเสนอเรื่องเจ้าพ่อเขาใหญ่ในประเด็นประวัติความเป็นมา ความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรม จำนวน 12 ข่าว ได้แก่

1.3.1 เขาเล่าว่า..“เจ้าพ่อปลัดจ่างเขาใหญ่” นั้นเฮี้ยนนัก. (2559).

1.3.2 เปิดตำนาน “ปลัดจ่าง” แม้ร่างจะสิ้นแต่วิญญาณยังคงอยู่!! “เจ้าพ่อเขาใหญ่” ที่ปกป้องผืนป่ามาชั่วชีวิต!! (2561).

1.3.3 ใจห่มใจโหด ทำหาย ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ ขยับตัวไม่ได้ ไม่หวั่นอาถรรพ์. (2562).

1.3.4 “ไม่เชื่ออย่าลบหลู่” ประกาศิตอาถรรพ์เจ้าพ่อเขาใหญ่” ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว”. (2564).

1.3.5 ลืออาถรรพ์ “เจ้าพ่อเขาใหญ่” 2 อาทิตย์ ดับ 2 ศพ ก่อนทำบุญใหญ่ 26 มกราคม. (2564).

1.3.6 เปิดตำนาน เจ้าพ่อเขาใหญ่ สิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่เมืองโคราช. (2564).

1.3.7 เจ้าพ่อเขาใหญ่เฮี้ยนจริง เด็ง หัวหน้าอุทยานเช่นโคโยตี้. (2565).

1.3.8 เตรียมพบ “ปลัดจ่าง” เจ้าพ่อเขาใหญ่ ผู้ทวงคืนผืนป่าเขาใหญ่จากโจรป่าสำเร็จ. (2565).

1.3.9 หัวหน้าเขาใหญ่สักการะ ‘ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่’ ขอพรในวันแรกของปี พ.ศ. 2566. (2566).

1.3.10 แรงศรัทธา พิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ ประชาชนครึ่งหมื่นแห่ร่วม-ส่งเลขเด็ด.
(2567).

1.3.11 ‘ปลอดประสพ’ ลั่นเขาใหญ่มี ‘เจ้าพ่อ’ จี้ถามช่างรังวัด-นิติกร เรื่องหมุด ส.ป.ก.(2567).

1.3.12 เปิดตำนาน ‘เจ้าพ่อเขาใหญ่’ ปกป้องผืนป่ายิ่งชีพ แม้ร่างจะสิ้น แต่บารมียังคงอยู่.
(2567).

2. วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้แนวคิดพลวัต และทฤษฎีบทบาทหน้าที่

3. นำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบบทความวิจัย โดยใช้วิธีพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

1. พลวัตความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่ในบริบทการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่

อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่เป็นอุทยานแห่งชาติแห่งแรกของประเทศไทย มีพระราชกฤษฎีกาประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ เมื่อวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2505 อาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ 11 อำเภอใน 4 จังหวัด ได้แก่ อำเภอปากช่องและอำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา, อำเภอนาดี อำเภอekinบุรีรัมย์ อำเภอประจันตคาม และอำเภอเมืองปราจีนบุรี จังหวัดปราจีนบุรี, อำเภอปากพลี อำเภอบ้านนา และอำเภอเมืองนครนายก จังหวัดนครนายก, อำเภอแก่งคอย และอำเภอมวกเหล็ก จังหวัดสระบุรี (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2553) ในอดีตพื้นที่ป่าเขาใหญ่เป็นป่าดงดิบ มีสัตว์ป่าจำนวนมาก และชุกชุมไปด้วยไข้มาลาเรีย ทำให้ผู้ที่เดินทางผ่านไปมาระหว่างภาคกลางกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือเสียชีวิตจำนวนมาก เพราะถูกสัตว์ป่าทำร้ายและเป็นไข้ป่าตาย ความน่ากลัวของป่าดงดิบแห่งนี้เป็นที่กล่าวขวัญจนได้รับการขนานนามว่า “ดงพญาไฟ” ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่า การเรียก “ดงพญาไฟ” ทำให้ผู้คนครั่นคร้าม จึงทรงกราบทูลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอให้เปลี่ยนชื่อจาก “ดงพญาไฟ” เป็น “ดงพญาเย็น” (สมเด็จพระบรมราชินีนาถราชานุกาพ, 2557)

หลังการสร้างทางรถไฟและถนนมิตรภาพจากภาคกลางไปสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อันทำให้การเดินทางผ่านไปมาสะดวกขึ้น จึงเริ่มมีชาวบ้านอพยพเข้าไปหาที่ทำกินบนดงพญาเย็น ประมาณ พ.ศ. 2465 ชาวบ้านจากบ้านท่าชัยและท่าด่าน จังหวัดนครนายก เข้าไปบุกเบิกพื้นที่ทำกิน และสร้างบ้านเรือนอยู่บริเวณหนองชิง ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารจนกลายเป็นชุมชนหนาแน่น มีบ้านเรือนราว 40 หลังคาเรือน ชุมชนได้ขออนุญาตจัดตั้งหมู่บ้านขึ้น ชื่อว่า “ตำบลเขาใหญ่” ขึ้นตรงกับอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ชื่อ “เขาใหญ่” จึงปรากฏขึ้นตั้งแต่บัดนั้น (เปลว ปัทมา, 2551) อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่ตำบลเขาใหญ่ตั้งอยู่กลางป่าเข้าถึงได้ยาก ทำให้เวลาต่อมา ตำบลนี้กลายเป็นที่ซ่อนสมของโจรผู้ร้ายที่ออกเที่ยวปล้นชิงทรัพย์สินของผู้คนแล้วขึ้นมาหลบซ่อนตัวอยู่บนเขาใหญ่ ยากที่เจ้าหน้าที่จะติดตามกวาดล้างเพราะไม่คุ้นเคยกับพื้นที่ ในปี พ.ศ. 2472 ราชการจึงมอบหมายให้ปลัดจางเป็นหัวหน้านำกำลังขึ้นไปปราบปราม และสามารถปราบโจรผู้ร้ายได้อย่างราบคาบ หลังจากปราบโจรลงได้แล้วราชการเห็นว่าตำบลเขาใหญ่ยากแก่การปกครอง อีกทั้งเกรงว่าอาจกลายเป็นแหล่งซ่อนสมโจรผู้ร้ายอีก จึงสั่งยุบตำบลเขาใหญ่และให้อพยพผู้คนกว่า 1,000 คน ลงมาอยู่พื้นที่ราบ นับแต่นั้นตำบลเขาใหญ่จึงกลายเป็นที่รกร้างปรากฏร่องรอยให้เห็นจนถึงปัจจุบัน (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2542)

เจ้าพ่อเขาใหญ่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อว่าเป็นผู้คุ้มครองป่าเขาใหญ่หรือดงพญาเย็น มีสถานะเป็นผีอารักษ์ที่เป็นใหญ่ที่สุด จากการสำรวจเอกสารงานวิจัยพบว่า ประวัติความเป็นมาของเจ้าพ่อเขาใหญ่มีบันทึกไว้ทั้งในเอกสาร ป้ายประจำศาล และเว็บไซต์ ตัวอย่างประวัติที่บันทึกไว้บนป้ายประจำศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ปากทางขึ้นอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ หลักกิโลเมตรที่ 23 ของถนนธนะรัชต์ ระบุว่า

“เจ้าพ่อเขาใหญ่” มีนามเดิมว่า “นายจ่าง นิลยัลลัตย์” พื้นเพเป็นชาวจังหวัดนครนายก ในอดีตรับราชการเป็นปลัดกองทัพบกไทย ปลัดจ่างเป็นข้าราชการที่เก่งการรบ เคยผ่านศึกสงครามมามาก มีบุคลิกสง่างาม มีน้ำใจโอบอ้อมอารี รักญาติพี่น้อง เป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพยำเกรงมาก เมื่อว่างจากสงคราม มักจะขี่ม้าออกเยี่ยมเยียนลูกน้องอยู่เสมอ ครั้งหนึ่ง ปลัดจ่างทราบว่าลูกน้องเก่าของท่านตั้งตัวเป็นโจรอยู่บนเขาใหญ่ และเห็นลูกน้องถางป่าบนเขาใหญ่จนเตียนโล่ง จึงเจรจาให้ลูกน้องเลิกการกระทำนั้นเสีย แต่มีโจรกลุ่มหนึ่งไม่ยอมปฏิบัติตาม เกิดการต่อสู้ขึ้นบริเวณป่าห้วยาคา ใกล้หนองซิง ปรากฏว่าหัวหน้าโจรถูกยิงเสียชีวิต ต่อมาปลัดจ่างเสียชีวิตลงด้วยไข้ป่า ชาวบ้านจึงพร้อมใจกันตั้งศาลเพียงตาไว้ใต้ต้นกระบกใหญ่ในเขตบ้านหนองเคี่ยม ตำบลป่าชะ อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก เพื่อระลึกถึงคุณความดีและเพื่อให้ดวงวิญญาณเจ้าพ่อปลัดจ่างสถิตอยู่คุ้มครอง ปกปักษ์รักษาลูกหลานในชุมชนต่อไป

(ป้ายประจำศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา, ม.ป.ป.)

ประวัติเจ้าพ่อเขาใหญ่แสดงให้เห็นความเชื่อว่าเจ้าพ่อเขาใหญ่เป็นบุคคลที่เคยมีตัวตนอยู่จริง และเป็นผิอารักษ์ตนเดียวกันกับเจ้าพ่อปลัดจ่างซึ่งได้รับความเคารพนับถือและอยู่ในการรับรู้ของชาวจังหวัดนครนายก ด้วยเหตุที่เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ได้ประกอบคุณงามความดีไว้เป็นที่ประจักษ์ หลังจากเสียชีวิตแล้วจึงได้รับยกย่องเป็นผิอารักษ์ที่เชื่อว่าสามารถให้การคุ้มครองและปกปักษ์รักษาผู้คนให้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข เมื่อผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามที่จังหวัดนครนายก ในปี พ.ศ. 2567 พบว่า มีศาลเจ้าพ่อปลัดจ่างสร้างไว้เป็นที่เคารพสักการะหลายแห่ง แต่นิยมใช้ชื่อว่า “ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าง” มากกว่าชื่อ “ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่” เช่น ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่างเขื่อนขุนด่านปราการชล ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าง น้ำตกสาริกา และมีการประกอบพิธีบนบานแก้บนที่ศาลเหล่านี้ตลอดปี ในชุมชนหนองเคี่ยม อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก นับถือว่าเจ้าพ่อปลัดจ่างเป็นผีบรรพบุรุษและเป็นอารักษ์ประจำหมู่บ้าน วันที่ 26 มกราคมของทุกปีจะมีพิธีทำบุญศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าง บริเวณริมถนนหลวง 3222 บ้านนา-แก่งคอย เพื่อความร่มเย็นเป็นสุข เชื่อว่าเจ้าพ่อปลัดจ่างจะปกปักษ์รักษา ให้ความช่วยเหลือและปัดเป่าปัญหาเดือดร้อนต่าง ๆ (บุญ (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2568)

การเกิดขึ้นของความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อเขาใหญ่ที่ยกระดับมาจากเจ้าพ่อปลัดจ่างเป็นผลมาจากการดำเนินงานก่อตั้งอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ซึ่งเริ่มขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2502 เมื่อจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี เดินทางตรวจราชการที่ป่าเขาใหญ่และเล็งเห็นว่าเขาใหญ่มีธรรมชาติสวยงามอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ จึงสั่งให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสำรวจพื้นที่บริเวณตำบลเขาใหญ่เดิมและโดยรอบเพื่อจัดตั้งเป็นอุทยานแห่งชาติ จากนั้น ในปี พ.ศ. 2504 ได้ตราพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติขึ้นและมีพระราชกฤษฎีกาตั้งเขาใหญ่เป็นอุทยานแห่งชาติแห่งแรกของประเทศไทยในปัดมา (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2542) ในช่วงที่เริ่มดำเนินการก่อตั้งอุทยานแห่งชาติ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ สั่งการให้กรมป่าไม้ สร้างศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ขึ้นและให้อัญเชิญเจ้าพ่อที่เป็นองค์ประธานของบรรดาผีเจ้าพ่อต่าง ๆ ที่มีอยู่รายรอบเขาใหญ่มาสถิตที่ศาลใหม่ เหตุการณ์ดังกล่าวจึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อเขาใหญ่ปรากฏขึ้น ดังข้อมูลในเอกสาร ประวัติศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ (2557) ซึ่งเรียบเรียงเนื้อหาจากการสัมภาษณ์นายบุญเรือง สายศร หัวหน้าอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่คนแรก ระบุว่า

“ก่อนจัดตั้งเขาใหญ่เป็นอุทยานแห่งชาติ เพื่อให้เป็นสถานที่พักตากอากาศและสรงรักษาไว้เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาของประชาชนนั้น จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ได้เดินทางตรวจป่าเขาใหญ่โดยเฮลิคอปเตอร์และพักค้างคืน เจ้าพ่อองค์หนึ่งได้ไปเข้าฝันจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ท่านจึงนำเรื่องไปปรึกษา พล.ร.ต.หลวงสุริยพานพทย์ ผู้มีชื่อเสียงเรื่องการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

พล.ร.ต.หลวงสุวิธานแพทย์ แนะนำว่า จะต้องตั้งศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ขึ้นก่อน การจัดตั้งอุทยานแห่งชาติ จึงจะสำเร็จเรียบร้อยดี สำนักนายกรัฐมนตรีจึงมีคำสั่งถึงอธิบดีกรมป่าไม้ให้เร่งสร้างศาล เจ้าพ่อเขาใหญ่ให้แล้วเสร็จภายใน 13 วัน ในเวลานั้น นายบุญเรือง สายคร ได้รับคำสั่งให้สืบหา เจ้าพ่อที่เป็นองค์ประธานใหญ่ที่สุดของเขาใหญ่จากชาวบ้าน เพื่อให้เจ้าหน้าที่ทำพิธีอัญเชิญ มาสถิต ณ ศาลเจ้าพ่อแห่งใหม่ที่กำลังจะสร้างขึ้น นายบุญเรือง ได้เดินทางไปสอบถามชาวบ้าน จากทุกหมู่บ้านที่อยู่ตำบลโดยรอบเขาใหญ่ ทั้งในเขตจังหวัดนครนายก ปราจีนบุรี สระบุรี และ นครราชสีมา ได้ข้อมูลยืนยันตรงกันว่า เจ้าพ่อปลัดจ่าเป็นองค์ประธานของบรรดาเจ้าพ่อต่าง ๆ ที่อยู่รายรอบเขาใหญ่ จึงทำรายงานเสนอกรมป่าไม้ จากนั้น วันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2504 จึงมีพิธีอัญเชิญเจ้าพ่อปลัดจ่ามาสถิตที่ศาล และเรียกว่า “เจ้าพ่อเขาใหญ่” นับแต่บัดนั้น

(ประวัติศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่, 2557)

ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่เป็นอาคารคอนกรีตตั้งอยู่บนเนินหน้าสู่ถนนธนรัชต์ ภายในตั้งรูปเคารพ เจ้าพ่อเขาใหญ่ แกะสลักจากแก่นไม้กลปพฤกษ์ มีรูปลักษณะเป็นชายในทำยืน ศาลแห่งนี้ประชาชนนิยมเดินทาง มากราบไหว้บนบานขอพร ด้วยความเชื่อว่าเจ้าพ่อเป็นอารักษ์ป่าเขาใหญ่มีเมตตาและมีอิทธิฤทธิ์มาก สามารถ บันดาลพรให้สำเร็จได้ตามปรารถนา โดยเฉพาะผู้ที่บนบานขอความสำเร็จในหน้าที่การงาน การสอบเข้ารับราชการ การเลื่อนตำแหน่ง ตลอดจนบันดาลโชคลาภ ขอความสำเร็จในการทำธุรกิจ ในหมื่นนักเดินทางและนักท่องเที่ยว เชื่อว่าเจ้าพ่อจะให้ความคุ้มครองผู้ที่เดินทางในเขตอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ให้ปลอดภัยจากการรบกวน ของสัตว์ป่า ภูตผี และอุบัติเหตุทั้งปวง

ความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อเขาใหญ่ปรากฏขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมจากบริบทการก่อตั้งอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ในปี พ.ศ. 2504 ที่ทำให้เกิดการสร้างศาลเทพารักษ์ การสืบหาชื่อเจ้าพ่อองค์ประธานผิอารักษ์ป่าเขาใหญ่ การสร้างชื่อเรียกใหม่ให้สัมพันธ์กับพื้นที่ของอารักษ์ การสร้างรูปเคารพที่เปลี่ยนให้ความเชื่อนามธรรม กลายเป็นรูปธรรม การรับรองตัวตนของเจ้าพ่อเขาใหญ่โดยรัฐด้วยพิธีอัญเชิญวิญญาณเจ้าพ่อปลัดจ่ามาสถิต ที่ศาลแห่งใหม่ และการสร้างความทรงจำผ่านประวัติเจ้าพ่อเขาใหญ่ที่ผูกโยงเข้ากับเหตุการณ์ปราบโจร บนป่าเขาใหญ่ที่เคยเกิดขึ้นจริง โดยเน้นวีรกรรมกล้าหาญทำให้เกิดการยอมรับว่าเจ้าพ่อเขาใหญ่เคยมีตัวตนอยู่จริง และเป็นสัญลักษณ์ของการปกป้องคุ้มครองป่าในเวลาต่อมา แม้ว่าจะไม่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่แน่ชัด ลักษณะดังกล่าวนี้ ชิดา สารยา (2525) กล่าวว่า เป็นวิธีสร้างตำนานบุคคลในประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยให้ความหมายต่อวีรกรรมของบุคคลเหล่านั้นที่สัมพันธ์กับเหตุการณ์ในอดีต กลไกดังกล่าวนี้ทำให้เรื่องเล่า กลายเป็นประวัติศาสตร์ส่วนสำคัญของท้องถิ่นอันมีรากเหง้าที่สืบสวนความหลังได้

ภาพ 1

จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ สักการะเจ้าพ่อเขาใหญ่ อำเภอบางช่อง เมื่อปี พ.ศ. 2504

หมายเหตุ. จาก ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่, โดย ประวัติศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ (2557)

ภาพ 2

รูปเคารพเจ้าพ่อเขาใหญ่ ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

หมายเหตุ. โดย ชลธิชา นิสัยสัตย์, ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2567

2. การสืบทอดพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อเขาใหญ่ของสำนักอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่: พิธีกรรมยืนยันสถานะองค์ประธานผิอารักษ์ป่าเขาใหญ่ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

พิธีบวงสรวงอัญเชิญเจ้าพ่อปลัดจ่างมาสถิตที่ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ เมื่อปี พ.ศ. 2504 เป็นจุดเริ่มต้นของการสืบทอดพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อเขาใหญ่ของสำนักอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ในปัจจุบัน ประวัติศาสตร์ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ (2557) ระบุว่า ปี พ.ศ. 2504 พิธีบวงสรวงเปิดศาลจัดขึ้นในวันที่ 26 มกราคม เวลา 09.11-11.00 น. มีพิธีพราหมณ์อัญเชิญรูปแกะสลักเจ้าพ่อขึ้นบนแท่นและอัญเชิญเจ้าพ่อปลัดจ่างมาสถิต ณ ศาลที่ตั้งขึ้นใหม่ และนับจากนั้นเจ้าพ่อเขาใหญ่ก็เป็นที่เคารพสักการะของชาวบ้านที่อาศัยอยู่โดยรอบเขาใหญ่ ปรากฏเรื่องเล่าอิทธิฤทธิ์เจ้าพ่อเขาใหญ่อยู่เสมอ ปัจจุบันสำนักอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่จัดพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อเขาใหญ่ขึ้นทุกวันที่ 26 มกราคม เพื่อระลึกถึงการอัญเชิญเจ้าพ่อเขาใหญ่มาสถิตที่ศาล เชิดชูวีรกรรมความกล้าหาญในการปกป้องทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า ตลอดจนเสริมสิริมงคลในช่วงต้นปีศักราชใหม่ โดยเลือกประกอบพิธีกรรม ณ ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ เนื่องจากมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์เกี่ยวข้องโดยตรงกับการก่อตั้งอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ และเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อกันว่าดวงวิญญาณของเจ้าพ่อเขาใหญ่สถิตอยู่

ในปี พ.ศ. 2567 ที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนาม กิจกรรมประกอบด้วยการออกโรงทานของประชาชนผู้ประกอบการในอำเภอปากช่อง กิจกรรมเล่าประวัติอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่และประวัติเจ้าพ่อเขาใหญ่ เวลา 09.00 น. มีพิธีถวายเครื่องเซ่นไหว้ เพื่อบอกกล่าวและขอความคุ้มครองในฐานะเทพารักษ์ผู้พิทักษ์ป่าเขาใหญ่ พิธีนี้มีผู้เข้าร่วมหลากหลายกลุ่ม ทั้งเจ้าหน้าที่สำนักอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ข้าราชการกรมการปกครอง นักการเมืองท้องถิ่น ผู้นำชุมชน เทศบาลตำบลหมูสี โรงเรียนในอำเภอปากช่อง มูลนิธิ ชมรม และภาคเอกชน ผู้ประกอบการธุรกิจร้านค้าโรงแรมในเขาใหญ่ เวลา 09.45 น. ประกอบพิธีสงฆ์ นิมนต์พระสงฆ์ 9 รูป สวดเจริญพระพุทธมนต์เพื่อเป็นสิริมงคลและอุทิศบุญกุศลให้แก่เจ้าหน้าที่ที่เสียชีวิตในการปฏิบัติหน้าที่และสัตว์ป่าที่ล้มตายไป จากนั้น เวลา 10.30 น. เป็นพิธีปฐมนิเทศของเจ้าหน้าที่หน่วยพิทักษ์ป่าเขาใหญ่กว่า 200 นาย นำโดยหัวหน้าอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ กล่าวปฐมนิเทศดวงวิญญาณเจ้าพ่อเขาใหญ่ว่าจะตั้งใจปฏิบัติงานพิทักษ์รักษาเขาใหญ่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและจะประพฤติตนอยู่ในวินัย ปกป้องคุ้มครองป่าไม้และสัตว์ป่าเพื่อเป็นสมบัติของชาติให้อนุชนรุ่นหลังสืบไป กล่าวได้ว่า ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อเขาใหญ่เป็นพื้นที่สืบทอดและส่งต่อความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่ที่สร้างขึ้นพร้อมกับการก่อตั้งอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ทำหน้าที่ยืนยันสถานะผิอารักษ์องค์ประธานในป่าเขาใหญ่ ผ่านการผสมผสานพิธีกรรมแบบรัฐรูปแบบใหม่เข้ากับพิธีเลี้ยงผี มีบทบาทสำคัญต่อการแสดงให้เห็นการยกย่องเจ้าพ่อเขาใหญ่เป็นสัญลักษณ์ของผู้พิทักษ์ป่าไม้และสัตว์ป่า ผ่านกระบวนการในพิธีบวงสรวงที่จัดขึ้นอย่างเป็นทางการ

โดยมีหน่วยงานรัฐสนับสนุน นอกจากนี้ พิธีบวงสรวงยังเป็นพื้นที่เน้นย้ำความสำคัญของอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ในฐานะแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของประเทศจากการปฏิญาณตนของเจ้าหน้าที่หน่วยพิทักษ์อุทยานด้วย

ภาพ 3

พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อเขาใหญ่ของหน่วยพิทักษ์ป่าเขาใหญ่ ประจำปี พ.ศ. 2567

หมายเหตุ. โดย ชลธิชา นิสัยสัตย์, ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2567

3. การนำเสนอเรื่องเล่าเจ้าพ่อเขาใหญ่ในสื่อออนไลน์: การถ่ายทอดความเชื่อผิอารักษ์ผ่านสังคมโซเชียลมีเดีย

การพัฒนาอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสาร กระแสสำนักของคนยุคปัจจุบันที่ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ ความนิยมฟังพาสังค์ศักดิ์สิทธิ์เพื่อความมั่นคงทางจิตใจ แสวงหาโชคลาภ ตลอดจนความนิยม “ท่องเที่ยวสายมู” ในปัจจุบัน ล้วนเป็นบริบทที่ผลักดันให้เกิดการนำเสนอเรื่องเล่าเจ้าพ่อเขาใหญ่ในสื่อออนไลน์อย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง โดยเฉพาะในเว็บไซต์ข่าวออนไลน์ ผู้วิจัยจำแนกลักษณะเนื้อหาเรื่องเล่าเจ้าพ่อเขาใหญ่ได้เป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

3.1 เรื่องเล่าเจ้าพ่อเขาใหญ่ในเว็บไซต์ข่าวออนไลน์ที่มุ่งนำเสนอประวัติเจ้าพ่อเขาใหญ่โดยตรง เรื่องเล่ากลุ่มนี้มักใช้คำว่า “ตำนาน” มาพาดหัวข่าว เพื่อสื่อถึงความเก่าแก่ เช่น “เปิดตำนาน ‘เจ้าพ่อเขาใหญ่’ ปกป้องผืนป่าอย่างชีพ แม้ร่างจะสิ้น แต่บารมียังคงอยู่” (2567) ในเว็บไซต์เดลินิวส์ออนไลน์ การนำเสนอเรื่องเล่าเจ้าพ่อเขาใหญ่มุ่งให้ข้อมูลสังค์ศักดิ์สิทธิ์ที่มีศาลตั้งในเขตอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ซึ่งเป็นทั้งแหล่งทรัพยากรแหล่งศึกษาเรียนรู้ และสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ และอธิบายเหตุผลที่เจ้าพ่อเขาใหญ่ได้รับการเคารพนับถือเมื่อวิเคราะห์เนื้อหาข่าวพบว่า ประวัติความเป็นมาของเจ้าพ่อเขาใหญ่ในข่าวกลุ่มนี้มีเนื้อความใกล้เคียงกับเรื่องเล่าจากป้ายประจำศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่แต่สอดแทรกความคิดเห็นในประเด็นอื่น ๆ ผนวกเข้าไปด้วย เช่น แนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ แนวคิดเรื่องการทำความดี ความเสียสละ กล้าหาญ และการทำคุณประโยชน์ต่อบ้านเมือง

3.2 เรื่องเล่าเจ้าพ่อเขาใหญ่ในเว็บไซต์ข่าวออนไลน์ที่ปรากฏเป็นเรื่องเล่าแทรกในข่าวอื่น ๆ ข่าวที่มักสอดแทรกเรื่องเล่าเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่ ได้แก่ ข่าวที่มุ่งนำเสนอเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ เช่น ข่าวบุกรุกป่าเขาใหญ่ ข่าวอุบัติเหตุบนเขาใหญ่ และข่าวที่มุ่งนำเสนอเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ณ ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ เช่น ข่าวดารานักแสดงบุคคลมีชื่อเสียงประกอบพิธีแก้บน ณ ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ ข่าวพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อเขาใหญ่ เรื่องเล่าเจ้าพ่อเขาใหญ่ในข่าวกลุ่มนี้เน้นนำเสนอความศักดิ์สิทธิ์ ทั้งในเชิงการปกป้องรักษาป่าเขาใหญ่ และการบันดาลโชคลาภ เช่น “เจ้าพ่อเขาใหญ่เฮี้ยนจริง เด็ง หน.อุทยานเช่นโคโยตี้” (2565), “แรงศรัทธา พิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ ประชาชนครึ่งหมื่นแห่ร่วม-ส่องเลขเด็ด”

(2567) เมื่อวิเคราะห์ข่าวพบว่า นอกจากผู้เขียนจะมุ่งรายงานเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว ยังมีวัตถุประสงค์อื่นแฝงด้วย เช่น ขวบบุกรุกป่า อ้างถึงเจ้าพ่อเขาใหญ่เพื่อปรามผู้ทำผิดกฎหมายให้เกรงกลัวอิทธิฤทธิ์ของเจ้าพ่อเขาใหญ่ ข่าวที่นำเสนอพิธีบวงสรวง แก๊บน อ้างถึงเจ้าพ่อเขาใหญ่เพื่อเน้นย้ำความศักดิ์สิทธิ์ การยอมรับนับถือและสร้างแรงจูงใจให้เกิดความเชื่อความศรัทธา

การเผยแพร่เรื่องเล่าเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่ในสื่อออนไลน์เป็นกระบวนการทางสังคมรูปแบบใหม่ที่ทำให้เกิดการรับรู้เรื่องเจ้าพ่อเขาใหญ่อย่างแพร่หลาย เกิดเป็นความเชื่อร่วมกันว่า เจ้าพ่อเขาใหญ่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองป่าเขาใหญ่จากภัยอันตรายต่าง ๆ ทั้งภัยธรรมชาติและภัยจากการคุกคามของมนุษย์ นอกจากนี้ข่าวที่นำเสนอเรื่องอาถรรพ์จากการลบหลู่เจ้าพ่อเขาใหญ่ ข่าวการช่วยเหลือผู้ประสบเหตุในพื้นที่ป่าเขาใหญ่ได้อย่างปาฏิหาริย์ ข่าวการได้รับโชคลาภจากเจ้าพ่อเขาใหญ่ ยังกระตุ้นความสนใจคนไทยที่เชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ ทำให้เกิดความศรัทธา ต้องการเดินทางมาสักการะเจ้าพ่อเขาใหญ่ ณ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ด้วย

4. บทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่

การก่อตั้งศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ในเขตอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ การสืบทอดพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อเขาใหญ่ของสำนักอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ และการนำเสนอเรื่องเล่าเจ้าพ่อเขาใหญ่ในสื่อออนไลน์ ส่งผลให้การดำรงอยู่ของความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่ในสังคมร่วมสมัยมีบทบาท 3 ประการ ดังนี้

4.1 บทบาทให้ความหวังและสร้างความมั่นคงทางจิตใจ ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์จากความเชื่อว่าเป็นที่สถิตของเจ้าพ่อเขาใหญ่ ปัจจุบัน ผู้คนนิยมเดินทางเข้าไปกราบไหว้ บนบานขอพรเพราะเชื่อว่าเจ้าพ่อจะบันดาลพรให้สำเร็จได้ตามปรารถนา การดำรงอยู่ของความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่จึงมีบทบาทในการตอบสนองความต้องการทางใจในระดับบุคคล จากการประกอบพิธีบนบาน ทำให้ผู้บนบานมีความหวังว่าสิ่งที่ตนปรารถนามีโอกาสสำเร็จได้ หรือปัญหาที่เผชิญอยู่จะคลี่คลายไปในทางที่ดี ดังข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้เดินทางมาแก๊บน ณ ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ พบว่านิยมบนบานให้เจ้าพ่อช่วยเหลือเรื่องหน้าที่การงาน เช่น ชาญ (นามสมมติ) (สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2567) กล่าวว่า มักจะบนบานเรื่องการได้เลื่อนตำแหน่ง บางครั้งขอให้งานที่ทำสำเร็จลุล่วงด้วยดี เชื่อว่าเจ้าพ่อส่งเสริมให้ทำราชการประกอบอาชีพสุจริต นอกจากนี้ ผู้ที่นับถือนิยมบนบานเรื่องอื่น ๆ ด้วย เช่น ขอให้หายจากอาการป่วย ขอให้ค้าขายได้กำไร ขอให้ได้พบเนื้อคู่ ขอให้ลูกสลากรินแบ่งรัฐบาล ขอให้ขายที่ดินได้ ฯลฯ

นอกจากการบนบานขอพรแล้ว คนไทยเชื่อว่าป่าเป็นพื้นที่อาถรรพ์เต็มไปด้วยอันตราย ก่อนที่จะเข้าป่าควรบอกกล่าวเจ้าป่าเจ้าเขาให้คุ้มครอง ปัจจุบันผู้ที่เดินทางผ่านอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่โดยใช้ถนนธนะรัชต์และผู้เดินทางมาท่องเที่ยวเชื่อว่า หากบอกกล่าวแสดงความเคารพเจ้าพ่อเขาใหญ่แล้วจะได้รับความคุ้มครองให้เดินทางอย่างปลอดภัย รวมถึงหากเกิดอุบัติเหตุก็เชื่อว่าเมื่ออธิษฐานถึงเจ้าพ่อเขาใหญ่แล้วจะพ้นจากอันตราย ดังพบข้อความแสดงความเชื่อดังกล่าวในช่องความคิดเห็นในข่าว *เปิดตำนาน เจ้าพ่อเขาใหญ่ สิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่เมืองโคราช* (2564) ความว่า “เมื่อ 30 ปี ที่ผ่านมามีไปพักแรมเขาใหญ่กับเพื่อน ๆ เราขับรถหกโค้งบนเขารถตกเหวไปครั้งนั้น เราและเพื่อนหลับตาแล้วขอให้เจ้าพ่อเขาใหญ่ช่วยลูกด้วย สักครูเรารู้สึกเหมือนรถกลับขึ้นมาบนถนนอีกครั้ง เราเชื่อมาก ๆ เจ้าพ่อเขาใหญ่ศักดิ์สิทธิ์จริง ๆ ค่ะ” จึงกล่าวได้ว่า การดำรงอยู่ของความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อเขาใหญ่มีบทบาทในการสร้างความมั่นคงทางจิตใจให้ผู้เดินทางมาอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่คลายความวิตกกังวลเกี่ยวกับอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้นได้

4.2 บทบาทสร้างสำนึกร่วมและเสริมสร้างความสามัคคี พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อเขาใหญ่ในวันที่ 26 มกราคม เป็นพิธีเลี้ยงผีอารักษ์ที่แตกต่างจากพิธีเลี้ยงผีอารักษ์อื่น ๆ อย่างน่าสนใจ เพราะไม่เพียงมีการประกอบพิธีบวงสรวงเช่นสังเวณี แต่ยังมีพิธีกล่าวคำปฏิญาณต่อดวงวิญญาณเจ้าพ่อเขาใหญ่ด้วยคำปฏิญาณตนที่หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ใช้กล่าวในพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อเขาใหญ่ มี 5 ข้อ เนื้อความว่า

“ข้าพเจ้า ขอปฏิญาณตนต่อดวงวิญญาณแห่งเจ้าพ่อเขาใหญ่ว่า ตามที่ข้าพเจ้าได้รับแต่งตั้งจากกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชให้มาปฏิบัติหน้าที่ประจำอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ข้าพเจ้าขอปฏิญาณตน ดังนี้

1. ข้าพเจ้า จะปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มสติกำลังความสามารถ ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง อดทน กล้าหาญ และเสียสละ
2. ข้าพเจ้า จะประพฤติตนอยู่ในกรอบแห่งระเบียบวินัย และศีลธรรมอันดีงามตลอดจนสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ
3. ข้าพเจ้า จะรักษาไว้ซึ่งศรัทธาและอุดมการณ์ ไม่ทำอันตรายต่อสัตว์ป่า และไม่บริโภคเนื้อสัตว์ป่าทุกชนิด
4. ข้าพเจ้า จะปกป้องคุ้มครองป่าไม้และสัตว์ป่า และรักษาสีงแวดล้อมของอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ด้วยความจริงใจ เพื่อรักษาไว้เป็นสมบัติของชาติให้อนุชนรุ่นหลังสืบไป
5. หากข้าพเจ้า ได้กระทำหรือแม้แต่มีส่วนรู้เห็น ในการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า กระทำอันตรายต่อสัตว์ป่า โดยเจตนาทุจริต หรือบริโภคสัตว์ป่า หรือนำสิ่งใด ๆ ในอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ออกไปเพื่อประโยชน์ส่วนตน ต่อหน้าดวงวิญญาณเจ้าพ่อเขาใหญ่ ขอให้ข้าพเจ้ามีอันเป็นไปภายในสามวันเจ็ดวัน และให้ชีวิตมีภัยพิบัติไม่มีที่สิ้นสุด หากข้าพเจ้าได้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบแล้ว ขอให้ข้าพเจ้ามีความสุข ความเจริญก้าวหน้าในชีวิตการทำงานตลอดไป”

(ประวัติศาสตร์เจ้าพ่อเขาใหญ่ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่, 2557)

ผู้เข้าร่วมพิธีปฏิญาณตนต่อเจ้าพ่อเขาใหญ่ประกอบด้วยหัวหน้าอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่และเจ้าหน้าที่หน่วยพิทักษ์ป่าเขาใหญ่ทั้งหมด พิธีนี้จึงเป็นพื้นที่แสดงอุดมการณ์การทำงานพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้เป็นช่วงเวลาอบรมระเบียบการทำงาน สร้างสำนึกร่วมภายในหมู่เจ้าหน้าที่หน่วยพิทักษ์ป่าเขาใหญ่ให้ยึดมั่นในแนวทางการทำงานคุ้มครองป่าไม้และสัตว์ป่าด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต และกล้าหาญอดทน ตลอดจนเป็นช่วงเวลาเสริมสร้างความสามัคคีในหมู่เจ้าหน้าที่พิทักษ์อุทยานที่ต่างมีภารกิจต้องร่วมกันทำงานเสี่ยงอันตราย โดยมีเจ้าพ่อเขาใหญ่เป็นสัญลักษณ์ของความกล้าหาญ และเป็นแบบอย่างของชายชาติทหารที่รักษาบ้านเมือง นอกจากนี้ พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อเขาใหญ่ยังมีบทบาทสำคัญต่อการเสริมสร้างขวัญกำลังใจแก่เจ้าหน้าที่หน่วยพิทักษ์ป่าเขาใหญ่ให้มีความมุ่งมั่น เข้มแข็ง ไม่ย่อท้อต่อความยากลำบากที่เกิดขึ้นขณะปฏิบัติหน้าที่ เพราะผู้เข้าร่วมพิธีเชื่อว่าเจ้าพ่อเขาใหญ่จะให้ความคุ้มครองให้ปลอดภัย ดังข้อมูลข่าวพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อเขาใหญ่ระบุว่าเจ้าหน้าที่สำนักอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่เชื่อมั่นว่าเจ้าพ่อเขาใหญ่จะคุ้มครองเจ้าหน้าที่ทุกคนให้สามารถปฏิบัติภารกิจที่เสี่ยงภัยได้สำเร็จลุล่วงปลอดภัย การเข้าร่วมพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อเขาใหญ่จึงเป็นสิ่งที่เจ้าหน้าที่หน่วยพิทักษ์อุทยานให้ความสำคัญ เพราะทำให้เกิดความเชื่อมั่นในการทำงาน

4.3 บทบาทควบคุมรักษาระเบียบกฎเกณฑ์ในสังคม “เจ้าป่าเจ้าเขา” เป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อเรื่องผีอารักษ์ในวัฒนธรรมไทยที่เชื่อว่าธรรมชาติมีวิญญาณศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ เป็นผู้ดูแลป่า ภูเขา ถ้ำ น้ำตก เชื่อว่าผู้ที่ทำลายธรรมชาติ เช่น ตัดไม้ทำลายป่า จะถูกเจ้าป่าเจ้าเขาลงโทษ ด้วยการบันดาลให้เกิดอุบัติเหตุเจ็บป่วย หรือประสบเคราะห์ร้ายต่าง ๆ คติความเชื่อเรื่องเจ้าป่าเจ้าเขามีบทบาทควบคุมพฤติกรรมผู้ที่เข้าไป

ในป่าให้เคารพยำเกรงสถานที่ ไม่ทำพฤติกรรมไม่เหมาะสม เช่น ส่งเสียงดัง หรือลบหลู่สถานที่ที่เชื่อว่าศักดิ์สิทธิ์ เนื้อหาข่าวเจ้าพ่อเขาใหญ่สะท้อนให้เห็นว่า ความเชื่อเจ้าพ่อเขาใหญ่มีบทบาทควบคุมให้ผู้ที่เข้ามาท่องเที่ยวอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ต้องปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ โดยสะท้อนจากข่าวที่นำเสนอว่า นักท่องเที่ยวถูกสัตว์ป่าทำร้ายเพราะไม่ปฏิบัติตามระเบียบอุทยานแห่งชาติ หรือสันนิษฐานว่าเหตุที่ประสบอุบัติเหตุ หลงป่า เป็นเพราะกระทำการลบหลู่หรือทำความผิด เช่น ส่งเสียงดัง ล่าสัตว์ป่า ลักขโมยของป่า จึงถูกเจ้าพ่อเขาใหญ่ลงโทษ

อภิปรายผล

งานวิจัยนี้นำเสนอการวิเคราะห์พลวัตและบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา เพื่อทำความเข้าใจความหมายและความสำคัญของการดำรงอยู่ของความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่ อันจะเป็นข้อมูลในการเชื่อมโยงให้เข้าใจความหมายและคุณค่าของพิธีกรรมเกี่ยวกับผิอารักษ์ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย ผู้วิจัยนำแนวคิดพลวัตมาวิเคราะห์กระบวนการทางสังคมที่ทำให้เจ้าพ่อเขาใหญ่กลายเป็นเทพารักษ์ประจำป่าเขาใหญ่ที่ได้รับการเคารพนับถือในวงกว้าง พบว่าการก่อตั้งอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ในปี พ.ศ. 2504 เป็นบริบทที่ทำให้เกิดการก่อรูปความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่ ในฐานะองค์ประธานผิอารักษ์ป่าเขาใหญ่ กระบวนการสถาปนาความเชื่อมีขั้นตอนประกอบด้วยการสร้างศาลเทพารักษ์ขึ้นอย่างเป็นทางการในพื้นที่ป่าเขาใหญ่ การสืบหาชื่อเจ้าพ่อองค์ประธานผิอารักษ์ด้วยวิธีการเก็บข้อมูลภาคสนามจากชาวบ้านในบริเวณพื้นที่โดยรอบป่าเขาใหญ่จนได้ข้อมูลยืนยันตรงกันว่าเจ้าพ่อปลัดจางเป็นประธานผิอารักษ์ในป่าเขาใหญ่และได้ทำพิธีอัญเชิญดวงวิญญาณมาสถิตที่ศาลในวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2504 นอกจากนี้ มีการสร้างรูปเคารพเพื่อให้ความเชื่อปรากฏอย่างเป็นรูปธรรม การเรียกชื่อใหม่เป็น “เจ้าพ่อเขาใหญ่” เพื่อให้สัมพันธ์กับอาณาเขตการคุ้มครอง และรับรองตัวตนจากรัฐด้วยการเรียบเรียงประวัติเจ้าพ่อเขาใหญ่มาบันทึกที่ป้ายประจำศาล โดยเน้นย้ำวีรกรรมกล้าหาญในการปราบโจรบนป่าเขาใหญ่ เพื่อให้เกิดการยอมรับนับถือและสามารถเป็นสัญลักษณ์ของการปกป้องคุ้มครองป่าเขาใหญ่ได้ ผลการศึกษานี้สะท้อนให้เห็นว่า หน่วยงานภาครัฐมีวิธีคิดในการรับรองและสืบทอดพิธีบวงสรวงผิอารักษ์ด้วยการเชื่อมโยงวีรกรรมของผิอารักษ์เข้ากับอุดมการณ์ที่ภาครัฐเชิดชู สอดคล้องกับงานวิจัยของเปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์ และธิดารัตน์ ผมงาม (2562) ที่พบว่ากองร้อยฝึกรบพิเศษที่ 3 ค่ายประตุม้า จังหวัดลำปาง ยกย่องเจ้าพ่อประตุม้าเป็นสัญลักษณ์แห่งความกล้าหาญและความรักชาติ จากวีรกรรมต่อสู้กับศัตรูจนเสียชีวิตในทำนองพิชิตประตุม้าเพื่อปกป้องเมืองลำปาง มีการสร้างอนุสาวรีย์เจ้าพ่อประตุม้าภายในกองร้อยฝึกรบพิเศษที่ 3 ใช้นามเจ้าพ่อประตุม้าเป็นชื่อค่ายทหาร และจัดงานประเพณีบวงสรวง ณ ศาลเจ้าพ่อประตุม้าเป็นประจำทุกปี นอกจากนี้ ผลการวิเคราะห์พลวัตทางความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่ ยังทำให้ผู้วิจัยได้ข้อสรุปว่า พลวัตความเชื่อเกี่ยวกับผิอารักษ์จะมีบริบทเป็นตัวแปรสำคัญ สอดคล้องกับงานวิจัยก่อนหน้านี้ที่ได้ข้อค้นพบในลักษณะเดียวกันนี้ เช่น งานวิจัยของประสิทธิ์ ลิขิต (2560) พบว่า การเกิดขึ้นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่จัดสรรงบประมาณจัดงานประเพณีให้แก่ชุมชน และกระแสนการท่องเที่ยวในภาคเหนือ เป็นบริบทที่ผลักดันให้ประเพณีเลี้ยงผิอารักษ์ในกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อมีพลวัตจากพิธีกรรมที่เน้นความศักดิ์สิทธิ์ ความมั่นคงภายในชุมชน ไปเป็นประเพณีเพื่อการท่องเที่ยวที่เน้นนำเสนออัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ มีกระบวนการเริ่มจากการสร้างรูปเคารพหรืออนุสาวรีย์ เปลี่ยนแปลงชื่อเรียกจากพิธีเลี้ยงผีเป็นงานบวงสรวง เพิ่มกิจกรรมการแสดงทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ผสมผสานกิจกรรมความบันเทิงสมัยใหม่

การทบทวนเอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับผิอารักษ์พบว่า ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย ผิอารักษ์มักมีบทบาทด้านอื่นเพิ่มขึ้นจากบทบาทเดิมที่เน้นตอบสนองปัญหาทางใจ เช่น งานวิจัยของวุฒิกร กะตะสีลา และ

ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ (2566) พบว่า ชุมชนนำความเชื่อเรื่องผีมาเป็นเครื่องมือตอบโต้ แสดงความไม่พอใจนโยบายชุดคลองรอบชุมชนของเทศบาลเมืองบัว สำหรับงานวิจัยนี้พบบทบาทหน้าที่ของเจ้าพ่อเขาใหญ่ในการให้ความหวังและสร้างความมั่นคงทางจิตใจ ช่วยให้ผู้มาบนบานมีความหวังว่าจะได้รับโชคลาภ ความช่วยเหลือ และได้รับความคุ้มครองขณะเดินทางในเขาใหญ่ อันเป็นบทบาททางใจที่สืบเนื่องกับบทบาทผีอารักษ์ที่เคยมีอยู่เดิม และยังคงมีบทบาทสำคัญที่สุด ขณะเดียวกันการเก็บข้อมูลภาคสนามและข้อมูลในสื่อออนไลน์ทำให้พบบทบาทใหม่ของเจ้าพ่อเขาใหญ่ในการสร้างสำนึกร่วมและเสริมสร้างความสามัคคีภายในหมู่เจ้าหน้าที่หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติซึ่งร่วมกันประกอบพิธีบวงสรวงและปฏิญาณตนต่อเจ้าพ่อเขาใหญ่ในฐานะสัญลักษณ์ของนักอนุรักษ์ป่าและข้าราชการที่เก่งกล้า และบทบาทควบคุมรักษาระเบียบกฎเกณฑ์ในสังคมจากความเชื่อว่าเจ้าพ่อเขาใหญ่จะลงโทษผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบเมื่ออยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัยเจ้าพ่อเขาใหญ่จึงมีบทบาทต่อคนหลากหลายกลุ่มอันสืบเนื่องจากการเพิ่มความหมายของพื้นที่ป่าเขาใหญ่ที่กลายเป็นพื้นที่มรดกโลก พื้นที่ท่องเที่ยว พื้นที่ธุรกิจ ข้อค้นพบจากงานวิจัยนี้จึงยืนยันปรากฏการณ์ด้านความเชื่อเกี่ยวกับผีอารักษ์ที่มีพลวัตในบริบทสังคมไทยร่วมสมัยเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในยุคปัจจุบัน และชี้ให้เห็นประโยชน์ของการศึกษาบทบาทของผีอารักษ์ที่ยังคงเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่สำคัญ

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะทั่วไป

สำนักอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่และหน่วยงานภาคส่วนต่าง ๆ ในอำเภอบางช่อง ควรร่วมกันจัดงานนิทรรศการหรือกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อใช้ประโยชน์จากช่วงเวลาจัดงานพิธีกรรมเพิ่มคุณค่าทางสังคม เช่น เป็นพื้นที่ศึกษาเรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น พื้นที่จัดกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ พื้นที่แสดงความสามารถของเยาวชน

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคต

ควรศึกษาการดำรงอยู่ พลวัต และบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์ในท้องถิ่นอื่น ๆ เพิ่มเติม เพื่อเปรียบเทียบกับลักษณะร่วมและลักษณะที่แตกต่าง อันจะทำให้เกิดองค์ความรู้ด้านบริบทที่ทำให้เกิดพลวัตและขยายองค์ความรู้เกี่ยวกับบทบาทของผีอารักษ์ที่ดำรงอยู่ในบริบทสังคมไทย หรือศึกษาการผลิตซ้ำความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่ในมิติอื่น ที่ทำให้เกิดการถ่ายทอดความเชื่อเจ้าพ่อเขาใหญ่ออกไปอย่างกว้างขวาง เช่น การสร้างวัดถมุงคล เนื่องจากปัจจุบัน มีความนิยมสร้างวัดถมุงคลเจ้าพ่อเขาใหญ่ในอำเภอบางช่องอย่างหลากหลาย เช่น เจริญเจ้าพ่อเขาใหญ่ ล็อกเกตเจ้าพ่อเขาใหญ่ ฉ้ายนต์เจ้าพ่อเขาใหญ่

รายการอ้างอิง

- กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. (2553). *ที่สุดอุทยานแห่งชาติในประเทศไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ:กรมพิมพ์
- เขาเล่าว่า.. “เจ้าพ่อปลัดจ่างเขาใหญ่” นั้นเฮี้ยนนัก. (2559, 10 กรกฎาคม). <https://www.thairath.co.th/content/659034>
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2564). ผีกับพระ. ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาแนวคิดไทย หน่วยที่ 1-6* (พิมพ์ครั้งที่ 20). (หน้า 243-300). มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- เจตชาติ หิรัญโร. (2558). *ภูมิปัญญาล้านนาในการประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรม “สืบ” “ส่ง” “ถอน” ที่เกี่ยวกับภัยพิบัติในสังคมปัจจุบัน*. [วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].
- เตรียมพบ “ปลัดจ่าง” เจ้าพ่อเขาใหญ่ ผู้ทวงคืนผืนป่าเขาใหญ่จากโจรป่าสำเร็จ. (2565, 17 กุมภาพันธ์). <https://www.komchadluek.net/entertainment/505639>

- ทีมข่าวอาชญากรรม. (2564, 22 มกราคม). “ไม่เชื่ออย่าลบหลู่” ประกาศิตอาถรรพณ์เจ้าพ่อเขาใหญ่ ทำได้ดี ดี ทำชั่วได้ชั่ว”. <https://mgronline.com/crime/detail/9640000006768>
- ทีมข่าวอาชญากรรม. (2565, 29 มกราคม). เจ้าพ่อเขาใหญ่เฮี้ยนจริง เด็ง หัวหน้าอุทยานเช่นโคโยตี้. <https://mgronline.com/crime/detail/9650000009708>
- ธิดา สารยา. (2525). *ตำนานและตำนานประวัติศาสตร์ กับการศึกษา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ธีระวุฒิ ปัญญา. (2555). *อาถรรพ์แห่งป่า*. ไพลินบุ๊คเน็ต.
- นราวิทย์ ดาวเรือง และทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. (2563). เจ้าพ่อศรีนครเตา: การกลายเป็นผีใหญ่ภายใต้ความหลากหลายทางความเชื่อ กรณีบ้านเมืองเตา อำเภอยะผิง จ.ยะลา จังหวัดมหาสารคาม ช่วงหลังปี 2540-ปัจจุบัน. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 28(1), 324-350. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/husojournal/article/view/207375>
- ประวัติศาสตร์เจ้าพ่อเขาใหญ่ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่* (พิมพ์ครั้งที่ 2). (2557). ชมรมอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติ.
- ประสิทธิ์ ลิขิตา. (2560). *เทพารักษ์ล้านนา จากห่อผ้าสู่รูปปั้นศาลเจ้าและอนุสาวรีย์*. ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ป้ายประจำศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่. (ม.ป.ป.). ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่
- เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์ และธิดารัตน์ ผมงาม. (2562). เจ้าพ่อประตู่ผา: จากความเชื่อและพิธีกรรมสู่บทบาทสำคัญในชุมชนลำปาง. *Humanities, Social Sciences and arts*, 12(2), 276-294. <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/Veridian-E-Journal/article/view/152928>
- ‘ปลอดประสพ’ ลั่นเขาใหญ่มี ‘เจ้าพ่อ’ จี้ถามช่วงรังวัด-นิติกร เรื่องหมุด ส.ป.ก.. (2567, 20 กุมภาพันธ์). <https://www.dailynews.co.th/news/3190968>
- เปลว ปัทมา. (2551). *เข้าถึง เข้าใจผืนป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ่ มรดกโลก*. สุวีริยาสาส์น.
- เปิดตำนาน ‘เจ้าพ่อเขาใหญ่’ ปกป้องผืนป่ายังชีพ แม้ร่างจะสิ้น แต่บารมียังคงอยู่. (2567, 21 กุมภาพันธ์). <https://www.dailynews.co.th/news/3194808>
- เปิดตำนาน “ปลัดจ่าง” แม้ร่างจะสิ้นแต่วิญญาณยังคงอยู่!! “เจ้าพ่อเขาใหญ่” ที่ปกป้องผืนป่ามาชั่วชีวิต!! (2561, 13 กุมภาพันธ์). <https://xfile.teenee.com/tamnan/2990.html>
- เปิดตำนาน เจ้าพ่อเขาใหญ่ สิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่เมืองโคราช. (2564, 30 ธันวาคม). <https://www.thainews online.co/belief/827808>
- พนม ล้อมอารีย์. (2529). *กลุ่มสัมพันธ์* (พิมพ์ครั้งที่ 3). ปรีดาออฟเซตการพิมพ์.
- พระมหาวิมล วิรพโล (สังสาร), ชำนาญ เกิดช่อ, ฐิติพร สะสม และกษพรณ จันทรา. (2566). สถานะและบทบาทของอารักษ์หลวงนครน่าน. *วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์*, 7(2), 1-15. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jmb/article/view/266416>
- แรงศรัทธา พิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ ประชาชนครึ่งหมื่นแห่ร่วม-ส่องเลขเด็ด. (2567, 26 มกราคม). https://www.khaosod.co.th/lottery/news_8068926
- สื่ออาถรรพ์ “เจ้าพ่อเขาใหญ่” 2 อาทิตย์ ดับ 2 ศพ ก่อนทำบุญใหญ่ 26 มกราคม. (2564, 22 มกราคม). <https://www.sanook.com/news/8343230>
- วิเชษฐชาย กมลสัจจะ และชญานนท์ ชมดี. (2565). ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์: พลวัต การดำรงอยู่ และอิทธิพลต่อชุมชน. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี*, 14(2), 201-229. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jhsc/article/view/260938>

- วุฒิกกร กะตะสีลา และทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. (2566). “ผี” เครื่องมือในการจัดการปัญหาของชุมชนบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอกะเปอร์วิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด. *วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 7(3), 86-95. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/soc-rmu/article/view/261609>
- ศิริพร ณ ถลาง. (2555). อารักษ์บ้าน-อารักษ์เมือง การดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์ ในวิถีชีวิตไทย-ไทในปัจจุบัน. *วารสารไทยศึกษา*, 8(1), 41-68. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/TSDJ/article/view/263314>
- ศิริพร ณ ถลาง. (2563). *ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน* (พิมพ์ครั้งที่ 4). สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. (2557). *เที่ยวตามทางรถไฟ* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรมศิลปากร.
- หัวหน้าเขาใหญ่สัการะ ‘ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่’ ขอพรในวันแรกของปี พ.ศ. 2566. (2566, 1 มกราคม). <https://www.dailynews.co.th/news/1849975>
- อภิศักดิ์ โสมอินทร์. (2542). เขาใหญ่: อุทยานแห่งชาติ. ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 2* (หน้า 581-584). มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- ไอ้หนุ่มใจโหด ทำทาย ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ ขยับตัวไม่ได้ ไม่หวั่นอาถรรพ์. (2562, 3 มกราคม). https://www.khaosod.co.th/around-thailand/news_2040984

ภาวะการทำงานและปัจจัยที่มีผลต่อการทำงานของสตรีวัยแรงงานในครัวเรือนไทย

Employment and Determinants to Work among Working-Age Female Population in the Thai Households

เทพบดี แลกันทะ (Tepbodee Lakanta)^{1*}ชฎาธาร โขษีศ (Chadatan Osatis)²

Received: May 19, 2025

Revised: August 6, 2025

Accepted: August 7, 2025

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ภาวะการทำงานและปัจจัยที่มีผลต่อการทำงานของสตรีวัยแรงงานในครัวเรือนไทย โดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (Household Socio-Economic Survey: SES) ประจำปี พ.ศ. 2566 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ กลุ่มตัวอย่างคือ สตรีวัยแรงงานอายุ 15-59 ปี การวิเคราะห์ใช้แบบจำลองการถดถอยโลจิสติกส์ (logistic regression) เพื่อระบุปัจจัยที่ส่งผลต่อการทำงานของสตรีวัยแรงงาน ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มอายุ 25-39 ปี มีอัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานสูงที่สุด และมีแนวโน้มลดลงตามอายุ โดยเฉพาะในช่วงอายุ 55-59 ปี ในด้านปัจจัยที่มีผลต่อการทำงานพบว่า อายุมีความสัมพันธ์กับการทำงานในลักษณะรูปโค้งกลับหัว (inverted u-shape) ระดับการศึกษาที่สูงขึ้นเพิ่มโอกาสในการทำงานอย่างมีนัยสำคัญ สตรีที่แต่งงานแล้วและมีบุตรเล็กมีแนวโน้มทำงานน้อยกว่ากลุ่มโสด และสตรีที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนมีแนวโน้มทำงานมากกว่ากลุ่มอื่น นอกจากนี้ ยังพบความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ระหว่างกรุงเทพมหานครกับภูมิภาคอื่นอย่างมีนัยสำคัญ ผลการศึกษานี้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของสตรีที่ถูกกำหนดจากทั้งปัจจัยเชิงโครงสร้างของครัวเรือน โอกาสทางการศึกษา และบริบทสังคมเมือง-ชนบทอย่างมีระดับนัยสำคัญทางสถิติ

คำสำคัญ: ภาวะการทำงาน, สตรีวัยแรงงาน, ครัวเรือนไทย

Abstract

This study aimed to examine the employment status and the factors influencing labor force participation among working-age women in Thai households. The data were derived from the 2023 Household Socio-Economic Survey (SES), conducted by the National Statistical Office of Thailand. The target group included female labor force aged 15-59 years. Logistic regression analysis was employed to identify significant determinants of women's employment. The findings revealed that women aged 25-39 have the highest labor force participation rates, which gradually decline with age, particularly in the 55-59 age group. Factors significantly associated with women's employment included age (in an inverted U-shaped relationship), higher educational attainment significantly increases the likelihood of employment. Married women and those with young

¹ หลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประชากรศาสตร์ วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Doctor of Philosophy Program in Demography, College of Population Studies, Chulalongkorn University

² วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

College of Population Studies, Chulalongkorn University

*Corresponding Author, Email: tepbodee.01@gmail.com

children are less likely to work compared to their single counterparts, whereas women who serve as heads of household are more likely to participate in the labor market. Furthermore, significant regional disparities were observed between Bangkok and other regions. These findings reflected highlight the multifaceted influences on women's employment, shaped by household structural conditions, educational opportunities, and the socio-spatial contexts of urban and rural areas, with statistical significance.

Keywords: Employment, Working-Age Female Population, Thai Households

บทนำ

ในปัจจุบันหลายประเทศทั่วโลกกำลังประสบปัญหาเด็กเกิดน้อยและการเป็นสังคมสูงวัยจากอัตราเจริญพันธุ์รวม (total fertility rate: TFR) ที่ต่ำกว่าระดับทดแทนประชากร (replacement rate) โดยประเทศไทยมีอัตราเจริญพันธุ์รวมเหลือเพียง 1.1 ในปี พ.ศ. 2565 (กรมอนามัย, 2566) และมีแนวโน้มที่จะลดลงเรื่อย ๆ อย่างรวดเร็ว และคาดว่าจะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างประชากร โดยมีสัดส่วนของผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้น ในขณะที่สัดส่วนของวัยเด็กและวัยแรงงานลดลง ซึ่งอาจจะไม่เอื้อต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในอนาคต หนึ่งในปัจจัยสำคัญที่มีผลต่ออัตราการเจริญพันธุ์ คือ ระดับการศึกษาของผู้หญิง โดยข้อมูล World Bank (2023) แสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงไทยอายุ 25 ปีขึ้นไป มีค่าเฉลี่ยของจำนวนปีการศึกษาอยู่ที่ประมาณ 9.8-9.9 ปี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเข้าถึงระบบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาโดยทั่วไป การศึกษาที่สูงขึ้นมีผลโดยตรงต่อพฤติกรรมการวางแผนครอบครัวและการตัดสินใจมีบุตร โดยเฉพาะในกลุ่มผู้หญิงเมืองที่มีอาชีพนอกบ้านและเลื่อนการแต่งงานออกไป จากการศึกษาขององค์การระหว่างประเทศหลายแห่ง รวมถึง International Labour Organization (ILO) และ United Nations Population Fund (UNFPA) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ระดับการศึกษาที่สูงขึ้นในผู้หญิงสัมพันธ์กับแนวโน้มการมีบุตรที่น้อยลง เนื่องจากมีเป้าหมายในการทำงาน การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ และการวางแผนชีวิตที่มีระเบียบมากขึ้น ประกอบกับค่านิยมใหม่ในสังคมเมืองที่ให้ความสำคัญกับคุณภาพชีวิต ความมั่นคง และเสรีภาพส่วนบุคคลมากกว่าการมีครอบครัวใหญ่

การมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้หญิงไทย (female labor force participation: FLFP) เป็นตัวชี้วัดสำคัญที่สะท้อนถึงโอกาสทางเศรษฐกิจ ความเท่าเทียมทางเพศ และประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรมนุษย์ของประเทศ โดยจากข้อมูลล่าสุดในปี ค.ศ. 2023 พบว่า อัตราการมีส่วนร่วมของผู้หญิงไทยอายุ 15 ปีขึ้นไป อยู่ที่ร้อยละ 59.18 ซึ่งนับว่าลดลงเล็กน้อยจากปีก่อนหน้าร้อยละ 59.81 (Trading Economics, 2024) ขณะที่ในภาพรวมผู้หญิงคิดเป็นประมาณร้อยละ 45.84 ของแรงงานทั้งหมดในประเทศไทย (World Bank, 2024a) แม้จะเห็นว่าเกือบครึ่งหนึ่งของแรงงานในระบบเป็นผู้หญิง แต่เมื่อพิจารณารายละเอียดเชิงพื้นที่แล้ว จะพบความแตกต่างที่น่าสนใจ โดยข้อมูลจาก World Bank (2024b) ชี้ให้เห็นว่า มีช่องว่างระหว่างผู้หญิงที่อยู่ในเขตเมืองและเขตชนบทในการเข้าร่วมแรงงานมากถึงร้อยละ 18.2 ซึ่งถือเป็นความเหลื่อมล้ำที่สูงกว่าในกลุ่มผู้ชายที่มีช่องว่างเพียงร้อยละ 14.70 เท่านั้น

การขยายตัวของโอกาสทางการศึกษาและความเป็นเมืองได้กลายเป็นกลไกสำคัญในการผลักดันให้ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในตลาดแรงงานอย่างต่อเนื่อง การเข้าถึงการศึกษาระดับมัธยมและอุดมศึกษาอย่างแพร่หลายส่งผลให้ผู้หญิงมีศักยภาพในการเข้าสู่ตลาดแรงงานอย่างมีคุณภาพและแข่งขันได้มากขึ้น โดยเฉพาะในบริบทของเศรษฐกิจที่เปลี่ยนผ่านสู่ภาคบริการและเศรษฐกิจฐานความรู้ โดยในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา ผู้หญิงไทยมีระดับการศึกษาเฉลี่ยเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2565)

ระบุว่า ระดับการศึกษาเฉลี่ยของผู้หญิงไทยเพิ่มขึ้นจาก 5.7 ปี ในปี พ.ศ. 2533 เป็น 9.3 ปี ในปี พ.ศ. 2564 ซึ่งสะท้อนถึงโอกาสทางการศึกษาที่เปิดกว้างขึ้น การขยายตัวของเมืองยังสร้างโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อการทำงานของหญิง เช่น ระบบขนส่ง การดูแลเด็ก และโอกาสทางอาชีพหลากหลายขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น ความต้องการแรงงานที่มีทักษะสูงในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ โดยเฉพาะในภาคบริการ การเงิน การสื่อสาร และเทคโนโลยี ได้เปิดพื้นที่ให้ผู้หญิงมีบทบาทมากขึ้น เพราะลักษณะงานในภาคเหล่านี้ต้องอาศัยทักษะทางปัญญา การสื่อสาร และความสามารถในการปรับตัวซึ่งไม่ได้จำกัดเพศ (International Labour Organization, 2020)

การเพิ่มขึ้นของการมีส่วนร่วมของแรงงานหญิงในระบบเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการเปลี่ยนผ่านจากแรงงานนอกระบบไปสู่แรงงานในระบบและการเคลื่อนย้ายจากภาคเกษตรกรรมสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการ สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทเชิงโครงสร้างของสตรีในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ (Pothisiri, Loichinger, & Leetrakun, 2018) แนวโน้มดังกล่าวมีนัยสำคัญต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจระยะยาว และสอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยในช่วง 40 ปีที่ผ่านมา เนื่องจากการใช้ศักยภาพของแรงงานหญิงอย่างเต็มที่ที่สามารถเพิ่มผลิตภาพโดยรวมของประเทศ กระตุ้นกำลังซื้อ และส่งเสริมการขยายตัวของภาคบริการที่ต้องการแรงงานทักษะหลากหลาย อย่างไรก็ตาม ด้วยภาระงานบ้านที่หนักหน่วง การขาดการสนับสนุนจากสมาชิกในครอบครัว และข้อจำกัดทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการดูแลเด็กและผู้สูงอายุ ฯลฯ เป็นปัจจัยสำคัญที่อาจทำให้สตรีวัยแรงงานไม่สามารถออกไปทำงานนอกบ้านได้ และอาจเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในตลาดแรงงาน และประการสุดท้าย คือ การขาดความเข้าใจและการช่วยเหลือในเรื่องการศึกษา โดยสตรีบางคนอาจพบว่าไม่ได้รับความเข้าใจและการช่วยเหลือในการศึกษา ทำให้มีความยากลำบากในการพัฒนาตนเองและมีโอกาสในการออกไปทำงานนอกบ้าน เป็นต้น (จงจิตต์ ไศภณคณาภรณ์, 2549)

ปัญหาและการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นจากการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา (วิกฤติการณ์โควิด-19) ที่ส่งผลกระทบรุนแรงต่อภาวะเศรษฐกิจของไทย เนื่องจากภาครัฐจำเป็นต้องใช้มาตรการควบคุมสถานการณ์การแพร่ระบาด ทั้งมาตรการปิดเมืองและการเว้นระยะห่างทางสังคม ซึ่งมีผลกระทบต่อกิจกรรมทางสังคมและเศรษฐกิจในระดับสูง และส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อตลาดแรงงาน นอกจากแรงงานจะประสบกับการสูญเสียรายได้จากจำนวนชั่วโมงการทำงานที่ลดลงแล้วนั้น แรงงานยังประสบกับภาวะการว่างงานเป็นจำนวนมาก วิกฤติการณ์โควิด-19 ที่เกิดขึ้นนี้ ส่งผลกระทบที่แตกต่างกันต่อแรงงานแต่ละกลุ่ม และมีระดับความรุนแรงที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยวิกฤติการณ์โควิด-19 ส่งผลกระทบเชิงลบด้านภาวะการทำงานต่อกลุ่มแรงงานสตรีมากที่สุด จนกระทั่งมีการขนานนามวิกฤติการณ์ครั้งนี้ว่า ‘She-cession’ (ศศิวิมล วรณศิริ ปวีณวัฒน์, 2565) นอกจากมิติทางเพศแล้ว มิติทางสถานภาพสมรสก็ได้รับผลกระทบเชิงลบเช่นกัน โดยพบว่าแรงงานที่มีลูกได้รับผลกระทบมากกว่าแรงงานที่ไม่มีลูก และแรงงานเพศหญิงที่มีลูกจะได้รับผลกระทบสูงกว่าแรงงานเพศชายที่มีลูก โดยจำนวนลูกที่แรงงานมีนับเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อค่าจ้างโดยตรง ซึ่งแรงงานเพศหญิงที่มีลูกอายุน้อย (0-5 ปี) เป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบเชิงลบต่อค่าจ้างแรงงานสูงที่สุด แสดงให้เห็นว่าแรงงานเพศหญิงที่แต่งงานและมีลูกเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบทางลบจากวิกฤติในครั้งนี้สูงกว่าแรงงานกลุ่มอื่น ๆ (Paweenawat & Liao, 2024) นอกจากนี้ยังพบว่า ชั่วโมงการทำงาน อาชีพ ภาคอุตสาหกรรม และการศึกษา ของสตรีวัยแรงงานก็ได้รับผลกระทบเช่นกัน

จากการศึกษาและงานวิจัยข้างต้น จะเห็นได้ว่าแรงงานสตรีมีบทบาทสำคัญเชิงเศรษฐกิจในตลาดแรงงาน จนทำให้เป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจและการพัฒนาประเทศ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยส่วนใหญ่ที่ผ่านมาจะเน้นวิเคราะห์บทบาทของสตรีวัยแรงงานในมิติด้านเศรษฐกิจและสังคมเท่านั้น

หากแต่ยังขาดการวิเคราะห์ในมิติด้านครัวเรือน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รูปแบบของครัวเรือนที่มีประชากรวัยพึ่งพิงรวมถึงจำนวนผู้สูงอายุและจำนวนเด็กในครัวเรือน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อภาวะการทำงานของสตรีวัยแรงงานในประเทศไทย ด้วยเหตุนี้ การศึกษารุ่นนี้จึงมุ่งเน้นที่จะศึกษาภาวะการทำงานและปัจจัยที่มีผลต่อการทำงานของสตรีวัยแรงงานในครัวเรือนไทยโดยเพิ่มมิติด้านครัวเรือน เพื่อเป็นประโยชน์ให้แก่บุคคลทั่วไปที่สนใจและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการวางแผนการบริหารจัดการแรงงานได้อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น

การทบทวนวรรณกรรม

1. ทฤษฎีการจัดสรรเวลา (A Theory of the Allocation of Time)

Gary S. Becker ได้วางกรอบแนวคิดเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรภายในครัวเรือน ซึ่งรวมถึง “เวลา” ในฐานะทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดและสามารถนำมาใช้เพื่อผลิต “สินค้า” หรืออรรถประโยชน์อื่น ๆ ได้ เช่น การดูแลบุตรหรือการพักผ่อน โดยได้เสนอว่าครัวเรือนดำเนินการคล้ายกับ “หน่วยการผลิต” ที่เลือกที่จะจัดสรรเวลาให้กับกิจกรรมต่าง ๆ อย่างไร ซึ่งเป็นการตัดสินใจที่สะท้อนถึงการคำนวณผลประโยชน์ต่อหน่วยเวลาและต้นทุนค่าเสียโอกาสของกิจกรรมที่เลือกทำ (Becker, 1965) แนวคิดดังกล่าวถูกนำไปขยายผลในการศึกษาเกี่ยวกับพันธะสัญญาในครัวเรือนซึ่ง Becker (1981) ได้พัฒนาแนวคิดที่ว่า การแต่งงานเป็นผลลัพธ์ของการคำนวณต้นทุนและผลตอบแทนระหว่างคู่สมรสภายใต้โครงสร้างของการแลกเปลี่ยนความเชี่ยวชาญภายในครัวเรือน ด้วยเหตุนี้ การแต่งงานจึงสามารถเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดสรรทรัพยากรของครัวเรือนผ่านการแบ่งงานกันทำ โดยเฉพาะการมีลูกที่นับเป็นกระบวนการ “ผลิตสินค้า” ชนิดหนึ่งในครัวเรือนที่ต้องใช้ทรัพยากรทางการเงินและเวลา โดยพ่อแม่จะเลือกตัดสินใจระหว่าง “จำนวน” และ “คุณภาพ” ของลูก ซึ่งมีความสัมพันธ์กับระดับรายได้และค่าเสียโอกาสของเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกรณีของผู้หญิงที่มีแนวโน้มเสียสละโอกาสในตลาดแรงงานเพื่อลงทุนในคุณภาพของลูก อาจส่งผลให้ครอบครัวที่มีรายได้สูงอาจมีลูกจำนวนน้อยลงแต่ลงทุนในคุณภาพของลูกมากขึ้น (Becker & Lewis, 1973)

อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนแปลงของบทบาทเพศในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้หญิงที่เพิ่มขึ้นส่งผลต่อสมมติฐานของ Becker และนำไปสู่การศึกษาวิจัยต่อยอดภายใต้บริบทใหม่ เช่น การศึกษาของ Lundberg and Pollak (1996) ตั้งข้อสังเกตว่า แบบจำลอง “unitary” ของ Becker ที่มองว่าครัวเรือนเป็นหน่วยการตัดสินใจเดียวกัน โดยสมมติว่าคู่สมรสมีเป้าหมายและประโยชน์ร่วมกันอาจไม่สะท้อนความจริงในบริบทสมัยใหม่ที่ผู้หญิงมีการศึกษาและรายได้สูงขึ้น โดยนักวิจัยทั้งสองเสนอทางเลือกผ่าน separate spheres bargaining model ที่มองครัวเรือนเป็นพื้นที่ของการต่อรอง ซึ่งพฤติกรรมของแต่ละฝ่ายสะท้อนอำนาจต่อรองตามทรัพยากรที่แต่ละคนถือครอง ไม่ใช่การตัดสินใจรวมศูนย์เพื่อประโยชน์สูงสุดร่วมกัน แต่เพียงอย่างเดียว แบบจำลองดังกล่าวช่วยอธิบายความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างครอบครัวและบทบาทของสตรีได้ชัดเจนขึ้นในบริบทของความเสมอภาคทางเศรษฐกิจและสังคมที่เพิ่มขึ้น

ทฤษฎีการจัดสรรเวลาของ Becker เป็นก้าวสำคัญที่ช่วยให้เศรษฐศาสตร์เข้าใจชีวิตในครอบครัวมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการตัดสินใจของผู้หญิงในมิติแรงงานและบทบาทในบ้าน อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดของแนวคิดนี้ก็สะท้อนถึงความจำเป็นในการเชื่อมโยงมิติทางเศรษฐศาสตร์กับสังคม วัฒนธรรม และเพศภาวะเพื่อให้สามารถวิเคราะห์พฤติกรรมของมนุษย์ในชีวิตจริงได้อย่างลึกซึ้ง รอบด้าน และเท่าเทียมมากยิ่งขึ้น

2. แนวคิดบทบาทของสตรีในตลาดแรงงาน

อัตราการมีส่วนร่วมของกำลังแรงงาน (labor force participation rate: LFPR) เป็นตัวชี้วัดสำคัญในการวิเคราะห์พื้นฐานที่สามารถใช้ติดตามกิจกรรมแรงงานของแต่ละประเทศได้ โดยจะวัดกิจกรรมการทำงานของผู้ที่อายุ 15 ปี ขึ้นไป ในขณะที่เดียวกันก็แสดงให้เห็นถึงคนที่ยังไม่ได้ทำงานแต่กำลังหางาน ทั้งนี้ อัตราดังกล่าว

จะไม่ครอบคลุมถึงบุคคลที่ทำงานในกองทัพหรือสถาบันระหว่างประเทศ ในปัจจุบัน ความรู้ ความสามารถ และศักยภาพของสตรีทั่วโลก สะท้อนให้เห็นถึงการมีสถานะทางหน้าที่การงานที่สูงขึ้น และการมีบทบาททางเศรษฐกิจมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากการศึกษาพบว่า จำนวนและบทบาทของสตรีในภาคแรงงานได้เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง และเชื่อว่าในอนาคตกลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มเป้าหมายใหญ่ที่มีอิทธิพลสูงต่อการผลักดันเศรษฐกิจ ด้วยบทบาทในภาคแรงงาน กำลังซื้อที่เพิ่มขึ้น และมีอำนาจการตัดสินใจซื้อมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด (รุ่งนภา สารพิน, 2561) การมีส่วนร่วมของกำลังแรงงานเพศหญิงที่เพิ่มขึ้นถือเป็นการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่โดดเด่นที่สุดประการหนึ่งของศตวรรษที่ผ่านมา ในศตวรรษที่ 20 มีผู้หญิงเข้าร่วมในตลาดแรงงานเพิ่มขึ้นอย่างมาก สาเหตุมาจากการเพิ่มขึ้นของการมีส่วนร่วมของผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว (Ortiz-Ospina, Tzvetkova, & Roser, 2018)

สำหรับประเทศไทย แม้ว่าข้อมูลจำนวนประชากรในประเทศไทยจะแสดงให้เห็นว่าสัดส่วนของเพศชายและหญิงไม่ได้แตกต่างกันมากนัก แต่เมื่อเจาะลึกลงไปจะพบว่า ประชากรวัยทำงานที่มีกำลังซื้ออายุตั้งแต่ 25-54 ปี คิดเป็นร้อยละ 46 ของประชากรทั้งหมด เป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย ทำให้บทบาทของผู้หญิงในตลาดแรงงานเพิ่มขึ้น รวมทั้งมีกำลังซื้อและเป็นส่วนสำคัญต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง (รุ่งนภา สารพิน, 2561) สอดคล้องกับรายงานของ World Bank (2022) ที่พบว่า อัตราการมีส่วนร่วมของกำลังแรงงานเพศหญิงในประเทศไทยอยู่ที่ร้อยละ 58.70 และเพศชายอยู่ที่ร้อยละ 74.80 ในปี พ.ศ. 2565 ในประเทศไทยผู้หญิงใช้เวลาทำงานบ้านและดูแลเด็กโดยไม่ได้รับค่าตอบแทนมากกว่าผู้ชายถึง 3.2 เท่า ข้อมูลซึ่งแสดงเป็นส่วนหนึ่งของเวลาในหนึ่งวันจะวัดเวลาเฉลี่ยที่แต่ละบุคคลใช้ในการให้บริการในครัวเรือนเพื่อการบริโภคของตนเอง ในปี พ.ศ. 2558 ผู้หญิงในประเทศไทยใช้เวลาร้อยละ 11.80 ของวัน และผู้ชายใช้เวลาร้อยละ 3.80 ของวันในการทำงานโดยไม่ได้รับค่าตอบแทน

แม้แนวคิดบทบาทของสตรีในตลาดแรงงานจะมีคุณูปการในการยกระดับสถานะของผู้หญิงในเชิงเศรษฐกิจและเป็นเครื่องมือในการผลักดันนโยบายความเท่าเทียมทางเพศ แต่ก็จำเป็นต้องวิพากษ์และพัฒนาแนวคิดนี้ให้สามารถตอบสนองความซับซ้อนของชีวิตผู้หญิงในโลกจริงได้อย่างครอบคลุม โดยเฉพาะการคำนึงถึงมิติเชิงวัฒนธรรม โครงสร้างอำนาจ และคุณค่าของงานดูแลซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อความยั่งยืนของสังคม หากแนวคิดนี้จะยังคงเป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการขับเคลื่อนความเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงในอนาคต

3. แนวคิดบทบาทของสตรีในครัวเรือน

แนวคิดบทบาทของสตรีในครัวเรือน (Role Theory of Women in the Household) คือ แนวคิดที่วิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ของสตรีในบ้านหรือครอบครัว โดยมองในแง่ของบทบาทที่มีการกำหนดเอาไว้โดยสังคมและวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากบทบาทนั้นต่อสตรีและสังคมโดยรวม ทฤษฎีนี้มีบทบาทสำคัญในการเข้าใจพฤติกรรมและหน้าที่ของสตรีในครอบครัว โดยสร้างพื้นฐานให้เข้าใจว่าสตรีมีบทบาทและหน้าที่อย่างไรในบ้าน รวมถึงวิเคราะห์ความสัมพันธ์และประสิทธิภาพของบทบาทนั้นต่อการทำงานและความสำเร็จในชีวิต บทบาทของสตรีในครอบครัวอาจมีลักษณะดังนี้ บทบาทของผู้ดูแลบ้านและครอบครัว บทบาทในการจัดการเงินและทรัพย์สิน บทบาทในการดูแลสุขภาพและอาหาร บทบาทในการสร้างสังคมในครอบครัว และบทบาทในการศึกษาและการพัฒนา (สมหวัง หล้าหนัก, 2543)

แนวคิดบทบาทของสตรีในครัวเรือนช่วยให้เราเข้าใจแรงงานที่ถูกมองข้ามในระบบเศรษฐกิจ และเปิดโปงอำนาจเชิงวัฒนธรรมที่สร้างความไม่เท่าเทียมทางเพศ แต่ในขณะเดียวกันก็อาจกลายเป็นเครื่องมือในการสร้างกรอบจำกัดให้กับชีวิตของผู้หญิงหากไม่มีการตั้งคำถามเชิงโครงสร้าง ดังนั้น แนวทางที่เหมาะสมคือการปรับแนวคิดนี้ให้ตอบรับกับความเปลี่ยนแปลงของครอบครัวร่วมสมัย พร้อมส่งเสริมนโยบายที่แบ่งเบาภาระของผู้หญิงและยอมรับว่างานดูแลคือพื้นฐานของเศรษฐกิจที่ยั่งยืน

4. แนวคิดการมีส่วนร่วมของแรงงานเพศหญิงในตลาดแรงงานในบริบทของมิติทางครัวเรือนและประชากรศาสตร์

การศึกษาว่าด้วยการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในตลาดแรงงานได้รับความสนใจในหลากหลายสาขาวิชา อาทิ เศรษฐศาสตร์แรงงาน สังคมวิทยาครอบครัว และประชากรศาสตร์ โดยเฉพาะในช่วงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา แนวคิดจากการศึกษาของ Goldin (2021) ได้กลายเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในการอธิบายพลวัตระยะยาวของแรงงานหญิง โดยเฉพาะในบริบทของประเทศพัฒนาแล้วอย่างสหรัฐอเมริกา ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมของผู้หญิงในตลาดแรงงานมิได้เพิ่มขึ้นอย่างเป็นเส้นตรง หากแต่เป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่านแบบเป็นคลื่นที่เกิดจากปัจจัยโครงสร้างหลายประการ เช่น การขยายโอกาสทางการศึกษา การเปลี่ยนแปลงบทบาทภายในครัวเรือน และการเปลี่ยนแปลงของทัศนคติทางสังคม

หนึ่งในปรากฏการณ์สำคัญคือ “การปฏิวัติเงียบ” (quiet revolution) ที่เกิดขึ้นช่วงกลางศตวรรษที่ 20 ซึ่งผู้หญิงเริ่มเข้าถึงการศึกษาระดับอุดมศึกษามากขึ้นและมีการวางแผนชีวิตในระยะยาวทั้งในมิติอาชีพและครอบครัว ส่งผลให้ผู้หญิงมองตนเองในฐานะแรงงานที่มีศักยภาพและอัตลักษณ์ทางอาชีพอย่างชัดเจน (Goldin, 2006) อย่างไรก็ตาม โครงสร้างบทบาททางเพศภายในครัวเรือนยังคงเป็นปัจจัยสำคัญที่จำกัดการมีส่วนร่วมของผู้หญิง โดย Becker (1981) ชี้ให้เห็นถึงการแบ่งงานกันทำภายในครัวเรือน โดยเฉพาะบทบาทของผู้หญิงในงานดูแลที่ไม่ได้รับค่าตอบแทนซึ่งส่งผลต่อการจัดสรรเวลาและโอกาสทางอาชีพ (Becker, 1981)

Goldin ได้ต่อยอดแนวคิดดังกล่าวโดยแสดงให้เห็นว่า ความยืดหยุ่นของตลาดแรงงาน และนโยบายที่เอื้อต่อการครอบครัวยังคงเป็นปัจจัยสำคัญ เช่น การลาคลอด การดูแลเด็ก และรูปแบบการทำงานแบบยืดหยุ่น มีผลโดยตรงต่ออัตราการคงอยู่ของผู้หญิงในตลาดแรงงานระบบ นอกจากนี้ ปัจจัยด้านประชากรศาสตร์ เช่น การเลื่อนอายุการแต่งงานและการมีบุตรอันเป็นผลจากการลงทุนทางการศึกษาของผู้หญิงและการแสวงหาเสถียรภาพทางอาชีพ ยังนำไปสู่แนวโน้มการลดลงของอัตราการเจริญพันธุ์ซึ่งมีผลต่อโครงสร้างประชากรในระยะยาว โดยเฉพาะภาวะสังคมสูงวัยที่เกิดขึ้นเร็วขึ้นในหลายประเทศ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าผู้หญิงจะมีการศึกษาและทักษะเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่งานวิจัยบางส่วนยังชี้ให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง โดยเฉพาะเรื่อง “ช่องว่างรายได้ระหว่างเพศ” ซึ่งมีแนวโน้มขยายตัวหลังการมีลูก ปรากฏการณ์นี้เรียกว่า “child penalty” หรือ “motherhood penalty” ซึ่งสะท้อนว่า การมีครอบครัวยังเป็นอุปสรรคต่อความก้าวหน้าทางอาชีพของผู้หญิง (Budig & England, 2001; Kleven, Landais, & Sjøgaard, 2019)

ประเด็นดังกล่าวเน้นย้ำถึงความจำเป็นในการออกแบบโครงสร้างงานที่ไม่ลงโทษผู้หญิงที่มีครอบครัว และการพัฒนานโยบายแรงงานที่รองรับชีวิตครอบครัวและความเสมอภาคทางเพศ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือการมีส่วนร่วมของแรงงานหญิงเป็นปรากฏการณ์เชิงซ้อนที่ต้องเข้าใจผ่านมุมมองพหุปัจจัย ครอบคลุมทั้งเศรษฐกิจ ครอบครัว สังคม และโครงสร้างประชากร งานของ Goldin จึงเป็นกรณีตัวอย่างสำคัญที่อธิบายพลวัตระยะยาวของแรงงานหญิง และเสนอแนวทางการสร้างตลาดแรงงานที่ยืดหยุ่น ยุติธรรม และสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมและโครงสร้างครอบครัวในศตวรรษที่ 21

แนวคิดของ Goldin เปิดมุมมองใหม่ในการเข้าใจการมีส่วนร่วมของแรงงานเพศหญิงอย่างมีบริบทและมีพลวัต ทั้งในเชิงครัวเรือนและประชากรศาสตร์ โดยเฉพาะการมองแรงงานหญิงไม่ใช่เพียงผู้ตอบสนองต่อแรงจูงใจของตลาด แต่เป็นผู้ที่มีข้อจำกัด ความหวัง และภาระผูกพันที่ซับซ้อน อย่างไรก็ตาม แนวคิดนี้ก็ยังต้องได้รับการต่อยอดโดยการบูรณาการมิติความไม่เท่าเทียมภายในเพศหญิงเอง และความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ยังไม่เปลี่ยนแปลง เพื่อให้สามารถวางนโยบายและวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางแรงงานหญิงได้อย่างครอบคลุมและรอบด้านมากยิ่งขึ้น

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในสังคมที่การแบ่งงานบ้านและการดูแลครอบครัวยังถูกมองว่าเป็นหน้าที่หลักของสตรี งานวิจัยที่ผ่านมาทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศได้ชี้ให้เห็นว่า แม้ผู้หญิงวัยแรงงานจะเข้าสู่ตลาดแรงงานด้วยอัตราที่สูงขึ้น แต่ยังคงจำกัดโดยภาระดูแลภายในบ้านซึ่งส่งผลต่อคุณภาพชีวิต ความก้าวหน้าในอาชีพ และสุขภาพจิต

จากการศึกษาชิ้นสำคัญหลายฉบับ เช่น งานวิจัยของ Pallavi Gupta (2025) ในภาคเกษตรพบว่า ผู้หญิงที่ทำงานเกษตรกรรมมีรายได้และโอกาสในการเลี้ยงครอบครัวดีขึ้น แต่กลับต้องแบกรับภาระทางกายและเวลาเพิ่มขึ้น และหากไม่มีเทคโนโลยีช่วยหรืออำนาจในการตัดสินใจ ผลประโยชน์ที่ได้รับอาจไม่เพียงพอในประเทศไทย ตามรายงานของ United Nations Development Programme (2023) และงานวิจัยจาก World Bank (2021) ได้เน้นว่า ภาวะ “double burden” เกิดในช่วงวิกฤติการณ์โควิด เมื่อสตรีต้องดูแลบุตรและผู้สูงอายุ และทำงานนอกบ้านควบคู่กันโดยไม่ได้รับการพักผ่อนหรือโครงสร้างสนับสนุนเพียงพอ ในมิติทางประชากรศาสตร์ มีงานวิจัยเกี่ยวกับอิทธิพลของโครงสร้างครัวเรือน เช่น ผลงานของ Maurer, Ratajczak, and Schultz (1973) พบว่า การมีบุตรและการแต่งงานมีผลต่อการลดการมีส่วนร่วมของหญิงไทยในภาคแรงงาน โดยเฉพาะเมื่อไม่มีนโยบายลาเลี้ยงดูหรือศูนย์ดูแลบุตรอย่างเหมาะสมในด้านสุขภาพจิต งานของ Liu, Zhang, and Wang (2024) ระบุว่า ชั่วโมงทำงานที่เพิ่มขึ้นส่งผลต่อสภาพจิตใจของสตรี ซึ่งมีผลทางอ้อมต่อสภาพความเป็นอยู่ในด้านที่อยู่อาศัยและความสัมพันธ์ในครอบครัว โดยชี้ว่า งานนอกบ้านเพียงอย่างเดียวไม่สามารถเพิ่มความเป็นอยู่ที่ดีโดยรวม นอกจากนี้ งานวิจัยของ Institute for War & Peace Reporting (2020) เน้นย้ำการแบ่งแรงงานภายในบ้านที่ยังไม่เท่าเทียมแม้ผู้หญิงทำงานเต็มเวลาแล้วก็ตาม ส่งผลต่อสุขภาพและเวลาวางที่ลดลง ลดโอกาสในการพัฒนาตนเองในระยะยาว

จากงานวิจัยที่ผ่านมาทำให้เข้าใจเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของสตรีวัยแรงงานที่เชื่อมโยงระหว่างงานนอกบ้านและงานดูแลในบ้าน แต่งานวิจัยส่วนใหญ่เน้นเฉพาะบริบทบางประเทศ ซึ่งอาจไม่ครอบคลุมทุกกลุ่มประชากร เช่น ยังขาดงานศึกษาที่วิเคราะห์ ความสัมพันธ์ระหว่างสถานะต่าง ๆ ภายในเพศหญิง เป็นต้น

วิธีการวิจัย

1. กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

ผู้วิจัยได้ศึกษาการทำงานของสตรีวัยแรงงานผ่านปัจจัยที่คาดว่าจะส่งผล ดังต่อไปนี้

ปัจจัยด้านประชากร ได้แก่ อายุ สถานภาพสมรส และระดับการศึกษา

ปัจจัยด้านสังคม ได้แก่ พื้นที่อาศัย และภูมิภาค

ปัจจัยด้านครัวเรือน ได้แก่ รูปแบบของครัวเรือน จำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือน จำนวนเด็กในครัวเรือน การเป็นหัวหน้าครัวเรือน และจำนวนคนที่ทำงานในครัวเรือน

การมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานในการศึกษานี้ หมายถึง ประชากรวัยแรงงานที่มีอายุ 15 ปีขึ้นไปที่กำลังทำงาน โดยกำหนดให้เป็นตัวแปรหุ่น คือ ทำงานและไม่ทำงาน

2. ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้ใช้ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) โดยใช้ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนที่เก็บรวบรวมโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2566 เนื่องจากเป็นข้อมูลปีล่าสุดที่ได้มีการเก็บรวบรวมข้อมูล

3. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้ คือ สตรีวัยแรงงานในประเทศไทย

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้ คือ สตรีวัยแรงงาน อายุ 15-59 ปี โดยต้องอาศัยอยู่ในประเทศไทยและอยู่ในการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน ปี พ.ศ. 2566 จำนวน 4,862 คน

4. การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง

เนื่องจากการวิเคราะห์ต้องการที่จะศึกษาสตรีวัยแรงงานอายุ 15-59 ปี และรูปแบบของครัวเรือนของสตรี ดังนั้น จึงได้มีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่เป็นสตรีที่มีอายุ 15-59 ปี โดยต้องเป็นครัวเรือนที่สามารถระบุความสัมพันธ์สมาชิกในครัวเรือนได้ แต่เนื่องจากข้อจำกัดของข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สามารถระบุความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครัวเรือนได้เฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างหัวหน้าครัวเรือนกับสมาชิกในครัวเรือนเท่านั้น ทำให้ในบางครัวเรือนไม่สามารถระบุความสัมพันธ์ระหว่างสตรีที่ต้องการศึกษากับสมาชิกในครัวเรือนได้ ฉะนั้น ครัวเรือนในลักษณะดังกล่าวจึงไม่นำมาวิเคราะห์ด้วย สำหรับวิธีการคัดเลือกสตรีที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง มีรูปแบบดังต่อไปนี้

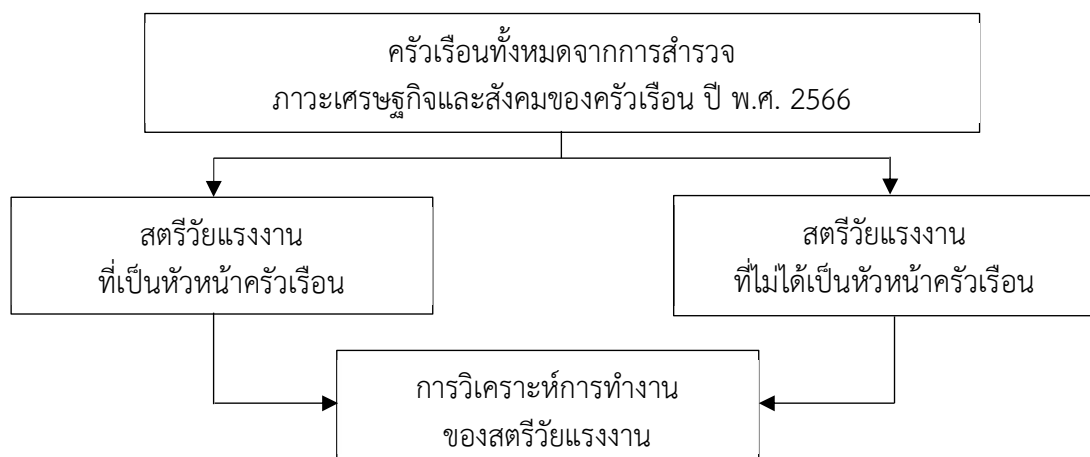
กรณีที่ 1 คัดเลือกจากสตรีวัยแรงงานที่เป็นหัวหน้าครัวเรือน

กรณีที่ 2 คัดเลือกสตรีวัยแรงงานที่เป็นคู่สมรสของหัวหน้าครัวเรือน หรือสตรีที่อยู่กับพ่อแม่เป็นหัวหน้าครัวเรือน หากในครัวเรือนมีมากกว่า 1 คน จะเลือกสตรีที่อยู่ในลำดับความสัมพันธ์ลำดับแรกสุด

โดยมีขั้นตอนการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง ดังภาพ 1

ภาพ 1

ขั้นตอนการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง

หมายเหตุ. โดย เทพบดี แลกกันทะ และชฎาธาร โอษฐ์ศ, ออกแบบเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2568

ขั้นตอนที่ 1 นำข้อมูลครัวเรือนทั้งหมดจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนปี พ.ศ. 2566 มาคัดเลือกตามรูปแบบกรณีที่ 1 และกรณีที่ 2 เพื่อให้ได้ข้อมูลกลุ่มตัวอย่างของสตรีวัยแรงงานที่เป็นหัวหน้าครัวเรือน และไม่ได้เป็นหัวหน้าครัวเรือน

ขั้นตอนที่ 2 นำข้อมูลที่คัดเลือกได้จากขั้นตอนที่ 1 มาวิเคราะห์การทำงานของสตรีวัยแรงงาน

5. วิธีการศึกษา

นำข้อมูลพฤติกรรมการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนที่ดำเนินการเก็บรวบรวมโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ ในปี พ.ศ. 2566 มาวิเคราะห์การทำงานของสตรีวัยแรงงานในครัวเรือนไทย โดยใช้การวิเคราะห์การถดถอยโลจิสติกส์ (logistic regression)

6. จริยธรรมการวิจัย

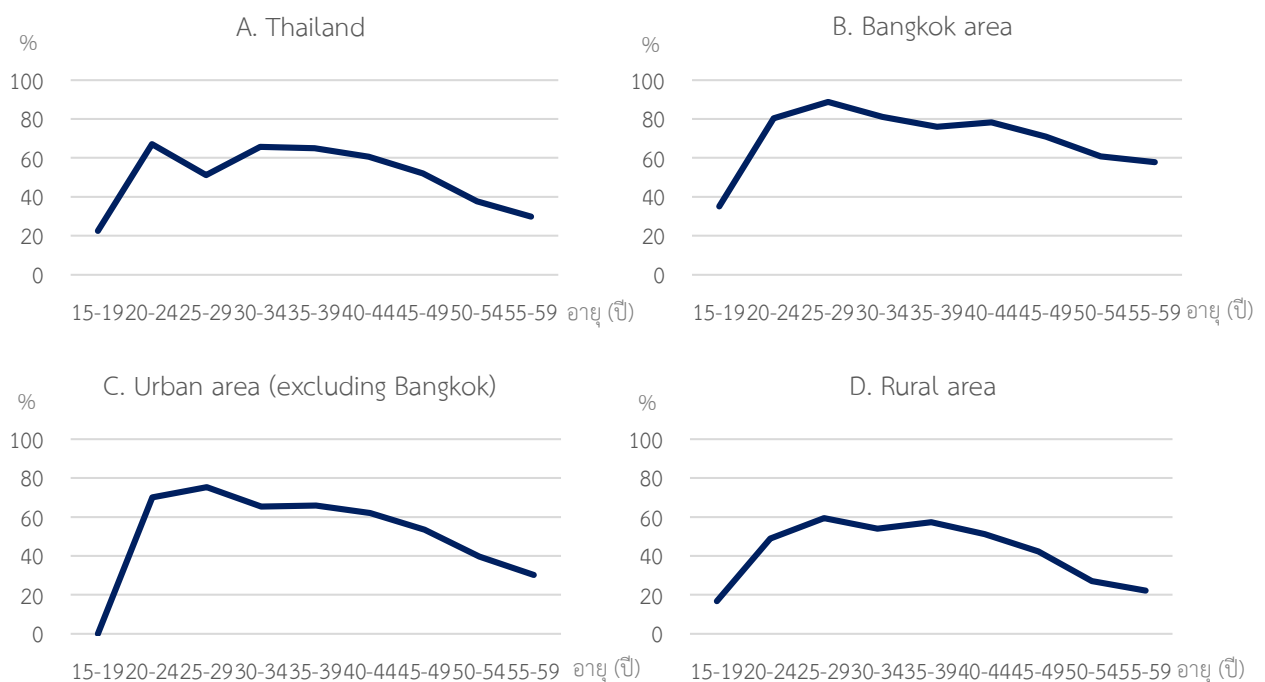
การวิจัยนี้ได้รับการพิจารณาและผ่านการรับรองการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์จาก คณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสหสถาบัน ชุดที่ 1 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เลขที่ใบรับรอง 123/67 รับรองวันที่ 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2567

ผลการวิจัย

ภาพ 2 แสดงอัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของสตรีวัยแรงงาน (female labor force participation rate: FLFPR) ตามกลุ่มอายุและพื้นที่ พบว่า ในระดับประเทศ (ภาพ A) แรงงานสตรีในช่วงอายุ 25-39 ปี มีอัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานสูงที่สุด โดยอยู่ที่ประมาณร้อยละ 80-90 ก่อนจะลดลงอย่างต่อเนื่องในช่วงอายุ 40 ปีขึ้นไป และต่ำที่สุดในกลุ่มอายุ 55-59 ปี ซึ่งอาจสะท้อนถึงการเกษียณอายุ หรือภาระหน้าที่ในการดูแลครอบครัวที่เพิ่มขึ้นในช่วงวัยดังกล่าว เมื่อพิจารณาตามพื้นที่ (ภาพ B, C และ D) พบว่า กรุงเทพมหานครมีอัตรา FLFPR สูงที่สุดในทุกช่วงอายุ โดยเฉพาะกลุ่มอายุ 25-29 ปี ซึ่งมีอัตราการมีส่วนร่วมเกือบถึงร้อยละ 90 สะท้อนให้เห็นถึงโอกาสในการจ้างงานและการเข้าถึงตลาดแรงงานในเขตเมืองขนาดใหญ่ที่สูงกว่าเขตอื่น ในขณะที่พื้นที่ชนบท (ภาพ D) มีอัตราการมีส่วนร่วมต่ำกว่าอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะในกลุ่มอายุน้อย (15-19 ปี) และผู้สูงวัย (50 ปีขึ้นไป) ซึ่งอาจสะท้อนถึงข้อจำกัดด้านโอกาส การจ้างงาน การเข้าถึงการศึกษา และบทบาทของสตรีในครัวเรือนที่ยังคงเน้นการทำงานบ้านหรือดูแลสมาชิกในครอบครัวมากกว่าการทำงานนอกบ้าน เขตเมืองอื่น ๆ ที่ไม่รวมกรุงเทพฯ (ภาพ C) มีลักษณะคล้ายกับ กรุงเทพมหานครในแง่ของแนวโน้ม FLFPR ที่สูงในช่วงอายุ 25-39 ปี และลดลงตามอายุ แต่ยังคงต่ำกว่า กรุงเทพมหานครเล็กน้อยในทุกช่วงอายุ ซึ่งอาจสะท้อนถึงระดับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ต่างกัน

ภาพ 2

อัตราการมีส่วนร่วมของกำลังแรงงานของสตรีวัยแรงงาน (female labor force participation rate: FLFPR) แบ่งตามกลุ่มอายุและพื้นที่

หมายเหตุ. โดย เทพบดี แลกกันทะ และชฎาธาร โอษิต, ออกแบบเมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2568

จากการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการทำงานของสตรีวัยแรงงานในครัวเรือนไทย โดยใช้การวิเคราะห์การถดถอยโลจิสติกส์ (logistic regression) ในการวิเคราะห์ แสดงในตาราง 1 ดังนี้

ตาราง 1

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการทำงานของสตรีวัยแรงงานในครัวเรือนไทย

การทำงานของสตรีวัยแรงงาน	Odds Ratio	ความคลาดเคลื่อนมาตรฐาน Robust	z	p-value
ค่าคงที่	0.025	0.620	-5.960	0.000***
อายุ	1.258	0.031	7.420	0.000***
อายุ ²	0.997	0.000	-8.710	0.000***
สถานภาพสมรส (กลุ่มอ้างอิง: สตรีที่โสด)				
สตรีที่ไม่โสด	0.373	0.136	-7.230	0.000***
สตรีที่หย่า หม้าย ฯลฯ	0.766	0.167	-1.590	0.111
ระดับการศึกษา (กลุ่มอ้างอิง: ประถมศึกษาหรือต่ำกว่า)				
มัธยมศึกษาตอนต้น	1.309	0.117	2.310	0.021**
มัธยมศึกษาตอนปลายหรือ ปวช.	1.509	0.109	3.790	0.000***
อนุปริญญาหรือ ปวส.	2.941	0.191	5.650	0.000***
ปริญญาตรี	4.868	0.119	13.340	0.000***
สูงกว่าปริญญาตรี	8.929	0.308	7.120	0.000***
พื้นที่อาศัย (กลุ่มอ้างอิง: พื้นที่นอกเขตเทศบาล)				
พื้นที่ในเขตเทศบาล	1.227	0.086	2.390	0.017**
ภูมิภาค (กลุ่มอ้างอิง: กรุงเทพฯและปริมณฑล)				
ภาคกลาง	0.778	0.131	-1.910	0.056*
ภาคเหนือ	0.520	0.134	-4.890	0.000***
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	0.453	0.134	-5.920	0.000***
ภาคใต้	0.671	0.134	-2.970	0.003***
รูปแบบของครัวเรือน (กลุ่มอ้างอิง: ครัวเรือนที่ไม่มีประชากรวัยพึ่งพิง)				
ครัวเรือนที่มีประชากรวัยพึ่งพิง	0.509	0.171	-3.960	0.000***
เฉพาะวัยเด็ก				
ครัวเรือนที่มีประชากรวัยพึ่งพิง	0.779	0.239	-1.050	0.295
เฉพาะวัยสูงอายุ				
ครัวเรือนที่มีประชากรวัยพึ่งพิง	0.784	0.280	-0.870	0.385
ทั้ง 2 วัย				
จำนวนผู้สูงอายุที่อายุ 60 ปีขึ้นไป ในครัวเรือน	1.009	0.156	0.060	0.956
จำนวนเด็กที่อายุ 0-14 ปี ในครัวเรือน	0.856	0.095	-1.640	0.102

การทำงาน ของสตรีวัยแรงงาน	Odds Ratio	ความคลาด เคลื่อนมาตรฐาน Robust	z	p-value
การเป็นหัวหน้าครัวเรือน (กลุ่มอ้างอิง: ไม่ได้เป็นหัวหน้าครัวเรือน)				
เป็นหัวหน้าครัวเรือน	2.949	0.096	11.210	0.000***
จำนวนคนในครัวเรือนที่ทำงาน	12.938	0.130	19.690	0.000***

หมายเหตุ. โดย เทพบดี แลกันทะ และชฎาธาร โอษฐ์ศ, ออกแบบเมื่อ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2568, $\chi^2=1117.05$, $p\text{-value}=0.000$, $R^2=0.3879$ *** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01, ** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05, * มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.10, ครัวเรือนที่มีประชากรวัยพึ่งพิงเฉพาะวัยเด็ก หมายถึง ครัวเรือนที่มีสมาชิกเป็นเด็กอายุ 0-14 ปี จำนวน 1 คนขึ้นไป และครัวเรือนที่มีประชากรวัยพึ่งพิงเฉพาะวัยสูงอายุ หมายถึง ครัวเรือนที่มีสมาชิกเป็นผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปี ขึ้นไป จำนวน 1 คนขึ้นไป

ปัจจัยด้านประชากร พบว่า อายุของสตรีมีความสัมพันธ์ในลักษณะรูปโค้งกลับ (inverted u-shape) กับโอกาสในการทำงาน โดยอายุมีค่าสัมประสิทธิ์เป็นบวก (Odds Ratio: $OR=1.258$) แสดงว่าเมื่ออายุเพิ่มขึ้น โอกาสในการทำงานจะเพิ่มขึ้นในช่วงแรก แต่อายุกำลังสองมีค่าลบ ($OR=0.997$) สะท้อนว่าเมื่ออายุสูงมากขึ้น โอกาสในการทำงานจะเริ่มลดลง ด้านสถานภาพสมรส พบว่า สตรีที่เป็นหม้าย หย่า และแยกกันอยู่ มีแนวโน้มที่จะทำงานน้อยกว่าสตรีที่โสด ($OR=0.766$) เช่นเดียวกับกับสตรีที่แต่งงานแล้วที่มีโอกาสทำงานน้อยกว่ากลุ่มโสด ($OR=0.373$) ซึ่งอาจสะท้อนถึงภาระภายในบ้านที่เป็นอุปสรรคต่อการทำงาน ด้านระดับการศึกษา พบว่า ระดับการศึกษาที่สูงขึ้นสัมพันธ์กับโอกาสในการทำงานที่เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะสตรีที่มีระดับการศึกษาในระดับอนุปริญญา/ปวส. ($OR=2.941$) ปริญญาตรี ($OR=4.868$) และสูงกว่าปริญญาตรี ($OR=8.929$) สะท้อนว่าการศึกษาคือปัจจัยสนับสนุนสำคัญในการเข้าสู่ตลาดแรงงานของสตรี

ปัจจัยด้านสังคม พบว่า สตรีที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลมีแนวโน้มทำงานมากกว่าผู้อยู่นอกเขตเทศบาล ($OR=1.227$) อย่างไรก็ตาม ในขณะที่เมื่อพิจารณาในระดับภูมิภาค พบว่า สตรีในภาคเหนือ ($OR=0.520$) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ($OR=0.453$) และภาคใต้ ($OR=0.671$) มีแนวโน้มทำงานน้อยกว่าสตรีในกรุงเทพมหานคร และปริมณฑลอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งอาจสะท้อนถึงความเหลื่อมล้ำของโอกาสในตลาดแรงงานระหว่างภูมิภาค

ปัจจัยด้านครัวเรือน พบว่า สตรีวัยแรงงานที่มีรูปแบบของครัวเรือนในลักษณะครัวเรือนที่มีประชากรวัยพึ่งพิงโดยเฉพาะวัยเด็ก มีโอกาสที่จะทำงานน้อยกว่าสตรีวัยแรงงานที่มีรูปแบบของครัวเรือนในลักษณะครัวเรือนที่ไม่มีประชากรวัยพึ่งพิง ($OR=0.509$) สตรีวัยแรงงานที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนจะมีโอกาสที่จะทำงานมากกว่าสตรีวัยแรงงานที่ไม่เป็นหัวหน้าครัวเรือน ($OR=2.949$) หากในครัวเรือนนั้นมีจำนวนคนในครัวเรือนที่ทำงานเพิ่มขึ้นจะทำให้โอกาสที่สตรีวัยแรงงานจะทำงานเพิ่มขึ้น ($OR=12.938$)

อภิปรายผล

ผลการศึกษาเกี่ยวกับอัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของสตรีวัยแรงงานในประเทศไทย และปัจจัยที่ส่งผลต่อการทำงานของสตรีในครัวเรือนไทย สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของแรงงานสตรีที่ซับซ้อน และมีรากฐานเชื่อมโยงกับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม ครอบครัว และประชากรศาสตร์ โดยสามารถอภิปรายผลการศึกษาผ่านกรอบแนวคิดของนักเศรษฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ที่สำคัญหลายประการ ดังนี้

Becker (1965) อธิบายการตัดสินใจของปัจเจกในการจัดสรรเวลาในการทำงานนอกบ้านและในบ้าน โดยพิจารณาถึงต้นทุนค่าเสียโอกาส (opportunity cost) ซึ่งขึ้นอยู่กับค่าจ้างที่ได้รับจากการทำงาน และภาระภายในครัวเรือน เช่น การดูแลเด็กหรือผู้สูงอายุ ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับทฤษฎีของ Becker กล่าวคือ

กลุ่มสตรีที่แต่งงานแล้วหรือมีสมาชิกในครัวเรือนที่ต้องดูแล (เช่น เด็กเล็ก) มีแนวโน้มทำงานน้อยกว่าสตรีที่โสด หรือไม่มีภาระในครัวเรือน เนื่องจากต้นทุนในการออกไปทำงานนอกบ้านสูงกว่า และบทบาทของสตรีถูกจำกัดไว้ ภายในบ้าน นอกจากนี้ กลุ่มอายุ 25-39 ปี ซึ่งมีอัตราการทำงานสูงสุด สะท้อนถึงช่วงวัยที่มีความสามารถทางร่างกายสูงและมีความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจในการเข้าสู่ตลาดแรงงาน บทบาทของสตรีในครัวเรือนยังคงเป็น ปัจจัยสำคัญที่จำกัดการมีส่วนร่วมในตลาดแรงงาน โดยเฉพาะในสังคมเอเชียและไทยที่ยังให้คุณค่ากับบทบาท ผู้ดูแลในครอบครัว (Tantiwiramanond & Pandey, 1991) ผลการศึกษานี้พบว่า สตรีที่เป็นหัวหน้าครัวเรือน มีแนวโน้มเข้าสู่ตลาดแรงงานมากกว่าผู้ที่ไม่ได้เป็น ซึ่งชี้ให้เห็นถึงแรงจูงใจเชิงเศรษฐกิจที่สูงกว่า ในขณะที่ ผู้หญิงที่มีภาระดูแลเด็กมีแนวโน้มทำงานน้อยลง ซึ่งสะท้อนบทบาทตามเพศสภาพที่ยังฝังรากลึกในสังคมไทย นอกจากนี้ Goldin (1995; 2006) ได้เสนอกรอบแนวคิดที่ผสมผสานมิติของประชากรศาสตร์ โครงสร้างครัวเรือน และบทบาทของสตรีในระบบเศรษฐกิจ โดยชี้ว่า การเปลี่ยนแปลงในด้านการศึกษา การแต่งงาน และอัตรา การเจริญพันธุ์ส่งผลต่อการตัดสินใจเข้าสู่ตลาดแรงงานของสตรี ผลการศึกษาในครั้งนี้พบว่า สตรีที่มีการศึกษา ระดับสูงกว่ามีแนวโน้มเข้าสู่ตลาดแรงงานมากกว่า ซึ่งสะท้อนผลของการลงทุนในทุนมนุษย์ (human capital) ที่ส่งเสริมความสามารถในการเข้าสู่ภาคเศรษฐกิจที่ไม่จำกัดอยู่ในแรงงานต่ำ แนวโน้มที่กลุ่มอายุน้อยและสูงวัย มีอัตราการทำงานต่ำอาจสะท้อนถึงข้อจำกัดเชิงประชากรศาสตร์ที่ Goldin กล่าวถึง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วง วัยสูงอายุที่ภาระการดูแลครอบครัวหรือปัญหาสุขภาพอาจจำกัดโอกาสในการจ้างงาน

ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ Hirata and Warschauer (2011) ในบริบทเอเชียตะวันออก ซึ่งชี้ให้เห็นว่า โครงสร้างครอบครัวแบบขยายและภาระดูแลสมาชิกครอบครัวทำให้สตรีออกจากตลาดแรงงาน เร็วขึ้น เช่นเดียวกับงานของ Cha and Weeden (2014) ที่พบว่า ในครัวเรือนที่มีสมาชิกหลายวัย สตรี มีแนวโน้มถอนตัวจากงานนอกบ้านเพื่อดูแลครอบครัว ในบริบทของประเทศไทย งานของวนิดา เพ็ญชาติ และ วชิร ศรีคำ (2562) และกนกนิษฐ์ ตันท์กุลรัตน์ (2565) ให้ผลในทิศทางเดียวกัน โดยพบว่า สตรีในชนบทและ ในครอบครัวที่มีเด็กเล็กมักไม่สามารถทำงานนอกบ้านได้อย่างต่อเนื่อง และมีแนวโน้มทำงานในภาคไม่เป็นทางการ (informal sector) มากกว่า อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างทางพื้นที่ยังเป็นปัจจัยสำคัญ โดยผลการศึกษาในครั้งนี้ พบว่า สตรีในกรุงเทพมหานครมีอัตราการทำงานสูงกว่าภูมิภาคอื่นอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งสนับสนุนข้อเสนอของ Corsi and Ilkcaracan (2022) ที่ระบุว่า สตรีในเมืองใหญ่มีทางเลือกและโอกาสในการจ้างงานมากกว่า เนื่องจากความหลากหลายของภาคเศรษฐกิจ การเข้าถึงการศึกษา และการขนส่งที่เอื้อต่อการทำงาน

การทำงานของสตรีวัยแรงงานไม่ได้เป็นเพียงผลของปัจจัยเศรษฐกิจล้วน ๆ แต่ยังแฝงด้วยเงื่อนไข ทางสังคม บทบาทในครัวเรือน และเครือข่ายแรงงานภายในบ้าน การออกแบบนโยบายจึงต้องพิจารณาถึง การสนับสนุนบริการดูแลเด็กเล็ก การส่งเสริมการศึกษาสตรี และการพัฒนาระบบตลาดแรงงานในพื้นที่ชนบท เพื่อลดข้อจำกัดด้านโครงสร้าง และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในเศรษฐกิจไทยอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. จากผลการศึกษาพบว่า สตรีวัยแรงงานที่มีรูปแบบของครัวเรือนในลักษณะครัวเรือนที่มีประชากร วัยพึ่งพิงเฉพาะวัยเด็กมีโอกาสน้อยกว่าสตรีวัยแรงงานโดยมีรูปแบบของครัวเรือนในลักษณะครัวเรือน ที่ไม่มีประชากรวัยพึ่งพิง ดังนั้น ควรปรับปรุงกฎหมาย ประกาศ หรือข้อบังคับต่าง ๆ ที่เป็นการสนับสนุน การสร้างสมดุลระหว่างการทำงานของแรงงานสตรีในตลาดแรงงานและการดูแลสมาชิกที่มีภาวะพึ่งพิง เช่น แก้ไขนโยบายการลาเพื่อดูแลสมาชิกในครัวเรือนที่มีภาวะพึ่งพิงโดยเฉพาะวัยเด็ก ทั้งนี้ ควรใช้นโยบายการลา ทั้งแรงงานชายและแรงงานสตรีเพื่อทำให้เกิดการแบ่งเบาภาระในครัวเรือน

2. สร้างความเท่าเทียมกันระหว่างเพศ การสนับสนุนให้นายจ้างให้สิทธิแรงงานทำงานที่บ้าน หรือทำงานบางเวลาในกรณีที่ต้องดูแลสมาชิกในครัวเรือนที่มีภาวะพึ่งพิง

3. ส่งเสริมให้มีการจัดสวัสดิการให้แก่แรงงานสตรีที่มีบุตรแรกเกิดและเด็กก่อนวัยเรียน เช่น มีการจัดห้องปัมน้ำนมและเวลาพักในการปัมน้ำนม หรือการจัดให้มีสถานบริการดูแลเด็กก่อนวัยเรียนในสถานประกอบการ เพื่อสนับสนุนสตรีวัยแรงงานให้มีส่วนร่วมในกำลังแรงงานมากขึ้น

4. ส่งเสริมการเตรียมความพร้อมด้านการปรับทักษะทั้งการ upskill และ reskill เพื่อให้แรงงานสตรีมีโอกาสได้กลับเข้ามาทำงานหรือได้รับการจ้างงานอย่างต่อเนื่อง

5. สนับสนุนการเพิ่มทักษะในการประกอบอาชีพอื่น ๆ โดยเฉพาะการใช้เทคโนโลยีเข้ามามีส่วนในการทำงานทั้งในการเป็นลูกจ้างและอาชีพอิสระ เพื่อเพิ่มโอกาสในการทำงานและรายได้ให้กับแรงงานไทย

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคต

1. ควรวิเคราะห์เพิ่มเติมเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการทำงานของสตรีโดยใช้ข้อมูลช่วงเวลา (panel data) ในการวิเคราะห์เพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของครัวเรือนในเชิงพลวัตระยะยาว

2. ควรมีการเก็บข้อมูลจากแรงงานสตรีโดยตรงผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) หรือการสนทนากลุ่ม (focus group discussion) เพื่อเข้าใจประสบการณ์ ความท้าทาย และการปรับตัวของผู้หญิงในแต่ละบริบทอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับการดูแลที่ไม่มีค่าตอบแทน เจตคติทางเพศในครัวเรือน และความรู้สึกต่อความมั่นคงในการทำงาน เป็นต้น

3. ควรเพิ่มมิติเชิงจิตวิทยาและสุขภาพ (mental health and wellbeing) เพราะภาวะการทำงานของสตรีอาจสัมพันธ์กับภาวะเครียด ภาระทางอารมณ์ และความไม่มั่นคงในชีวิต ควรพิจารณารวมตัวแปรเหล่านี้ในงานวิจัยในอนาคตเพื่อเข้าใจมิติเชิงคุณภาพของการมีงานทำ

รายการอ้างอิง

- กนกนิษัฏ์ ตันต์กุลรัตน์. (2565). ปัจจัยกำหนดการเข้าสู่การทำงาน รูปแบบการทำงาน และชั่วโมงการทำงานที่ยาวนานของแรงงานวัยเยาว์ในประเทศไทย. [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].
- กรมอนามัย. (2566). ฐานข้อมูลอนามัยการเจริญพันธุ์ประเทศไทย. <https://rhdata.anamai.moph.go.th/>
- จงจิตต์ โสภณคนาภรณ์. (2549). สังคมวิทยาสตรี. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- รุ่งนภา สารพิน. (2561). เศรษฐกิจพลังหญิง. <https://www.thaipost.net/main/detail/21113>
- วนิดา เพ็ญชาติ และวัชร ศรีคำ. (2562). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้าสู่แรงงานรับจ้างตัดอ้อยของผู้หญิงบ้านดอนสระคำ อำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี. วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 5(1), 68-83. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/husocjournal/article/view/214959>
- ศศิวิมล วรณศิริ ปวีณวัฒน์. (2565). She-cession? Unlucky Generation? ผลกระทบของ โควิด-19 ต่อแรงงานผู้หญิงไทย. <https://setthasarn.econ.tu.ac.th/blog/detail/619>
- สมหวัง หล้าหนัก. (2543). บทบาทสตรีเกี่ยวกับเศรษฐกิจครัวเรือนในชุมชนชนบท. [วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่].
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2565). รายงานการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร พ.ศ. 2564. สำนักงานสถิติแห่งชาติ. https://www.nso.go.th/nsoweb/storage/survey_detail/2025/20250625115603_82721.pdf

- Becker, G.S. (1965). A theory of the allocation of time. *The Economic Journal*, 75(299), 493-517. <https://doi.org/10.2307/2228949>
- Becker, G.S. (1981). *A treatise on the family*. Harvard University Press.
- Becker, G.S., & Lewis, H.G. (1973). On the interaction between the quantity and quality of children. *Journal of Political Economy*, 81(2), S279-S288. <https://www.jstor.org/stable/1840425>
- Budig, M.J. & England, P. (2001). The wage penalty for motherhood. *American Sociological Review*, 66(2), 204-225. <https://doi.org/10.2307/2657415>
- Cha, Y., & Weeden, K. A. (2014). Overwork and the slow convergence in the gender gap in earnings. *American Sociological Review*, 79(3), 457-484. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0003122414528936>
- Corsi, M., & Ilkkaracan, I. (2022). *COVID-19, Gender and labour* (GLO Discussion Paper No. 1012). Global Labor Organization (GLO). <https://www.econstor.eu/handle/10419/248563>
- Goldin, C. (1995). *The U-Shaped Female Labor Force Function in Economic Development and Economic History*. University of Chicago Press.
- Goldin, C. (2006). The quiet revolution that transformed women's employment, education, and family. *American Economic Review*, 96(2), 1-21. <https://www.nber.org/papers/w11953>
- Goldin C. (2021). *Career & family: Women's century-long journey toward equity*. Princeton University Press.
- Gupta, P. (2025). *A systematic review on women's participation in agricultural work and nutritional outcomes* (MPRA Paper No. 124283). Munich Personal RePEc Archive. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/124283/>
- Hirata, H., & Warschauer, M. (2011). *Women and labour markets in Asia: rebalancing for gender equality*. https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40asia/%40ro-bangkok/documents/publication/wcms_154846.pdf
- Ibrahim, S.A., Ghosh, I., Lai, S.Y., Harris, B., & Ayorinde, A. (2025). Health and wellbeing experiences of women informal workers during the COVID-19 pandemic: a qualitative systematic review. *BMC Public Health*, 25, 4356. <https://link.springer.com/article/10.1186/s12889-025-25728-z>
- Institute for Women's Policy Research (IWPR). (2020). *Women, paid work, and unpaid household labor: Unbalanced burdens in the U.S.* <https://iwpr.org/iwpr-issues/employment-earnings/women-unpaid-labor/>
- International Labour Organization (ILO). (2020). *Skills and the Future of Work: Strategies for Inclusive Growth in Asia and the Pacific*. https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40asia/%40ro-bangkok/documents/publication/wcms_154846.pdf
- Kleven, H., Landais, C., & Sogaard J. E. (2019). Children and gender inequality: Evidence from Denmark. *American Economic Journal: Applied Economics*, 11(4), 181-209. <https://www.nber.org/papers/w24219>

- Liu, Y., Zhang, J., & Wang, X. (2024). The impact of extended working hours on women's mental health and well-being in China during COVID-19. *BMC Public Health*, 24(1), 1-12.
- Lundberg, S., & Pollak, R. A. (1996). Bargaining and distribution in marriage. *Journal of Economic Perspectives*, 10(4), 139-158. <https://doi.org/10.1257/jep.10.4.139>
- Maurer, K. M., Ratajczak R., & Schultz, T. P. (1973). *Marriage, Fertility, and Labor Force Participation of Thai Women*. <https://www.rand.org/pubs/reports/R0829.html>
- Ortiz-Ospina, E., Tzvetkova, S., & Roser, M. (2018). *Women's Employment. What is determining whether women participate in the labor market? How is it changing?*. <https://ourworldindata.org/female-labor-supply>
- Paweenawat, S. W., & Liao, L. (2024). Who suffers the most during the COVID-19 pandemic? Evidence from Thailand. *The Developing Economies*, 62(3), 238-268. <https://ideas.repec.org/a/bla/deveco/v62y2024i3p238-268.html>
- Pothisiri, W., Loichinger, E., & Leetrakun, P. (2018). *Why Asia must up female workforce participation: Chapter 7 FLEP in Thailand*. Asian Productivity Organization.
- Tantiwiranond, D., & Pandey, S. (1991). The Status and Role of Thai Women in the 1990s: An Overview. *Asian Journal of Women's Studies*, 7(1), 85-104.
- Trading Economics. (2024). *Thailand labor force participation rate, female (% of female population ages 15+)*. In *Trading Economics*. <https://tradingeconomics.com/thailand/labor-participation-rate-female-percent-of-female-population-ages-15-plus-wb-data.html>
- United Nations Development Programme. (2023). *Thai Women's Unpaid Care and Domestic Work and The Impact on Decent Employment*. <https://www.undp.org/thailand/publications/thai-womens-unpaid-care-and-domestic-work-and-impact-decent-employment>
- World Bank. (2021). *Aging and the labor market in Thailand: Labor markets and social policy in a rapidly transforming and aging Thailand* (Report No. 35691). World Bank.
- World Bank. (2022). *Gender Data Portal*. <https://genderdata.worldbank.org/countries/thailand/>
- World Bank. (2023). *Mean years of schooling (female, age 25+), Thailand*.
- World Bank. (2024a). *Female labor force, female (% of total labor force)*. <https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.TOTL.FE.ZS>
- World Bank. (2024b). *Gender gap in labor force participation*. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099506009112325206/pdf>

กระบวนการทำให้ทุนวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า
กรณีเทศกาลท่องเที่ยวประจำปีพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ทศวรรษที่ 2560-ปัจจุบัน
Cultural Capital and the Commodification Process in Annual Tourism Festivals:
A Case Study of the Thung Kula Ronghai Region, 2010s-Present

นราวิทย์ ดาวเรือง (Narawit Daorueang)^{1*}

วรยา โสมอินทร์ (Woraya Som-in)²

วุฒิกกร กะตะสีลา (Wuttikorn Kataseela)³

ณัฐพล นาทันตอง (Nuttapon Nathuntong)⁴

เกริกกฤษณ์ โชคชัยรัชดา (Kerkkrit Chokchairatchada)⁵

ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ (Thaveesilp Subwattana)⁶

ลมโชย หารศรีภูมิ (Lomchoy Harnsripoom)⁷

จารุภา ดาวเรือง (Charupa Daorueang)⁸

Received: May 23, 2025

Revised: September 25, 2025

Accepted: September 29, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายในการนำเสนอชุดความรู้เกี่ยวกับกระบวนการทำให้ทุนทางวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า กรณีเทศกาลท่องเที่ยวประจำปีพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ทศวรรษที่ 2560-ปัจจุบัน เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบประวัติศาสตร์ โดยการสังเคราะห์และวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารโครงการวิจัยเรื่อง “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” ในฐานะเครื่องมือสืบค้นประวัติศาสตร์การก่อตั้งชุมชนและทุนทางวัฒนธรรม ข้อค้นพบจากงานวิจัยดังกล่าวคือ กระบวนการทำให้ทุนทางวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าและเกิดเทศกาลท่องเที่ยวในลักษณะใหม่นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2560 เป็นต้นมา มีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กับความเชื่อผีประจำถิ่น ซึ่งเป็นรากของทุนวัฒนธรรมดั้งเดิมในแต่ละชุมชน ทั้งนี้ รากของทุนทางวัฒนธรรมดังกล่าวถูกนำมายกระดับ

¹ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Department of History, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University

² ภาควิชาภาษาตะวันตกและภาษาศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Department of Western Languages and Linguistics, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University

³ สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

The Research Institute of Northeastern Arts and Culture, Mahasarakham University

⁴ ภาควิชา ศาสนา วัฒนธรรม และสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

Department of Religion Culture and Social Sciences, Faculty of Humanities and Social Sciences, Rajabhat MahaSarakhm University

⁵ หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สังคมศึกษา) คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

Doctor of Philosophy (Social Studies), Faculty of Education, Rajabhat Mahasarakham University

⁶ นักวิชาการอิสระ

Independent Scholar

⁷ โรงเรียนพัยคณภูมิวิทยาคาร

Phayakhaphum Wittayakarn School

⁸ โรงเรียนหนองหมีหัวดง

Bannongmihudong School

*Corresponding Author, Email: Narawit131976@gmail.com

ให้เป็นสินค้าทางวัฒนธรรมในลักษณะใหม่ ขณะเดียวกันบางชุมชนมีการประดิษฐ์ประเพณีขึ้นใหม่ให้เป็นเทศกาลท่องเที่ยวที่สร้างเศรษฐกิจฐานรากให้กับชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ในปัจจุบัน

คำสำคัญ: กระบวนการกลายเป็นสินค้า, ทูทางวัฒนธรรม, ทุ่งกุลาร้องไห้, เศรษฐกิจฐานราก

Abstract

This research article aims to present a body of knowledge concerning cultural capital and the process of commodification within the context of annual tourism festivals in the Thung Kula Ronghai region of Northeastern Thailand from the 2010s to the present. The study employs a qualitative historical research method to synthesize and analyze data from the project titled “Local History as a Tool for Tracing the Foundation of Communities and Cultural Capital.” Findings reveal that the development of cultural capital into annual tourism festivals in the Thung Kula Ronghai area since the 2010s is intricately linked to local spirit beliefs (phi pracham thin), the foundation of each community's traditional cultural capital. This foundational capital is being elevated into new forms of cultural products. Additionally, some communities are inventing new traditions to establish tourism festivals, which contribute to the development of the grassroots economy in the Thung Kula Ronghai region up to the present day.

Keywords: Commodification Process, Cultural Capital, Thung Kula Ronghai, Grassroots Economy

บทนำ

ทุ่งกุลาร้องไห้ครอบคลุมพื้นที่ปลายเขตแดน 5 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดยโสธร มีพื้นที่ทั้งหมด 2,107,690 ไร่ (วีระศักดิ์ จันทร์สงแสง, 2555) ความสำคัญของพื้นที่แห่งนี้ ได้แก่ 1) มีหลักฐานทางโบราณคดีที่ยืนยันว่ามีชุมชนอายุมากกว่า 2,000 ปี กระจ่ายตัวอยู่ทั่วไปแสดงให้เห็นถึงการอยู่อาศัยของกลุ่มคนในวัฒนธรรมต่าง ๆ สืบเนื่องมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 23 ที่กลุ่มคนวัฒนธรรมลาวอพยพเข้ามามีบทบาทในการสร้างชุมชนขึ้นใหม่ในอาณาบริเวณแห่งนี้ (สุวิทย์ อธิศาวัต, 2557) 2) ทุ่งกุลาร้องไห้ปรากฏร่องรอยความเจริญรุ่งเรืองในอดีต โดยปรากฏให้เห็นโบราณสถานในลัทธิความเชื่อต่าง ๆ รวมทั้งการรู้จักถลุงเหล็กเพื่อใช้ในกิจกรรมทางการเกษตร (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2546) 3) บริเวณทุ่งกุลาร้องไห้คือจุดเริ่มต้นของการสร้างบ้านและกลายเป็นเมืองหลายเมืองบริเวณลุ่มน้ำชีตอนกลาง เช่น เมืองร้อยเอ็ด เมืองมหาสารคาม เมืองยโสธร เป็นต้น (วิโรจน์ หีบแก้ว, 2529) 4) บริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ที่ได้รับการนิยามความหมายว่า แห้งแล้ง ทุรกันดาร ไม่สามารถเพาะปลูกพืชได้ ทว่าหลังทศวรรษ 2520 ทุ่งกุลาร้องไห้กลายเป็นพื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิที่มีคุณภาพในระดับประเทศ 5) ความสัมพันธ์ของผู้คนในช่วงหลังทศวรรษที่ 2550 เกิดการสร้างเครือข่ายการทำงานด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้ที่ทำให้เกิดการประดิษฐ์ประเพณีและกลายเป็น “อัตลักษณ์” (identity) ท้องถิ่นจนถึงปัจจุบัน (งานวิจัยที่บ้านพลิกพื้นทุ่งกุลา, 3 มีนาคม 2551) และ 6) ชุมชนในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้มีภูมิลำเนาเดิมที่ต่างกันอย่างเข้มข้น มีการับตราปลื้มผ่านประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งในระดับระดับตำบล ระดับอำเภอและระดับจังหวัด ซึ่งต่อมาได้กลายเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” (cultural capital) ด้านการท่องเที่ยวที่สร้างมูลค่าและคุณค่ามาจนถึงปัจจุบัน

ความสำคัญและความน่าสนใจหลายประการเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ข้างต้น จึงมีความสำคัญด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ในลักษณะการมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น

เฉพาะตัว โดยเฉพาะการมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและสังคม เป็นศูนย์รวมความผูกพันทางจิตใจของคนในแต่ละยุคสมัย ซึ่งประเทศไทยมีสถานที่ท่องเที่ยวที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์หลายแห่งและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่สามารถส่งเสริมการท่องเที่ยว (Suwattikun, 2009) ขณะเดียวกันการท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวยังสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิต และเศรษฐกิจของชุมชน ในลักษณะที่การท่องเที่ยวต้องสร้างคุณค่าและมูลค่าให้กับชุมชน โดยเฉพาะการที่ชุมชนมีรายได้จากการท่องเที่ยวและรายได้จากการขายสินค้าที่ระลึกที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจของชุมชนที่ยั่งยืนต่อไปในอนาคต ดังนั้น ในบทความวิจัยนี้จึงมีจุดหมายสำคัญในการนำเสนอชุดความรู้เกี่ยวกับกระบวนการทำให้ทุนทางวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าและการเกิดเทศกาลท่องเที่ยวประจำปี ในลักษณะใหม่ของผู้คนและชุมชนในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2560-ปัจจุบัน

การทบทวนวรรณกรรม

การทบทวนวรรณกรรมเพื่อนำไปสู่การทำความเข้าใจพื้นที่ศึกษาและกระบวนการทำให้ทุนทางวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า กรณีเทศกาลท่องเที่ยวประจำปีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ทศวรรษที่ 2560-ปัจจุบัน จึงต้องทำความเข้าใจในชุดความรู้ ดังต่อไปนี้

1. ทุ่งกุลาร้องไห้: พื้นที่กรณีศึกษา

ทุ่งกุลาร้องไห้บนพื้นที่ 2,107,690 ไร่ มีการอธิบายผ่านการตีความจากหลักฐานโบราณคดีที่ปรากฏข้อความในงานศึกษาของสุจิตต์ วงษ์เทศ (2546) นำเสนอบริบทพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ในมิติของความรู้ด้านโบราณคดีที่ยังคงปรากฏให้เห็นโดยเฉพาะ กู๋ คุน้ำคันดิน รูปเคารพ แหล่งเกลือ และเหล็กใต้ดิน ทั้งนี้ยังพบว่าการขุดค้นแหล่งโบราณคดีที่กำหนดอายุได้ประมาณ 2,600-1,800 ปีมาแล้ว เช่น บริเวณชุมชนบ้านเมืองบัว นอกจากนี้ ในหนังสือเรื่อง บันทึกการเดินทางในลาว ภาค 2 พ.ศ. 2440 บรรยายให้เห็นสภาพภูมิศาสตร์ ระบบเศรษฐกิจ-สังคม และทรัพยากรในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้เอาไว้ที่น่าสนใจ เช่น

“..เข้าเขตสุวรรณภูมิ พื้นที่คงถูกน้ำท่วมมีพื้ไม้เป็นป่าดิบแล้วพวกเราพากันข้ามห้วยพบพลาซึ่งน้ำนี้ไหลลงมาจากเมืองดาว พอถึงเวลาน้ำนองขึ้นสามารถใช้เรือเดินตามลำห้วยนี้ได้ พอเลยจากพลาไปก็จะเจอทุ่งโล่งเรียกว่า “ทุ่งหลวง” มีพวกหญ้าต้นสูง ๆ เต็มไปหมดมุ่งหน้าไปทางทิศเหนือตามทางเกวียนที่ขรุขระ ทุ่งเหล่านี้ไม่มีการเพาะปลูกเลยเพราะน้ำท่วมในฤดูฝน พวกเรานึกว่าคลองระบายน้ำ..”

(แอมอนิเย, 2541)

หนังสือเรื่อง “ประวัติศาสตร์ไทย ลาว อีสาน” ได้กล่าวถึงการเริ่มพัฒนาพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2498-2499 โดยกรมชลประทาน ภายใต้งบประมาณ 1,300,000 บาท การปรับปรุงและพัฒนาที่ดินของกรมพัฒนาที่ดินในปี พ.ศ. 2514-2519 ต่อมาในปี พ.ศ. 2520-2524 รัฐบาลได้เริ่มโครงการปฏิรูปที่ดินตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 เพื่อจัดสรรที่ดินทำกินให้แก่ราษฎรในท้องที่อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสุรินทร์ และอำเภออื่น ๆ ในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ตามลำดับ (นิวัฒน์ พ.ศรีสุวรรณ์, 2529) นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาอาณาเขตของพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้จึงมีความชัดเจนขึ้น โดยครอบคลุมปลายเขตแดนของจังหวัดต่าง ๆ รวม 5 จังหวัด ได้แก่ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด สุรินทร์ ยโสธร และศรีสะเกษ ซึ่งได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและที่สำคัญทำให้ทุ่งกุลาร้องไห้กลายเป็น “ทุ่งทองของข้าวหอมมะลิ” นั้นในงานศึกษาเรื่อง โครงการนำพระราชหฤทัยจากในหลวง “ความเขียวของอีสานเขียว” อธิบายไว้ว่า ในรัฐบาลของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ มอบหมายพลเอกเชษฐา ติณสูลานนท์ ติณสูลานนท์ มอบหมายพลเอกเชษฐา ติณสูลานนท์ ติณสูลานนท์ ทำการขับเคลื่อนโครงการอีสานเขียวในปี พ.ศ. 2530 ทำให้เกิดการพัฒนาในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ เช่น การขุดเจาะน้ำบาดาล โครงการชลประทาน

ขนาดกลางและขนาดเล็ก การปลูกไม้ยูคาลิปตัสบนพื้นที่สาธารณะ ส่งเสริมการการเลี้ยงปศุสัตว์ในครัวเรือน เพื่อเป็นแรงงานและอาหาร ปรับปรุงดินที่ไม่สามารถเพาะปลูกได้กลายมาเป็นที่ดินที่ทำประโยชน์ได้อย่างเป็นล่ำเป็นสัน ดังคำกล่าวของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ที่ว่า

“บัดนี้ทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นทุ่งที่อุดมสมบูรณ์แล้วประชาชนไม่ทุกข์ยากจนต้องร้องไห้อีกต่อไปน่าจะเปลี่ยนชื่อทุ่งกุลาร้องไห้เป็นชื่อที่เป็นมงคลในทางสุขสันต์เบิกบานแทนการร้องไห้ซึ่งเป็นเรื่องโศกเศร้า”

(สมาคมนักธุรกิจสัมพันธ์แห่งประเทศไทย, 2531)

2. กระบวนการทำให้ทุนทางวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า

ทุนทางวัฒนธรรม คือ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ แบ่งตามรูปธรรมและนามธรรม ออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ที่จับต้องได้ (tangible) และที่จับต้องไม่ได้ (intangible) ซึ่งกระทรวงวัฒนธรรมได้กำหนดไว้ 6 สาขาได้แก่ 1) ภาษาและวรรณกรรมพื้นบ้าน 2) ศิลปะการแสดง 3) แนวทางปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล 4) งานช่างฝีมือดั้งเดิม 5) ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล และ 6) กีฬาภูมิปัญญาไทย นอกจากมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมข้างต้นแล้ว ประเทศไทยยังมีมรดกในรูปแบบโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และงานศิลปกรรมต่าง ๆ ที่บรรพบุรุษได้สรรค์สร้างสั่งสมไว้สืบทอดให้แก่อนุชนคนรุ่นหลัง ดังนั้น ทุนทางวัฒนธรรมทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มสูงขึ้น เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นต้นน้ำของห่วงโซ่มูลค่า (value chain) ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ โดยเราสามารถนำเรื่องราว (story) และเนื้อหา (content) ของทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างความโดดเด่นให้กับผลิตภัณฑ์ หรือใช้ทุนทางวัฒนธรรมสร้างความแตกต่างหรือจุดขายให้กับสินค้าเกิดเป็นสินค้าวัฒนธรรมและทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มขึ้นแก่สินค้าและบริการ (กัลยาณมิตร นรรัตน์พุทธิ, 2568)

ดังนั้น กระบวนการทำให้ทุนทางวัฒนธรรมการกลายเป็นสินค้า (cultural process of commoditization) ในบทความนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดของ Appadurai (1986) ที่เสนอว่า การที่สิ่งหนึ่งกลายเป็นสินค้าได้ ไม่ได้เป็นเรื่องอุปสงค์อุปทานตามระบบตลาดเพียงเท่านั้น แต่ยังเกิดจากปัจจัยทางวัฒนธรรมบางอย่างที่แตกต่างกันในแต่ละสังคม ดังนั้น การศึกษาเส้นทางกระบวนการกลายเป็นสินค้าทำให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างสินค้าและความสัมพันธ์ทางสังคม ความเป็นผู้กระทำการของตัวแสดงทางสังคม อัตลักษณ์และความหมายที่ตัวแสดงทางสังคมยึดโยงกับสินค้า การทำความเข้าใจกระบวนการทางวัฒนธรรมนี้จึงจำเป็นต้องใช้แนวคิดเรื่องสินค้า (commodity) ความเป็นผู้กระทำการ (agency) และอัตลักษณ์ (identity) นอกจากนี้ การเกิดวิกฤตการณ์ทางอัตลักษณ์ (identity crisis) ยังเป็นพื้นที่ที่ทำให้เกิดการโยนหาอดีตถึงความเป็นตัวตนของผู้คน ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคมที่ทำให้เกิดการตั้งคำถาม เพื่อการกระทำหรือสร้างอัตลักษณ์ขึ้นมาใหม่ โดยมองโลกของความเป็นจริงแบบย้อนยุคและต้องการที่จะถามหาหรือฟื้นฟูและปลุกชีวิตที่เคยมีอยู่ในความทรงจำให้ได้กลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง (พัฒนา กิตติอาษา และคณะ, 2546)

วิธีการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีวิธีการวิจัยโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ ในมิติของการวิจัยจากเอกสาร (documentary research) โครงการวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏ 4 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด, มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ และมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ซึ่งเป็นข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) และข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) พร้อมทั้งลงพื้นที่สัมภาษณ์แบบประวัติศาสตร์บอกเล่า (oral history) ร่วมกับมหาวิทยาลัยราชภัฏทั้ง 4 แห่ง ในฐานะทีมวิจัยประวัติศาสตร์

ท้องถิ่น วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลนำเสนอข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์ (analytical descriptive) ทั้งนี้ งานวิจัยได้ผ่านจริยธรรมวิจัยในมนุษย์ จากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ผลการวิจัย

ผลจากงานวิจัยในครั้งนี้นำมาวิเคราะห์สังเคราะห์เนื้อหาและนำเสนอผ่านประเด็นหลักที่สำคัญดังนี้

1. ท่วงกลาร้องไห้มีความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์อย่างไร

ความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ท่วงกลาร้องไห้ สามารถแสดงให้เห็นผ่านวิธีการทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เรียกว่า “มิติเวลา” (time dimension) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 กลุ่มคนในวัฒนธรรมลาวเข้าทุ่ง (บ้านทุ่ง/เมืองทุ่ง ปี พ.ศ. 2256-2440)

กลุ่มคนในวัฒนธรรมลาวนำโดยจารแก้ว นำไพร่พลในเขตลาวใต้ (ปัจจุบัน) จำนวน 3,000 คนอพยพเข้ามาตั้งบ้านทุ่งต่อมาในฐานะเป็นเมืองทุ่งและเมืองสุวรรณภูมิตามลำดับ (เดิม วิพากย์พจนกิจ, 2557) ต่อมาเกิดการเคลื่อนย้ายผู้คนข้ามชุมชนข้ามพื้นที่ เพื่อตั้งชุมชนขึ้นใหม่พร้อมทั้งได้รับการยกฐานะให้เป็นเมืองต่าง ๆ ปกครองตนเอง ในอาณาบริเวณที่เรียก “ท่วงกลาร้องไห้” ในปัจจุบัน เช่น เมืองเกษตรวิสัย เมืองจตุรพักตรพิมาน เมืองพยัคฆภูมิพิสัย เป็นต้น ห้วงเวลาเดียวกันนี้เองนอกจากกลุ่มคนลาวแล้ว ยังมีการอพยพเคลื่อนย้ายกลุ่มคนอื่น ๆ เข้ามาในพื้นที่แห่งนี้ ได้แก่ กลุ่มคนเขมร กลุ่มกวย (ส่วย) กลุ่มญ้อ พวกกลา (คนในบังคับของอังกฤษ) ทำให้พื้นที่แห่งนี้กลายเป็นพื้นที่ของความเป็น “พหุวัฒนธรรม” ทั้งด้านเชื้อชาติ ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรม หายูหากินในระบบนิเวศวิทยาทางเศรษฐกิจ พื้นที่ในห้วงเวลานี้ถูกเรียกแยกส่วนออกเป็นทุ่ง เช่น ทุ่งราชสีไศล ทุ่งหลวง ทุ่งหมาหลง และอาจรวมไปถึงทุ่งสำริด

1.2 ท่วงกลาร้องไห้จากความทันสมัยกลายเป็นพื้นที่ชายขอบ (ปี พ.ศ. 2441-2500)

การเปลี่ยนแปลงการปกครองเข้าสู่ระบบเทศบาลในรัชกาลที่ 5 ทำให้เมืองต่าง ๆ ในท่วงกลาร้องไห้ถูกลดบทบาทลงกลายเป็นอำเภอ เช่น เมืองสุวรรณภูมิ เมืองเกษตรวิสัย และเมืองจตุรพักตรพิมาน ขึ้นกับจังหวัดร้อยเอ็ด เมืองพยัคฆภูมิพิสัยขึ้นกับจังหวัดมหาสารคาม ในห้วงเวลาดังกล่าวได้เกิดการสร้างเส้นทางรถไฟมาถึงโคราชในปี พ.ศ. 2443 และถูกสร้างต่อเนื่องขนาดด้านทิศใต้ของท่วงกลาร้องไห้ ผ่านบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ ในปี พ.ศ. 2468, 2469, 2471 ตามลำดับ เศรษฐกิจ-สังคมในท่วงกลาร้องไห้เริ่มค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนเข้าสู่ระบบเงินตรา ค่าขาย แรงงานรับจ้างใกล้กับสถานีรถไฟ ปลายรัชกาลที่ 5 ได้กำหนดเขตแดนให้อำเภอชายขอบของจังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด สุรินทร์ ศรีสะเกษ และยโสธร เป็นพื้นที่ที่เรียกว่า “ท่วงกลาร้องไห้”

1.3 ท่วงกลาร้องไห้กับโครงข่ายเส้นทางคมนาคมและโครงการพัฒนาของรัฐ (ปี พ.ศ. 2501-2530)

การสร้างถนนมิตรภาพและโครงข่ายเส้นทางคมนาคมเชื่อมโยงถนนมิตรภาพนับตั้งแต่การมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 (2504) เช่น การเกิดถนนแจ้งสนิทขนาดด้านทิศเหนือของท่วงกลาร้องไห้ (เชื่อมถนนมิตรภาพที่อำเภอบ้านไผ่ ผ่านจังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด ยโสธร สิ้นสุดที่อุบลราชธานี) ขณะเดียวกันรัฐบาลเริ่มมีโครงการสำรวจพื้นที่ท่วงกลาร้องไห้ เพื่อนำโครงการต่าง ๆ ลงสู่ชุมชน เกิดเส้นทางเชื่อมต่ออำเภอ-จังหวัด ยกตัวอย่างเช่น ท่าตูม-ชุมพลบุรี สุวรรณภูมิ-ท่าตูม ร้อยเอ็ด-จตุรพักตรพิมาน ร้อยเอ็ด-พนมไพร ร้อยเอ็ด-เกษตรวิสัย ในปี พ.ศ. 2507-2510 (ประกาศคณะกรรมการควบคุมการขนส่ง เรือกำหนดเส้นทางสำหรับการขนส่งประจำทางด้วยรถยนต์โดยสารในชนบท (ร้อยเอ็ด), 2510) ขณะเดียวกันเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านเกิดขึ้นภายใต้นโยบาย “เงินผัน” ปี พ.ศ. 2518-2519 ทำให้เกิดการเดินทาง “เร่ขาย” ข้ามชุมชนข้ามพื้นที่ระหว่างหมู่บ้าน อำเภอและจังหวัด การเดินทางไปทำงานนอกภาคเกษตรที่กรุงเทพฯและภาคใต้ ทั้งนี้

การเปิดกรมพัฒนาที่ดิน จังหวัดร้อยเอ็ดของพลเอกเปรมฯ ในปี พ.ศ. 2528 ทำให้พื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ถูกถ่ายทอดออกสู่สาธารณะผ่านสถานีโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ทำให้ผู้คนในภูมิภาคอื่น ๆ เริ่มรู้จักทุ่งกุลาร้องไห้ อย่างกว้างขวางออกไป ทั้งนี้ รายละเอียดบริบทของทุ่งกุลาร้องไห้หลังทศวรรษที่ 2530 จะนำเสนอในประเด็น ความเชื่อ “ผีประจำถิ่น” บริบทและความสำคัญที่เชื่อมโยงกับทุนทางวัฒนธรรมของผู้คนในทุ่งกุลาร้องไห้ ข้างหน้าต่อไป

2. ทำไมจึงเรียกชื่อว่า “ทุ่งกุลาร้องไห้”

คำเรียก “ทุ่งกุลาร้องไห้” ยังไม่มีหลักฐานที่แน่ชัดว่ามีการใช้คำนี้ครั้งแรกเมื่อใด ทว่าในบทความนี้ ใช้หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์เพื่ออธิบายการเกิดขึ้นของคำเรียก “ทุ่งกุลาร้องไห้” โดยมีการกล่าวถึง ทุ่งกุลาร้องไห้ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 (ปี พ.ศ. 2453-2468) เมื่อครั้งที่ พระยาสุนทรพิพิธ (เชย สุนทรพิพิธ) เดินทางไปรับราชการที่เมืองอุบลราชธานีและได้ออกสำรวจพื้นที่ ในความรับผิดชอบ ขณะเดียวกันได้เดินทางเข้าสู่อาณาบริเวณที่เรียกว่า “ทุ่งกุลาร้องไห้” และได้อธิบายว่า

“..อำเภอสวรรคภูมิมีทุ่งกว้างใหญ่ลงไปจรดเขตจังหวัดสุรินทร์ ในท้องที่อำเภอท่าตูม รัตนบุรี และอำเภอราชไศล จังหวัดศรีสะเกษ ลุ่มแม่น้ำมูลทางทิศใต้ และอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดอุบลราชธานี ลุ่มแม่น้ำชีทางทิศตะวันออก เป็นเนื้อที่หลายหมื่นไร่ชาวเมืองเรียกชื่อว่า ทุ่งกุลาร้องไห้...”

(พระยาสุนทรพิพิธ (เชย สุนทรพิพิธ), 2515)

ทั้งนี้ ห้วงเวลาก่อนที่พระยาสุนทรพิพิธออกเดินทางสำรวจพื้นที่ในความรับผิดชอบดังกล่าว แสดงให้เห็นคำเรียกทุ่งกุลาร้องไห้มีมาก่อนหน้าแล้ว โดยคำเรียกนี้คงมีมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เพราะช่วงเวลาที่เดินทางไปสำรวจเขตแดนอยู่ในช่วงเดือนพฤศจิกายน ปี พ.ศ. 2453 ซึ่งอยู่ในห้วงที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพิ่งเสด็จสวรรคตในเดือนตุลาคม อย่างไรก็ตาม ไรต์หลักฐานสำคัญที่ข้อสันนิษฐานข้างต้นคือคำกล่าวที่ว่า

“..ในทุ่งกุลาร้องไห้เมื่อ 100 ปีก่อนก็ไม่มีป่าไม้แล้ว คงเป็นอย่างนี้มานานแล้ว คนในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็เรียกทุ่งกุลาร้องไห้กันแล้ว”

(สุวิทย์ อธิศาตร์, 2546)

ส่วนคำว่า “กุลา” หมายถึงคนกลุ่มใดและทำไมจึงต้องร้องไห้นั้น มีงานศึกษาที่อธิบายต่างกันไป ยังไม่สามารถสรุปได้อย่างแน่ชัด โดยพระยาสุนทรพิพิธอธิบายไว้ว่า พวกกุลาคือพวกต้องสู้หรือไทยใหญ่ ที่ชาวอีสานเรียกว่า “กุลา” ปัจจุบันเชื่อกันว่าเป็นกลุ่มชนหนึ่งอาศัยอยู่ในประเทศเมียนมา (พม่า) ชาวไทยใหญ่ เรียกชนกลุ่มนี้ว่าต้องสู้-ต้องชู และบางกลุ่มอาศัยอยู่ในพม่าตอนใต้แถบเมืองมะละแหม่ง (Koizumi, 1990, p. 132) พวกกุลาเดินทางไปทำการค้าและตั้งหลักแหล่งกระจายทั้งในภาคเหนือ ภาคอีสาน รวมถึงภาคกลาง ของประเทศไทยในปัจจุบัน พวกกุลาเดินทางจากเมืองมะละแหม่งในพม่าตอนใต้มายังภาคอีสานและอาจเลยเข้าไป ในลาวและกัมพูชาด้วย “กุลา” บางกลุ่มแต่งงานกับคนท้องถิ่นและตั้งหลักแหล่งในภาคอีสานหลายพื้นที่ เช่น ในจังหวัดร้อยเอ็ด ยโสธร และอำเภอเชียงในจังหวัดอุบลราชธานี

คำว่า “กุลาร้องไห้” มีหลายสำนวน ทว่ามีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กัน เช่น

“พวกกุลาเดินทางทุ่งนี้ที่โล่งแจ้งถูกแดดเผาเวลากลางวัน ภูน้ำค้างพรมเวลากลางคืน เดินไปหลายวันแล้วไม่พ้นทุ่ง เกิดทุกข์เวทนามากขึ้น ๆ จนถึงกับร้องไห้”

(พระยาสุนทรพิพิธ (เชย สุนทรพิพิธ), 2515)

บางสำนวนมีรายละเอียดเพิ่มขึ้น เช่น

“..ซื้อครั้งและสิ่งของอื่น ๆ จากคนท้องถิ่นในขณะที่เดินทางผ่านทุ่งกว้าง ต้องเผชิญกับความยากลำบาก ทั้งร้อน ทั้งเหนียว ทำให้ชาวกลาทั้งสิ่งของและครั้งที่ซื้อทั้งหมด เมื่อพวกเขาเดินทางผ่านทุ่งเข้าสู่หมู่บ้าน ชาวบ้านมามุงดูจะขอซื้อสินค้า แต่พวกเขาไม่มีสินค้าจะขายให้ชาวบ้าน พวกเขาเสียใจและเสียขายสินค้าที่เททิ้งกลางทุ่งจึงพากันร้องไห้”

(สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2546)

3. ความเชื่อ “ผีประจำถิ่น” บริบทและความสำคัญที่เชื่อมโยงกับทุนทางวัฒนธรรม

ทุ่งกุลาร้องไห้ในห้วงปี พ.ศ. 2256-2440 นั้น มีลักษณะแยกส่วนออกเป็นทุ่งต่างๆ เช่น ทุ่งราศีไศล (ด้านทิศตะวันออกของทุ่งกุลาร้องไห้) ทุ่งหลวง ทุ่งศรีภูมิ (ครอบคลุมด้านทิศใต้ตอนกลางและทิศเหนือของทุ่งกุลาร้องไห้) ทุ่งหมาหลง ทุ่งปะหลาน (ด้านทิศตะวันตกของทุ่งกุลาร้องไห้) (แอมอนิเย, 2541) หากมีการวิเคราะห์เพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่และผู้คนที่สัมพันธ์กับทุนทางวัฒนธรรม พบว่าก่อนทศวรรษที่ 2500 ผู้คนที่อาศัยอยู่ในทุ่งกุลาร้องไห้มีลักษณะเกาะเกี่ยวและมีความเป็นท้องถิ่นเดียวกันอย่างเข้มข้น โดยการใช้นิเวศวิทยาทางเศรษฐกิจร่วมกัน เช่น ป่าไม้ สายน้ำ ที่ดิน ภายใต้การใช้ระบบความเชื่อผีประจำถิ่นในการควบคุมและรักษาโครงสร้างทางสังคมไว้อย่างเหนียวแน่น

ดังนั้นจึงพบว่า บริบททุ่งกุลาร้องไห้ด้านทิศตะวันออกของทุ่งกลา (อำเภอราษีไศล อำเภอดุสิตลาด จังหวัดศรีสะเกษ) พบบริเวณแหล่งทำเกลือ (ก่อนการสร้างเขื่อนราษีไศล) ป่าดงภูดิน ป่าทาม และลำน้ำมูล อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของความเชื่อ “เจ้าพ่อดงภูดิน” ทิศเหนือ (อำเภอสุวรรณภูมิ อำเภอนองฮี อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด) พบแหล่งทำเกลือขนาดใหญ่ที่เรียกว่า “บ่อพันขัน” ชุมชนท้องถิ่นที่อยู่อาศัยและเข้าไปทำเกลือเชื่อว่า “เจ้าปู่ผาน” กำกับดูแลการทำเกลือในบริเวณดังกล่าว ด้านทิศใต้ (อำเภอท่าตูม อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์) ที่มีลำพลับพลา ลำน้ำมูล ซึ่งอุดมไปด้วยทรัพยากรปลา ป่าทาม รวมทั้งด้านทิศตะวันตก (อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม) มีเตาถลุงเหล็ก ลำน้ำเตา ชาวบ้านเชื่อว่าอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของความเชื่อ “เจ้าพ่อศรีนครเตา”(นราวิทย์ ดาวเรือง, 2567)

ภาพ 1

ความเชื่อผีประจำถิ่นในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

หมายเหตุ. โดย นราวิทย์ ดาวเรือง, ออกแบบเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2568

ทุ่งกุลาร้องไห้ถูกรัฐบาลระบุว่าเป็นพื้นที่ที่มีปัญหาและเริ่มสำรวจเพื่อพัฒนาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2498-2499 โดยกรมชลประทาน ต่อมาในปี พ.ศ. 2514-2520 กรมพัฒนาที่ดินได้จัดตั้งศูนย์พัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ มีคณะกรรมการบริหารโครงการพัฒนาและทำแผนแม่บทพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้เสนอต่อคณะรัฐมนตรี ซึ่งได้รับอนุมัติแผนแม่บทในปี พ.ศ. 2522 และเริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2524 ระหว่างปี พ.ศ. 2524-2542 มีองค์กรทั้งรัฐและเอกชนร่วมกันทำงานจำนวนมากใน “โครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้” ซึ่งเป็นความร่วมมือ

ของรัฐบาลไทยที่มีพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีกับรัฐบาลออสเตรเลีย ช่วงเวลาดังกล่าว มีโครงการพัฒนาชนบทคู่ขนานกันกับโครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ของรัฐบาล ทำให้พื้นที่ที่ได้รับการกล่าวขานถึงความแห้งแล้งและพื้นดินที่มีความเค็มนั้น ได้เจียรไน “ข้าวเจ้าหอมมะลิ 105” ให้เป็นสินค้าคุณภาพและเป็นสินค้าส่งออกอันลือชื่อของประเทศไทยมาจนถึงปัจจุบัน (วีระศักดิ์ จันทรสงแสง, 2555)

เห็นได้ว่าห้วงเวลาตั้งแต่การสำรวจพื้นที่รวมทั้งดำเนินโครงการพัฒนาของรัฐทำให้ทุ่งกุลาร้องไห้กลายเป็นที่รู้จักของคนทั้งประเทศในฐานะที่แหล่งผลิตข้าวหอมมะลิที่มีคุณภาพที่สุดของประเทศไทย หากไล่เรียงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงหลังทศวรรษที่ 2530 จะพบว่ามิกิจกรรมโครงการต่าง ๆ มากมาย เช่น โครงการอีสานเขียว โครงการพัฒนาระบบชลประทาน โครงการปฏิรูปและจัดสรรที่ดิน โครงการสร้างงานในชนบท (เงินผัน) ดังนั้น ควรกล่าวไว้อย่างยิ่งว่าการดำเนินงานตามแผนพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ในช่วงปี พ.ศ. 2530-2534 ที่ถูกกำหนดขึ้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 ที่เน้นนโยบายการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตต่อหน่วยพื้นที่ให้ได้มากที่สุดและได้ดำเนินการตลอดมาจนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ที่มุ่งเน้นให้ทุ่งกุลาร้องไห้เป็นพื้นที่ “เขตเศรษฐกิจใหม่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง” (ประสพสุข ฤทธิเดช, 2550) พร้อมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวนาหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ โดยเฉพาะ “ข้าวหอมมะลิ”

เข้าสู่ทศวรรษที่ 2540 การพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ปรับเปลี่ยนจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานหันมาพัฒนาคุณภาพของ “คน” โดยระบุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (ปี พ.ศ. 2540-2544) เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ-สังคมและสิ่งแวดล้อม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545) รัฐบาลได้จัดวางโครงสร้างของการพัฒนา “ศักยภาพของคน” ให้เป็นผู้มีสติปัญญาและความสามารถในการแก้ไขปัญหาผ่านการเรียนรู้และการทำงานวิจัยที่สามารถพัฒนาท้องถิ่นของตนเองให้เข้มแข็งและก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ทางด้านเศรษฐกิจ-สังคมในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้น รัฐบาลได้มอบนโยบายและให้สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)⁹ สนับสนุนการดำเนินงานด้านการวิจัยเพื่อสร้างนักวิจัยและระบบวิชาการให้แก่กักวิชาการในสถาบันการศึกษาและนักพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชน (อพข.) หรือที่เรียกว่า NGOs ในบริบทของการปรับเปลี่ยนวิธีการทำงาน โดยหันมาให้ความสำคัญกับรัฐเพื่อรับมือกับสถานะที่เรียกว่า “โลกาภิวัตน์” ในทศวรรษที่ 2540 (อัจฉรา รักยุติธรรม, 2557) กอปรกับนโยบายด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในทศวรรษที่ 2540 ที่ได้นิยามคำว่า “Amazing Thailand” ซึ่งเกี่ยวข้องกับการพัฒนาทางกายภาพและภาพลักษณ์ของสังคมไทย ทำให้เกิดปรากฏการณ์การท่องเที่ยวในระดับประเทศ ภูมิภาคและระดับชุมชนท้องถิ่นผุดขึ้นมาจำนวนมาก (นราวิทย์ ดาวเรือง, 2564)

จึงกล่าวสรุปได้ว่าการเชื่อมผสานกันระหว่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 กับนโยบายด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในปี พ.ศ. 2540 เป็นแรงผลักดันให้ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้ได้แสดงศักยภาพของตนเองผ่านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยการนำเสนอ “ของดีและวัฒนธรรมเด่น” อย่างข้าวหอมมะลิและโบราณสถาน เช่น กู่กาสิงห์ กู่พระโกนา กู่เมืองบัว ความเชื่อผีประจำถิ่นรวมทั้งงานเฉลิมฉลองที่กลายเป็นประเพณีประเพณีประเพณีเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมารอยต่อของการส่งเสริมของดีและวัฒนธรรมเด่นเกิดขึ้นอีกครั้งหลังทศวรรษที่ 2560 รัฐบาลสนับสนุนนโยบาย “ซอฟต์แวร์” โดยให้กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (อว.) เป็นส่วนหนึ่งในการสนับสนุนนโยบาย นโยบายของรัฐบาลและการสนับสนุนนโยบาย

⁹ สกว. เป็นองค์กรขนาดเล็กของรัฐบาลตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2535 อยู่ภายใต้กำกับของสำนักนายกรัฐมนตรีได้มีได้ใช้ระบบราชการในการดำเนินงาน ในราชกิจจานุเบกษา, พระราชบัญญัติกองทุนสนับสนุนการวิจัย พ.ศ. 2535 เล่มที่ 109 ตอนที่ 33ก วันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2535

ของกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (อว.) ข้างต้น จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่เกิดกระบวนการทำให้ทุนทางวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ดังรายละเอียดที่จะนำเสนอในประเด็นถัดไป

4. ทุนทางวัฒนธรรมและเทศกาลท่องเที่ยวประจำปีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ทศวรรษที่ 2560-ปัจจุบัน

จากประเด็นความเชื่อ “ผีประจำถิ่น” บริบทและความสำคัญที่เชื่อมโยงกับทุนทางวัฒนธรรมของผู้คนในทุ่งกุลาร้องไห้ที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น เป็นจุดเริ่มต้นการดำเนินโครงการวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏ 4 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด และมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ โดยมหาวิทยาลัยราชภัฏทั้ง 4 แห่ง เป็นสถาบันระดับอุดมศึกษาที่ตั้งอยู่ในอาณาบริเวณพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ โครงการวิจัยที่มหาวิทยาลัยราชภัฏทั้ง 4 แห่ง ได้รับทุนและงบประมาณสนับสนุนจาก “หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.)” รายละเอียดตามตาราง 1

ตาราง 1

โครงการวิจัยและทุนทางวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยราชภัฏทั้ง 4 แห่ง

ชื่อโครงการ	สถาบันการศึกษา	ทุนทางวัฒนธรรม/ เทศกาล	สินค้าทาง วัฒนธรรม
การฟื้นฟูและสืบสานประเพณีไหว้ เจ้าพ่อศรีนครเตาในเขตพื้นที่วัฒนธรรม ชุมชนชายขอบทุ่งกุลาร้องไห้ด้านทิศ ตะวันตก สู่การปลูกจิตสำนึกและสร้าง เศรษฐกิจฐานรากผ่านตลาดวัฒนธรรม ชุมชน กรณีศึกษา บ้านเมืองเตา อำเภอก พยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม	มหาวิทยาลัยราชภัฏ มหาสารคาม	- ความเชื่อเจ้าพ่อ ศรีนครเตา - เฉลิมฉลองศาลเจ้าพ่อ - แห่ดาบแสนต่อ	- ปิ่นปักผมรูปเต่า - ข้าวเข็บ - มีด/ดาบแสนต่อ
การจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่ ยกระดับเศรษฐกิจชุมชนและฟื้นฟู วิถีวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้จังหวัด สุรินทร์	มหาวิทยาลัย ราชภัฏสุรินทร์	หลวงอุดม/ย่าสมศรี - บุญกุ่มข้าวใหญ่ - ไหว้ปู่อุดม/ย่าสมศรี - แชนโนนาตา	- ข้าวหอมมะลิ - ผ้าไหม
การยกระดับคุณค่าและมูลค่าวัฒนธรรม ข้าวลุ่มน้ำมูล พื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ อำเภอราชไศล จังหวัดศรีสะเกษ	มหาวิทยาลัย ราชภัฏศรีสะเกษ	ความเชื่อเจ้าพ่อดงภูดิน - เทศกาลแข่งเรือหา ปลาพื้นบ้าน - ตลาดแลกเปลี่ยนมูล - ไหว้ศาลเจ้าดงภูดิน	- ลายผ้าพื้นเมือง, - กำไลรวงข้าว - เครื่องราง/ เครื่องประดับ สะโนจิว
การฟื้นฟูและสืบสานประเพณีการไหว้ บ่อพันขันเพื่อปลูกจิตสำนึกเยาวชนและ สร้างเศรษฐกิจฐานรากผ่านตลาด วัฒนธรรม ข้าว-ปลา-เกลือ	มหาวิทยาลัย ราชภัฏร้อยเอ็ด	ความเชื่อเจ้าปู่ผ่าน - แข่งเรือ - เทศกาลไหว้เจ้าปู่ผ่าน	- เกลือ - ปลาร้า - ปลาส้ม - ข้าวหอมมะลิ - เสื้อ กก

หมายเหตุ: โดย นราวิทย์ ดาวเรือง, ออกแบบเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2568

จากตาราง 1 พบว่าทุนทางวัฒนธรรมที่มหาวิทยาลัยราชภัฏทั้ง 4 แห่ง ที่ดำเนินโครงการวิจัยในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ คัดสรรมาสร้างคุณค่าและมูลค่าในมิติของการจัดงานเทศกาลและสินค้าทางวัฒนธรรมนั้น เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์การก่อตั้งชุมชนที่เชื่อมโยงกับการเกิดขึ้นของทุนทางวัฒนธรรม ดังนั้น เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นทุนทางวัฒนธรรมกับกระบวนการกลายเป็นสินค้าและเทศกาลท่องเที่ยวประจำปีในพื้นที่ ทุ่งกุลาร้องไห้ ทศวรรษที่ 2560-ปัจจุบัน เกิดขึ้นจากประเด็นหลักดังนี้

4.1 ความเชื่อผีประจำถิ่น: รากของทุนทางวัฒนธรรมของผู้คนในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ความเชื่อผีประจำถิ่นในสังคมชาวนาภาคอีสานคือรากของทุนทางวัฒนธรรม เมื่อเกิดการอพยพ เคลื่อนย้ายและก่อตั้งชุมชนหมู่บ้านขึ้นมาแล้ว มักมีการสร้างศาลบูชาผีบรรพบุรุษ/ผีปู่ตาขึ้นบริเวณป่าท้ายหมู่บ้าน เพื่อทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองและรักษาโครงสร้างทางสังคมของผู้คนในชุมชน ขณะเดียวกันยังเป็นที่พึ่งทางใจของคนในชุมชนได้อีกทาง (ยุกิโอะ ฮายาชิ, 2541) โดยเฉพาะประเพณีพิธีกรรม “ขึ้นให้ปลงให้เลี้ยง” หมายถึง ก่อน “ลง” ทำนาปลูกข้าว ทำเกลือ ลงหาปลา สังคมชาวนาภาคอีสานต้องบอกกล่าวเช่นสรวงบูชาต่อผีประจำถิ่น หรือผีบรรพบุรุษเพื่อให้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ ขณะเดียวกันหลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าว เกลือ หาปลา เสร็จแล้วก็ต้องทำพิธีกรรมเลี้ยงที่เรียกว่า “ปลง” (ปลง) เพื่อให้ผลผลิตได้ราคาตอบแทนที่สูงขึ้น เช่น ประเพณี ไหว้ศาลเจ้าพ่อปู่ผ่าน (มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด) ก่อนลงทำและหลังทำเกลือ ประเพณีไหว้และเฉลิมฉลอง ศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา (มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม) ก่อนลงทำนาและหลังเก็บเกี่ยวผลผลิต ประเพณี ไหว้เจ้าพ่อคงภูดินและการแข่งเรือหาปลา (มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ) ก่อนและหลังลงทำนา ประเพณี บุญกุมข้าวใหญ่และไหว้หลวงอุดม/ย่าสมศรี (มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์) เป็นต้น ความเชื่อดังกล่าวสัมพันธ์กับ โครงสร้างของสังคมไทยที่เป็นสังคมโดดเด่นในเรื่องของการทำเกษตรกรรมหรือการเพาะปลูกซึ่งเป็นพื้นฐาน ในการดำรงชีวิตของผู้คน ผลผลิตจะออกมาดีหรือไม่ดีย่อมขึ้นอยู่กับสภาพลมฟ้าอากาศทางธรรมชาติ ส่งผลให้ ความเชื่อที่เกิดขึ้นมีพื้นฐานมาจากความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ พิธีกรรมที่ผู้คนสร้างขึ้นส่วนใหญ่ จึงล้วนเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ และการดำรงอยู่ภายในสังคมอย่างเป็นปกติสุขนั่นเอง (ปราณี วงษ์เทศ, 2527)

5. กระบวนการทำให้ทุนทางวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าและเทศกาลท่องเที่ยวประจำปี พื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ทศวรรษที่ 2560-ปัจจุบัน

“การท่องเที่ยวของไทยนับว่าพึ่งพิงการขาย “วิถีไทย” อย่างยิ่ง “วิถีไทย” ที่ว่าก็คือ วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีไทยของเรานั่นเอง.”

(มิ่งสรรพ ขาวสะอาด, 2554)

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าประเพณีพิธีกรรมเป็น “เครื่องมือ” สำคัญในการจัดการท่องเที่ยว ผ่านเทศกาลงานบุญประเพณีต่าง ๆ ของแต่ละชุมชนแต่ละภูมิภาค ขณะเดียวการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยสำคัญ ที่ทำให้เกิดพลวัตในการนำเสนอประเพณีพิธีกรรม กระแสความนิยมในการท่องเที่ยวมิได้เกิดขึ้นมาอย่างลอย ๆ ทว่ามีการรณรงค์ให้เกิดแคมเปญที่เรียกว่า “ท่องเที่ยววิถีไทย” ในปี พ.ศ. 2558 เพื่อเชิญชวนให้ชาวต่างชาติ เข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทย ดังนั้นจึงเกิดการจัดการในระดับองค์กร โดยเฉพาะกระทรวงการท่องเที่ยวและ กีฬาการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ประกอบกับนโยบายและงบประมาณสนับสนุนของภาครัฐ ดังนั้น จึงกลายเป็นปัจจัยที่กำหนดรูปแบบเนื้อหาของการท่องเที่ยวตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา (ศิราพร ณ ถลาง, 2558) ขณะเดียวกันรอยต่อของการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ต่อเนื่องจากปี พ.ศ. 2558 เข้าสู่ทศวรรษที่ 2560 นั้น เป็นผลพวงมาจากการที่รัฐบาลสนับสนุนนโยบาย “ซอฟต์พาวเวอร์” โดยให้กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (อว.) เป็นส่วนหนึ่งในการผลักดันนโยบายผ่านนักวิชาการ นักวิจัยในสถาบันระดับอุดมศึกษา ทำงานวิจัย โดยมอบหมายให้ “หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.)” สนับสนุน

งบประมาณทำวิจัยและกำกับติดตามผลที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้น กระบวนการทำให้ทุนทางวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าและเทศกาลท่องเที่ยวประจำปีพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ทศวรรษที่ 2560-ปัจจุบัน จึงมีที่มาจากประเด็นหลักสำคัญดังต่อไปนี้

1. หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.) กับการดำเนินโครงการวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏทั้ง 4 แห่งในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ประกอบไปด้วย มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ และมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ โดยมีจุดมุ่งหมายในการพัฒนาต่อยอดการนำทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับความเชื่อประเพณี พิธีกรรมของผีประจำถิ่น มาสร้างมูลค่าที่เป็นตัวเงินให้ชุมชนเกิดรายได้ทางเศรษฐกิจผ่านการจัดตลาด/เทศกาลทางวัฒนธรรมที่ต้องมีการนำเอาสินค้า การแสดง การละเล่นพื้นบ้าน ออกมานำเสนอต่อสายตาสาธารณะชน และนักท่องเที่ยวที่เข้ามาร่วมชมงานเทศกาล/ตลาดวัฒนธรรม เช่น การจัดตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขัน และเทศกาลไหว้เจ้าปู่ผ่าน (มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด) มีการแสดงฟ้อนรำบวงสรวงเจ้าปู่ผ่าน ขณะเดียวกันก็มีการขายสินค้าทางวัฒนธรรม ได้แก่ เกลือ ปลาแร่ ข้าวหอมมะลิ เสื่อกก ให้กับนักท่องเที่ยวที่เข้าร่วมงาน เทศกาลเฉลิมฉลองศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา (มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม) มีการนำปิ่นปักผมรูปเต่าขายในงานและตุ๊กตาเป็นเครื่องบูชาเพื่อนำไปถวายเจ้าพ่อศรีนครเตา ซึ่งสัญลักษณ์ “เต่า” เกี่ยวข้องกับอาหารในพิธีกรรมเลี้ยงศาลเจ้าพ่อทำให้เห็นถึงความหมายของเนื้อหาที่ซ่อนทับอยู่กับสินค้าทางวัฒนธรรมดังกล่าว ส่วนเทศกาลการแข่งขันเรือปลา (มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ) นั้น เป็นการฟื้นฟูประเพณีเดิมในการเฉลิมฉลอง/เลี้ยงศาลบูชาเจ้าพ่อคงภูดิน หลังจากการสร้างเขื่อนราษีไศลในปี พ.ศ. 2532 ประเพณีแข่งเรือปลาก็เลิกราไป ส่วนสินค้าที่เรียกว่า “สะโน” นั้น คือเครื่องดนตรีที่ใช้เป่าขณะแข่งขันเรือปลา ปัจจุบันมีการปรับแต่งสะโนให้มีขนาดเล็กลง เพื่อเป็นสินค้าที่ระลึกขายในเทศกาลแข่งเรือยาวประจำปีของชาวอำเภอรามาศไศล

2. การนิยามให้ความหมายสินค้าทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับความเชื่อ “ผีประจำถิ่น” ที่นำมาสู่การผลิตคิดค้นสินค้าทางวัฒนธรรมในรูปแบบต่างๆและให้ความหมายกับสินค้านำมาสู่การสร้างมูลค่าให้เกิดขึ้น เช่น การทำสินค้า “ตุ๊กตาเต่า” และทำ “ปิ่นรูปเต่า” ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม เพื่อขายในงานเฉลิมฉลองศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาในทุก ๆ ปี ซึ่งความหมายและเรื่องเล่าของตุ๊กตาและปิ่นปักผมรูปเต่ามีความสัมพันธ์กับความเชื่อเจ้าพ่อศรีนครเตาในฐานะ “อาหาร” ชั้นเลิศที่เจ้าพ่อศรีนครเตาปรารถนาที่จะรับประทานในรอบปี ซึ่งหากได้รับประทานแล้วจะดลบันดาลให้ชาวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ ผู้คนในชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข ขณะเดียวกันเต่าคือความหมายของความยั่งยืนนานของชุมชนบ้านเมืองเตา ผู้ที่ถวายตุ๊กตาเจ้าพ่อศรีนครเตาก็จะมีอายุยาวนานเหมือนอายุของตนเอง (นัชชา อู่เงิน, ปัญญา เสนาเวียง และยุวดี อินสำราญ, 2567)

กรณีของ “สะโน” เครื่องดนตรีประจำท้องถิ่นของชาวอำเภอรามาศไศล พื้นที่ทำงานวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษนั้น เครื่องดนตรีดังกล่าวเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับ “กลุ่มชาติพันธุ์เยอ” ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาตั้งชุมชนแรก ๆ ในพื้นที่อำเภอรามาศไศล โดยการนำของ “พญากระตือล้า” ที่ปัจจุบันเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและเป็นความเชื่อประจำถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์เยอในอำเภอรามาศไศล ทั้งนี้ มีการยกระดับกิจกรรมบวงสรวงพญากระตือล้าให้เป็นกิจกรรมประจำอำเภอ มีการยกระดับเครื่องดนตรี “สะโน” ให้เป็นเครื่องดนตรีประจำถิ่นของอำเภอรามาศไศล รวมถึงเครื่องดนตรีประจำจังหวัด มีการสร้างวงดนตรีสะโนใจเยอการรำสะโนเป็นการสร้างกิจกรรมทางวัฒนธรรมประจำถิ่นที่ยกระดับกลุ่มชาติพันธุ์เยอให้โดดเด่นในพื้นที่อำเภอรามาศไศลและในจังหวัดศรีสะเกษ ประเด็นหลักที่สำคัญในการให้นิยามความหมายของสะโนคือเครื่องดนตรีที่สัมพันธ์กับพญากระตือล้า เมื่อมีการบวงสรวงศาลบูชาพญากระตือล้าจึงพบว่าการนำสะโน

มาส่งเสียงดนตรีพร้อมกับการฟ้อนรำของลูกหลานชาวเยอ (ประกาศิต อานุภาพแสนยากร, ประจวบ จันทรหมื่น และเอมอร แสนภูวา, 2567) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงกระบวนการทัศน์/อำนาจความรู้ (power/knowledge approach) ที่นำมาอธิบายชีวิตและสังคมของผู้คนที่สัมพันธ์กับความเชื่อของชาวเยอในอำเภอราชไศลที่เมื่อพญากะตะศิลาสิ้นชีวิตไปแล้วก็ยังได้รับการยกย่องเคารพนับถือให้เป็นผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติที่สามารถให้คุณและโทษต่อมนุษย์ได้ (นฤพนธ์ ตัววิเศษ, 2560)

“ข้าวหอมมะลิ” แรกเริ่มทดลองปลูกที่อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ต่อมาได้นำมาทดลองปลูกที่สถานีข้าวจังหวัดสุรินทร์ในปี พ.ศ. 2504 และขยายมาปลูกในจังหวัดร้อยเอ็ดบริเวณอำเภอสว่างแดนดิน อำเภอกุฉินารายณ์ ผลิตผลที่ได้รับเมื่อนำมาหุงพบว่า มีลักษณะเมล็ดยาวสวย มีกลิ่นหอมคล้ายดอกมะลิ นุ่ม และอร่อย จึงทำให้ได้รับความนิยมปลูกอย่างกว้างขวางในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ และเพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ข้าวหอมมะลิ จังหวัดร้อยเอ็ดจึงมีการจัดงานเทศกาลวันข้าวหอมมะลิโลกขึ้น (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2556) ความเกี่ยวเนื่องระหว่างข้าวหอมมะลิกับความเชื่อผีประจำถิ่นนั้นคือ ก่อนถึงฤดูกาลทำนาชาวนานำข้าวเปลือกข้าวหอมมะลิ 105 ไปถวายที่ศาลบูชาเจ้าพ่อศรีนครเตาแสดงให้เห็นถึงการบัตร์พลี และการบัตร์พลียังมีนัยยะของการขอให้การทำนาได้ผลผลิตดี อันจะนำไปสู่การเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว หลังพิธีกรรมสิ้นสุดลงชาวนานำข้าวที่ผ่านพิธีกรรมใส่ของพลาสติกไปบูชาไว้บนหิ้งพระรวมทั้งไว้บนยังฉางข้าวของตน (ไพจิตร วสันตเสนานนท์, 2567)

ดังนั้น กระบวนการกลายเป็นสินค้าของข้าวหอมมะลิ 105 ถูกนิยามให้มีความหมายเฉพาะเจาะจง และได้รับการจัดจำแนกสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indications: GI) โดยนิยามว่า ข้าวหอมมะลิ ทุ่งกุลาร้องไห้ (Tung Kula Rong-Hai Thai Hom Mali Rice: TKR หรือ “Khao Hom Mali Thung Kula Rong-Hai”) หมายถึง ข้าวเปลือก ข้าวกล้อง และข้าวขาว ที่แปรรูปมาจากข้าวเปลือกพันธุ์ข้าวหอมที่ไวต่อช่วงแสง คือ พันธุ์ขาวดอกมะลิ 105 และพันธุ์ กข 15 ซึ่งปลูกในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ในฤดูนาปีและมีกลิ่นหอมตามธรรมชาติ โดยมีขอบเขตในการผลิตข้าวหอมมะลิใน “ที่ราบทุ่งกุลาร้องไห้” ในพื้นที่ 5 จังหวัดเนื้อที่รวม 2,107,690 ไร่ แบ่งได้ดังนี้ 1) จังหวัดร้อยเอ็ด ประกอบด้วย ตำบลที่อยู่ในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ในอำเภอกุฉินารายณ์ อำเภอสว่างแดนดิน อำเภอปทุมรัตน์ อำเภอโพนทราย และกิ่งอำเภอหนองฮี พื้นที่จำนวน 986,807 ไร่ 2) จังหวัดสุรินทร์ ประกอบด้วยตำบลที่อยู่ในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ในอำเภอท่าตูมและอำเภอชุมพลบุรี พื้นที่จำนวน 575,993 ไร่ 3) จังหวัดศรีสะเกษ ประกอบด้วย ตำบลที่อยู่ในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ในอำเภอราชไศล และกิ่งอำเภอศีลาลาด พื้นที่จำนวน 287,000 ไร่ 4) จังหวัดมหาสารคาม ประกอบด้วย ตำบลที่อยู่ในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ในอำเภอยักษ์ภูมิพิสัย พื้นที่จำนวน 193,890 ไร่ และ 5) จังหวัดยโสธร ประกอบด้วย ตำบลที่อยู่ในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ อำเภอมหาชนะชัย และอำเภอค้อวัง พื้นที่จำนวน 64,000 ไร่ (กรมทรัพย์สินทางปัญญา, 2568)

ภาพ 2

สินค้าทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับความเชื่อผีประจำถิ่น

หมายเหตุ. ดัดแปลงจาก นัชชา อุ่เงิน, ปัญญา เสนาเวียง และยุวดี อินสำราญ (2567), นำเสนอโดย นราวิทย์ ดาวเรือง

3. การประดิษฐ์ประเพณีขึ้นใหม่ให้เป็นเทศกาลท่องเที่ยวประจำปี พ.ศ. 2568 ทีมมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม รับผิดชอบและได้ดำเนินการกันค้นหารากของทุนทางวัฒนธรรมภายในชุมชนบ้านเมืองเตาอำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ที่สัมพันธ์กับบริบทของพื้นที่และความเชื่อผีประจำถิ่น (เจ้าพ่อศรีนครเตา) พบว่าบริบทของชุมชนปรากฏให้เห็นเตาถลุงเหล็กขนาดใหญ่ในบริเวณโรงเรียนเมืองเตาพิทยาคม แสดงให้เห็นอดีตอันรุ่งเรืองของชุมชนแห่งนี้ที่มีการถลุงเหล็กใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน ขณะเดียวกันเตาถลุงเหล็กดังกล่าว เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อศรีนครเตาในฐานะที่เป็นบริเวณที่ขึ้นรูป “ดาบแสนตอ” อาวุธประจำกายเจ้าพ่อศรีนครเตาจากชุดข้อมูลข้างต้นจึงนำมาสู่การ “ประดิษฐ์ประเพณี” (invented tradition) ขึ้นใหม่ที่เรียกว่า “เทศกาลบวงสรวงดาบแสนตอเจ้าพ่อศรีนครเตา” ให้เป็นเทศกาลท่องเที่ยวประจำปีของชุมชนบ้านเมืองเตาซึ่งเป็นอีกหนึ่งประเพณีที่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นแบบแผนให้เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน โดยเฉพาะการเกิดกลไกการขับเคลื่อนการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น “ช่างตีมีดแบบโบราณ” ให้กับเยาวชนและผู้สนใจในชุมชนบ้านเมืองเตาและชุมชนใกล้เคียง ทั้งนี้ เป็นความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองเตา โรงเรียนเมืองเตาพิทยาคม และคณะกรรมการกองทุนศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา

ภาพ 3

เทศกาลบวงสรวงดาบแสนตอเจ้าพ่อศรีนครเตา

หมายเหตุ. ดัดแปลงจาก นัชชา อุ่เงิน, ปัญญา เสนาเวียง และยุวดี อินสำราญ (2567), นำเสนอโดย นราวิทย์ ดาวเรือง

อภิปรายผล

กระบวนการทำให้ทุนทางวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าและเทศกาลท่องเที่ยวประจำปี พื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ทศวรรษที่ 2560-ปัจจุบัน มีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับ “ความเชื่อผีประจำถิ่น” ของผู้คนและชุมชนในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งประกอบไปด้วยเจ้าพ่อคงภูดิน (ทุ่งราศีไศล) เจ้าปู่ผ่าน (ทุ่งหลวง ทุ่งศรีภูมิ) เจ้าพ่อศรีนครเตา (ทุ่งมหาหลง ทุ่งปู่ป่าหลาน) และความเชื่อเฉพาะถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น หลวงอุดม (เขมร) พญาเกตะศิลา (เยอ) ความเชื่อผีประจำถิ่นดังกล่าวยังทำให้เกิดประเพณีและพิธีกรรมสำคัญเกี่ยวเนื่องกับการดำเนินชีวิตของผู้คนในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา โดยเฉพาะการทำนา ทำเกลือ หาปลา ซึ่งก่อนดำเนินกิจกรรมดังกล่าวจะต้องมีการบัตร์พลีด้วยเครื่องเซ่นไหว้ต่าง ๆ เช่น ข้าวเปลือก อาหารคาว (ไก่ เต้า หัวหมู) อาหารหวาน การร่ายรำ และสัญลักษณ์ทางความเชื่ออื่น ๆ ซึ่งต่อมาประเพณี พิธีกรรมเครื่องเซ่นไหว้ต่าง ๆ ถูกปรับเปลี่ยนประยุกต์ใช้โดยอาศัยเทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสาร การบริหารธุรกิจ การวิจัยและการพัฒนาความรู้ด้านวัฒนธรรม

หากกล่าวถึงกระบวนการทำให้ทุนทางวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า (commodification) และ เทศกาลท่องเที่ยวประจำปีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ทศวรรษที่ 2560-ปัจจุบัน เกี่ยวข้องกับประเด็นหลักที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) เกิดจาก “หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.)” ในฐานะผู้สนับสนุนทุนวิจัยให้กับมหาวิทยาลัยราชภัฏทั้ง 4 แห่งในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ประกอบไปด้วย มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ และมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ โดยมีจุดมุ่งหมายในด้านการพัฒนานำทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรมของผีประจำถิ่นมาสร้างคุณค่าและมูลค่าที่เป็นตัวเงินให้ชุมชนเกิดรายได้ทางเศรษฐกิจ ผ่านการจัดเทศกาลตลาดและสินค้าทางวัฒนธรรม 2) การนิยามให้ความหมายสินค้าทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับความเชื่อ “ผีประจำถิ่น” เช่น สะโน สัญญาณเสี่ยงที่เกี่ยวกับความเชื่อผีคุ้มครองหรือผีบรรพบุรุษของกลุ่มชาติพันธุ์เยอที่เชื่อว่า พญาเกตะศิลา ส่วนตุงและปิ่นปักผมรูปเต้านั้นเกี่ยวข้องกับอาหารที่เรียกว่า “ลาบเต่า” ที่นำไปถวายศาลบูชาเจ้าพ่อศรีนครเตา เช่นเดียวกับข้าวหอมมะลิก็มีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อ เจ้าพ่อศรีนครเตาและหลวงอุดม และ 3) มีการประดิษฐ์ประเพณีขึ้นใหม่ให้กลายเป็นเทศกาลท่องเที่ยวประจำปี พ.ศ. 2568 ที่ชื่อ “เทศกาลบวงสรวงดาบแสนต่อเจ้าพ่อศรีนครเตา” ของชุมชนบ้านเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นพื้นที่ดำเนินโครงการวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ทั้งนี้ เทศกาลดังกล่าวเกิดจากความคิด ความรู้ และความเชื่อของชุมชนเป็นสำคัญ

กระบวนการกลายเป็นสินค้าและเทศกาลท่องเที่ยวประจำปีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ทศวรรษที่ 2560-ปัจจุบัน ด้านหนึ่งเกิดจากการ “โหยหาอดีต” ในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมเกี่ยวข้องและสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับมโนทัศน์เกี่ยวกับ “ชุมชนในจินตนาการ” (imagined community) ในลักษณะของคนที่สร้างชุมชนจะต้องมีจินตนาการร่วมกัน อย่างน้อยต้องมีอดีต ความทรงจำ สำนึก และผลประโยชน์ร่วมกัน ดังนั้นประสบการณ์ในการโหยหาอดีตจึงน่าจะเกี่ยวข้องกับชุมชนในจินตนาการในแง่ของการรื้อฟื้นความเป็นชุมชนเดียวกันผ่านเรื่องเล่าในรูปแบบต่าง ๆ (พัฒนา กิตติอาษา และคณะ, 2546) นอกจากนี้ การกระบวนการกลายเป็นสินค้ายังเกิดจากปัจจัยทางวัฒนธรรมบางอย่างที่แตกต่างกันในแต่ละสังคม ดังนั้น การศึกษาเส้นทางกระบวนการกลายเป็นสินค้าทำให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างสินค้าและความสัมพันธ์ทางสังคม โดยเฉพาะความเชื่อผีประจำถิ่นกับสินค้าที่เกิดจากประเพณีพิธีกรรมที่ชุมชนปฏิบัติการต่อผีประจำถิ่นนั่นเอง ทั้งนี้ ความเป็นผู้กระทำการของตัวแสดงทางสังคม อัตลักษณ์และความหมายที่ตัวแสดงทางสังคมยึดโยงกับสินค้า การทำความเข้าใจกระบวนการทางวัฒนธรรมนี้จึงจำเป็นต้องใช้แนวคิดเรื่องสินค้า (commodity) ความเป็นผู้กระทำการ (agency) และอัตลักษณ์ (identity) เข้ามาเกี่ยวข้อง

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการการนำทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างมูลค่าเพิ่ม เพื่อสร้างประโยชน์ด้านเศรษฐกิจสังคมแก่ชุมชน และประชาชนนั้น ต้องมีกลไกความร่วมมือทั้งจากภาครัฐ เอกชน และชุมชนท้องถิ่น ให้เข้ามามีส่วนร่วม ทั้งการร่วมกันคิดร่วมกันทำอย่างจริงจัง ตลอดจนการรับผลประโยชน์ร่วมกัน

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายควรมีการศึกษาวิจัยในการนำทุนทางวัฒนธรรมมาสร้าง “ตลาดความรู้” หรือ “หลักสูตรท้องถิ่น” ในมิติของการส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชนท้องถิ่นและสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้เกิดขึ้นกับชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม โดยภาครัฐ เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัด วัฒนธรรมจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบลเข้ามาสนับสนุน

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคต

เพื่อต่อยอดให้งานวิจัยมีความลึกซึ้งมากขึ้น ในประเด็นของการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ รวมทั้งการเปรียบเทียบเชิงพื้นที่ที่มีบริบททางสังคมที่เหมือนและแตกต่างกัน

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” ในฐานะเครื่องมือสืบค้นประวัติศาสตร์การก่อตั้งชุมชนและทุนทางวัฒนธรรม ขอขอบขอบคุณหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.) สำหรับทุนสนับสนุนงานวิจัย

รายการอ้างอิง

- กรมทรัพย์สินทางปัญญา. (2568). คู่มือการปฏิบัติงานสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ข้าวหอมมะลิทุ่งกุลาร้องไห้. https://www.ipthailand.go.th/images/781/Manual_Rice_TUNGpdf.anual_rice_tungpdf
- กัลยาณมิตร นรรัตน์พุทธิ. (2568). วัฒนธรรมคุณค่าสู่มูลค่า. <http://article.culture.go.th/>
- งานวิจัยไต่บ้านพลิกพื้นทุ่งกุลาร้องไห้. (2554, มีนาคม-3). ไทยโพสต์, หน้า 4.
- เดิม วิพากย์พจนกิจ. (2557). ประวัติศาสตร์อีสาน (พิมพ์ครั้งที่ 5). สามลดา.
- นราวิทย์ ดาวเรือง. (2564). เจ้าพ่อศรีนครเตา: การกลายเป็นผีใหญ่ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคมในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ตั้งแต่หลังทศวรรษที่ 2500-2560. [วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่].
- นราวิทย์ ดาวเรือง. (2567). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในฐานะเครื่องมือสืบค้นประวัติศาสตร์การก่อตั้งชุมชนและทุนทางวัฒนธรรม. [รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์]. กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม และหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.)
- นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ. (2560). แนวคิดมานุษยวิทยากับการศึกษาความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสังคมไทย. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, 25(47), 173-197. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/husojournal/article/view/76724>
- นัชชา อุเงิน, ปัญญา เสนาเวียง และยุวดี อินสำราญ. (2567). การฟื้นฟูและสืบสานประเพณีไหว้เจ้าพ่อศรีนครเตาในเขตพื้นที่วัฒนธรรมชุมชนชายขอบทุ่งกุลาร้องไห้ด้านทิศตะวันตกสู่การปลูกจิตสำนึกและสร้างเศรษฐกิจฐานรากผ่านตลาดวัฒนธรรมชุมชน กรณีศึกษา บ้านเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม. [รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์]. กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม และหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.)
- นิวัฒน์ พ. ศรีสุวรรณนท์. (2529). ประวัติศาสตร์ไทย ลาว อีสาน. มิตรนราการพิมพ์.
- ประกาศิต อานุภาพแสนยากร, ประจวบ จันทน์หมื่น และเอมอร แสนภูวา. (2567) การยกระดับคุณค่าและมูลค่าวัฒนธรรมข้าวลุ่มน้ำมูล พื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ อำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ. [รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์]. กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมและหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.)
- ประสพสุข ฤทธิเดช. (2550). การปรับตัวของชุมชนชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้. [วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม]
- ประกาศคณะกรรมการควบคุมการขนส่ง เรื่อง กำหนดเส้นทางสำหรับการขนส่งประจำทางด้วยรถยนต์โดยสารในชนบท (ร้อยละ). (2510, 7 มีนาคม). ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 84 ตอนที่ 23, หน้า 1-16

- ปราณี วงษ์เทศ. (2527). พิธีกรรมขบถ-เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียด. *ศิลปวัฒนธรรม*, 5(7), 1-7.
- พระยาสุนทรพิพิธ (เชย สุนทรพิพิธ). (2515). *บันทึกความทรงจำเมื่อเป็นเลขานุการมณฑลอิสาน* (อบล). โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น.
- พัฒนา กิตติอาษา, กุลา วจนสาระ, เยาวนุช เวศร์ภาดา, ศรีนธร รัตนเจริญขจร, สิริพร สมบูรณ์บุรณะ และ อัฐมา โภคาพานิชวงษ์ (2546). *มานุษยวิทยากับปรากฏการณ์โหยหาอดีตในสังคมไทยร่วมสมัย*. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
- พิชชาภา ทุมดี. (2567). การรื้อฟื้นความเป็นจีนในคนไทยเชื้อสายจีนรุ่นที่ 3 หรือ 4 : กรณีศึกษาผู้ประกอบการร้านค้าเฟสไต้หวันในจังหวัดเชียงใหม่. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*. 24, (1), หน้า 354-383. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/liberalarts/article/view/272902>
- มิ่งสรรพ ขาวสะอาด. (2554). *การท่องเที่ยวไทย: จากนโยบายสู่รากหญ้า*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- ยุกิโอะ ฮายาชิ. (2541) รูปลักษณะใหม่ของฝัคมุกรองหมู่บ้านในหมู่บ้านชาวไทย-ลาวในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย. *วารสารมหาวิทยาลัยมหาสารคาม*. 17(1), 7-15
- วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. (2556). *นิเวศวัฒนธรรมในความเปลี่ยนแปลง*. มูลนิธิเล็ก-ประไพวิริยะพันธุ์.
- วีระศักดิ์ จันทรส่งแสง. (2555). *อีสานบ้านเฮา*. สารคดี
- วิโรจน์ หีบแก้ว. (2529). *ประวัติศาสตร์อีสานบริเวณลุ่มน้ำชีตอนกลาง*. [ปริญญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ].
- ศิลาพร ณ ถลาง. (2558). *ประเพณีสร้างสรรค์ในสังคมไทยร่วมสมัย*. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
- สมาคมนักธุรกิจสัมพันธ์แห่งประเทศไทย. (2531) *โครงการน้ำพระราชหฤทัยจากในหลวง “ความเชี่ยวชาญของอีสานเขียว”*. สำนักพิมพ์ธรรมนิติสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2545). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540-2544)*. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ). (2546). *ทุ่งกุลารดงามจักรกล 2,500 ปี จากยุคแรกเริ่มล้าหลังถึงยุคมั่งคั่งข้าวหอม*. มติชน
- สุวิทย์ ธีรศาสด์. (2546). *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน 2488-2544*. สร้างสรรค์
- สุวิทย์ ธีรศาสด์. (2557). *ประวัติศาสตร์อีสาน 2322-2488*. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- อัจฉรา รักยุติธรรม. (2557). *การเมืองของการลดทอนความเป็นการเมือง: การปรับความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนรัฐและประชาชน*. [รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์]. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- แอมอนิเย, เอเจียน. (2541). *บันทึกการเดินทางในลาว ภาค 2 พ.ศ. 2440* (ทองสมุด โตเร และสมหมาย เปรมจิตต์, แปล). สถาบันวิจัยสังคมและพัฒนามหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Koizumi, J. (1990). Why the Kula Wept: a report on the trade activities of the Kula in Isan at the end of the 19th century. *Southeast Asian Studies*, 28(2), 131-153. <https://kyoto-seas.org/pdf/28/2/280201.pdf>
- Suwattikun, T. (2009). *Readiness and potential of Ranong Provincial Administrative Organization to promote historical tourism*. Khon Kaen University.

สถานภาพงานวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทย The Status of Research on Cohesion in the Thai Language

ยุทธิชัย อุปการตี (Yutthichai Uppakandee)¹

ดีอานา คาซา (Deeana Kasa)^{2*}

Received: July 21, 2025

Revised: October 6, 2025

Accepted: October 7, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ภาพรวมสถานภาพงานวิจัยและวิเคราะห์แนวโน้มงานวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทย โดยรวบรวมข้อมูลจากฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ไทย ฐานข้อมูลวารสารอิเล็กทรอนิกส์กลางของไทย และฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ระดับอุดมศึกษา รวม 40 เรื่อง ผลการศึกษาพบว่า ภาพรวมของสถานภาพงานวิจัย จำแนกได้ 7 ประเภท ได้แก่ วรรณคดีวรรณกรรม กฎหมาย เรื่องเล่า ภาษาถิ่น ข่าว เรียงความ บทคัดย่อ และเบ็ดเตล็ด ส่วนแนวโน้มงานวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทย มี 3 ประเด็น ได้แก่ 1) แนวโน้มจำนวนงานวิจัย ในแต่ละปีพบว่างานวิจัยในช่วงแรกพบในสัดส่วน 1 เรื่องต่อปี และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2561-2568 พบงานวิจัยเพิ่มขึ้นในสัดส่วน 3 เรื่องต่อปี แสดงว่านักวิชาการให้ความสนใจมากขึ้น และคาดว่าในอนาคตจะมีงานวิจัยด้านนี้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง 2) แนวโน้มของแหล่งข้อมูลที่ใช้วิจัย ในแต่ละปีพบว่า ในช่วงแรกแหล่งข้อมูลมีความหลากหลาย ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2543-2552 ข้อมูลด้านวรรณคดีวรรณกรรมไทยได้รับความนิยมสูงสุด อย่างไรก็ตาม ความนิยมการใช้ข้อมูลประเภทนี้มีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องในระยะหลัง อันเป็นผลมาจากมีแหล่งข้อมูลประเภทอื่นเพิ่มขึ้น แต่ก็ยังคงปรากฏอยู่ในทุกช่วงเวลา และคาดว่าจะยังคงมีการใช้อย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกัน ข้อมูลวรรณคดีวรรณกรรมต่างประเทศมีแนวโน้มได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น และ 3) แนวโน้มของแนวทางการเชื่อมโยงความที่ได้รับความนิยมและมีการนำไปใช้ในทุกช่วงเวลา ได้แก่ แนวคิดของ Halliday and Hasan, ชลธิชา บำรุงรักษ์ และ Chanawangsa

คำสำคัญ: สถานภาพ, สถานภาพงานวิจัย, การเชื่อมโยงความ

Abstract

This research article aims to analyze the overall status and trends of research on cohesion in the Thai language. Data were collected from three major sources: Thai Digital Collection (TDC), Thai Journals Online (ThaiJo), and higher education thesis repositories, totaling 40 studies. The findings reveal that the overall status of cohesion research can be divided into seven categories: literary works, legal texts, narratives, dialects, news, essays, abstracts, and miscellaneous. The research trends concerning cohesion in Thai can be summarized in three aspects. 1) The number of studies has trended upward, increasing from

¹ สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

Department of Thai Language, Faculty of Liberal Arts, Mahidol University

² ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Department of Thai Language, Faculty of Humanities, Kasetsart University

*Corresponding Author, Email: deeanakasa@gmail.com

an average of one study per year in the initial period to three per year between 2018 and 2025. This indicates growing academic interest and suggests continued expansion in this research area. 2) The sources used in the studies were diverse in the early years. From 2000 to 2009, Thai literary texts were the most popular, though their use has since declined due to the growth of other data sources. However, they have continued to appear in every period and are expected to remain in use. At the same time, foreign literary texts show a trend of increasing popularity. 3) The theoretical frameworks most frequently employed in cohesion research are those of Halliday and Hasan, Cholticha Bamrungrak, and Chanawangsa, which have been applied consistently across all periods.

Keywords: Status, Status of the Research, Cohesion

บทนำ

คำว่า “การเชื่อมโยงความ” ตรงกับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “Cohesion” ซึ่งหมายถึง การศึกษาองค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้ตัวบทหรือข้อความมีเอกภาพเป็นเรื่องเดียวกันหรือผูกโยงกันทางความหมาย ซึ่งต้องอาศัยกลไกการเชื่อมโยงความ (cohesive device) ของข้อความเพื่อให้ภายในข้อความมีการเชื่อมโยงกัน

นักวิชาการท่านแรกที่น่าเสนอแนวคิดการเชื่อมโยงความสู่วงวิชาการนั้นคือ Halliday and Hasan (1976) ได้ศึกษาการเชื่อมโยงความในภาษาอังกฤษ ซึ่งเขียนไว้ในหนังสือ Cohesion in English ทั้งนี้ได้จำแนกกลไกการเชื่อมโยงความไว้ 5 ประเภท ประกอบด้วย การอ้างถึง (reference) การแทนที่ (substitution) การละ (ellipsis) การใช้คำเชื่อม (conjunction) และการเชื่อมโยงคำศัพท์ (lexical cohesion) ต่อมาแนวคิดการเชื่อมโยงความเริ่มได้รับความนิยมในวงวิชาการไทยทำให้นักวิชาการนำแนวคิดดังกล่าวมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาการเชื่อมโยงความในภาษาไทยอย่างหลากหลาย เช่น Chanawangsa (1986) ศึกษา Cohesion in Thai และชลธิชา บำรุงรักษ์ (2539) ศึกษาการเชื่อมโยงความในภาษาพูดและภาษาเขียนในภาษาไทย

จากการสำรวจงานวิจัยที่ผ่านมาพบว่า แหล่งข้อมูลที่ใช้ศึกษาการเชื่อมโยงความในภาษาไทยมีความหลากหลาย อาทิ แหล่งข้อมูลกลุ่มวรรณคดีวรรณกรรม เช่น งานวิจัยของสุนีย์ ลีลาพรพินิจ (2547) ศึกษาลักษณะการเชื่อมโยงความในสามก๊กฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) แหล่งข้อมูลกลุ่มภาษาถิ่น เช่น งานวิจัยของพูลสุข นาวิก (2533) ศึกษาลักษณะการเชื่อมโยงความในภาษาระดับข้อความในภาษาไทยถิ่นเหนือจังหวัดเชียงใหม่ แหล่งข้อมูลกลุ่มเรียงความ เช่น งานวิจัยของอาทิตยา ทองแสน, ขนิษฐา ใจมโน และพุทธชาติ โปธิบาล (2557) ศึกษาการเรียบเรียงความคิดและการเชื่อมโยงความจากการเขียนเรียงความของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 นอกจากงานวิจัยข้างต้นที่กล่าวมานี้ ยังมีงานวิจัยในประเทศไทยอีกเป็นจำนวนมากที่ศึกษาการเชื่อมโยงความในภาษาไทย

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีงานวิจัยจำนวนหนึ่งที่ศึกษาการเชื่อมโยงความในภาษาไทยจากแหล่งข้อมูลและบริบทต่าง ๆ แต่ยังไม่มียานใดที่รวบรวม วิเคราะห์ และสังเคราะห์ สถานภาพ และแนวโน้มของงานวิจัยด้านนี้อย่างเป็นระบบ งานวิจัยนี้จึงสนใจที่จะศึกษาสถานภาพงานวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทย โดยวิเคราะห์ภาพรวมของงานวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทย รวมถึงวิเคราะห์แนวโน้มงานวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทยเพื่อให้เห็นภาพรวมของทิศทางการรู้ แนวคิดทางทฤษฎีที่ได้รับความนิยมและการเปลี่ยนแปลงของแหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมา

การทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาภาษาระดับข้อความโดยเริ่มต้นจากการวิเคราะห์รูปภาษาในตัวบทส่วนใหญ่จะต้องวิเคราะห์องค์ประกอบภายในตัวบทที่ทำให้ตัวบทมีความหน่วยเดียวกัน (unity) หรือมีความเป็นเอกภาพ ซึ่งนับว่าเป็นคุณสมบัติประการหนึ่งที่ทำให้ตัวบทเป็นข้อความ (หรือวาทกรรม) องค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้ตัวบทหรือข้อความมีเอกภาพเป็นเรื่องเดียวกันหรือมีการผูกโยงกันทางความหมาย ได้แก่ การเชื่อมโยงความ (cohesion) และการเชื่อมโยงความจะต้องอาศัยกลไกการเชื่อมโยง (cohesion devices) ของข้อความเพื่อให้ภายในข้อความมีการเชื่อมกันหรือเป็นเอกภาพ (จันทิมา อังคพณชกิจ, 2561) ทั้งนี้ Halliday and Hasan (1976) ได้จำแนกลักษณะการเชื่อมโยงความเป็น 5 ประเภท ดังนี้

1. การอ้างอิง (reference) เป็นการแสดงความสัมพันธ์ที่เกิดจากรูปภาษาที่ไม่สามารถตีความหมายได้แต่จะอ้างอิงจากที่อื่น ทำให้การตีความต้องอาศัยหรืออ้างอิงความหมายของรูปภาษาอื่น ทั้งนี้ ลักษณะการอ้างอิงมี 3 ประเภท ได้แก่ การอ้างอิงด้วยการใช้คำบุรุษสรรพนาม (personal reference) การอ้างอิงด้วยการชี้เฉพาะ (demonstrative reference) และการอ้างอิงด้วยการเปรียบเทียบ (comparative reference)

2. การแทนที่ (substitution) เป็นการแสดงความสัมพันธ์ที่เกิดจากการแทนที่ภาษารูปหนึ่งด้วยรูปภาษาอีกรูปหนึ่งซึ่งทำหน้าที่ทางไวยากรณ์เหมือนกัน ลักษณะการเชื่อมโยงความด้วยการอ้างอิงมี 3 ประเภท ได้แก่ การแทนที่หน่วยนาม (nominal substitution) การแทนที่หน่วยกริยา (verbal substitution) และการแทนที่หน่วยอนุพจน์หรือประโยค (clausal substitution)

3. การละ (ellipsis) เป็นการแสดงความสัมพันธ์ที่เกิดจากการแทนที่รูปภาษาหนึ่งด้วยการไม่ปรากฏรูปภาษาใด ๆ ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า การละเป็นการแทนที่ด้วยรูป ๐ หรือการละไว้ในฐานที่เข้าใจ ทั้งนี้ การเชื่อมโยงความด้วยการละมี 3 ประเภท ได้แก่ การละหน่วยนาม (nominal ellipsis) การละหน่วยกริยา (verbal ellipsis) และการละหน่วยอนุพจน์ (clausal ellipsis)

4. การใช้คำเชื่อม (conjunction) เป็นการแสดงความสัมพันธ์ทางความหมายระหว่างประโยคหรือข้อความที่ปรากฏต่อเนื่องกัน ซึ่งการเชื่อมโยงความด้วยการใช้คำเชื่อมมี 4 ประเภท ได้แก่ คำเชื่อมแสดงความคล้ายคลึงกัน คำเชื่อมแสดงความขัดแย้งกัน คำเชื่อมแสดงความเป็นเหตุเป็นผล และคำเชื่อมแสดงการลำดับเวลา

5. การเชื่อมโยงคำศัพท์ (lexical cohesion) เป็นการแสดงความสัมพันธ์โดยการใช้คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกันมี 2 ชนิด ได้แก่ 1) การซ้ำ คือเป็นการใช้คำศัพท์ซ้ำรูปเดิมทั้งหมด และ 2) การใช้คำที่มีความสัมพันธ์กัน คือเป็นการใช้คำที่มีความหมายเกี่ยวข้องสัมพันธ์ที่มีปรากฏร่วมกัน อาจเป็นคำที่อยู่ในกลุ่มความหมายเดียวกันหรือเป็นคำตรงข้ามกันก็ได้

เมื่อแนวคิดการเชื่อมโยงความของ Halliday and Hasan (1976) ได้รับการเผยแพร่เข้าสู่วงวิชาการทำให้นักวิชาการไทยที่มีความสนใจนำแนวคิดดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาการเชื่อมโยงความในภาษาไทย อาทิ ชลธิชา บำรุงรักษ์ (2539) ศึกษาการเชื่อมโยงความในภาษาพูดและภาษาเขียนในภาษาไทย, สุนีย์ สีสภาพินิจ (2547) ศึกษาลักษณะการเชื่อมโยงความในสามก๊กฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน), อาทิตยา ทองแสน, ขนิษฐา ใจมโน และพุทธชาติ โพธิบาล (2557) ศึกษาการเรียบเรียงความคิดและการเชื่อมโยงความจากการเขียนเรียงความของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6, ตุลยา นครจินดา, ธนภรณ์ อนันต์สิริภิญโญ, ดิเรก มุลทูลี และจาตุรงค์ ตันติบัณฑิต (2563) ศึกษารูปแบบการเชื่อมโยงความในภาษาไทยของผู้สูงอายุโรคสมองเสื่อมอัลไซเมอร์ ทั้งนี้ พบว่างานวิจัยที่ผ่านมามีการอ้างอิงแนวคิดการเชื่อมโยงความของนักวิชาการต่าง ๆ ไว้อย่างชัดเจนซึ่งนับว่าเป็นข้อดีในส่วนของการกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย อย่างไรก็ตาม งานวิจัยส่วนใหญ่ยังไม่ได้มุ่งวิเคราะห์ในเชิงแนวโน้มหรือทิศทางโดยรวมอย่างชัดเจนว่ากลุ่มข้อมูลมีแนวโน้มไปในทิศทางใดบ้าง

และแนวคิดทฤษฎีที่ใช้มีการพัฒนาหรือปรับปรุงยุคจากแนวคิดแรกเริ่มไปมาน้อยเพียงใด ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่องดังกล่าวเพิ่มเติม เพื่อสังเคราะห์แนวโน้มและกำหนดทิศทางการวิจัยในอนาคตให้มีความชัดเจนมากขึ้น

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสำรวจสถานภาพการเชื่อมโยงความในภาษา เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์สถานภาพงานวิจัย

2. สำรวจและรวบรวมข้อมูลจากฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ จำนวน 6 ฐานข้อมูล ได้แก่ 1) ฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2) ฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 3) ฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยศิลปากร 4) ฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 5) ฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ไทย (TDC) และ 6) ฐานข้อมูลวารสารอิเล็กทรอนิกส์กลางของไทย Thai Journals Online (ThaiJo) ด้วยวิธีการสุ่มแบบเจาะจง ซึ่งเหตุผลที่เลือกฐานข้อมูลดังกล่าว คือ ฐานข้อมูลในข้อที่ 1-4 เป็นฐานข้อมูลของมหาวิทยาลัยในสังกัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (อว.) ที่จัดอยู่ในกลุ่มพัฒนาการวิจัยระดับแนวหน้าของโลก ส่วนฐานข้อมูลในข้อที่ 5 และข้อที่ 6 เป็นฐานข้อมูลที่รวบรวมวิทยานิพนธ์และบทความวิจัยในประเทศไทยไว้ทั้งหมด

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 เก็บรวบรวมข้อมูลโดยกำหนดคำสำคัญในการสืบค้นข้อมูล ได้แก่คำว่า “การเชื่อมโยงความ” “การเชื่อมโยงสัมพันธ์สาร” และ “cohesion”

3.2 เลือกเฉพาะงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเชื่อมโยงความในภาษาไทยเท่านั้น

3.3 เก็บข้อมูลจากฐานข้อมูลต่าง ๆ ระหว่าง เดือนมกราคม-กรกฎาคม พ.ศ. 2568

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 วิเคราะห์ภาพรวมของสถานภาพงานวิจัยการเชื่อมโยงความ โดยพิจารณาภาพรวมของงานวิจัยทั้งหมดจากแหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

4.2 วิเคราะห์แนวโน้มด้านต่าง ๆ ได้แก่ แนวโน้มจำนวนงานวิจัยในแต่ละปี แนวโน้มแหล่งข้อมูลที่ใช้วิจัยในแต่ละปี แนวโน้มแนวคิดการเชื่อมโยงความที่ใช้วิจัย

5. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ข้อถกเถียงเบื้องต้น

1. ในกรณีที่แหล่งข้อมูลปรากฏเพียง 1 เรื่องในการศึกษา ผู้วิจัยกำหนดให้จัดอยู่ในประเภท “เบ็ดเตล็ด” เพื่อความเหมาะสมในการจำแนกประเภทของข้อมูล เช่น งานวิจัยที่ใช้ข้อมูลจากบทเพลงซึ่งมีเพียง 1 เรื่องก็จัดอยู่ในประเภทเบ็ดเตล็ดนี้

2. กลุ่มข้อมูลประเภท “วรรณคดีวรรณกรรม” ในแผนภาพที่นำเสนอจะระบุเพียงว่า “วรรณคดี” เนื่องจากมีพื้นที่ในการนำเสนอที่จำกัด ทั้งนี้ ข้อมูลประเภท “วรรณคดีวรรณกรรม” ในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึงข้อมูลที่มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาช้านานมีเรื่องของกาลเวลาเป็นเครื่องตัดสิน เช่น สามก๊ก นิราศภูเขาทอง ข้อมูลจากจารึก ข้อมูลจากนิทาน ข้อมูลจากนวนิยาย และข้อมูลจากเอกสารโบราณต่าง ๆ

ผลการวิจัย

การศึกษาศานภาพงานวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทยครั้งนี้ ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

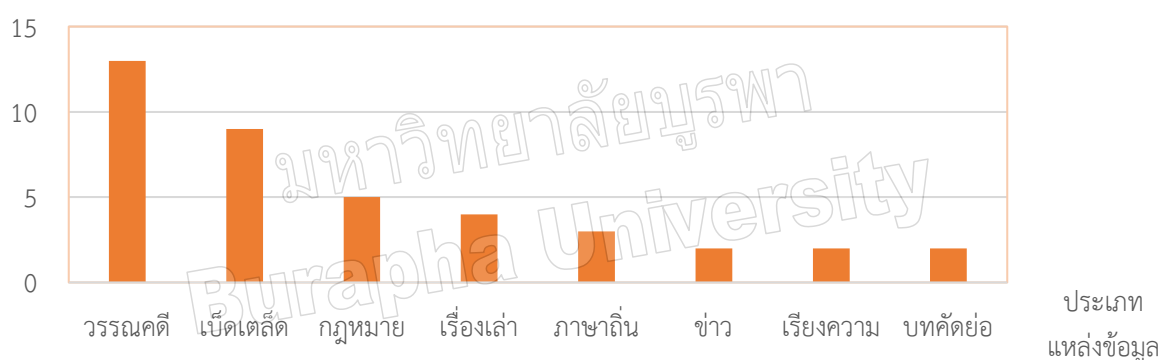
1. ภาพรวมของสถานภาพงานวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทย

ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมงานวิจัยจากฐานข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับการเชื่อมโยงความในภาษาไทย พบงานวิจัยจำนวน 40 เรื่อง สามารถแบ่งประเภทตามแหล่งข้อมูลที่ใช้วิจัยได้เป็น 7 ประเภท ได้แก่ วรรณคดี วรรณกรรม เบ็ดเตล็ด กฎหมาย เรื่องเล่า ภาษาถิ่น ข่าว เรียงความ และบทความ ดังภาพ 1

ภาพ 1

แหล่งข้อมูลที่ใช้วิจัยการเชื่อมโยงความ

จำนวนแหล่งข้อมูล

หมายเหตุ. โดย ยุทธิชัย อุประการดี และดิอนา คาซา, ออกแบบเมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ. 2568

จากภาพ 1 พบว่า งานวิจัยการเชื่อมโยงความใช้แหล่งข้อมูลจากวรรณคดีวรรณกรรมมากที่สุด จำนวน 13 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 32.50 เช่น อัจฉรากร กัลยาจิตรโกศล (2543) ศึกษาลักษณะการเชื่อมโยงความในกลอนนิราศของสุนทรภู่ รองลงมาคือ เบ็ดเตล็ด จำนวน 9 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 22.50 ซึ่งประกอบด้วยแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย อาทิ บทปาฐกถา บทเพลงธรรมะ นิติสาร เช่น รุ่งโรจน์ ต้นประดิษฐ์, วิเชษฐชาย กมลสัจจะ และวรรณธรณ์ ศรียาภัย (2565) ศึกษาการเชื่อมโยงความในบทปาฐกถาทางภาษาและวรรณกรรมไทยของนายกรัฐมนตรีไทย รองลงมาคือ กฎหมาย จำนวน 5 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 12.50 โดยใช้ข้อมูลกฎหมายจากหลายลักษณะ อาทิ หนังสือราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ 5 กฎหมายรัฐธรรมนูญ กฎหมายตราสามดวงว่าด้วยกฎพระสงฆ์ เช่น ศิขรินทร์ แสงเพชร (2561) ศึกษาลักษณะการเชื่อมโยงความในกฎหมายตราสามดวงว่าด้วยกฎพระสงฆ์ รองลงมาคือ เรื่องเล่า จำนวน 4 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 10 โดยผู้วิจัยจะใช้เรื่องเล่าจากกลุ่มบุคคลต่าง ๆ อาทิ เด็กออทิสติก ผู้สูงอายุโรคสมองเสื่อมอัลไซเมอร์ เช่น ตฤยา นครจินดา, ธนภรณ์ อนันต์สิริภิญโญ, ดิเรก มุลทุลี และจาตุรงค์ ตันติบัณฑิต (2563) ศึกษาแบบการเชื่อมโยงความในภาษาไทยของผู้สูงอายุโรคสมองเสื่อมอัลไซเมอร์ รองลงมาคือ ภาษาถิ่น จำนวน 3 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 7.50 โดยมีการสัมภาษณ์ผู้บอกภาษาถิ่นเหนือและภาษาถิ่นใต้ เช่น วรรณธรณ์ ศรียาภัย (2544) ศึกษาการเชื่อมโยงความในภาษาถิ่นสุราษฎร์ธานี และน้อยที่สุดมี 3 แหล่งข้อมูล ได้แก่ ข่าว เรียงความ และบทความ มีแหล่งข้อมูลละ 2 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 5 ตัวอย่างแหล่งข้อมูลจากข่าว เช่น ปิยนารถ แสงศักดิ์ (2536) ศึกษาการเชื่อมโยงความในการรายงานข่าวทางโทรทัศน์ ข่าวอ่านกับข่าวสดแบบไม่มีบท ส่วนเรียงความ อาทิ เรียงความของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เช่น อาทิตยา ทองแสน, ขนิษฐา ใจมโน และพุทธชาติ โปธิบาล (2557) ศึกษาการเรียบเรียงความคิดและการเชื่อมโยงความจากการเขียนเรียงความของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

และแหล่งข้อมูลจากบทคัดย่อผู้วิจัยได้ใช้บทคัดย่อของบทความวิจัย เช่น สุรีย์รัตน์ บำรุงสุข และสิริวรรณ นันทจินทุล (2566) บทคัดย่อบทความวิจัยเรื่อง ส่วนประกอบของเนื้อหาและการเชื่อมโยงความ

2. แนวโน้มงานวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทย

การวิเคราะห์แนวโน้มงานวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทย จำแนกเป็นประเด็นย่อยได้ 3 ประเด็น ดังนี้

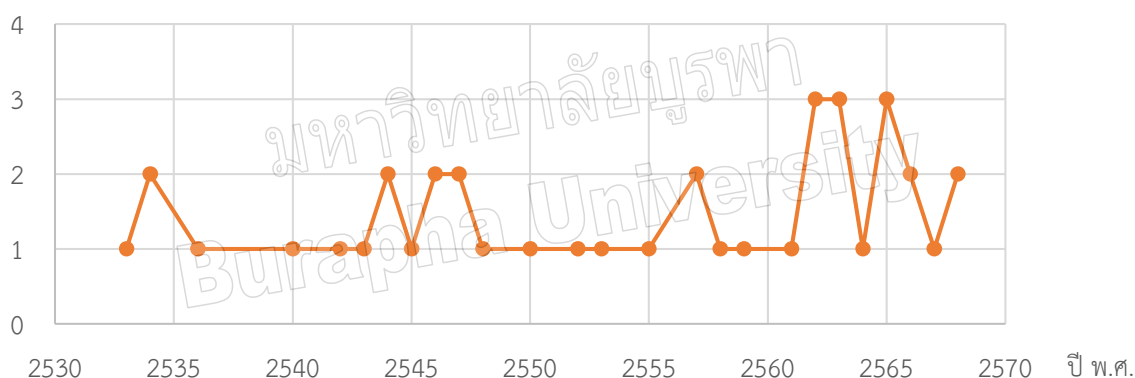
2.1 แนวโน้มจำนวนงานวิจัยในแต่ละปี

จากการวิเคราะห์งานวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทย จำนวน 40 เรื่อง พบว่าการเชื่อมโยงความในภาษาไทยได้นักวิชาการศึกษามาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ.2533-2568 ดังภาพ 2

ภาพ 2

แนวโน้มจำนวนงานวิจัยการเชื่อมโยงความ

จำนวนงานวิจัย

หมายเหตุ. โดย ยุทธิชัย อุปการดี และดิอนา คาซา, ออกแบบเมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ. 2568

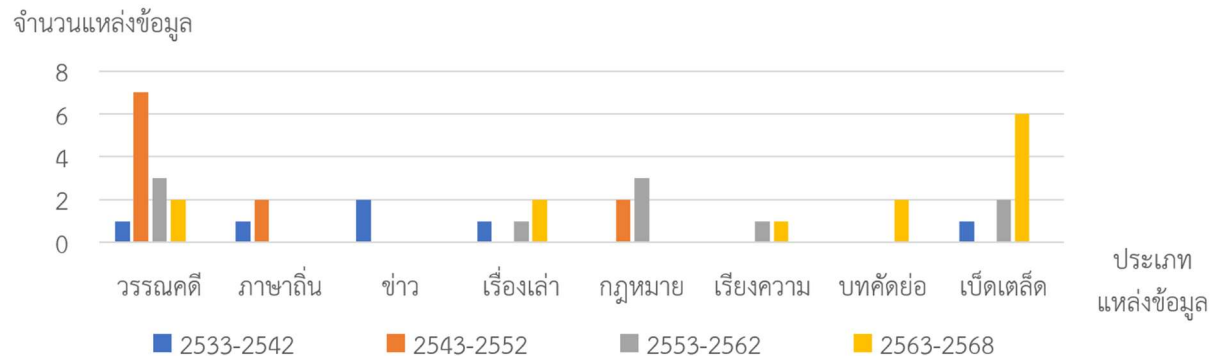
จากภาพ 2 พบว่า ปี พ.ศ. 2533 เป็นปีแรกที่พบงานวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทย จำนวน 1 เรื่อง คืองานของพูนสุข นาวิก (2533) หลังจากนั้นก็มีการทำวิจัยการเชื่อมโยงความอย่างต่อเนื่องเกือบทุกปี ในแต่ละปีพบงานวิจัยอย่างน้อย 1 เรื่อง จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2544 ปี พ.ศ. 2546-2547 และปี พ.ศ. 2557 พบงานวิจัยเพิ่มขึ้นเป็นปีละ 2 เรื่อง แสดงให้เห็นถึงความสนใจที่เพิ่มขึ้น แต่ต่อมาก็ลดลงเหลือปีละ 1 เรื่อง จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2562-2563 พบงานวิจัยเพิ่มขึ้นปีละ 3 เรื่อง และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2561-2568 พบงานวิจัยอย่างต่อเนื่องในทุกปี ซึ่งในบางปีพบ 2-3 เรื่อง แสดงให้เห็นว่านักวิชาการให้ความสนใจการเชื่อมโยงความในภาษาไทยขึ้นอีกครั้ง และมีงานวิจัยอย่างต่อเนื่องมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ สรุปได้ว่าในช่วงระยะเวลา 35 ปีที่ผ่านมาปริมาณงานวิจัยมีความคงที่ในสัดส่วน 1 เรื่องต่อปี และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2562 จำนวนงานวิจัยมีเพิ่มขึ้นในสัดส่วน 3 เรื่องต่อปี ฉะนั้น ในภาพรวมแนวโน้มงานวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2562 เป็นต้นมา แสดงให้เห็นถึงความสนใจของนักวิชาการที่เพิ่มมากขึ้นต่อการศึกษาค้นคว้าการเชื่อมโยงความในภาษาไทย

2.2 แนวโน้มแหล่งข้อมูลที่ใช้วิจัยในแต่ละปี

เมื่อพิจารณาแนวโน้มของแหล่งข้อมูลที่ใช้วิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทยแต่ละปีสามารถแสดงให้เห็นได้ดังภาพ 3

ภาพ 3

แนวโน้มแหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

หมายเหตุ. โดย ยุทธิชัย อุปการดี และดิอนา คาซา, ออกแบบเมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ. 2568

จากภาพ 3 เมื่อพิจารณาจากจำนวนแหล่งข้อมูลในแต่ละปี โดยวิเคราะห์ข้อมูลเป็นช่วงละประมาณ 10 ปี พบว่า ช่วงปี พ.ศ. 2533-2542 เป็นยุคแรกเริ่มของการวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทย ซึ่งพบการใช้ข้อมูลทั้งหมด 5 ประเภท ได้แก่ ข่าว ภาษาถิ่น วรรณคดีวรรณกรรม เรื่องเล่า และเบ็ดเตล็ด ทั้งนี้ ข้อมูลจากข่าวพบการใช้มากที่สุดจำนวน 2 เรื่อง รองลงมาคือ ภาษาถิ่น เรื่องเล่า วรรณคดี วรรณกรรม และเบ็ดเตล็ด มีประเภทละ 1 เรื่อง อีกทั้ง ข้อมูลเบ็ดเตล็ดที่ใช้ในช่วงนี้ คือ รายการสารคดี ฉะนั้น จากข้อมูลในช่วงนี้แสดงให้เห็นว่าในยุคแรกเริ่มข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยการเชื่อมโยงความมีความหลากหลาย

ถัดมาในปี พ.ศ. 2543-2552 พบว่า มีการใช้ข้อมูลทั้งหมด 3 ประเภท ได้แก่ วรรณคดี วรรณกรรม ภาษาถิ่น และกฎหมาย โดยข้อมูลวรรณคดีวรรณกรรมเป็นข้อมูลที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งพบมากถึง 7 เรื่อง ส่วนข้อมูลภาษาถิ่นก็มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นเช่นกัน ซึ่งพบจำนวน 2 เรื่อง และในช่วงนี้พบข้อมูลที่ใช้เป็นครั้งแรก คือ ข้อมูลกฎหมาย มีจำนวน 2 เรื่อง ซึ่งเริ่มใช้ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2546 ฉะนั้น จากข้อมูลในช่วงนี้แสดงให้เห็นว่า วรรณคดีวรรณกรรมได้รับความนิยมมากที่สุด รองลงมาคือ ภาษาถิ่น และข้อมูลด้านกฎหมายพบปรากฏใช้ครั้งแรก ส่วนข้อมูลที่ไม่พบในช่วงนี้ ได้แก่ ข้อมูลข่าว เรื่องเล่า และเบ็ดเตล็ด

ต่อมาในปี พ.ศ. 2553-2562 พบว่า มีการใช้ข้อมูลทั้งหมด 5 ประเภท ได้แก่ วรรณคดี วรรณกรรม กฎหมาย เรียงความ เรื่องเล่า และเบ็ดเตล็ด โดยข้อมูลวรรณคดีวรรณกรรมและกฎหมายพบมากที่สุดประเภทละ 3 เรื่อง แต่ในช่วงนี้แนวโน้มข้อมูลวรรณคดีวรรณกรรมลดลงจากเดิม ส่วนกฎหมายมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ส่วนข้อมูลที่พบรองลงมาคือ เบ็ดเตล็ด มีจำนวน 2 เรื่อง ซึ่งเบ็ดเตล็ดที่พบ ได้แก่ นิตยสาร และหนังสือตำราอาหารไทย โดยข้อมูลนี้ก็ปรากฏใช้ครั้งแรกในช่วงนี้ และข้อมูลอีกประเภทที่ปรากฏใช้ในช่วงนี้เป็นครั้งแรก คือ เรียงความ มีจำนวน 1 เรื่อง พบในปี พ.ศ. 2557 นอกจากนี้ ยังพบว่าข้อมูลประเภทเรื่องเล่าได้ปรากฏใช้อีกครั้งในปี พ.ศ. 2558 หลังจากที่เราเว้นช่วงเวลาไปประมาณ 22 ปี ส่วนข้อมูลที่ไม่ปรากฏใช้อีกเลยนั่นคือ ภาษาถิ่น ซึ่งปรากฏใช้ครั้งสุดท้ายเมื่อปี พ.ศ. 2547 ฉะนั้น จากข้อมูลในช่วงนี้แสดงให้เห็นว่า ข้อมูลกฎหมายได้รับความนิยมมากที่สุด เพราะมีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นและการใช้ต่อเนื่องมาตั้งแต่ในช่วงปี พ.ศ. 2543-2552 จนมาถึงในช่วงนี้ ส่วนข้อมูลวรรณคดีวรรณกรรมมีแนวโน้มลดลง ส่วนข้อมูลเรียงความและเบ็ดเตล็ดประเภทนิตยสารกับตำราอาหารไทยปรากฏใช้ครั้งแรกในช่วงเวลานี้ นอกจากนี้ มีข้อสังเกตว่า หากข้อมูลในช่วงใดพบข้อมูลเบ็ดเตล็ดจะแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของข้อมูลที่เพิ่มขึ้นด้วย

ท้ายที่สุดในช่วงปี พ.ศ. 2563-2568 พบว่า มีการใช้ข้อมูลทั้งหมด 5 ประเภท ได้แก่ วรรณคดี วรรณกรรม เรื่องเล่า บทความย่อ เรียงความ และเบ็ดเตล็ด โดยข้อมูลเบ็ดเตล็ดพบมากที่สุดถึง 6 เรื่อง

ซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น และประเภทข้อมูลเบ็ดเตล็ดที่พบ ได้แก่ อนุทิน บทปาฐกถา เรื่องย่อบทละครโทรทัศน์ สื่อธรรมชาติ และเพลงธรรมชาติ จากข้อมูลของเบ็ดเตล็ดแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของข้อมูลที่เพิ่มมากขึ้น ส่วนข้อมูลวรรณคดีวรรณกรรมมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องซึ่งพบเพียง 2 เรื่อง ส่วนข้อมูลเรื่องเล่า พบว่ามีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอีกครั้ง พบเพิ่มขึ้นจำนวน 2 เรื่อง ส่วนข้อมูลเรียงความ พบว่ามีการนำมาใช้อีกครั้งในปี พ.ศ. 2568 จำนวน 1 เรื่อง อีกทั้งยังพบว่า ข้อมูลบทคัดย่อของบทความวิจัยปรากฏใช้ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2565 จำนวน 2 เรื่อง ฉะนั้นจากข้อมูลในช่วงนี้แสดงให้เห็นว่า ข้อมูลที่ใช้วิจัยการเชื่อมโยงความมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น สังเกตได้จากข้อมูลเบ็ดเตล็ดที่เพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ส่วนข้อมูลวรรณคดีวรรณกรรมมีแนวโน้มลดลงอย่างเห็นได้ชัด อีกทั้งข้อมูลเรื่องเล่ามีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอีกครั้ง ส่วนข้อมูลเรียงความมีการนำมาใช้อีกครั้งในรอบ 11 ปี และยังพบข้อมูลบทคัดย่อของบทความวิจัยปรากฏใช้เป็นครั้งแรกอีกด้วย

2.3 แนวโน้มของแนวคิดที่ใช้วิจัยการเชื่อมโยงความ

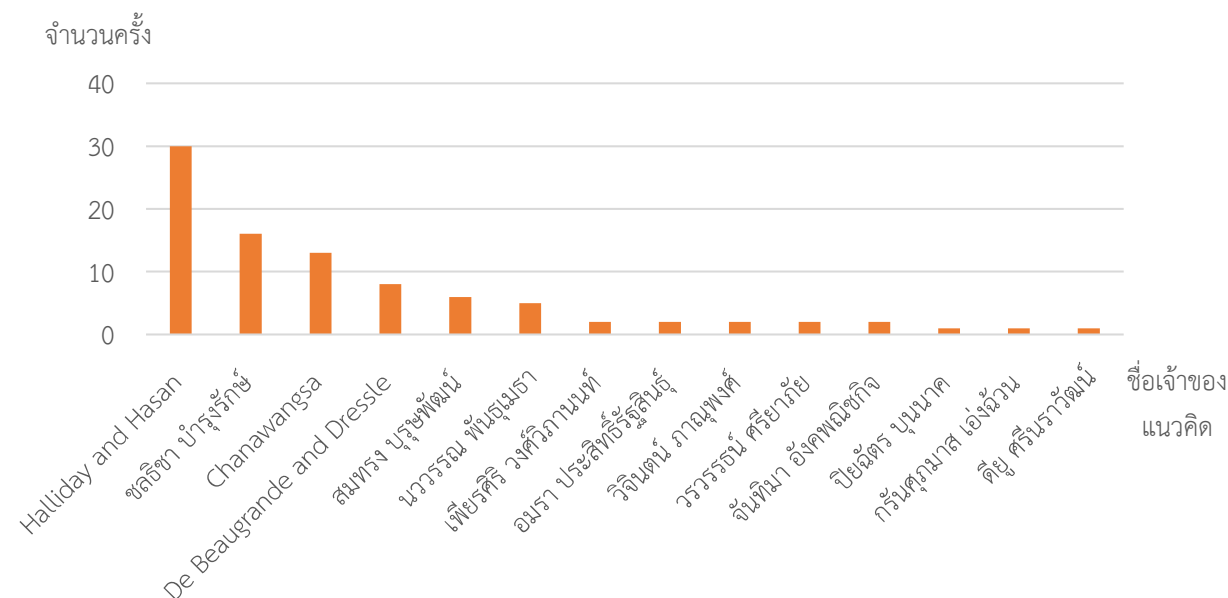
จากการวิเคราะห์งานวิจัยการเชื่อมโยงความในประเด็นนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการศึกษาเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ ความนิยมของแนวคิดการเชื่อมโยงความ และแนวโน้มของแนวคิดการเชื่อมโยงความ ซึ่งจะนำเสนอผลการศึกษาลำดับดังนี้

2.3.1 ความนิยมของแนวคิดการเชื่อมโยงความ

จากการวิเคราะห์ความนิยมของแนวคิดการเชื่อมโยงความ พบว่า มีแนวคิดการเชื่อมโยงความของนักวิชาการไทยและนักวิชาการต่างประเทศที่ใช้เป็นแนวทางในวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด 14 คน ดังภาพ 4

ภาพ 4

ความนิยมของแนวคิดการเชื่อมโยงความ

หมายเหตุ. โดย ยุทธิชัย อุปการดี และติอณา คาชา, ออกแบบเมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ. 2568

ในประเด็นนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอแนวคิดที่ได้รับความนิยมมากที่สุดใน 3 อันดับแรก ซึ่งจากภาพ 4 จะเห็นได้ว่า แนวคิดการเชื่อมโยงความของ Halliday and Hasan (1976) ได้รับความนิยมมากที่สุด เนื่องจาก Halliday and Hasan (1976) เป็นผู้นำแนวคิดการเชื่อมโยงความในภาษาเข้าสู่วิชาการ อาจเรียกได้ว่าเป็นต้นตำรับของทฤษฎีการเชื่อมโยงความก็ได้ ถัดมาคือแนวคิดของชลธิชา บำรุงรักษ์ (2539)

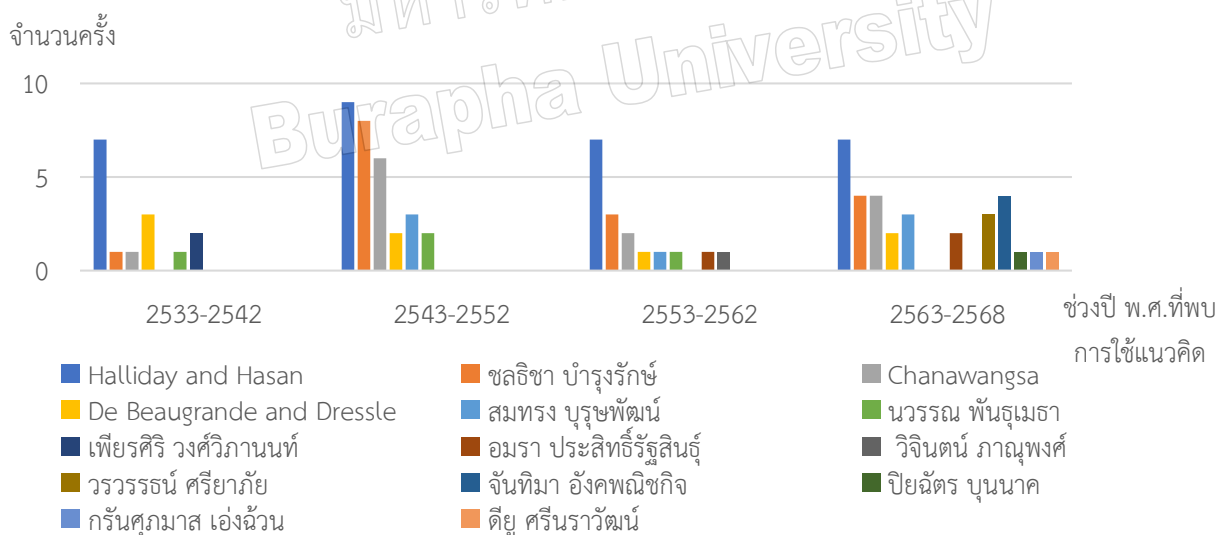
ได้รับความนิยมนำมาเป็นอันดับสอง เนื่องจากชลธิชา บำรุงรักษ์ (2539) ได้ศึกษาการเชื่อมโยงความที่ปรากฏในภาษาพูดและภาษาเขียนในภาษาไทย ซึ่งผลการวิจัยทำให้นักวิชาการไทยที่สนใจศึกษาการเชื่อมโยงความเข้าใจแนวคิดได้ง่ายขึ้นเพราะเป็นบริบทการศึกษาในภาษาไทย จึงอาจเป็นเหตุที่ทำให้ได้รับความนิยมนำมาเป็นอันดับสอง และแนวคิดของ Chanawangsa (1986) ได้รับความนิยมนำมาเป็นอันดับสาม Chanawangsa (1986) เป็นนักวิชาการไทยคนแรกที่ได้ศึกษาการเชื่อมโยงความในภาษาไทย โดยใช้แนวคิดของ Halliday and Hasan (1976) เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ซึ่งงานวิจัยของ Chanawangsa (1986) เป็นงานวิจัยระดับปริญญาเอกจาก Georgetown University ส่วนแนวคิดการเชื่อมโยงความของนักวิชาการคนอื่น ๆ ก็มีการอ้างอิงเพื่อประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการวิจัยให้สอดคล้องกับบริบทของแหล่งข้อมูลภาษาไทย

2.3.2 แนวโน้มของแนวคิดการเชื่อมโยงความ

จากการวิเคราะห์จำนวนงานวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทยทั้งหมดพบว่า แนวโน้มของแนวคิดการเชื่อมโยงความในภาษาไทยที่นำมาใช้เป็นแนวทางในการวิจัยสามารถแสดงให้เห็นดังภาพ 5

ภาพ 5

แนวโน้มของแนวคิดการเชื่อมโยงความ

หมายเหตุ. โดย ยุทธิชัย อุปการดี และดิอนา คาซา, ออกแบบเมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ. 2568

จากภาพ 5 เมื่อพิจารณาจากจำนวนครั้งของแนวคิดการเชื่อมโยงความในแต่ละปี โดยวิเคราะห์ข้อมูลเป็นช่วงละประมาณ 10 ปี พบว่าปี พ.ศ. 2533-2542 แนวคิดการเชื่อมโยงความที่นำมาใช้ส่วนใหญ่เป็นแนวคิดของนักวิชาการต่างประเทศผู้ซึ่งเป็นเจ้าของทฤษฎีการเชื่อมโยงความ คือแนวคิดของ Halliday and Hasan (1976) อีกทั้งยังมีการอ้างอิงถึงแนวคิดของนักวิชาการต่างประเทศคนอื่นด้วย คือแนวคิดของ De Beaugrande and Dressler (1981) ส่วนการอ้างอิงถึงแนวคิดนักวิชาการไทยในช่วงนี้ยังมีไม่มากนัก เช่น แนวคิดของ Chanawangsa (1986), ชลธิชา บำรุงรักษ์ (2539) และเพียรศิริ วงศ์วิธานนท์ (2531) ฉะนั้นในช่วงนี้แสดงให้เห็นได้ว่า งานวิจัยการเชื่อมโยงความใช้แนวคิดจากนักวิชาการต่างประเทศเป็นหลัก ในการนำมาสร้างกรอบคิด การวิเคราะห์ข้อมูล ส่วนแนวคิดของนักวิชาการไทยยังมีจำนวนน้อย เนื่องจากเป็นยุคแรกเริ่มในการวิจัย

ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2543-2552 พบว่า แนวคิดของ Halliday and Hasan (1976) มีแนวโน้มการนำมาใช้เพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด และในขณะเดียวกันนี้แนวคิดของชลธิชา บำรุงรักษ์ (2539) และ Chanawangsa (1986) ก็มีแนวโน้มการนำมาใช้เพิ่มขึ้น อีกทั้งยังมีแนวคิดของนักวิชาการไทยอื่น ๆ ที่นำมาใช้เพิ่มขึ้นด้วยในช่วงนี้ เช่น แนวคิดของสมทรง บุรุษพัฒน์ (2537) ฉะนั้น แสดงให้เห็นว่าแนวคิดของนักวิชาการไทยเริ่มมีบทบาทมากขึ้นในช่วงนี้ เนื่องจากนักวิชาการได้นำแนวคิดมาปรับประยุกต์ใช้วิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทยมากขึ้น

ถัดมาในช่วงปี พ.ศ. 2553-2562 พบว่าเป็นช่วงที่จำนวนงานวิจัยมีความคงที่ แต่แนวคิดของ Halliday and Hasan (1976) ก็ยังมีแนวโน้มการนำมาใช้มากกว่าแนวคิดของนักวิชาการอื่น ๆ ทั้งนี้ แนวคิดของชลธิชา บำรุงรักษ์ (2539) และ Chanawangsa (1986) ก็ยังมีการนำมาใช้ในช่วงนี้เช่นกัน อีกทั้งในระยะนี้ก็เกิดแนวคิดการเชื่อมโยงความจากนักวิชาการไทยเพิ่มขึ้นอีกด้วย เช่น แนวคิดของอมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2552) นอกจากนี้ ในช่วงระยะเวลานี้ ยังแสดงให้เห็นว่า แนวคิดของนักวิชาการไทยเกี่ยวกับการเชื่อมโยงความมีความหลากหลายมากขึ้น

ท้ายที่สุดในช่วงปี พ.ศ. 2563-2568 พบว่า แนวคิดการเชื่อมโยงความในภาษาไทย ที่นำมาใช้มีความหลากหลายเพิ่มขึ้นกว่าช่วงก่อนหน้านี้ เนื่องจากบางแนวคิดที่เกิดขึ้นได้นำมาใช้ให้สอดคล้องกับบริบทภาษาไทยที่ใช้ในการศึกษามากขึ้น เช่น แนวคิดการเชื่อมโยงความของกรั่นศุภมาส เอ่งฉ้วน (2554) เป็นแนวคิดการเชื่อมโยงความในภาษาไทยถิ่นใต้ ซึ่งได้นำมาใช้ในบริบทของภาษาถิ่น อีกทั้งยังมีแนวคิดการเชื่อมโยงความของนักวิชาการไทยที่เกิดขึ้นในช่วงนี้อีกหลายคน เช่น แนวคิดของวรวรรณ ศรียาภย์ (2563) แนวคิดของจันทิมา อังผณีขกิจ (2561) นอกจากนี้ ยังพบว่าแนวคิดของ Halliday and Hasan (1976) ชลธิชา บำรุงรักษ์ (2539) และ Chanawangsa (1986) ก็ยังมีการนำมาใช้อย่างต่อเนื่อง ฉะนั้น สรุปได้ว่า ในช่วงระยะเวลานี้เป็นช่วงที่แนวคิดการเชื่อมโยงความของนักวิชาการไทยมีความหลากหลายมากขึ้น สันนิษฐานว่า อาจจะเป็นช่วงที่ต้องการปรับแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทของภาษาไทยมากยิ่งขึ้น

อภิปรายผล

การศึกษาสถานภาพงานวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ ภาพรวมของสถานภาพงานวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทย และแนวโน้มงานวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทย ซึ่งสามารถสรุปและอภิปรายผลได้ดังนี้

ภาพรวมของสถานภาพงานวิจัยการเชื่อมโยงความพบว่างานวิจัยเกี่ยวกับการเชื่อมโยงความในภาษาไทยจำนวน 40 เรื่อง สามารถจำแนกประเภทตามแหล่งข้อมูลที่ใช้วิจัยได้เป็น 7 ประเภท เรียงตามความถี่ที่พบจากมากไปน้อย ได้แก่ ข้อมูลด้านวรรณคดีวรรณกรรม ข้อมูลด้านเบ็ดเตล็ด ข้อมูลด้านกฎหมาย ข้อมูลด้านเรื่องเล่า ข้อมูลด้านภาษาถิ่น ข้อมูลด้านข่าว ข้อมูลด้านเรียงความ และข้อมูลด้านบทความย่อ จากข้อมูลที่กล่าวมานี้ พบว่างานวิจัยการเชื่อมโยงความที่ใช้ข้อมูลด้านวรรณคดีวรรณกรรมพบมากที่สุด และน้อยที่สุด คือ ข้อมูลด้านข่าว เรียงความ และบทความย่อ

แนวโน้มงานวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทย ผู้วิจัยจำแนกผลการศึกษาเป็น 3 ประเด็นดังนี้

ประเด็นที่ 1 แนวโน้มจำนวนงานวิจัยในแต่ละปี พบว่า งานวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทยยุคแรกเริ่มเกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2533 หลังจากนั้นก็มีการทำวิจัยการเชื่อมโยงความอย่างต่อเนื่องเกือบทุกปี ในแต่ละปีจะพบสัดส่วนงานวิจัยอย่างน้อย 1 เรื่องต่อปี จนกระทั่งมาถึงในช่วงปัจจุบันนี้ ระหว่างปี พ.ศ. 2561-2568 พบว่า งานวิจัยการเชื่อมโยงความมีการศึกษาอย่างต่อเนื่องและมีปริมาณเพิ่มขึ้นเป็นปีละ 3 เรื่อง ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่านักวิชาการให้ความสนใจการเชื่อมโยงความในภาษาไทย

เพิ่มขึ้น และคาดว่าในอนาคตงานวิจัยการเชื่อมโยงความก็ยังคงมีการศึกษาอย่างต่อเนื่องและอาจจะมีสัดส่วนที่เพิ่มมากขึ้นเช่นกัน

ประเด็นที่ 2 แนวโน้มของแหล่งข้อมูลที่ใช้วิจัยในแต่ละปีพบว่า เมื่อแบ่งช่วงระยะเวลาเป็นช่วงละประมาณ 10 ปี จะเห็นได้ว่า ข้อมูลที่ใช้วิจัยในช่วงแรกอยู่ระหว่างปี พ.ศ. 2533-2542 มีแหล่งข้อมูลที่หลากหลายถึง 5 ประเภท ได้แก่ ข่าว ภาษาถิ่น วรรณคดีวรรณกรรม เรื่องเล่า และเบ็ดเตล็ด ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2543-2552 มีการใช้ข้อมูล 3 ประเภท ได้แก่ วรรณคดีวรรณกรรม ภาษาถิ่น และกฎหมาย ซึ่งพบว่า ข้อมูลด้านวรรณคดีวรรณกรรมกำลังเป็นที่นิยมสูงสุดในช่วงนี้ และยังเป็นช่วงที่มีข้อมูลด้านกฎหมายเกิดขึ้นอีกด้วย ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2553-2562 มีการใช้ข้อมูล 5 ประเภท ได้แก่ วรรณคดีวรรณกรรม กฎหมาย เรียงความ เรื่องเล่า และเบ็ดเตล็ด แม้ในช่วงนี้ข้อมูลวรรณคดีวรรณกรรมจะพบมากที่สุด แต่ก็มีปริมาณลดลงกว่าเดิม เนื่องจากในช่วงนี้ข้อมูลด้านกฎหมายมีแนวโน้มสูงขึ้น จึงเป็นเหตุผลให้ข้อมูลด้านวรรณคดีวรรณกรรมเริ่มลดลงและลดลงอย่างต่อเนื่องในช่วงเวลาถัดมาอีกด้วย และในช่วงสุดท้ายระหว่างปี พ.ศ. 2563-2568 มีการใช้ข้อมูล 5 ประเภท ได้แก่ วรรณคดีวรรณกรรม เรื่องเล่า บทความย่อ เรียงความ และเบ็ดเตล็ด โดยข้อมูลเบ็ดเตล็ดพบมากที่สุดถึง 6 เรื่อง แสดงให้เห็นว่า ข้อมูลเบ็ดเตล็ดมีแนวโน้มที่สูงขึ้นกว่าช่วงก่อนหน้านี้อย่างเห็นได้ชัด นอกจากนี้ ผู้วิจัยมีข้อสังเกตเกี่ยวกับแนวโน้มของแหล่งข้อมูลที่ใช้วิจัย ดังนี้

1. เมื่อใดก็ตามที่พบการใช้ข้อมูลเบ็ดเตล็ดจะแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของการใช้ข้อมูลที่เพิ่มขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับยุคสมัยในปัจจุบันที่สามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลได้อย่างหลากหลายและสะดวกมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่า ข้อมูลเบ็ดเตล็ดมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในช่วงปัจจุบัน ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ข้อมูลเบ็ดเตล็ดในประเภทต่าง ๆ อาจจะเป็นแนวโน้มของแหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยการเชื่อมโยงความในอนาคตได้

2. ข้อมูลด้านเรียงความได้มีการนำกลับมาใช้อีกครั้งในปี พ.ศ. 2568 หลังจากที่เว้นช่วงไปนานถึง 11 ปี ซึ่งข้อมูลด้านเรียงความนี้ สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นแนวโน้มของแหล่งข้อมูลในอนาคตที่เพิ่มขึ้นก็เป็นได้ ทั้งนี้ เมื่อผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลเรียงความที่ใช้ศึกษาการเชื่อมโยงความในปีล่าสุด พบว่าเป็นเรียงความของผู้เรียนภาษาไทยในฐานะภาษาที่สองซึ่งแตกต่างจากเรียงความที่ใช้เมื่อ 11 ปีก่อนที่ใช้เรียงความของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา จากที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่า ข้อมูลด้านเรียงความสามารถใช้วิจัยการเชื่อมโยงความได้อีกหลายแง่มุม เช่น วิจัยการเชื่อมโยงความจากเรียงความของผู้เรียนภาษาไทยในฐานะภาษาที่สองโดยแยกตามเชื้อชาติ อาทิ จีน ญี่ปุ่น เกาหลี เยอรมัน ฝรั่งเศส แล้วนำข้อมูลที่ได้อาวิเคราะห์ในเชิงเปรียบเทียบและเสนอแนวทางการสอนภาษาไทยให้แก่ชาวต่างประเทศได้อีกด้วย

3. ข้อมูลด้านวรรณคดีวรรณกรรม เป็นข้อมูลแรกเริ่มที่ใช้วิจัยการเชื่อมโยงความและได้รับความนิยมมากที่สุดในช่วงปี พ.ศ. 2543-2552 หลังจากนั้นความนิยมก็มีแนวโน้มที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง แต่ข้อมูลในส่วนนี้ไม่สามารถตัดสินได้ว่า การใช้ข้อมูลจากวรรณคดีวรรณกรรมจะหายไป เพราะจากแนวโน้มในทุกช่วงที่ผ่านมาพบว่ามีข้อมูลจากวรรณคดีวรรณกรรมปรากฏอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นกลุ่มข้อมูลเดียวที่มีปรากฏเช่นนี้ ผู้วิจัยจึงมีข้อสังเกตว่า การใช้ข้อมูลจากวรรณคดีวรรณกรรมไทยจะยังคงปรากฏใช้ต่อไป แม้จะไม่ได้ได้รับความนิยมดังเดิม แต่ผู้วิจัยยังมีข้อสังเกตเพิ่มเติมอีกว่า เหตุที่วรรณคดีวรรณกรรมไทยมีแนวโน้มลดลง อาจจะเป็นเพราะนักวิชาการเริ่มมีความสนใจในวรรณคดีวรรณกรรมต่างประเทศเพิ่มขึ้น เหตุที่กล่าวเช่นนี้เนื่องจากผู้วิจัยพบว่าในช่วงปี พ.ศ. 2564-2566 พบข้อมูลที่ใช้วิจัยการเชื่อมโยงความเป็นวรรณกรรมต่างประเทศจำนวน 2 เรื่อง ได้แก่ งานวิจัยของปริดา เมธิภาคยางกูร และชลธิชา บำรุงรักษ์ (2564) ศึกษาหน้าที่เชิงสัมพันธสารของ “jibun” ในภาษาญี่ปุ่น โดยเก็บข้อมูลจากนวนิยายญี่ปุ่น และงานวิจัยของธนชาติ เกิดเกรียงไกร และอรทัย ชินอัครพงศ์ (2566) ศึกษาการเชื่อมโยงความด้วยคำเชื่อมในนิทานเมียนมา

4. ข้อมูลด้านภาษาถิ่น เป็นข้อมูลที่ปรากฏในช่วงปี พ.ศ. 2533-2542 จำนวน 1 เรื่อง และมีการใช้เพิ่มขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2543-2552 จำนวน 2 เรื่อง ทั้งนี้ ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2543-2552 เป็นต้นมา ภาษาถิ่นก็ไม่ได้นำมาใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยอีก ซึ่งลักษณะเช่นนี้มีความคล้ายกับกลุ่มข้อมูลด้านกฎหมาย กล่าวคือ ข้อมูลด้านกฎหมายมีการนำมาใช้วิจัยครั้งแรกในช่วงปี พ.ศ. 2543-2552 และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งได้รับความนิยมมากที่สุดในช่วงปี พ.ศ. 2553-2562 ซึ่งการที่ข้อมูลด้านกฎหมายได้รับความนิยมมากที่สุดในช่วงนี้เป็นเหตุทำให้ข้อมูลด้านวรรณคดีวรรณกรรมที่กำลังได้รับความนิยมมีแนวโน้มลดลงอย่างเห็นได้ชัด แต่หลังจากที่ข้อมูลด้านกฎหมายได้รับความนิยมสูงสุดก็พบว่าไม่มีการนำมาใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยอีก ซึ่งลักษณะข้อมูลในส่วนนี้มีความคล้ายกับข้อมูลด้านภาษาถิ่น แต่แตกต่างกันที่ข้อมูลด้านกฎหมายปรากฏใช้หลังภาษาถิ่นแต่มีแนวโน้มการใช้อย่างต่อเนื่องมากกว่าภาษาถิ่น

5. แม้การศึกษาในครั้งนี้จะไม่พบการใช้ภาษาไทยในสื่อเครือข่ายสังคมออนไลน์อย่างชัดเจน แต่ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า ต่อไปอนาคตแหล่งข้อมูลจากสื่อเครือข่ายสังคมออนไลน์ต่าง ๆ เช่น เฟซบุ๊ก ไลน์ อินสตาแกรม กูเกิล จะเริ่มมีบทบาทเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากปัจจุบันนี้สื่อเครือข่ายสังคมออนไลน์มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตเป็นอย่างมาก มีการใช้งานตั้งแต่ระดับบุคคลจนถึงระดับองค์กร ดังนั้น การศึกษาการเชื่อมโยงความจากข้อมูลในสื่อเครือข่ายสังคมออนไลน์จึงเป็นอีกประเด็นที่น่าสนใจ

ประเด็นที่ 3 แนวโน้มของแนวคิดที่ใช้วิจัยการเชื่อมโยงความ ผู้วิจัยได้จำแนกเป็น 2 ประเด็น ในส่วนของประเด็นแรก คือ ความนิยมของแนวคิดการเชื่อมโยงความที่นำมาใช้เป็นแนวทางในการวิจัย พบว่า นักวิจัยนำแนวคิดของนักวิชาการไทยและนักวิชาการต่างประเทศมาใช้เป็นแนวทางในการวิจัยจำนวน 14 คน แต่ที่ได้รับความนิยมมากที่สุดสามอันดับแรก ได้แก่ แนวคิดของ Halliday and Hasan (1976) แนวคิดของ ชลธิชา บำรุงรักษ์ (2539) และแนวคิดของ Chanawangsa (1986) ตามลำดับ ทั้งนี้ พบว่าเหตุที่แนวคิด Halliday and Hasan (1976) ได้รับความนิยมมากที่สุดเนื่องจากเป็นนักวิชาการต่างประเทศที่นำแนวคิดการเชื่อมโยงความในภาษาเข้าสู่วิชาการและนับได้ว่าเป็นต้นตำรับของทฤษฎีนี้ โดยที่ Halliday and Hasan (1976) ได้ศึกษาการเชื่อมโยงความในภาษาอังกฤษ ส่วนแนวคิดของชลธิชา บำรุงรักษ์ (2539) ได้รับความนิยมรองลงมา เนื่องจากเป็นแนวคิดของนักวิชาการไทยในยุคแรก ๆ ที่ได้ศึกษาการเชื่อมโยงความ อีกทั้งได้ศึกษาการเชื่อมโยงความครอบคลุมทั้งบริบทของภาษาพูดและภาษาเขียนจึงทำให้แนวคิดดังกล่าวได้รับความนิยม ส่วนแนวคิดของ Chanawangsa (1986) ได้รับความนิยมรองลงมาเป็นอันดับสาม ซึ่ง Chanawangsa (1986) เป็นนักวิชาการไทยคนแรกที่ได้ศึกษาการเชื่อมโยงความในภาษาไทย โดยใช้แนวทางการวิเคราะห์ของ Halliday and Hasan (1976) ในวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก ผู้วิจัยตั้งข้อสันนิษฐานว่าเหตุที่แนวคิด Chanawangsa (1986) ได้รับความนิยมรองลงมาจากแนวคิดชลธิชา บำรุงรักษ์ (2539) ทั้งที่ Chanawangsa (1986) ได้ศึกษาการเชื่อมโยงความในภาษาไทยก่อน อาจเป็นเพราะการเข้าถึงแหล่งข้อมูลในอดีตที่ไม่ได้มีความสะดวกเหมือนกับปัจจุบัน แต่ทั้งสามแนวคิดก็ได้รับการนำมาใช้เป็นแนวทางการวิจัยอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้

ส่วนประเด็นที่สอง คือ แนวโน้มของแนวคิดการเชื่อมโยงความ พบว่า แนวคิดการเชื่อมโยงความที่นำมาใช้ในช่วงแรกระหว่างปี พ.ศ. 2533-2542 เป็นแนวคิดของ Halliday and Hasan (1976) และ De Beaugrande and Dressler (1981) ซึ่งเป็นนักวิชาการต่างประเทศ ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2543-2552 แนวคิดของ Halliday and Hasan (1976) มีแนวโน้มการนำมาใช้เพิ่มขึ้น และในขณะเดียวกันแนวคิดของชลธิชา บำรุงรักษ์ (2539) Chanawangsa (1986) ก็มีแนวโน้มการนำมาใช้เพิ่มขึ้นเช่นกัน แสดงให้เห็นว่าในช่วงนี้แนวโน้มของแนวคิดนักวิชาการไทยเริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้น ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2553-2562 และปี พ.ศ. 2563-2568 มีแนวคิดของนักวิชาการไทยเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก แสดงให้เห็นถึงการพยายามสร้างกรอบแนวคิดการวิเคราะห์ให้เหมาะสมกับบริบทของภาษาไทยมากยิ่งขึ้น แต่ในขณะเดียวกันแนวคิดของ

Halliday and Hasan (1976) ก็ยังนำมาใช้อย่างต่อเนื่องในทุกยุคสมัยและยังคงใช้เป็นแนวคิดหลักในการวิจัย นอกจากนี้ ยังแสดงให้เห็นว่าการที่แนวคิด Halliday and Hasan (1976) ชลธิชา บำรุงรักษ์ (2539) Chanawangsa (1986) มีการนำมาใช้อย่างต่อเนื่องมีความสอดคล้องกับความนิยมของแนวคิดการเชื่อมโยงความดังที่เสนอไว้ข้างต้น

ฉะนั้น ผลการศึกษาด้านภาพงานวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทยครั้งนี้ได้แสดงให้เห็นองค์ความรู้ในสองมิติใหญ่ นั่นคือ มิติภาพรวมของสถานภาพงานวิจัยการเชื่อมโยงความ และมิติแนวโน้มงานวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทย โดยมิติแนวโน้มงานวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทยผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นมิติย่อย ๆ อีก 3 มิติ ได้แก่ มิติของแนวโน้มจำนวนงานในแต่ละปี มิติแนวโน้มของแหล่งข้อมูลที่ใช้วิจัย และมิติแนวคิดการเชื่อมโยงความที่ใช้ในการวิจัย ผลการศึกษาจึงมีประโยชน์แก่นักวิชาการที่สนใจแนวคิดการเชื่อมโยงความเป็นอย่างมาก เนื่องจากผลการศึกษาสามารถนำใช้พิจารณาแนวโน้มความนิยมของการวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทยได้ ข้อเสนอแนะบางประการสามารถนำไปต่อยอดเป็นงานวิจัยในอนาคตได้ รวมถึงสามารถแสดงให้เห็นแนวคิดการเชื่อมโยงความที่ควรนำไปใช้เป็นกรอบการวิเคราะห์ได้อีกด้วย

แม้การศึกษานี้จะสามารถสังเคราะห์ภาพรวมและแนวโน้มของงานวิจัยด้านการเชื่อมโยงความในภาษาไทยได้อย่างเป็นระบบ แต่ยังมีประเด็นเชิงวิพากษ์ที่ควรนำมาพิจารณาเพื่อพัฒนาทิศทางขององค์ความรู้ในอนาคต กล่าวคือ งานวิจัยส่วนใหญ่ยังคงยึดกรอบแนวคิดเริ่มแรกของ Halliday and Hasan (1976) เป็นหลัก โดยขาดการตั้งคำถามเชิงพัฒนาเกี่ยวกับความเหมาะสมของกรอบแนวคิดดังกล่าวเมื่อประยุกต์ใช้กับบริบทภาษาไทยซึ่งมีลักษณะเฉพาะทางวากยสัมพันธ์และวัจนปฏิบัติศาสตร์ที่แตกต่างจากภาษาอังกฤษ นอกจากนี้ งานวิจัยจำนวนมากยังเน้นการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างมากกว่าการศึกษาการเชื่อมโยงความในบริบทการใช้จริง (discourse in use) เช่น การเชื่อมโยงในภาษาไทยของผู้พูดพหุภาษา การใช้สัมพันธสารในสื่อออนไลน์ หรือบทสนทนาในสังคมพหุวัฒนธรรมซึ่งล้วนเป็นบริบทที่สะท้อนพลวัตของภาษาไทยในปัจจุบัน

ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยในอนาคตจึงควรตั้งคำถามวิจัยใหม่ ๆ เช่น การวิจัยจะสามารถพัฒนาแนวคิดการเชื่อมโยงความที่สะท้อนบริบทไทยได้อย่างไร แนวโน้มการใช้สัมพันธสารในภาษาของผู้เรียนไทยเป็นภาษาที่สองหรือในสื่อร่วมสมัย เช่น โซเชียลมีเดีย บทสนทนาออนไลน์ มีผลต่อเอกภาพของข้อความหรือไม่ การตั้งคำถามวิจัยใหม่เหล่านี้จะช่วยให้การวิจัยด้านการเชื่อมโยงความในภาษาไทยไม่เพียงแต่เป็นการศึกษาเชิงวิเคราะห์โครงสร้างเท่านั้น แต่ยังขยายขอบเขตสู่การวิจัยเชิงประจักษ์ที่มีพลวัตและมีส่วนในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านภาษาศาสตร์ไทยให้ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของภาษาในสังคมร่วมสมัย

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะทั่วไป

การศึกษาด้านภาพงานวิจัยการเชื่อมโยงความในครั้งนี้ได้จำกัดแหล่งข้อมูลเฉพาะงานวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทย จึงทำให้เห็นมุมมองในการศึกษาภายในภาษาไทยเท่านั้น ทั้งนี้หากไม่จำกัดเฉพาะงานวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทยก็จะช่วยให้เห็นมุมมองที่กว้างขึ้นได้ และสามารถสร้างเป็นองค์ความรู้ที่ใช้สนับสนุนงานวิจัยนี้เพิ่มขึ้นได้อีกด้วย

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคต

การศึกษาในครั้งต่อไปควรศึกษาแหล่งข้อมูลที่ใช้วิจัยการเชื่อมโยงความภาษาไทยโดยลงรายละเอียดของข้อมูลในแต่ละประเภท เช่น ข้อมูลด้านวรรณคดีวรรณกรรม ใช้วรรณคดีวรรณกรรมเรื่องอะไรไปบ้าง หรืออาจจำแนกสมัยของข้อมูลวรรณคดีวรรณกรรมด้วยก็ได้เพื่อให้เห็นข้อมูลที่ลึกลงไป นอกจากนี้ การวิจัย

ครั้งต่อไปควรศึกษาสภาพงานวิจัยการเชื่อมโยงของต่างประเทศด้วยเพื่อให้เห็นภาพความก้าวหน้าในระดับนานาชาติ

รายการอ้างอิง

- กรันสุภมาส เองฉ้วน. (2554). *ไวยากรณ์ไทยฉบับครอบคลุมภาษาย่อย: ไวยากรณ์ภาษาไทยถิ่นใต้เล่มที่ 5*. สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- จันทิมา อังคพนิกิจ. (2561). *การวิเคราะห์ภาษาระดับข้อความ*. พิมพ์ดีการพิมพ์.
- ชลธิชา บำรุงรักษ์. (2539). *การวิเคราะห์ภาษาระดับข้อความประเภทต่าง ๆ ในภาษาไทย*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ตุลยา นครจินดา, ธนภรณ์ อนันต์สิริภิญโญ, ดิเรก มุลทุลี และจาตุรงค์ ตันติบัณฑิต. (2563). รูปแบบการเชื่อมโยงความในภาษาไทยของผู้สูงอายุโรคสมองเสื่อมอัลไซเมอร์. *วารสารภาษาและวัฒนธรรม*. 39(1), 59-68. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JLC/article/download/241585/163965/>
- ธนาชาติ เกิดเกรียงไกร และอรทัย ชินอัครพงศ์. (2566). การเชื่อมโยงความด้วยคำเชื่อมในนิทานเมียนมา. *วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*. 20(3), 99-112. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jhnu/article/view/267589>
- ปรีดา เมธีภาคยางกูร และชลธิชา บำรุงรักษ์. (2564). หน้าทีเชิงสัมพันธ์สารของ ‘jibun’ ในภาษาญี่ปุ่น. *วารสารภาษาและภาษาศาสตร์*. 39(1), 1-24. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/joling/article/view/245347/171208>
- ปิยนารถ แสงศักดิ์. (2536). *การใช้กลไกในการเชื่อมโยงความในภาษาพูดและภาษาเขียนของเด็กวัย 7-9 ปี*. [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์].
- พูนสุข นาวิก. (2533). *ลักษณะการเชื่อมโยงความในภาษาระดับข้อความในภาษาไทยถิ่นเหนือ จังหวัดเชียงใหม่*. [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์].
- เพียรศิริ วงศ์วิภานนท์. (2531). การศึกษาปริเฉท: แนวใหม่ในการศึกษาภวศาสตร์ไทย. *วารสารภาษาและวรรณคดีไทย*. 4, 29-41.
- รุ่งโรจน์ ตันประดิษฐ์, วิเชษฐชาย กมลสัจจะ และวรวรรณ ศรียาภัย. (2565). การเชื่อมโยงความในบทปาฐกถาทางภาษาและวรรณกรรมไทยของนายกรัฐมนตรีไทย. *วารสารช่อพะยอม*. 32(1), 131-153. <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/ejChophayom/article/view/246624>
- วรวรรณ ศรียาภัย. (2544). *การเชื่อมโยงความในภาษาถิ่นสุราษฎร์ธานี*. [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร].
- วรวรรณ ศรียาภัย. (2563). *การเชื่อมโยงความ: เอกสารการสอนชุดวิชาลักษณะภาษาไทยหน่วยที่ 1-7*. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ศิขรินทร์ แสงเพชร. (2561). ลักษณะการเชื่อมโยงความในกฎหมายตราสามดวงว่าด้วยกฎพระสงฆ์. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*. 11(2), 86-96.
- สมทรง บุรุษพัฒน์. (2537). *วจนะวิเคราะห์: การวิเคราะห์ภาษาระดับข้อความ*. มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุนีย์ ลีลาพรพินิจ. (2547). *ลักษณะการเชื่อมโยงความในสามก๊กฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน)*. [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]

- สุรีย์รัตน์ บำรุงสุข และสิริวรรณ นันทจันทุล. (2566). บทคัดย่อบทความวิจัย: เนื้อหาและการเชื่อมโยงความ.
วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. 11(1), 134-
152. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/hssj/article/view/259340>
- อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2552). บรรทัดฐานภาษาไทย เล่ม 3: ชนิดของคำ วลี ประโยค และสัมพันธ์สาร.
สถาบันภาษาไทยกระทรวงศึกษาธิการ.
- อัจฉรากร กัลยาจิตรโกศล. (2543). ลักษณะการเชื่อมโยงความในกลอนนิราศของสุนทรภู่. [วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์].
- อาทิตยา ทองแสน, ขนิษฐา ใจมน และพุทธรชาติ โพธิบาล. (2557). การศึกษาการเรียบเรียงความคิดและการ
เชื่อมโยงความจากการเขียนเรียงความของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6. วารสารสำนักหอสมุด
มหาวิทยาลัยทักษิณ. 3, 65-78. [https://so14.tci-thaijo.org/index.php/TSULJ/article/
view/383](https://so14.tci-thaijo.org/index.php/TSULJ/article/view/383)
- Chanawangsa, W. (1986). *Cohesion in Thai*. [Doctor of Philosophy in Linguistics, Georgetown
University].
- De Beaugrande, R. & Dressler, W. (1981). *Introduction to text linguistics*. Longman.
- Halliday, M. A. K., & Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. Longman.

การใช้ “ข้อความในภาพ” ในหนังสือภาพเกือบไร้คำภาษาฝรั่งเศส

Usage of Intra-Iconic Texts in French Language Almost Wordless Picturebooks

วิริญจน์ หุตะสังกาศ (Virine Hutasangkas)¹

Received: May 28, 2025

Revised: September 2, 2025

Accepted: September 3, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ศึกษาการใช้ “intra-iconic text” หรือข้อความที่ปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของภาพใน “หนังสือภาพเกือบไร้คำ” (almost wordless picturebook) ภาษาฝรั่งเศส 7 เรื่องที่ตีพิมพ์ในช่วงปี ค.ศ. 1990-2020 และมี intra-iconic text ปรากฏอยู่ แล้วจึงวิเคราะห์ประเภทของ intra-iconic text ตามการจำแนกของ Bosch และศึกษาบทบาทของข้อความเหล่านั้นในการดำเนินเรื่องตามทฤษฎีของ Nikolajeva และ Delbrassine and Centi ผลการวิจัยพบว่า intra-iconic text ในหนังสือที่ศึกษาแบ่งออกเป็น 3 บทบาทหลัก ได้แก่ 1) ข้อความเติมเต็มการเล่าเรื่องโดยภาพ (complementary intra-iconic texts) ที่มีความจำเป็นต่อการทำความเข้าใจเนื้อเรื่องอย่างสมบูรณ์ เช่น การระบุสถานที่ในเรื่อง *Monsieur Hulot à la plage* หรือการบอกเวลาเพื่อสร้างความรู้สึกเร่งรีบในเรื่อง *Le petit chaperon rouge : la scène de la chemise de nuit* 2) ข้อความเพิ่มเติมข้อมูลให้การเล่าเรื่องโดยภาพ (intra-iconic texts as amplification) ที่ช่วยขยายมิติของเรื่องและให้ข้อมูลเพิ่มเติม แม้ผู้อ่านจะยังเข้าใจเนื้อเรื่องได้หากไม่มีข้อความเหล่านั้น เช่น การแนะนำอาชีพของตัวละครในเรื่อง *L'écharpe rouge* และ 3) ข้อความเพื่อฝึกการสังเกต (observational intra-iconic texts) ที่กระตุ้นให้ผู้อ่านสังเกตรายละเอียดในภาพและส่งเสริมการคิดเชิงวิเคราะห์ เช่น ตัวอักษรและตัวเลขที่ซ่อนอยู่ในภาพของเรื่อง *Le colis rouge* และ *La fabrique*

คำสำคัญ: วรรณกรรมเยาวชน, หนังสือภาพ, หนังสือภาพเกือบไร้คำ, ข้อความในภาพ

Abstract

This research article examines the usage of “intra-iconic text,” or text appearing as an integral part of illustrations, in seven French almost wordless picturebooks published between 1990 and 2020 that feature such text. The study analyzes the types of intra-iconic text based on Bosch's classification and investigates their role in narrative progression, drawing on theories by Nikolajeva and Delbrassine and Centi. The findings reveal that intra-iconic texts in the studied books serve three main roles: 1) Complementary intra-iconic texts are essential for a complete understanding of the narrative. Examples include the indication of location in *Monsieur Hulot à la plage* or the depiction of time to create a sense of urgency in *Le petit chaperon rouge : la scène de la chemise de nuit*. 2) Intra-iconic texts as amplification expand the narrative's dimension and provide additional information, even if the reader could still grasp the story without them. An example is the introduction of a character's profession

¹ สาขาวิชาภาษาฝรั่งเศส คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Division of French, Faculty of Humanities, Chiang Mai University

in *L'écharpe rouge*. 3) Observational intra-iconic texts encourage readers to notice details within the illustrations and promote analytical thinking. This role is evident in the hidden letters and numbers in *Le colis rouge* and *La fabrique*

Keywords: Children's Literature, Picturebook, Almost Wordless Picturebook, Intra-Iconic Text

บทนำ

หนังสือภาพไร้คำ (wordless picturebook) หมายถึง หนังสือที่ใช้เพียงภาพต่อเนื่องในเล่าเรื่อง โดยไม่มีข้อความปรากฏอยู่² (Dowhower, 1997, p. 63) โดยภาพแต่ละภาพในหนังสือหนึ่งเล่มจะมีความต่อเนื่องกันเพื่อสร้างเรื่องราว ในหน้ากระดาษหนึ่งหน้าอาจมีภาพหนึ่งภาพหรือหลายภาพ และภาพหนึ่งภาพอาจวางอยู่บนหน้ากระดาษหลายหน้าก็ได้ เช่น หน้าคู่ (spread) หรือหน้าที่อยู่บนแผ่นพับเปิดปิด (gatefold page) ทั้งนี้หนังสือภาพไร้คำจะไม่รวมหนังสือการ์ตูน (comic) หนังสือที่ไม่มีการเล่าเรื่อง (non-narrative) อย่างหนังสือภาพประกอบคำศัพท์ (concept book) และหนังสือกิจกรรม (game book)

Dowhower (1997) ระบุว่าหนังสือภาพไร้คำเล่มแรกของโลกเป็นหนังสือสำหรับเด็ก คือ *A new year's gift for little masters and misses* โดย Thomas Bewick (1777) ประกอบด้วยภาพที่ไม่ต่อเนื่องกันโดยไม่มีคำกำกับ แต่หากเรายึดคำจำกัดความของ Dowhower แล้ว อาจกล่าวได้ว่าหนังสือภาพไร้คำเล่มแรกของโลกจริง ๆ คือ *Les Grands enterrements* โดย Steinlen (1898) (Arizpe, 2014, p.94) เป็นหนังสือภาพสำหรับผู้ใหญ่ ซึ่งได้วางรากฐานให้หนังสือภาพไร้คำสำหรับเด็กในประเทศฝรั่งเศสในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 จนกลายเป็นสื่อสำหรับเด็กประเภทหนึ่งที่ได้รับคามนิยมเป็นอย่างยิ่งในช่วงทศวรรษที่ 1920-1930 เนื่องจากเป็นสื่อที่สร้างทั้งความสนุกสนานจากการอ่านภาพและการฝึกทักษะด้านภาษาผ่านการเล่าเรื่องโดยผู้อ่านเอง (Beckett, 2012, p. 81) ต่อมาในทศวรรษที่ 1960 ผู้เขียนหนังสือภาพไร้คำในประเทศฝรั่งเศสได้พัฒนากลวิธีการเล่าเรื่องผ่านภาพให้ซับซ้อนยิ่งขึ้น ยกตัวอย่างเช่น *Le Petit Chaperon rouge* โดย Warja Lavater (1965) ที่สร้างข้อดลกับผู้อ่านว่าจะใช้สัญลักษณ์แทนองค์ประกอบของภาพ เช่น หนูน้อยหมวกแดง คือวงกลมสีแดง กระจุ๊กของวงกลมสีเขียวคือผืนป่า วงกลมสีดำปุกปุยคือหมาป่า สีเหลี่ยมผืนผ้าสีน้ำตาลคือบ้าน เป็นต้น แล้วนำสัญลักษณ์เหล่านี้มาประกอบเข้าด้วยกันในแต่ละหน้ากระดาษ ก่อนจะพิมพ์ลงบนหนังสือพับแบบแอกคอร์ดียน (accordian book) ที่เมื่อกางออกมาแล้วก็จะพบความต่อเนื่องของฉากตั้งแต่ต้นจนจบเรื่องบนกระดาษแผ่นยาวเพียงแผ่นเดียว

ตั้งแต่ช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา หนังสือภาพไร้คำมีกลวิธีการเล่าเรื่องที่แปลกใหม่มากขึ้น แต่การเล่าเรื่องโดยปราศจาก “ข้อความ” ก็สามารถจำกัดการเล่าเรื่องบางประเภทได้เช่นกัน หนังสือภาพไร้คำหลายเรื่องจึงต้องสอดแทรกข้อความลงในภาพวาดเพื่อช่วยให้การเล่าเรื่องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น แต่คำเหล่านี้จะไม่ถูกพิมพ์แยกจากภาพหรือลงบนที่ว่างในภาพจนโดดเด่นเกินภาพ แต่จะถูกวางลงไปในฐานะองค์ประกอบของภาพ เช่น ป้ายร้านค้า ฉลากสินค้า ป้ายบอกทาง เป็นต้น นักทฤษฎีหนังสือภาพไร้คำอย่าง Richey and Puckett (1992) จึงเรียกหนังสือที่มีข้อความประกอบเล็กน้อยเช่นนี้ว่า “หนังสือภาพเกือบไร้คำ” (almost wordless picturebook) และต่อมา Nikolajeva (2002, p. 100) ได้สร้างคำจำกัดความข้อความในภาพเหล่านี้ว่า “intra-iconic text” และได้นำทฤษฎี Paratexte และ Péritexte ของ Genette (1987) มาปรับใช้ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างภาพที่ทำหน้าที่เล่าเรื่องและข้อความที่กลายเป็นเพียงองค์ประกอบรอง (สลับกับหนังสือประเภทอื่นที่ใช้ภาพประกอบข้อความ) และในเวลาต่อมา Bosch (2014,

² “...books that tell a story through a series of illustrations without written text”

p. 73) ก็ได้จำแนกประเภทข้อความในหนังสือภาพไว้ 8 ประเภทตามลักษณะของการสื่อสาร ได้แก่ 1) ข้อความล่องภาพ (wordless-frame-ข้อความปรากฏในช่วงต้นและจบเรื่อง) 2) เครื่องหมาย (wordless-signs, เครื่องหมายปรากฏในภาพ) 3) สัญลักษณ์ (wordless-symbols, สัญลักษณ์ ตัวอักษร หรือ ตัวเลขปรากฏในภาพ) 4) ไร้ข้อความพิมพ์แยก (wordless-no print, ไม่ปรากฏตัวอักษรที่เกิดจากการพิมพ์ลงบนส่วนใดของหนังสือเลย) 5) มีเพียงชื่อเรื่อง (wordless-titles, ในกรณีที่หนังสือหนึ่งเล่มมีหลายเรื่องเล่า ข้อความจะปรากฏในฐานะชื่อเรื่องเพื่อแยกแต่ละเรื่องออกจากกัน) 6) มีเพียงคำอุทาน (wordless-exclamation, คำอุทานปรากฏในรูปแบบของข้อความที่พิมพ์แยก) 7) ข้อความถูกซ่อน (wordless-hidden print, ข้อความจะปรากฏเมื่อดิ่งลิ้นกลไกป๊อปอัพ หรือเมื่อเปิดแผ่นพับแบบ gatefold) และ 8) ปรากฏข้อความ (wordless-sequence in book, มีข้อความที่พิมพ์แยกปรากฏอยู่เรื่อย ๆ)

งานวิจัยนี้ได้นำประเภทของข้อความในหนังสือภาพไว้คำมาศึกษาว่า มีบทบาทในการเล่าเรื่องไปพร้อมกับภาพอย่างไรบ้าง ซึ่งจะสามารถเติมเต็มทฤษฎีการศึกษาหนังสือภาพที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างภาพและข้อความ โดยผู้วิจัยได้ค้นพบบทบาทของข้อความในหนังสือภาพเกือบไว้คำทั้งสิ้น 3 ประเภท ได้แก่ ข้อความเติมเต็มการเล่าเรื่องโดยภาพ ข้อความเพิ่มเติมข้อมูลให้การเล่าเรื่องโดยภาพ และข้อความเพื่อฝึกการสังเกต

การทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาพและข้อความในหนังสือภาพเริ่มขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1980 เมื่อหนังสือภาพที่กลายเป็นสื่อสำคัญสำหรับเด็กและมีกลวิธีการเล่าเรื่องที่หลากหลายขึ้น Schwarcz (1982) อธิบายว่า ภาพประกอบสามารถส่งเสริมการเล่าเรื่องโดยข้อความได้หลายวิธี เช่น ภาพประกอบสะท้อนสิ่งที่ข้อความบรรยาย (congruency) ภาพประกอบเพิ่มเติมรายละเอียดที่ข้อความละไว้ (extension) หรือแม้กระทั่งการนำเสนอภาพที่ขัดแย้งกับสิ่งที่ข้อความบรรยายโดยสิ้นเชิง (counterpoint) ต่อมา Nodelman (1988) ได้ยกตัวอย่างหนังสือที่ใช้กลวิธีการเล่าแปลกใหม่ผ่านความสัมพันธ์ระหว่างภาพและข้อความ โดยเน้นย้ำว่าภาพสามารถเปลี่ยนการดำเนินเรื่องหรือสร้างการดำเนินเรื่องซ้อนทับการเล่าโดยข้อความได้ (Nodelman, 1988, p. 196) ในประเทศฝรั่งเศสนั้นได้พัฒนาทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในช่วงทศวรรษที่ 2000 Nières-Chevrel (2003) ได้นำเสนอทฤษฎีเกี่ยวกับผู้เล่าในข้อความ (narrateur textuel) และผู้เล่าในภาพ (narrateur visuel) ว่าการวิเคราะห์ผู้เล่าในหนังสือภาพจะวิเคราะห์ตาม “สถานที่อยู่” ของผู้เล่า ซึ่งมีผลต่อการทำความเข้าใจเนื้อเรื่องของเด็ก ผู้เล่าอาจมีตัวตนทั้งในข้อความและรูปภาพ หรือมีตัวตนเพียงในข้อความหรือรูปภาพอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ ต่อมา Sophie van der Linden (2006) ได้นำเสนอการใช้ภาพหน้าเดียวและหน้าคู่ในการสร้างจังหวะการเล่าเรื่อง และนำทฤษฎีของ Schwarcz มาศึกษาในบริบทของหนังสือภาพภาษาฝรั่งเศส โดยได้นำเสนอทฤษฎีหน้าที่ของข้อความในหนังสือภาพเพิ่มเติม ต่อมา Delbrassine and Centi (2022) ได้นำทฤษฎีของ Schwarcz มาปรับเข้ากับหนังสือภาพที่ตีพิมพ์ในคริสต์ศตวรรษที่ 21 เป็นหลัก และจัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ที่ชัดเจนมากขึ้น โดยแบ่งออกเป็น 5 ประการ ได้แก่ ความสอดคล้องแบบสมมาตร ความสอดคล้องแบบเติมเต็ม ความสอดคล้องแบบเพิ่มเติม ความไม่สอดคล้อง และความขัดแย้ง

ในขณะที่ทฤษฎีหนังสือภาพทั่วไปพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ การศึกษาหนังสือภาพไว้คำและเกือบไว้คำภาษาฝรั่งเศสกลับยึดติดในมุมมองเดียว คือการศึกษากลวิธีการเล่าเรื่องผ่านภาพ (visual narrative) และการอ่านภาพ (visual literacy) และศึกษาผลงานของนักวาดเพียงท่านเดียวคือ Anne Brouillard เช่น Nières-Chevrel (2010) ผู้นิยามการ “เล่าเรื่องผ่านเลนส์กล้อง” ในหนังสือภาพไว้คำ *L'orage* โดย Anne Brouillard (1998) เพื่อใช้อธิบายการเล่าเรื่องโดยไม่มีผู้เล่าปรากฏอยู่ในคำหรือภาพเลย และ Beckett (2012)

ก็ได้นำหนังสือเล่มเดียวกันมาใช้อธิบายความเชื่อมโยงของภาพตั้งแต่ฉากแรกถึงฉากสุดท้ายผ่านองค์ประกอบของภาพไว้อย่างละเอียด เช่น การใช้วัตถุหนึ่งชิ้นในหลายภาพเพื่อเป็นจุดเชื่อมโยงระหว่างภาพ การสลับฉากในบ้านและนอกบ้านเพื่อแสดงผลกระทบของสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงนอกบ้านต่อความโกลาหลในบ้าน เป็นต้น และ Ducrot (2021) ก็ยังคงนำผลงานดังกล่าวของ Anne Brouillard มาศึกษาเปรียบเทียบกับผลงานหลายชิ้นของ Suzy Lee นักวาดหนังสือภาพไร้คำชาวเกาหลีใต้ โดยเปรียบเทียบว่าทั้ง Brouillard และ Lee ใช้กลวิธีการเล่าผ่านการปรากฏซ้ำขององค์ประกอบภาพ (วัตถุ ตัวละคร ฉาก) แต่จังหวะในการดำเนินเรื่องของ Lee จะเร็วและกระชับกว่า Brouillard

ส่วนการศึกษา intra-iconic text นั้น ยังมีข้อจำกัดอยู่มาก นอกจาก Nikolajeva ผู้ตั้งหลักทฤษฎีดังกล่าวในปี ค.ศ. 2002 แล้ว พบเพียงงานของ Beckett (2012, pp. 121-133) ที่ได้ยกตัวอย่างการใช้ข้อความในหนังสือภาพเกือบไร้คำ แต่ไม่ได้วิเคราะห์เจาะลึกเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างภาพและข้อความอย่างละเอียด ในบรรดาตัวบทที่ Beckett เลือคนั้นมีหนังสือภาพเกือบไร้คำภาษาฝรั่งเศสประกอบอยู่สองเรื่อง ได้แก่ *La belle étoile* โดย Antonin Louchard (2001) ที่ Beckett อธิบายเพียงการใช้ข้อความในการร้อยเรียงบทกวีที่หน้าเปิดเรื่องก่อนจะเล่าเรื่องย่อของหนังสือเล่มดังกล่าว แต่ไม่ได้เชื่อมโยงบทกวีเข้ากับเรื่องราวแต่อย่างใด มีเพียงเรื่อง *De l'autre côté de l'arbre* โดย Mandana Sadat (1997) ที่ Beckett อธิบายบทบาทของ intra-iconic text ที่กล่าวว่า “il était une fois...” ที่ปรากฏอยู่กลางเรื่องเพื่อช่วยให้ผู้อ่านแยกเรื่องเล่าแบบ *récit enchâssé* ออกจากกันได้ และ Bosch (2014) ที่หยิบยกตัวอย่างเพิ่มเติมจาก Beckett และอธิบายบทบาทของ intra-iconic text ทั้ง 8 ประเภทที่จำแนกไว้อย่างละเอียด เช่น การวางข้อความไว้ก่อนเริ่มเรื่องเล่าเป็นการชักนำผู้อ่านให้เข้าใจภาพไปในทางเดียวกับที่ผู้เขียนตั้งใจ ต่างจากการวางข้อความไว้เมื่อจบเรื่อง ซึ่งจะสร้างความประหลาดใจจนทำให้ผู้อ่านต้องย้อนกลับไปอ่านเรื่องเล่าอีกครั้งเพื่อทำความเข้าใจเรื่องเล่าอีกครั้งหนึ่ง โดยงานของ Nikolajeva (2002), Beckett (2012) และ Bosch (2014) ถูกนำมาอ้างอิงหลายครั้งในการศึกษาหนังสือภาพไร้คำโดยนักวิชาการปฐมวัย ซึ่งศึกษาเรื่องการนำหนังสือภาพไปใช้ในชั้นเรียนมากกว่าการวิเคราะห์ในเชิงการเล่าเรื่องของวรรณกรรม

ดังนั้น เพื่อให้ห้องความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีหนังสือภาพไร้คำภาษาฝรั่งเศสสมบูรณ์ขึ้น งานวิจัยฉบับนี้จึงจะคัดเลือกหนังสือจากประเทศที่ใช้ภาษาฝรั่งเศส (ได้แก่ ฝรั่งเศส เบลเยียม และแคนาดา) ที่ยังไม่มีผู้ศึกษาและเลือกศึกษาวิธีการเล่าเรื่องผ่านภาพที่ใช้ข้อความเข้าช่วยตามทฤษฎี intra-iconic text ของ Nikolajeva (2002) และ Bosch (2014) แล้วนำมาประยุกต์เข้ากับทฤษฎีความสอดคล้องระหว่างภาพและข้อความของ Delbrassine and Centi (2022) เพื่อวิเคราะห์ว่าข้อความเหล่านี้มีประโยชน์ต่อการดำเนินเรื่องโดยภาพอย่างไร มีบทบาทของข้อความที่เพิ่มเติมจากทฤษฎีเดิมหรือไม่

วิธีการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) โดยมีขั้นตอนดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ผู้วิจัยค้นคว้าตัวบทในการศึกษาจากฐานข้อมูลของห้องสมุดเยาวชนนานาชาติ (Internationale Jugendbibliothek) ประเทศเยอรมนี โดยได้ตั้งเกณฑ์คัดเลือกตัวบทในการศึกษาดังนี้ 1) เป็นหนังสือภาพเกือบไร้คำตามคำนิยามของ Dowhower (1993) และ Nikolajeva (2002) ว่าเป็น “หนังสือที่ใช้เพียงภาพต่อเนื่องในการเล่าเรื่อง” ที่มี “ข้อความประกอบเล็กน้อย” 2) มี intra-iconic text ตามคำจำกัดความของ Maria Nikolajeva (2002) ปรากฏอยู่ในเรื่อง 3) ผู้เขียนใช้ภาษาฝรั่งเศสในชื่อเรื่องและใน intra-iconic text

และ 4) ตีพิมพ์ในช่วงปี ค.ศ. 1990-2020 อันเป็นช่วงที่ทฤษฎีเกี่ยวกับหนังสือภาพไร้คำและเกือบไร้คำกำลังพัฒนาจากเกณฑ์ดังกล่าว พบหนังสือภาพเกือบไร้คำภาษาฝรั่งเศสทั้งหมด 7 เรื่อง ได้แก่

- 1.1 *Cartes postales* (Brouillard, 1994).
- 1.2 *L'écharpe rouge* (Villeneuve, 1999).
- 1.3 *Le petit chaperon rouge* (Rascal, 2002).
- 1.4 *Le petit chaperon rouge : la scène de la chemise de nuit* (Buquet, 2006).
- 1.5 *Le colis rouge* (Perrin, 2007).
- 1.6 *La fabrique* (Barroux, 2012).
- 1.7 *Monsieur Hulot à la plage* (Merveille, 2020).

2. ผู้วิจัยวิเคราะห์หนังสือภาพเกือบไร้คำทั้ง 7 เรื่องที่คัดสรรมาในประเด็นดังนี้ 1) intra-iconic text ที่ปรากฏเป็นข้อความประเภทใดตามจำแนกของ Bosch (2014) 2) ศึกษาบทบาทของ intra-iconic text ในการดำเนินเรื่องตามทฤษฎีของ Nikolajeva (2002) และทฤษฎีความสอดคล้องระหว่างภาพและข้อความของ Delbrassine and Centi (2022)

3. วิเคราะห์ข้อมูลและเรียบเรียงผลการวิจัยเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

จากการศึกษาหนังสือภาพเกือบไร้คำทั้ง 7 เรื่องที่คัดเลือกมา พบว่ามีเพียง *Le petit chaperon rouge : la scène de la chemise de nuit* ที่มีการพิมพ์ข้อความแยกในลักษณะข้อความล้อมภาพ (wordless-frame) และข้อความที่พิมพ์ปรากฏบ่อยครั้ง (wordless-sequence in book) ส่วนในหนังสือเกือบไร้คำอีก 6 เล่มปรากฏ intra-iconic texts ที่ตัวอักษรถูกวาดหรือเขียนลงไปบนภาพ (wordless-no print) และมักเป็นคำ ตัวเลข หรือสัญลักษณ์ (wordless-symbols) และจำแนกบทบาทของข้อความเหล่านี้ในการดำเนินเรื่องได้ 3 ประเภท โดยใช้ทฤษฎีความสอดคล้องระหว่างภาพและข้อความของ Delbrassine and Centi (2022) มาเป็นกรอบแนวคิดในการจำแนก ได้แก่ 1) ข้อความเติมเต็มการเล่าเรื่องโดยภาพ (complementary intra-iconic texts) 2) ข้อความเพิ่มเติมข้อมูลให้การเล่าเรื่องโดยภาพ (intra-iconic texts as amplification) และ 3) ข้อความเพื่อฝึกการสังเกต (observational intra-iconic texts)

1. ข้อความเติมเต็มการเล่าเรื่องโดยภาพ (complementary intra-iconic texts)

ในหนังสือภาพทั่วไป ข้อความและรูปภาพช่วยสร้างฉากที่สมบูรณ์ขึ้นมาได้ เช่นในหนังสือภาพเรื่อง *Films pour les tout-petits* โดย André Hellé (1924, p.17) ที่มีข้อความระบุว่า “*Le girafe qui grandit... grandit... et... se mouche*” หากอ่านเพียงข้อความอาจไม่เข้าใจสารที่จะสื่อ ต้องดูรูปภาพด้วย จึงจะเข้าใจว่าเพราะมีคนอยู่ข้างในหุ่นยีราฟ แล้วค่อย ๆ ดันหัวยีราฟออกจากหุ่นส่วนลำตัวเพื่อให้มีพื้นที่ในการใช้มือหยิบผ้าเช็ดหน้าขึ้นสั่งน้ำมูก ในกรณีของหนังสือภาพเกือบไร้คำที่นำมาศึกษานั้น พบหนังสือ 3 เล่มที่มีข้อความช่วยเติมเต็มการเล่าเรื่องโดยภาพ ได้แก่ *Cartes postales* (Brouillard, 1994) *Le petit chaperon rouge : la scène de la chemise de nuit* (Buquet, 2006) และ *Monsieur Hulot à la plage* (Merveille, 2020) ที่ข้อความประกอบจำเป็น หากไม่มีข้อความ ผู้อ่านจะได้รับสารที่ผู้เขียนต้องการสื่อไม่ครบถ้วน

หนังสือภาพเกือบไร้คำเรื่อง *Cartes postales* นำเสนอการเล่าเรื่องผ่านไประณียบัตร วิธีการดำเนินเรื่องนี้ทำให้เกิดเรื่องราวสองชุดที่ดำเนินไปพร้อมกัน คือการสื่อสารของตัวละครมนุษย์และการสื่อสารของตัวละครสัตว์ ตัวละครมนุษย์ทั้งสองคนคือเด็กหญิงและเด็กชายเขียนไประณียบัตรโต้ตอบกัน

เป็นภาษาฝรั่งเศส แล้วส่งไปรษณียบัตรไปให้อีกฝ่ายผ่านตัวละครสัตว์ต่าง ๆ ที่นอกจากทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการสื่อสารแล้วยัง “เขียน” ไปรษณียบัตรที่มีเพียงภาพเพื่อเล่าเรื่องของตนเองให้ผู้รับสารในฉากถัดไปได้อ่านด้วย ดังนั้น intra-iconic texts ในเรื่อง *Cartes postale* คือข้อความลายมือของเด็กหญิงและเด็กชายเป็นสิ่งที่แยกตัวละครมนุษย์ออกจากสัตว์ที่ไม่มีวันภาษา ข้อความจากเด็กหญิงเผยให้เห็นถึงสภาพอากาศที่แห้งแล้งและพืชพรรณที่ไม่อาจเติบโตได้ “*Ici il fait très beau et très sec. Les plantes ne poussent pas.*” (Brouillard, 1994, p. 1) เมื่อเด็กชายตอบกลับด้วยข้อความว่าจะส่งน้ำไปให้ “*J'envoie de l'eau pour arroser tes plantes.*” (Brouillard, 1994, p. 13) ผู้อ่านก็จะเห็นภาพเด็กหญิงกับสุนัขกำลังวิ่งกลางสายฝน และพื้นที่ที่เคยแห้งแล้งก็กลับเขียวข่มในหน้าถัดไป ในขณะเดียวกัน ตัวละครสัตว์ที่ทำหน้าที่ส่งไปรษณียบัตรของมนุษย์ก็ “เขียน” ไปรษณียบัตรของตนเองที่มีแต่ภาพส่งให้สัตว์ตัวอื่น ๆ ในวงจรการสื่อสารของพวกมันเอง ดังที่เด็กหญิงและเด็กชายได้ระบุในไปรษณียบัตรว่า “*Le chien écrit aussi une carte postale.*” (Brouillard, 1994, p. 1) และ “*Les canards ont aussi reçu une carte postale. Ils écrivent maintenant mais je ne sais pas à qui.*” (Brouillard, 1994, p. 13) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าวงจรการสื่อสารของสัตว์นั้นเป็นอิสระและแยกต่างหากจากมนุษย์ ดังนั้น ถ้าหากไม่มี intra-iconic texts ผู้อ่านจะไม่สามารถเข้าใจการแยกวงจรการสื่อสารที่ซ้อนทับกันระหว่างมนุษย์และสัตว์ และจะไม่เข้าใจสาเหตุที่ทำให้สภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงจากความแห้งแล้งสู่ความอุดมสมบูรณ์ในตอนท้ายเรื่อง

เช่นเดียวกับในเรื่อง *Monsieur Hulot à la plage* (Merveille, 2020) ที่ intra-iconic texts จำเป็นอย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจการดำเนินเรื่อง แม้ว่าข้อความที่ปรากฏจะเป็นเพียงชื่อของหนังสือพิมพ์ ข้อความบนป้าย และชื่อโรงแรมเท่านั้น แต่สามารถทำหน้าที่ในการบ่งบอกสถานที่ ดังที่ในหน้าคู่แรกของเรื่องได้นำเสนอภาพมุมกว้างของถนนริมชายหาดแห่งหนึ่ง (ภาพ 1) ถนนตั้งอยู่ฝั่งซ้ายของชายหาด บนถนนมีสิ่งก่อสร้างตั้งอยู่มากมาย แต่มีเพียงร้านขายหนังสือพิมพ์และโรงแรมเท่านั้นที่ถูกระบุชื่อ (PRESSE และ HOTEL DE LA PLAGE) ตัวละครหลักกำลังซื้อหนังสือพิมพ์ที่มีตราสัญลักษณ์ของหนังสือพิมพ์ *Ouest-France* ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นที่มีอยู่จริง เผยแพร่ในแคว้น Bretagne ทำให้ผู้อ่านทราบว่าเรื่องกำลังดำเนินอยู่บนชายหาดสักแห่งของแคว้น Bretagne การระบุสถานที่นี้สำคัญต่อการดำเนินเรื่องเมื่อตัวละครหลักผู้กำลังจับพักผ่อนอยู่บนเตียงผ้าใบบริเวณริมหาดจนตะวันใกล้ตกดิน น้ำทะเลขึ้นสูงและพัดพาตัวละครล่องลอยไปเมื่อตัวละครตื่นขึ้นมาในหน้าคู่สุดท้ายของหนังสือก็พบว่าตนอยู่บนชายหาดอีกแห่ง (ภาพ 2) มีถนนตั้งอยู่ด้านขวาของชายหาดราวกับเป็นภาพสะท้อนกลับด้านของฉากแรกของเรื่อง บนถนนมีสิ่งก่อสร้างที่ระบุชื่อเป็นภาษาอังกฤษสองแห่งคือร้านหนังสือพิมพ์ THE PRESS และโรงแรม THE BEACH INN ผู้อ่านจึงทราบว่าตัวละครถูกคลื่นพัดผ่านช่องแคบอังกฤษมาเกยตื้นบนชายหาดแห่งหนึ่ง ทั้งนี้ เนื่องจากมีประเทศที่ใช้ภาษาอังกฤษอยู่มากและผู้อ่านวัยเด็กอาจยังไม่รู้ภาษาอังกฤษดี ผู้เขียนจึงไม่สามารถพึ่งพาเพียง intra-iconic texts ได้ แต่ต้องเพิ่มสัญลักษณ์ที่ผู้อ่านไม่จำเป็นต้องรู้ภาษาอังกฤษก็เข้าใจได้ คือธงชาติสหราชอาณาจักรนั่นเอง บทบาทของ intra-iconic texts ในเรื่อง *Monsieur Hulot à la plage* จึงเป็นการสร้างหมุดหมายด้านสถานที่ให้สมจริง ใช้ข้อมูลทางภูมิศาสตร์สร้างความตกใจให้ผู้อ่านเมื่อเห็นว่าตัวละครเดินทางมาไกลเพียงใด หากไม่มี intra-iconic texts ผู้อ่านอาจเข้าใจได้ว่าตัวละครถูกคลื่นพัดออกไปในทะเลแล้วถูกคลื่นพัดกลับมาที่ชายหาดแห่งเดิมหรือชายหาดแห่งอื่น และไม่รู้สึตกใจหรือขบขันดังที่ผู้เขียนตั้งใจสื่อสาร

ภาพ 1

ฉากแรกของ *Monsieur Hulot à la plage*หมายเหตุ. จาก *Monsieur Hulot à la plage* โดย Merveille, 2020, pp. 1-2.

ภาพ 2

ฉากสุดท้ายของ *Monsieur Hulot à la plage*หมายเหตุ. จาก *Monsieur Hulot à la plage* โดย Merveille, 2020, pp. 49-50.

ส่วนหนังสือภาพเกือบไร้คำเรื่อง *Le petit chaperon rouge : la scène de la chemise de nuit* จะพบ intra-iconic texts ในรูปแบบของข้อความที่พิมพ์แยกปรากฏช่วงก่อนการเล่าเรื่องด้วยภาพ และหลังการเล่าเรื่องด้วยภาพจบลง (wordless-frame) และมีข้อความพิมพ์แยกปรากฏควบคู่กับภาพตลอดการดำเนินเรื่องแต่ไม่ใช้การบรรยายภาพ (wordless-sequence in book) แม้ว่าข้อความที่ปรากฏในช่วงก่อนและหลังดำเนินเรื่องด้วยภาพจะมีความยาวรวมถึง 7 หน้า แต่เนื่องจากรูปแบบของตัวอักษร (font) ที่มีลักษณะโปร่งและบางไม่เหมาะกับการอ่านและความนิยมระดับสากลของนิทานเรื่องหนูน้อยหมวกแดง ผู้เขียนจึงอนุมานว่า ข้อความดังกล่าวเป็นเพียงส่วนประกอบที่ทำให้หนังสือสมบูรณ์เท่านั้น ไม่จำเป็นต้องอ่านเนื้อเรื่องตั้งแต่ต้นก็สามารถทำความเข้าใจจากที่เน้นการเล่าเรื่องด้วยภาพได้ อีกทั้งผู้เขียนได้ระบุไว้ในชื่อเรื่องแล้วว่า นิทานเรื่องหนูน้อยหมวกแดงในเล่มนี้จะนำเสนอเพียงฉากที่หมาป่าใส่ชุดนอนของคุณยาย เพื่อหลอกหนูน้อยหมวกแดง เนื้อเรื่องก่อนและหลังจึงไม่ใช่องค์ประกอบที่สำคัญ ดังนั้น intra-iconic text ที่มีความสำคัญต่อการดำเนินเรื่องด้วยภาพจึงเป็นตัวเลขระบุเวลาที่กำกับภาพตั้งแต่ฉากที่หมาป่าเข้ามาในบ้านของคุณยาย เปิดตู้เสื้อผ้าเพื่อเลือกชุดนอนของคุณยายมาสวม จากนั้นจึงเป็นภาพทั้งหมด 16 ภาพที่นำเสนอ

หมาป่าที่ในอากัปกริยาต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นว่าสวมชุดนอนของคุณยายไม่เป็น ทั้งสวมหัว สวมขา ใช้ฟันช่วยดึงชุดจนทำชุดขาด เดินไปหยิบชุดใหม่มาสวมกลับหัว เป็นต้น ภาพเหล่านี้จะถูกวางอยู่บนหน้าเดี๋ยวด้านขวา ในขณะที่หน้าซ้ายของภาพจะเป็นตัวเลขบอกเวลาที่ลระยะเวลาเวลาระหว่างแต่ละฉากลงเรื่อย ๆ เพื่อใช้สร้างความรู้สึกตื่นเต้นเร้าใจให้แก่ผู้อ่าน โดยเรียงลำดับภาพตามเวลาดังนี้ (ตาราง 1)

ตาราง 1

ระยะเวลาในเรื่อง *Le petit chaperon rouge: la scène de la chemise de nuit*

ตัวเลขระบุเวลา	ภาพ
10h00	เงาของหมาป่าซ้อนทับภาพคุณยายที่นอนอยู่บนเตียง
10h31	หมาป่าเปิดตู้เสื้อผ้า พบชุดนอนของคุณยาย อย่างน้อย 9 ชุด
10h36, 10h40, 10h46, 10h48, 10h53, 10h59, 11h01	หมาป่าพยายามรีบสวมชุดนอนของคุณยาย แต่ทำชุดขาดวินทุกชุด
11h39, 11h43, 11h44, 11h45, 11h46, 11h47, 11h48, 11h48, 11h49	หมาป่าหยิบชุดนอนของคุณยายตัวสุดท้ายมาค่อย ๆ สวมใส่อย่างระมัดระวัง
11h58	หมาป่าที่สวมชุดนอนเรียบร้อยนอนลงบนเตียง
12h00	เงาของหนูน้อยหมวกแดงซ้อนทับภาพหมาป่าที่นอนอยู่บนเตียง

จากตาราง 1 จะเห็นว่าช่วงเวลาที่หมาป่าทดลองสวมชุดเกือบทุกชุดของคุณยายใช้เวลาทั้งหมด 63 นาที (10h36-11h39) ผู้อ่านที่มองดูเวลาไปพร้อมกับพลิกหน้าถัดไปจะเห็นถึงความพยายามอย่างไม่ย่อท้อของหมาป่า และเมื่อตัวเลขบอกเวลา 11h39 ภาพแสดงให้เห็นชุดนอนชุดสุดท้าย จากนั้นตัวเลขเวลาที่เพิ่มทีละหนึ่งนาที่สร้างจังหวะการดำเนินเรื่องให้กระชั้นขึ้น ทำให้ผู้อ่านรู้สึกตื่นเต้นพลางเอาใจช่วยหรือกังวลว่าหมาป่าจะสวมชุดทันก่อนที่หนูน้อยหมวกแดงจะมาถึงหรือไม่ ถ้าหากไม่มี intra-iconic texts นี้ ผู้อ่านจะไม่มีเครื่องบ่งชี้เวลา จึงจะรู้สึกถึงความเร่งรีบของหมาป่าและอาจไม่รู้สึกระทึกใจในขณะที่หมาป่าสวมชุดนอนชุดสุดท้าย

จากการวิเคราะห์ complementary intra-iconic texts ในหนังสือภาพเกือบไร้คำทั้งสามเรื่องพบว่าข้อความเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการเติมเต็มการเล่าเรื่องโดยภาพอย่างครบถ้วน หากไม่มีข้อความผู้อ่านจะไม่ได้รับสารสำคัญที่ผู้เขียนต้องการสื่อสารอย่างสมบูรณ์ ข้อความเหล่านี้ช่วยสร้างความเข้าใจผ่านกลไกหลักสามประการ 1) การสร้างความแตกต่าง เช่น แยกเรื่องราวของมนุษย์กับสัตว์ใน *Cartes postales* หรือแยกสถานที่ระหว่างฝรั่งเศสกับสหราชอาณาจักรใน *Monsieur Hulot à la plage* 2) การบ่งบอกความเปลี่ยนแปลงจากต้นเรื่องสู่ท้ายเรื่อง ซึ่งเห็นได้จากการเปลี่ยนผ่านจากความแห้งแล้งสู่ความชุ่มชื้นใน *Cartes postales* และการเดินทางของตัวละครจากชายหาดแคว้น Bretagne ไปเกยตื้นที่ชายหาดสหราชอาณาจักรใน *Monsieur Hulot à la plage* และ 3) การสร้างความรู้สึกให้แก่ผู้อ่านไม่ว่าจะเป็นความตกใจหรือขบขันจากระยะทางที่ตัวละครเดินทางใน *Monsieur Hulot à la plage* หรือความตื่นเต้นเร้าใจที่เกิดจากการระบุเวลาใน *Le petit chaperon rouge : la scène de la chemise de nuit*

2. ข้อความเพิ่มเติมข้อมูลให้การเล่าเรื่องโดยภาพ (intra-iconic texts as amplification)

ในหนังสือภาพบางเล่มที่มีข้อความน้อย รูปภาพอาจนำเสนอฉากที่ยิ่งใหญ่กว่าข้อความหรือแสดงให้เห็นข้อมูลที่มากกว่าข้อความได้ ในกรณีของหนังสือภาพเกือบไร้คำที่เน้นการบรรยายด้วยภาพ จะเป็น

การพิจารณาในทางกลับกันกับหนังสือภาพทั่วไป กล่าวคือภาพให้ข้อมูลเพียงพอแล้ว และ intra-iconic texts ทำให้ผู้อ่านได้รับข้อมูลเพิ่มขึ้น แม้จะไม่มี intra-iconic texts ผู้อ่านก็ยังสามารถเข้าใจการดำเนินเรื่องได้เช่นเดิม โดยมีหนังสือภาพเกือบไร้คำ 2 เล่มที่ intra-iconic texts ช่วยให้ข้อมูลเพิ่มเติมจากภาพ ได้แก่ *L'écharpe rouge* (Villeneuve, 1999) และ *Le petit chaperon rouge* (Rascal, 2002)

ในหน้าคู่แรกของหนังสือภาพเรื่อง *L'écharpe rouge* มีประโยคเปิดเรื่องเขียนด้วยลายมือพาดยาว ตั้งแต่ขอบกระดาษหน้าซ้ายจนถึงขอบกระดาษหน้าขวาว่า “*Un autre petit matin gris, se dit Turpin le chauffeur de taxi...*” (Villeneuve, 1999, pp. 1-2) ส่วนภาพนั้นประกอบด้วยตัวตุนสวมเสื้อ กางเกง และหมวกแก๊ป กำลังเปิดประตูรถสี่ล้อที่บนหลังคามีย้ายเขียนว่า “TAXI” และในหน้าคู่ต่อมาจึงได้เห็นว่า บนหมวกของตัวตุนก็มีคำว่า “TAXI” ปรากฏอยู่เช่นกัน และจะปรากฏอยู่ในทุกภาพจนจบเรื่อง หน้าที่ของ intra-iconic texts ที่ยกมาเป็นการแนะนำตัวละครว่ามีอาชีพขับรถรับจ้าง และรถสี่ล้อที่เขาขับก็เป็นรถรับจ้างนั่นเอง ในฉากหน้าคู่ถัดไปใช้วิธีแบ่งภาพเป็นกรอบ (vignette) ด้วยช่องว่างสีขาว แสดงให้เห็น ลำดับภาพว่า มีผู้หญิงนั่งบริเวณที่นั่งด้านหลังของรถก้าวลงจากรถ ตัวตุนขับรถบนถนน แล้วก็มิได้โดยสารอีกคนหนึ่งขึ้นเรียก ลำดับภาพในหน้าคู่นี้อาจไม่เพียงพอสำหรับการบ่งบอกว่าตัวละครขับรถรับจ้าง ทั้งนี้ อาชีพขับรถรับจ้างก็ไม่ได้มีผลต่อการดำเนินเรื่องที่เน้นว่าผู้โดยสารที่ขึ้นเรียกรถลืมผ้าพันคอไว้บนรถ ตัวตุนจึงต้องวิ่งตามไปเรื่อย ๆ ผ่านสถานที่และสถานการณ์ซับซ้อนมากมาย และในฉากสุดท้ายของเรื่อง ตัวตุนก็ได้ลืมหมวกของตนไว้แล้วขับรถจากไป มีตัวละครรองตัวหนึ่งถือหมวกของเขาวิ่งตามไปด้วย เนื่องจากการดำเนินเรื่องของเรื่องนี้เน้นการผจญภัยของตัวตุนเป็นหลัก หากไม่มี intra-iconic texts ก็ไม่ได้ทำให้การดำเนินเรื่องสับสนหรือไขว่เขวไปจากเดิม แต่การมีคำว่า “TAXI” ก็ทำให้ผู้อ่านได้รับข้อมูลเพิ่มเติมจนองค์ประกอบของเรื่องละเอียดมากยิ่งขึ้น

ส่วนในเรื่อง *Le petit chaperon rouge* (Rascal, 2002) นั้น ลำพังการดำเนินเรื่องก็เน้นการใช้สัญลักษณ์และสีแทนการวาดภาพให้เห็นตัวละครและฉาก เช่น ภาพกรรไกรบนพื้นหลังสีแดง (หมายถึงตัดผ้าคลุมสีแดง) ภาพชุดและหมวกสีขาวบนพื้นหลังสีแดง (หมายถึงวางแบบกระดาษเพื่อตัดชุดลงบนผ้า) ภาพขวดผลไม้กวนและภาพมุมบนของขนมพายวางคู่กับภาพตัวละครสวมชุดและหมวกสีแดงถือตะกร้าเดินตรงไปยังขอบกระดาษ (หมายถึงมีอาหารให้หนูน้อยหมวกแดงใส่ตะกร้าและออกเดินทาง) ซึ่งการเล่าเรื่องด้วยภาพเชิงสัญลักษณ์นี้สามารถทำได้เพราะผู้อ่านส่วนมากรู้จักเรื่องหนูน้อยหมวกแดงแล้ว (Bosch, 2018, p. 193) ภาพจึงทำหน้าที่ดำเนินเรื่องได้โดยไม่ต้องใช้ตัวอักษรหรือแม้กระทั่งรายละเอียดในมิติของภาพ ทั้งนี้ กลับมีการใช้ intra-iconic texts แบบซ้ำคำเลียนเสียงและเครื่องหมาย (toc toc toc ; ?) และซ้ำฉากกัน (ฉากหมาป่าเคาะประตูแล้วคุณยายตอบ, ฉากหนูน้อยหมวกแดงเคาะประตูแล้วหมาป่าตอบ) ซึ่งช่วยเน้นย้ำความสำคัญของทั้งสองฉากต่อการดำเนินเรื่องหนูน้อยหมวกแดง การเคาะประตูครั้งแรกเป็นการเปิดเผยแผนการของหมาป่าที่จะหลอกคุณยายและหนูน้อยหมวกแดง การที่คุณยายตอบรับเสียงเคาะประตูแสดงถึงจุดเริ่มต้นของภัยอันตราย การเคาะประตูครั้งที่สองเป็นการตอกย้ำความสำเร็จของแผนการหมาป่าและความน่ากลัวของสถานการณ์ การที่หมาป่าสามารถปลอมเสียงตอบรับได้ทำให้หนูน้อยหมวกแดงหลงเชื่อและเดินเข้าสู่กับดักเสียงเคาะประตูที่ปรากฏพร้อมการตอบรับจากตัวละครข้างในบ้านด้วยเครื่องหมายคำถามกลายเป็นสัญลักษณ์การเปลี่ยนผ่านของสถานการณ์ แต่ครั้งที่ประตูถูกเคาะสถานการณ์จะเปลี่ยนแปลงไป ฉากเหล่านี้ช่วยสร้างจังหวะในการเล่าเรื่อง ทำให้ผู้อ่านรู้สึกที่กำลังเฝ้ารอเหตุการณ์สำคัญที่จะเกิดขึ้น ถึงกระนั้น หากเปลี่ยน intra-iconic texts เป็นภาพประตูและหมาป่าอ้าปากขานรับ จังหวะในการเล่าเรื่องอาจต่างออกไปบ้าง แต่สาระสำคัญของเรื่องเล่ายังคงครบถ้วน ต่างจาก *Le petit chaperon rouge : la scène de la chemise de nuit* ที่สร้างบนฐานนิทานพื้นบ้านเรื่องเดียวกัน แต่ถ้าตัด intra-iconic texts ที่เป็นตัวเลขระบุเวลาออก

ความเร่งรีบของหมาป่าซึ่งเป็นสาระสำคัญของเรื่องจะหายไปทันที ทำให้ intra-iconic texts ของเรื่องนี้เป็นองค์ประกอบจำเป็น

จากการวิเคราะห์ข้างต้นจะพบว่า intra-iconic texts ในหนังสือภาพเกือบไร้คำทั้งสองเรื่องนี้มีบทบาทด้านการเสริมการดำเนินเรื่องที่คล้ายกัน คือช่วยขยายมิติของเรื่องเล่าและเพิ่มเติมข้อมูล และในเรื่อง *Le petit chaperon rouge* ยังแสดงให้เห็นว่า intra-iconic texts สามารถเสริมอารมณ์ความรู้สึกทำให้ประสบการณ์การอ่านหนังสือภาพเหล่านี้มีความลึกซึ้งและน่าสนใจยิ่งขึ้น แม้ผู้อ่านจะสามารถเข้าใจเรื่องราวด้วยการอ่านภาพเพียงอย่างเดียว แต่ intra-iconic texts ก็ช่วยเติมเต็มและสร้างความสมบูรณ์ให้กับการดำเนินเรื่องได้อย่างแยบยล

3. ข้อความเพื่อฝึกการสังเกต (observational intra-iconic texts)

บทบาทสุดท้ายของ intra-iconic text ที่พบในตัวอย่างที่นำมาศึกษานั้นเชื่อมโยงกับมิติของการพัฒนาการอ่านของเด็ก คือการใช้ intra-iconic text ในการกระตุ้นการเรียนรู้ ในการศึกษาของ Arizpe (2014, p. 97) ระบุว่าหนังสือภาพไร้คำและเกือบไร้คำช่วยส่งเสริมให้เด็กที่ยังอ่านข้อความไม่คล่องให้ชอบการอ่านหนังสือ และยังใช้เป็นสื่อในการกระตุ้นจินตนาการของเด็กเมื่อใช้ในชั้นเรียนเกี่ยวกับการเล่าเรื่อง (storytelling) เด็กสามารถแต่งเรื่องเล่าขึ้นเองจากภาพที่เห็นได้ด้วยตนเอง กิจกรรมการอ่านนี้จึงฝึกให้เด็กเชื่อมโยงโครงสร้างเรื่องราว (story structure training) และการสังเกต (observation) ในหนังสือภาพเกือบไร้คำเรื่อง *Le colis rouge* และ *La fabrique* ที่มีลักษณะเป็นหนังสือภาพเพื่อการสังเกต (wimmelbook³) ได้ปรากฏ intra-iconic text ที่ไม่มีบทบาทในการดำเนินเรื่อง แต่เป็นการสร้างประสบการณ์การอ่านให้ผู้อ่านด้วยการกระตุ้นให้สังเกตรายละเอียดในภาพหรือเพิ่มความสนุกสนานในการสำรวจภาพ เมื่อทบทวนวรรณกรรมแล้วพบว่ายังไม่มีการศึกษาใดนิยาม intra-iconic text ประเภทดังกล่าว ผู้วิจัยจึงนิยาม intra-iconic text ลักษณะนี้ว่า “observational intra-iconic texts” ซึ่งนำมาจากคำเรียก wimmelbook ในภาษาอังกฤษอีกคำหนึ่ง คือ observational book นั่นเอง

ในเรื่อง *Le colis rouge* (Perrin, 2007) ตัวละครหลักต้องเดินทางไปส่งกล่องพัสดุสีแดง ในแต่ละหน้าคู่ที่นำเสนอภาพการเดินทางผ่านดินแดนต่าง ๆ ผู้อ่านจะต้องตามหาว่าตัวละครอยู่บริเวณใดของภาพ ในบางฉากก็มีการนำข้อความมาตกแต่งภาพ เช่น ฉากดินแดนสิ่งประดิษฐ์ มีตัวละครรองถืออุปกรณ์อย่างไม้ฉากไม้วัดมุม ไม้บรรทัด และมีกระดาษระบุตัวอักษร b และ x ข้างมุมแหลม และตัวเลข 1/200 บนกระดาษที่ตัวละครอีกตัวถืออยู่ ในหน้าคู่ถัดมาซึ่งเป็นฉากดินแดนเทพนิยายที่เต็มไปด้วยตัวละครจากหุ้มน้อยหมวกแดง สโนว์ไวท์กับคนแคระทั้งเจ็ด เจ้าหญิงหิ่งห้อย ฯลฯ ซึ่งเป็นองค์ประกอบหลักที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจว่าตัวละครหลักกำลังเดินทาง ผ่านดินแดนเทพนิยาย แต่ก็พบตัวอักษรสามมิติ a, c, e, f และ i ที่ทำกิริยาเหมือนมนุษย์ และในฉากดินแดนศิลปะก็พบหนังสือศิลปะที่มี intra-iconic texts เช่น “COROT LE GÉNIE”, “TRAIT”, “DESSINS et SCULPTURES”, “L'IMAGE” ปรากฏบนสันหนังสือ ตั้งอยู่ทางขอบกระดาษด้านขวา ซึ่งถ้าผู้อ่านกวาดสายตามองภาพจะเห็นอุปกรณ์ศิลปะมากมายทำให้เข้าใจภาพอยู่แล้ว ข้อความบนสันหนังสือช่วยเติมเต็มภาพให้สมบูรณ์เท่านั้น ดังนั้น แม้ว่าข้อความเหล่านี้จะไม่มีบทบาทในการดำเนินเรื่อง แต่สามารถกระตุ้นให้ผู้อ่านตั้งคำถามเกี่ยวกับความหมายของข้อความได้ เช่น ตัวเลข 1/200 อาจทำให้ผู้อ่านสงสัยว่าเป็นอัตราส่วนอะไร หรือตัวละครรองที่เป็นตัวอักษรที่ทำกิริยาเหมือนมนุษย์สื่อถึงคำใดเป็นพิเศษหรือไม่ เป็นการส่งเสริมการคิดเชิงวิเคราะห์และการสังเกตที่ละเอียดอ่อนยิ่งขึ้น

³ มาจากคำว่า Wimmelbilderbuch ในภาษาเยอรมัน หมายถึงหนังสือภาพที่แต่ละหน้าคู่มียรายละเอียดอยู่มากมาย ทั้งตัวละคร มนุษย์ สัตว์ วัตถุ และมักมีโจทย์ให้ผู้อ่านตามหาคน สัตว์ หรือสิ่งของบางชนิดเป็นพิเศษ

บทบาทของ intra-iconic text เกี่ยวกับการสังเกตนี้ จะเห็นได้ชัดเจนมากที่สุดในเรื่อง *La fabrique* (Barroux, 2012) เรื่องราวของหนังสือเล่มนี้เกี่ยวกับตัวละครมนุษย์ที่ดูเพียงภาพแล้วจะไม่สามารถระบุเพศได้ (ตัวละครมีผมสั้นติดท้ายทอยและสวมชุดกระโปรงยาว) ที่มาทำงานในโรงงานแห่งหนึ่ง ทั้งโรงงานนั้นมีเพียงตัวละครนี้ตัวเดียว ทำหน้าที่นำส่วนผสมต่าง ๆ ใส่ลงไปในเครื่องจักร ขั้นตอนการทำงานของตัวละครไม่มีตัวอักษรใดปรากฏเพื่ออธิบายเลย ผู้อ่านจะเห็นเพียงภาพตัวละครทำงานกับเครื่องจักรเท่านั้น มีเพียงฉากเดิมของเหลวลงในถังขนาดใหญ่ที่มีตัวอักษรขนาดใหญ่ระบุว่า “H₂O” ก่อนจะพบว่าในสองหน้าถัดไป ตัวละครกำลังควบคุมหน้าจอที่ปรากฏภาพเมฆหลากหลายรูปแบบ เมื่อพลิกหน้ากระดาษไปอีกสองหน้าก็จะพบภาพก้อนเมฆลอยออกมาจากปล่องควันของโรงงาน ดังนั้น intra-iconic text “H₂O” ที่เขียนบนถังจึงเป็นการบอกใบ้หลังจากที่ผู้อ่านคาดเดามาตลอดทั้งเรื่องว่าตัวละครกำลังควบคุมอะไรอยู่ เมื่อผู้อ่านพบคำว่า “H₂O” จึงสามารถคาดเดาถึงสิ่งที่ตัวละครกำลัง “ผลิต” อยู่ว่าต้องมีน้ำเป็นส่วนประกอบ ก่อนจะเฉลยในหน้าสุดท้ายว่าเป็นก้อนเมฆ อีกกิจกรรมหนึ่งที่เกิดจาก intra-iconic text คือกิจกรรมสังเกตตัวอักษรและประสมคำ ผู้อ่านจะพบตัวอักษรสีแดงแอบซ่อนอยู่ตามเครื่องจักร ตั้งแต่หน้าปกตลอดจนเนื้อเรื่องทุกหน้าจนถึงปกหลังของหนังสือ เมื่อนำมาเรียงตามลำดับจะได้ว่า “P, E, O, R, F, G, S, E, T, R, E, U, E” ซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้ทุกตัวอักษร ผู้อ่านก็สามารถประสมคำได้หลายคำ แต่หากต้องใช้ทุกตัวอักษร จะเรียงได้เป็นคำว่า porte-greffeuse (ผู้ปักชำ) ซึ่งอาชีพของตัวละครเป็นผู้ช่วยสร้างเมฆ เหมือนการปักชำที่ต้องใช้คนช่วยขยายพันธุ์พืชนั่นเอง และยังได้ทราบเพศของตัวละครว่าเป็นเพศหญิงอีกด้วย แต่รายละเอียดเหล่านี้ไม่ได้ส่งผลต่อการดำเนินเรื่องแต่อย่างใด

จากหนังสือภาพเกือบไร้คำเรื่อง *Le colis rouge* (2007) และ *La fabrique* (2012) พบว่า intra-iconic text ไม่มีบทบาทในการดำเนินเรื่อง แต่มีส่วนสำคัญในการสร้างประสบการณ์การ “อ่านนอกเส้นเรื่อง” ผ่านข้อความที่กระจัดกระจายอยู่ในภาพที่ไม่ได้เป็นเพียงการเติมเต็มภาพให้สวยงามอย่างเดียวเท่านั้น แต่ทำหน้าที่กระตุ้นให้ผู้อ่านได้ฝึกทักษะการสังเกตอย่างละเอียด การวิเคราะห์และเชื่อมโยงข้อมูล ซึ่งล้วนเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาทักษะการอ่านและการเรียนรู้

อภิปรายผล

Intra-iconic text หรือข้อความที่ปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหนังสือภาพไร้คำและเกือบไร้คำนั้น ถือเป็นองค์ประกอบที่น่าสนใจอย่างยิ่งในการศึกษาวรรณกรรมเยาวชน เพราะเป็นการขยายขอบเขตความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการเล่าเรื่อง ข้อความเหล่านี้ไม่ได้ทำหน้าที่แบบข้อความบรรยายทั่วไป เนื่องจากหนังสือภาพไร้คำและหนังสือภาพเกือบไร้คำจะใช้ภาพในการดำเนินเรื่องเป็นหลัก ดังนั้น ข้อความที่ฝังตัวอยู่ในภูมิทัศน์ของภาพจึงทำให้เกิดมิติใหม่ของการอ่านและปฏิสัมพันธ์กับหนังสือ เป็นเครื่องมือที่ช่วยเพิ่มความซับซ้อนให้กับการตีความและเป็นสะพานเชื่อมระหว่างโลกของภาพและโลกของภาษา ข้อความเหล่านี้สามารถทำหน้าที่ได้หลากหลาย เช่น เติมเต็มข้อมูลที่ภาพเพียงลำพังไม่สามารถสื่อสารได้ครบถ้วน (complementary intra-iconic texts) เติมเต็มข้อมูลจากที่ภาพได้ให้ไปแล้ว (intra-iconic texts as amplification) และกระตุ้นให้ผู้อ่านสังเกตและเรียนรู้รายละเอียดในภาพ (observational intra-iconic texts) ซึ่งเป็นบทบาทสำคัญโดยเฉพาะในหนังสือภาพเพื่อการสังเกต

แม้ว่า intra-iconic text จะเป็นองค์ประกอบที่น่าสนใจในการขยายขอบเขตการเล่าเรื่องในหนังสือภาพไร้คำและเกือบไร้คำ ผลการวิจัยชี้ให้เห็นถึงประเด็นสำคัญที่ควรพิจารณาเพิ่มเติมคือ ความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทกับประสบการณ์และพัฒนาการของผู้อ่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเป้าหมายหลักคือเด็ก ซึ่งอาจส่งผลต่อการตีความและการรับสารจาก intra-iconic text ได้

งานวิจัยนี้วิเคราะห์ intra-iconic text จากมุมมองของผู้ใหญ่ที่เข้าใจทั้งภาษาและวัฒนธรรมฝรั่งเศส ซึ่งอาจแตกต่างจากประสบการณ์ของเด็กซึ่งเป็นกลุ่มผู้อ่านเป้าหมายหลัก แม้ว่า Beckett (2012, p. 1) จะระบุว่าหนังสือภาพไร้คำและเกือบไร้คำเป็นหนังสือสำหรับผู้อ่านทุกวัย แต่การเลือกตีพิมพ์กับสำนักพิมพ์วรรณกรรมเยาวชนและการระบุข้อมูลหนังสือพิมพ์สำหรับเด็ก (Loi n°49.956 du 16 juillet 1949) บ่งชี้อย่างชัดเจนว่าผู้เขียนและผู้วาดมีเจตนาให้เด็กเป็นกลุ่มผู้อ่านหลัก ดังนั้น การทำความเข้าใจ “ความสำเร็จ” ของ intra-iconic text ในการสื่อสารจึงควรพิจารณาจากมุมมองของเด็กด้วย

ผู้วิจัยพบว่า แม้แต่ intra-iconic text ที่ดูเหมือนจะช่วย “เติมเต็ม” การดำเนินเรื่องหรือให้ข้อมูล ก็ยังมีข้อจำกัดเมื่อพิจารณาจากพัฒนาการของเด็ก ตัวอย่างที่เด่นชัดคือการใช้ตัวเลขบอกเวลาในเรื่อง *Le petit chaperon rouge : la scène de la chemise de nuit* เพื่อสร้างความรู้สึกรังเกียจ แม้ผู้ใหญ่จะเข้าใจจังหวะและความตื่นเต้นที่เกิดจากการลดลงของระยะเวลา แต่เด็กส่วนใหญ่จะสามารถเข้าใจแนวคิดเรื่องเวลาและนับเวลาได้อย่างแม่นยำก็ต่อเมื่อมีอายุประมาณ 8 ปี (Droit-Volet, 2012) ซึ่งหมายความว่าเด็กเล็กอาจไม่ได้รับสารด้านอารมณ์และความเร้านี้ได้อย่างเต็มที่ ทำให้ intra-iconic text ในเรื่องนี้ไม่สามารถทำหน้าที่ “เติมเต็ม” ประสบการณ์การอ่านสำหรับผู้อ่านเด็กเล็กได้อย่างที่ผู้เขียนอาจตั้งใจไว้ แต่ก็พบหนังสือภาพที่ตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวและได้ใช้ intra-iconic text อื่นนอกจากข้อความช่วยในการสื่อสาร คือเรื่อง *Monsieur Hulot à la plage* ที่ต้องใช้ภาษาอังกฤษในฉากสุดท้ายและผู้อ่านวัยเด็กอาจยังไม่รู้ภาษาอังกฤษดี จึงใช้ธงชาติสหราชอาณาจักรในการช่วยระบุสถานที่ที่ฉากนั้นดำเนินอยู่

ในหนังสือภาพไร้คำและเกือบไร้คำที่ผู้อ่านต้องค้นหาและตีความข้อความเหล่านี้ด้วยตนเอง ประสบการณ์การอ่านจะกลายเป็นกิจกรรมเชิงรุกที่ผู้อ่านมีส่วนร่วมในการสร้างความหมายมากกว่าการรับสารสำเร็จรูปซึ่งอาจนำไปสู่การสร้าง “ผู้เล่าซ้อน” นั่นคือผู้อ่านที่ต้องสร้างเรื่องเล่าจากภาพและ intra-iconic text ของตนเอง และเรื่องเล่านั้นอาจไม่สอดคล้องกับความตั้งใจดั้งเดิมของผู้เขียน ซึ่งเปิดโอกาสให้เกิดการตีความที่หลากหลายและสร้างสรรค์ แต่ในขณะเดียวกันก็อาจเป็นข้อจำกัดในการสื่อสารสาระสำคัญบางอย่างจากผู้เขียนเช่นกัน

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะทั่วไป

แม้การวิเคราะห์จากมุมมองวรรณคดีช่วยให้เข้าใจโครงสร้าง รูปแบบ และเจตนาของผู้สร้างสรรค์ intra-iconic text ได้อย่างลึกซึ้ง แต่หากปราศจากการศึกษาว่าข้อความเหล่านั้นถูกผู้อ่านที่เป็นเด็กรับรู้และตีความในสถานการณ์จริงอย่างไร การวิเคราะห์ก็จะขาดมิติที่สำคัญไป ดังนั้น การศึกษา intra-iconic text ที่สมบูรณ์จึงไม่สามารถจำกัดอยู่เพียงแค่การวิเคราะห์ในเชิงวรรณคดี แต่จำเป็นต้องบูรณาการมุมมองด้านการนำหนังสือไปใช้งานจริงกับผู้อ่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มผู้อ่านที่เป็นเด็ก

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคต

การศึกษาในครั้งต่อไปควรมีการสังเกตการณ์ สัมภาษณ์ และเก็บข้อมูลการอ่านหนังสือภาพเกือบไร้คำของเด็กในแต่ละช่วงวัย แบ่งตามพัฒนาการการเรียนรู้ เพื่อนำไปพัฒนาการศึกษาในเชิงวรรณกรรมเยาวชน และจัดทำข้อเสนอแนะให้นักเขียน นักวาด และสำนักพิมพ์เยาวชนในประเทศไทยได้พัฒนาหนังสือภาพหลากหลายประเภทมากขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยหัวข้อ *Usage of Intra-Iconic Texts in French Language Almost Wordless Picturebooks* ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก Stiftung Internationale Jugendbibliothek ประเทศเยอรมนี และผู้เขียนขอขอบคุณ David Merveille และสำนักพิมพ์ Éditions du Rouergue ที่อนุญาตให้นำภาพจากหนังสือภาพเรื่อง *Monsieur Hulot à la plage* มาใช้ประกอบงานวิจัยฉบับนี้

รายการอ้างอิง

- Arizpe, E. (2014). Wordless picturebooks: critical and educational perspectives on meaning-making. In M. Nikolajeva (Ed.), *Picturebooks: representation and narration* (pp. 91-106). Routledge.
- Barroux. (2012). *La fabrique [The factory]*. Autrement Jeunesse.
- Beckett, S. L. (2012). *Crossover picturebooks: a genre for all ages*. Routledge.
- Bewick, T. (2012). *A new year's gift for little masters and misses*. Gale ECCO. (Original work published 1777).
- Bosch, E. (2014). Texts and peritexts in wordless and almost wordless picturebooks. In M. Nikolajeva (Ed.), *Picturebooks: representation and narration* (pp. 71-90). Routledge.
- Bosch, E. (2018). Wordless picturebooks. In B. Kümmerling-Meibauer (Ed.), *The Routledge companion to picturebooks* (pp. 191-200). Routledge.
- Brouillard, A. (1994). *Cartes postales [Postcards]*. Éditions du Sorbier.
- Brouillard, A. (1998). *L'orage [The thunderstorm]*. Grandir.
- Buquet, J.-L. (2006). *Le petit chaperon rouge : la scène de la chemise de nuit [Little red riding hood: the pyjama's scene]*. Autrement.
- Delbrassine, D., & Centi, V. (2022). L'album. [Picturebooks]. In V. Centi, V. D'Anna, D. Delbrassine & B.-O. Dozo (Eds.), *Comprendre la littérature de jeunesse* (pp. 28-63). Pastel.
- Dowhower, S. (1997). Wordless books: Promise and possibilities, a genre comes of age. In K. Camperell, B. L. Hayes, & R. Telfer (Eds.), *Yearbook of the American Reading Forum*, 17, 57-79.
- Droit-Volet, S. (2012). *Children and time*. The British Psychological Society. <https://www.bps.org.uk/psychologist/children-and-time>
- Ducrot, V. (2021). L'Album sans texte : de la répétition à la narration [Picturebooks without text: from repetition to narration]. *Strenæ*, 19.
- Hellé, A. (1924). *Films pour les tout-petits [Films for the little ones]*. Librairie Garnier Frères. <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb40362412t>
- Genette, G. (1987). *Seuils [Paratexts. Thresholds of interpretation]*. Éditions du Seuil.
- Lavater, W. (1965). *Le petit chaperon rouge. [Little red riding Hood]*. Éditions Maeght.
- Louchard, A. (2001). *La belle étoile [The beautiful star]*. Gallimard.

- Merveille, D. (2020). *Monsieur Hulot à la plage [Mister Hulot at the beach]*. Éditions du Rouergue.
- Nières-Chevrel, I. (2003). Narrateur visuel et narrateur verbal dans l'album pour enfants [Visual narrator and verbal narrator in children's picturebook]. *La revue des livres pour enfants*. No. 214. 69-81.
- Nières-Chevrel, I. (2010). The narrative power of pictures: L'Orage (The thunderstorm) by Anne Brouillard. In E. Arizpe & M. Nikolajeva (Eds.), *New directions in picturebook research*. Routledge. 129-138.
- Nikolajeva, M. (2002). *The rhetoric of character in children's literature*. Scarecrow Press.
- Nodelman, P. (1988). *Words about pictures: the narrative art of children's picture books*. University of Georgia Press.
- Perrin, C. (2007). *Le colis rouge [The red package]*. Rue du monde.
- Rascal. (2002). *Le petit chaperon rouge [Little red riding hood]*. Pastel.
- Richey, V., & Puckett, K. (1992). *Wordless/almost wordless picture books: a guide*. Libraries Unlimited.
- Sadat, M. (1997). *De l'autre côté de l'arbre [From the other side of the tree]*. Grandir.
- Schwarcz, J. H. (1982). *Ways of the illustrator: Visual communication in children's literature*. American Library Association.
- Steinlen, T. (1892). *Les grands enterrements [The great funerals]*. Simonis Empis.
- Van der Linden, S. (2006). *Lire l'album [Reading picturebooks]*. L'atelier du poisson soluble.
- Villeneuve, A. (1999). *L'écharpe rouge [The red scarf]*. Les 400 coups.

ไก่แม่ฮ่องสอน: ความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญา กับแนวทางส่งเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชน Mae Hong Son Chicken: Beliefs, Rituals, and Local Wisdom with Approaches to Promote Community Food Security

สุรชัย เพียงพรทิพย์ (Surachai Piangporntip)^{1*}

ครศร ศรีกุลนาถ (Kornsorn Srikulnath)²

รัตนพล ชื่นคำ (Rattanaphon Chuenka)³

มณฑล ฐานุตตมวงศ์ (Monthon Thanuttamavong)⁴

Received: June 5, 2025

Revised: August 29, 2025

Accepted: September 1, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษาความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญาเกี่ยวกับไก่แม่ฮ่องสอนและแนวทางส่งเสริมไก่แม่ฮ่องสอนสู่ความมั่นคงทางอาหารของชุมชน โดยสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่และกะเหรี่ยงแดง ช่วง พ.ศ. 2565-2567 ตามระเบียบวิธีวิจัยทางคติชนวิทยา ผลการศึกษาพบความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญาของชาวไทใหญ่ประกอบด้วย 1) ความเชื่อเรื่องลักษณะไก่มงคลตามตำราของชาวไทใหญ่ 2) ความเชื่อเรื่องขวัญ 3) ความเชื่อเรื่องผีเจ้าที่ 4) พิธีเรียกขวัญ 5) พิธีเลี้ยงผีเจ้าที่ 6) พิธีขึ้นปีใหม่ 7) การเลี้ยงเป็นไก่ต่อเพื่อต่อไก่ป่า และ 8) การสังเกตช่วงเวลาขึ้นของไก่เพื่อบอกเวลา ส่วนความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญาของชาวกะเหรี่ยงแดงประกอบด้วย 1) ความเชื่อเกี่ยวกับตำนานเรื่องการชนไก่ 2) ความเชื่อเรื่องคำทำนาย 3) ความเชื่อเรื่องผีเจ้าที่ 4) ความเชื่อเรื่องขวัญ 5) พิธีเรียกขวัญ 6) พิธีเสี่ยงทายกระดูกไก่ 7) พิธีเลี้ยงผีป่าต้นน้ำ 8) พิธีเกี่ยวข้าว 9) พิธีแต่งงานรอบสอง 10) ประเพณีปอยต้ง และ 11) ประเพณีปอยข้าวต้ม แนวทางส่งเสริมไก่แม่ฮ่องสอนสู่ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนพบ 3 แนวทาง คือ 1) จัดตั้งศูนย์กลางการซื้อขายไก่แม่ฮ่องสอนของชุมชน 2) พัฒนาผลิตภัณฑ์แปรรูปจากไก่แม่ฮ่องสอน และ 3) ส่งเสริมความรู้เรื่องไก่แม่ฮ่องสอนแก่เยาวชนรุ่นใหม่ในสถานศึกษา

คำสำคัญ: ไก่แม่ฮ่องสอน, ความเชื่อและพิธีกรรม, ชาติพันธุ์ไทใหญ่, ชาติพันธุ์กะเหรี่ยงแดง, ความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

Abstract

This qualitative folklore research aims to study the beliefs, rituals and local wisdom concerning Mae Hong Son chicken, as well as to explore approaches for promoting

¹ หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (ศาสตร์แห่งแผ่นดินเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน) วิทยาลัยบูรณาการศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
Master of Science (Knowledge of The Land for Sustainable Development), School of Integrated Science, Kasetsart University

² ภาควิชาพันธุศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
Department of Genetics, Faculty of Science, Kasetsart University

³ ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
Department of Literature, Faculty of Humanities, Kasetsart University

⁴ วิทยาลัยบูรณาการศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
School of Integrated Science, Kasetsart University

*Corresponding Author, Email: Surachai.pia@ku.th

community food security through Mae Hong Son chicken. The researchers collected field data through interviews with people knowledgeable about Mae Hong Son chicken. Data were also collected on the rituals of the Shan ethnic group and the Red Karen ethnic group in Mae Hong Son Province during 2022-2024. The results showed that the beliefs, rituals and local wisdom of the Shan people included: 1) belief in the auspicious characteristics of the chicken according to the Shan texts; 2) belief in spirits; 3) belief in guardian spirits; 4) spirit-calling ritual; 5) guardian spirit feeding ritual; 6) New Year ceremony; 7) raising roosters to lure jungle fowls; and 8) observing the rooster's crowing time to tell the time. The beliefs, rituals and local wisdom of the Red Karen people included: 1) belief in the legend of chicken worship; 2) belief in prophecy; 3) belief in guardian spirits; 4) belief in spirits; 5) spirit-calling ritual; 6) chicken bone fortune-telling ritual; 7) forest spirit feeding ceremony; 8) rice harvesting ceremony; 9) second wedding ceremony; 10) Poi Ton Thee tradition; and 11) Poi Khao Tom tradition. There were three approaches to promote community food security through Mae Hong Son chicken: 1) establishing a community chicken trading center; 2) developing processed products from Mae Hong Son chicken; and 3) promoting knowledge about Mae Hong Son chicken among youth in educational institutions.

Keywords: Mae Hong Son Chicken, Belief and Ritual, Shan Ethnic Group, Red Karen Ethnic Group, Community Food Security

บทนำ

ไก่แม่ฮ่องสอน หรือไก่โต หรือไก่แจ้ เป็นสายพันธุ์ไก่พื้นเมืองในประเทศไทย นิยมเลี้ยงกันในชนบทเกือบทุกอำเภอของจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยเฉพาะอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอนและอำเภอขุนยวม เกษตรกรที่เลี้ยงมีทั้งในหมู่บ้านและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ บนพื้นที่สูง สันนิษฐานว่าไก่แม่ฮ่องสอนพัฒนามาจากไก่ป่าในร่องรอยของภูมิปัญญาการเลี้ยงและฝึกให้เป็น “ไก่ต๋อไก่ตั่ง” เพื่อล่าไก่ป่า นอกจากนี้ยังเลี้ยงเพื่อให้เป็นไก่สวยงามและไก่ชนใช้บริโภคและใช้ในพิธีกรรม ไก่แม่ฮ่องสอนมีบทบาทสำคัญทางสังคมและวัฒนธรรมตั้งแต่อดีต กลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่และกะเหรี่ยงแดงในจังหวัดแม่ฮ่องสอนใช้ “เหล้าไห ไก่คู่” เป็นเครื่องเซ่นไหว้ในพิธีกรรมเลี้ยงผี นอกจากนี้ยังปรากฏการใช้กระดูกไก่แม่ฮ่องสอนมาประกอบพิธีกรรมเสี่ยงทายอีกด้วย

ลักษณะสัณฐานวิทยาของไก่แม่ฮ่องสอนประกอบด้วย เพศผู้ มีขนคอและหลังสีเหลืองแดงเข้ม ขนลำตัวและหางสีดำ มีปูขนที่โคนหาง หงอนจักร ใบหน้าแดง แข็งและปากมีสีดำหรือเทา ขนตุ่มหูสีเหลือง ผิวหนังขาวอมแดง ส่วน เพศเมีย มีขนลำตัวสีน้ำตาลกระเหลือง หรือสีน้ำตาลลายป่าทั้งตัว หงอนจักร ใบหน้าแดง ปากและแข้งสีดำ เทา หรือน้ำตาล มีขนตุ่มหูสีเหลืองและผิวหนังขาวอมแดง ไก่บางตัวจะมีลักษณะพิเศษคือ มีขนแซมบริเวณลำตัว คล้ายเส้นขนของสัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ เช่น หมูป่า เก้ง เสือ การพิจารณาไก่ที่มีลักษณะตรงตามตำราที่ชาวบ้านใช้คัดเลือกเพื่อต่อไก่ป่าจะสังเกตลักษณะภายนอกตั้งแต่หงอนถึงเท้า รวมทั้งเสียงขันที่ดังกังวาน ไก่แม่ฮ่องสอนเพศผู้และเพศเมียมีลักษณะดังภาพ 1

ภาพ 1

ลักษณะสัณฐานวิทยาของไก่แม่ฮ่องสอน

หมายเหตุ. โดย สุรัชย์ เพียงพรทิพย์, ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2565

ไก่แม่ฮ่องสอนเป็นไก่พื้นเมือง หรือไก่ประจำถิ่นที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงทรงแนะนำให้ราษฎรเลี้ยงเมื่อครั้งเสด็จฯ เยี่ยมราษฎรในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน เนื่องจากทรงเป็นห่วงราษฎรจะรับสารอาหารประเภทโปรตีนไม่เพียงพอและเป็นแหล่งอาหารหลัก แทนการรับประทานพืชผักแล้ว อีกทั้งยังเป็นกุศโลบายช่วยลดการเผาป่า เพราะจะทำให้ชาวบ้านใช้เวลาว่าง มาเลี้ยงไก่มากกว่าการเผาป่าเพื่อทำไร่เลื่อนลอย ตลอดจนสร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้าน ทั้งขายเป็นไก่เนื้อ เนื่องจากเนื้อไก่แม่ฮ่องสอนมีคุณสมบัติเนื้อแน่น นุ่ม หนึบบาง กับรายได้จากไข่ไก่เพื่อใช้ในการประกอบ พิธีกรรม กรมปศุสัตว์จึงได้น้อมนำพระราชดำริมาปฏิบัติ เริ่มคัดเลือกสายพันธุ์ไก่และปรับปรุงสายพันธุ์จนได้ ไก่แม่ฮ่องสอนพันธุ์แท้ใน พ.ศ. 2544 หลังจากนั้นชาวบ้านเริ่มเลี้ยงไก่แม่ฮ่องสอนร่วมกับไก่ต่างสายพันธุ์ เช่น ไก่บ้าน ไก่ป่า ไก่จึงผสมพันธุ์ต่างพันธุ์กัน ปัจจุบันมีหลักในการจำแนกลักษณะของไก่แม่ฮ่องสอนเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ไก่เก่ง ใช้ต่อไก่ป่า ไก่ไก่ ประเภทสวยงามใช้ประกวด และไก่แกง สำหรับบริโภคในครัวเรือน

จากลักษณะเด่นและความสำคัญของไก่แม่ฮ่องสอนข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญาเกี่ยวกับไก่แม่ฮ่องสอนเพื่อแสวงหาแนวทางส่งเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชน เนื่องจาก กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แม่ฮ่องสอนและปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เรื่องไก่แม่ฮ่องสอนมีจำนวนลดลงอย่างมาก ผู้วิจัยเล็งเห็นว่าองค์ความรู้จากบุคคลมีความเสี่ยงสูงที่จะสูญหาย จึงได้สำรวจรวบรวมและศึกษาอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในมิติด้านสังคมและวัฒนธรรม เพื่อตอบคำถามว่าไก่แม่ฮ่องสอนยังมีบทบาทด้านความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญาอย่างไรในปัจจุบัน และเพื่อบันทึกองค์ความรู้เหล่านี้ไว้ไม่ให้สูญหาย ผู้วิจัยยังสนใจศึกษา แนวทางการส่งเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ไก่แม่ฮ่องสอนอย่างยั่งยืน เพื่อลดปัญหา ประชากรขาดแคลนสารอาหารและผลักดันให้ไก่แม่ฮ่องสอนเป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดแม่ฮ่องสอน อันจะนำไปสู่ การสร้างรายได้และความมั่นคงทางอาหารของชุมชนต่อไป

การทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยทบทวนงานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับไก่แม่ฮ่องสอนกับแนวทางส่งเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชนในมิติทางการเกษตร วิทยาศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม พบดังนี้

อำนาจ เลี้ยวธารากุล, สุรศักดิ์ โสภณจิตร, ภูรี วีระสมิทธิ์ และศุภฤกษ์ สายทอง (2548) ศึกษาเรื่อง การคัดเลือกและปรับปรุงพันธุ์ไก่พื้นเมืองของท้องถิ่น (ไก่แม่ฮ่องสอน) สำหรับเลี้ยงในเขตพื้นที่สูงภาคเหนือ ของประเทศไทย โดยรวบรวมพันธุ์ไก่แม่ฮ่องสอนจากอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดแม่ฮ่องสอน จำนวนพ่อพันธุ์ 34 ตัว แม่พันธุ์ 102 ตัว ผสมพันธุ์โดยใช้การผสมเทียม อัตราส่วนของพ่อพันธุ์ต่อแม่พันธุ์เท่ากับ 1 ต่อ 3 แต่ละชั่วอายุ

จะผลิตลูกไก่แม่ฮ่องสอนประมาณ 2,000 ตัว โดยใช้ระยะเวลาการวิจัยตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 ถึงเดือนกันยายน พ.ศ. 2547 ผลการวิจัยพบว่าไก่เพศผู้จะมีน้ำหนักตัวสูงกว่าเพศเมียอย่างมีนัยสำคัญ ($P < 0.01$) ตั้งแต่อายุ 2 สัปดาห์เป็นต้นไป

อะกิลิโนะโนะมิยะ ฟุมิฮิโตะ (2550) ศึกษาเรื่อง *ไก่อักกับคน: จากมุมมองชีวิตชาติพันธุ์วิทยา* โดยศึกษาถิ่นกำเนิดของไก่ในยุannonและสิบสองปันนา กระบวนการพัฒนาจากไก่อป่าเป็นไก่อบ้าน ไก่อบ้านกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน การพัฒนาจากไก่อป่าเป็นไก่อบ้านและไก่ชน การใช้ไก่เสี่ยงทายกับโลกพิธีกรรมและความสัมพันธ์ระหว่างไก่อักกับคนในปัจจุบัน จากการสำรวจความสัมพันธ์ระหว่างชาวไท ชาวฮานี และชาวจีนว่ที่มีต่อไก่ในสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน ในประเด็นเรื่องการใช้ไก่เสี่ยงทาย ผลการศึกษาพบว่าการใช้สัตว์เสี่ยงทายเป็นการกระทำในลักษณะเดียวกับการเซ่นสังเวย (sacrifice) ในพิธีกรรม เช่น พิธีอธิษฐานให้เด็กเกิดใหม่มีสุขภาพแข็งแรง พิธีอธิษฐานขอความอุดมสมบูรณ์ของพืชผล เป็นต้น

โครงการพหุสัมพันธ์คนกับไก่ (2553) ศึกษาเรื่อง *พหุสัมพันธ์คนกับไก่* เป็นการศึกษาพหุสัมพันธ์คนกับไก่ ใน 4 มิติ ได้แก่ มิติทางชีววิทยา มิติทางมนุษยศาสตร์ มิติทางนิเวศวิทยา และมิติทางภูมิศาสตร์ โดยการศึกษาพหุสัมพันธ์คนกับไก่ในมิติทางมนุษยศาสตร์มีจุดมุ่งหมายเพื่อทำความเข้าใจความสัมพันธ์ในเชิงวัฒนธรรมระหว่างคน (กลุ่มชาติพันธุ์) กับไก่ (ไก่อป่า ไก่อบ้าน) โดยศึกษาจากตำนานปรัมปรา (myth) ความเชื่อและพิธีกรรม (beliefs and rites) ในไก่อป่าและไก่อบ้าน โดยศึกษาจากกลุ่มชาติพันธุ์ 5 กลุ่มในจังหวัดเชียงราย ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ เชื้อสายไท 2 กลุ่ม คือ ไทลื้อและไทใหญ่ กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเขาเชื้อสายทิเบต-พม่า 2 กลุ่ม คือ อาข่าและลาหู่ และกลุ่มชาติพันธุ์สายมอญ-เขมร 1 กลุ่ม คือ ลัวะ พบความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะและสีของไก่ ความเชื่อเรื่องไก่อบ้านเป็นตัวกลางระหว่างมนุษย์กับวิญญาณบรรพบุรุษ และความเชื่อเรื่องการเสี่ยงทายจากอวัยวะต่าง ๆ ของไก่พบสัญลักษณ์สำคัญที่คล้ายคลึงกันมากในแต่ละกลุ่ม คือ กระดุกขาไก่

พลวัฒน์ ประพัฒน์ทอง (2556) ศึกษาเรื่อง *การทำนายชีวิตด้วยกระดูกไก่ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในจังหวัดเชียงราย* ด้วยการใช้กระดูกไก่ในกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ ปกาเกอญอ เย้า ม้ง จินยูนนาน อาข่า ลัวะ (ปลั่ง) ในจังหวัดเชียงราย โดยศึกษาเปรียบเทียบตำราการทำนายด้วยกระดูกไก่ของกลุ่มลัวะ (ปลั่ง) กับการทำนายกระดูกไก่ในชีวิตประจำวัน ผลการศึกษาพบว่าการทำนายด้วยกระดูกไก่นั้นเป็นลักษณะสังคมของกลุ่มสังคม “เก็บของป่าล่าสัตว์และการทำเกษตรกรรมแบบย้ายถิ่น” การศึกษาดำราการทำนายด้วยกระดูกไก่พบว่ามีการให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนสภาพและพื้นที่ทางกายภาพเป็นอย่างมาก เนื่องจากสังคมการเก็บของป่าล่าสัตว์และการทำเกษตรกรรมแบบย้ายถิ่นนั้น ทำให้เกิดการทับซ้อนกันระหว่างคนกับสัตว์ป่า โดยเฉพาะไก่อป่า ทำให้คนใกล้ชิดกับไก่สร้างจินตนาการเกี่ยวกับไก่ที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างไก่อักกับคน และธรรมชาติที่อธิบายความจริงในสถานการณ์ ที่ไม่แน่นอนแก่สังคมที่ยังเคลื่อนที่ไปมาได้

นครินทร์ พรธิไพ, กุริสรา มรุตพันธ์, นิราภรณ์ ชัยวัง, วิศนี สุประดิษฐ์อาภรณ์ และณัฐธิดา สุภาหาญ (2565) ศึกษาเรื่อง *การวิจัยและพัฒนาการผลิตเนื้อและผลิตภัณฑ์ไก่แม่ฮ่องสอนให้เป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์เพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและการท่องเที่ยว* มีเป้าหมายเพื่อศึกษาและรวบรวมข้อมูลไก่แม่ฮ่องสอนสำหรับการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ จากการศึกษาพบว่าไก่แม่ฮ่องสอนมีน้ำหนักแรกฟักเฉลี่ย 28.84 ± 0.78 กรัม น้อยกว่าไก่อปาดู่หางดำ ไก่ไข่เทศผู้ และไก่เนื้อ ($P < 0.01$) ตามลำดับ ลักษณะร่างกายของไก่แม่ฮ่องสอนจะมีสัดส่วนที่น้อยกว่าไก่อปาดู่หางดำ ไก่ไข่เทศผู้ และไก่โรต ($P < 0.01$) ลักษณะสัณฐานวิทยาทุกลักษณะของไก่แม่ฮ่องสอนต่ำกว่าไก่อปาดู่หางดำ ($P < 0.01$) และไก่เทศผู้มีลักษณะสัณฐานวิทยาทุกลักษณะมากกว่าไก่อเทศเมีย ($P < 0.01$) ส่วนขนาดร่างกายและความสมบูรณ์ของร่างกาย พบว่าไก่แม่ฮ่องสอนมีลักษณะทุกประการน้อยกว่าไก่อปาดู่หางดำ ($P < 0.01$) และไก่เทศผู้มีขนาดของร่างกายและความสมบูรณ์ของร่างกาย

มากกว่าเพศเมีย ($P < 0.01$) ไก่แม่ฮ่องสอนจะมีพฤติกรรมที่โดดเด่นกว่าไก่สายพันธุ์อื่น ๆ ได้แก่ การส่งเสียงขัน และมีการตอบสนองต่อการใช้ฮอร์โมนเทสโทสเตอโรน เนื้อไก่แม่ฮ่องสอนสามารถทำอาหารได้หลายเมนู ทั้งเมนูท้องถิ่นและเมนูอาหารไทย

ชนนาค ศีตีสาร และสาโรจน์ เจียรคงมัน (2566) ศึกษาเรื่อง *ลักษณะความเป็นไทยที่สะท้อนในการชนไก่ของชาวไทย* มุ่งศึกษาภาพรวมของการชนไก่ในสังคมไทยและลักษณะความเป็นไทยที่สะท้อนในการชนไก่และไก่ชนของไทย ผลการศึกษาพบว่า การชนไก่ของไทยมีการพัฒนารูปแบบจากการละเล่นเป็นเกมที่มีกติกาชัดเจนคือมีทั้งแบบอาชีพและแบบสมัครเล่นและมีการสะท้อนภูมิปัญญาของผู้คนในแต่ละภูมิภาค เห็นได้จากการพัฒนาไก่ชนสายพันธุ์ต่าง ๆ ส่วนลักษณะความเป็นไทยที่พบเห็นได้ชัดเจนคือ 1) “ความเป็นนักเลง” ที่ให้ความสำคัญต่อความซื่อสัตย์ใจใหญ่ กล้าได้กล้าเสีย มีศักดิ์ศรี ไม่ตระหนี่ และ 2) “การพนันไก่ชนในฐานะ ‘การละเล่น’” ที่มีพื้นฐานอยู่บนความสนุกสนาน เพลิดเพลิน แต่ก็มีกลิ่นอายของการพนันไป เพราะมีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้องและ “ภูมิปัญญาชาวบ้านและความเชื่อ” ที่เห็นได้จากการตั้งชื่อ การเลี้ยงดู การพัฒนาอุปกรณ์การแข่งขัน ตลอดจนความเชื่อที่ผสมผสานทั้งความเชื่อเรื่องผีและความเชื่อแบบพุทธศาสนา

จากการทบทวนงานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับไก่แม่ฮ่องสอนกับแนวทางส่งเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชน พบว่าคนกับไก่มีความสัมพันธ์มาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะในสังคมที่มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ในมิติทางสังคมวัฒนธรรม พบการใช้ไก่ในพิธีกรรมเสี่ยงทาย การพัฒนาจากไก่ป่าเป็นไก่บ้านและไก่ชน ภูมิปัญญาการชนไก่ ลักษณะสัณฐานวิทยาของไก่แม่ฮ่องสอน การคัดเลือกและการปรับปรุงพันธุ์ ตลอดจนผลิตภัณฑ์จากไก่แม่ฮ่องสอน ผู้วิจัยพบว่ายังไม่มีการศึกษาความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับไก่แม่ฮ่องสอนกับแนวทางส่งเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาในประเด็นทางเกษตรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ การศึกษาไก่แม่ฮ่องสอนในมิติทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ จึงเป็นประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจศึกษาในครั้งนี้ เพื่อเติมเต็มช่องว่างของการศึกษาเรื่องไก่กับคนในสังคมไทยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

วิธีการวิจัย

1. ศึกษาแนวคิดทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับไก่แม่ฮ่องสอน บริบททางภูมิศาสตร์และสังคมวัฒนธรรม
2. เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับไก่แม่ฮ่องสอนในพื้นที่อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอนและอำเภอยายม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ช่วง พ.ศ. 2565-2567 เกี่ยวกับความเชื่อ พิธีกรรมและภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับไก่แม่ฮ่องสอน รวมทั้งแนวทางส่งเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชน กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักประกอบด้วยเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แม่ฮ่องสอน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ประกอบพิธีกรรมชาวไทใหญ่และชาวกะเหรี่ยงแดง ตลอดจนชาวบ้านในพื้นที่
3. เก็บข้อมูลพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับไก่แม่ฮ่องสอน โดยการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม จำนวน 2 พิธี ได้แก่ พิธีเลี้ยงผีเจ้าที่ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่และพิธีเสี่ยงทายกระดูกไก่ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงแดง ช่วง พ.ศ. 2565-2566
4. วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางคติชนวิทยาในการศึกษาความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญาชาวบ้าน
5. เรียบเรียงเป็นรายงานวิจัย

ผลการวิจัย

จากการศึกษาความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญาเกี่ยวกับไผ่ฮ้องสอน พบว่าไผ่ฮ้องสอนสัมพันธ์กับวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่และกะเหรี่ยงแดงอย่างแนบแน่น ดังปรากฏความเชื่อ เรื่องเล่า ตำนาน พิธีกรรม ตลอดจนภูมิปัญญาที่ยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับไผ่ได้เป็นอย่างดี

1. ไผ่ฮ้องสอนกับความเชื่อ พิธีกรรมและภูมิปัญญาของชาวไทใหญ่

ในอดีตชาวไทใหญ่มักอพยพย้ายถิ่นฐาน หรือขยายพื้นที่ทำมาหากินอย่างต่อเนื่อง โดยจะนำไผ่พันธุ์ไปด้วยอย่างน้อย 1 ตัว แล้วหาไผ่พ่อพันธุ์มาขยายพันธุ์ในภายหลังเพื่อสร้างแหล่งอาหาร เมื่อมีการตั้งถิ่นฐานจึงเลี้ยงไผ่เป็นกิจจะลักษณะทุกครัวเรือน ไผ่จึงเป็นสัตว์เลี้ยงพื้นฐานที่มีบทบาทสำคัญในการดำรงชีพของชาวไทใหญ่ สะท้อนผ่านความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญาดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 ไผ่ฮ้องสอนกับความเชื่อของชาวไทใหญ่

ผลการศึกษาพบความเชื่อเรื่องลักษณะไผ่มงคลตามตำราของชาวไทใหญ่ ความเชื่อเรื่องผีเจ้าที่และความเชื่อเรื่องขวัญ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1.1 ความเชื่อเรื่องลักษณะไผ่มงคลตามตำราของชาวไทใหญ่

ชาวไทใหญ่เลี้ยงไผ่ฮ้องสอนเพื่อล่อไผ่ป่า ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งในการทำมาหากินของชาวบ้าน ส่งผลให้เกิดความเชื่อในการคัดเลือกไผ่ที่มีลักษณะมงคลตามตำราของชาวไทใหญ่ ความเชื่อดังกล่าวนี้อาจคล้ายกับการใช้ตำราคุณลักษณะในการเลือกช้างเผือกเพื่อความเป็นสิริมงคล

“ไผ่เราไปต่อในป่าต้องชนะทุกอย่าง ชนะมันดีไพร ชนะผี ชนะอะไรทุกอย่าง มันไม่เพียงแต่เป็นไผ่เฉย ๆ ในความเชื่อของคนไทใหญ่ ไผ่เหมือนของดีติดตัว เป็นสิริมงคล เหมือนเราพกพระ ไผ่ก็เหมือนกับเครื่องราง”

(นายดำ (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 26 สิงหาคม 2565)

การคัดเลือกไผ่ฮ้องสอนที่เป็นมงคลจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ดังปรากฏลักษณะการคัดเลือกไผ่มงคลตามตำราของชาวไทใหญ่ ดังนี้

1) ลักษณะหงอน หงอนต้องมีสีแดงเข้มเหมือนมะเดื่อและมีความใหญ่จนห่มจุมได้ หากหงอนไผ่ห่มไปด้านซ้าย เชื่อว่าจะไม่เห็นสิ่งไม่ดีหรือภัยที่เข้ามาทำร้าย แต่หากหงอนห่มไปด้านขวา เชื่อว่าจะช่วยบังไพร ไม่ให้สัตว์หรือภัยอื่น ๆ เห็นได้ ดังนั้น หงอนห่มด้านขวาจึงเป็นหงอนที่มีลักษณะดี

2) ลักษณะปีก ขนปีกต้องมีความหนาและแข็งแรง

3) ลักษณะหาง หากหางไผ่ยาวลากดินถือว่าเป็นไผ่ลักษณะดี เนื่องจากเมื่อไผ่ป่าเห็นจะเกิดความขิงจึงเข้ามาต่อสู้ด้วยทันที

4) ลักษณะเดือย โดยทั่วไปไผ่ป่ามักมีเดือยสีดำ ดังนั้น หากเดือยไผ่ต่อมีสีขาวและเป็นเดือยซ้อน ถือเป็นเดือยที่มีลักษณะดีตรงตามตำรา เดือยต้องมีความแหลม หากเดือยมีลักษณะทุ่จะถือว่าเป็นไผ่อัปโชค

5) ลักษณะกระดูกกัน หากกระดูกกันไผ่ห่างเชื่อว่าเป็นไผ่เกียจคร้าน ไม่ค่อยขึ้น ส่วนไผ่ที่กระดูกกันถี่เชื่อว่าเป็นไผ่ขยันขัน

6) ลักษณะเกล็ด เกล็ดไผ่มีหลายลักษณะ ลักษณะที่ถือว่าดีคือเกล็ดไผ่ที่มีขุย หากมีส่วนแข็งตรงกลางแข็งไผ่ถือว่าครบองค์ประกอบ เนื่องจากเป็นส่วนที่ทำให้คู่ต่อสู้บาดเจ็บได้

7) ลายสร้อยด้านหน้าและด้านหลังต้องเป็นสีเดียวกัน (นายขาว (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 26 สิงหาคม, 2565; นายเขียว (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 26 สิงหาคม 2565)

ทั้งนี้ การฟังเสียงขันของไก่มีความสำคัญเทียบเท่ากับการคัดเลือกลักษณะของไก่ เนื่องจากหากคัดเลือกไก่ที่มีลักษณะดีตามตำราเพียงอย่างเดียว แต่ไก่ไม่ขันหรือเสียงขันไม่ดังกังวาน ก็ไม่สามารถล่อไก่ป่าได้

1.1.2 ความเชื่อเรื่องผีเจ้าที่

ความเชื่อเกี่ยวกับผีเจ้าที่ถือเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและการดำเนินชีวิตประจำวันสืบทอดในสังคมชาวไทยใหญ่มากมายาวนาน ชาวไทใหญ่เชื่อว่าผีเจ้าที่เป็นผีประจำถิ่นหรือผีประจำพื้นที่นั้น ๆ ทั้งบ้านเรือน ทุ่งนา ป่าไม้ หรือแหล่งน้ำ โดยเชื่อว่าผีเหล่านี้มีสถานะเป็นผู้ดูแลและควบคุมความสงบเรียบร้อยของสถานที่นั้น ๆ ดังนั้น ผู้คนที่อาศัยหรือใช้ประโยชน์จากพื้นที่ดังกล่าวต้องให้ความเคารพ ด้วยการเซ่นไหว้ บูชาตอบแทน เพื่อให้ผีเจ้าที่บันดาลความอุดมสมบูรณ์ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมและความเป็นอยู่อย่างสงบสุข ชาวไทใหญ่นิยมนำไก่แม่ฮ่องสอนไปใช้ในการประกอบพิธีเลี้ยงผีเจ้าที่ เช่น พิธีเลี้ยงผีผาย พิธีเลี้ยงผีนา พิธีเลี้ยงผีไร่ ด้วยไก่ 1 คู่ และเหล้า หรือที่นิยมเรียกกันว่า “เหล้าไหไก่คู่”

1.1.3 ความเชื่อเรื่องขวัญ

ในความเชื่อของชาวไทใหญ่ ขวัญเป็นวิญญาณหรือผีประจำตัว ซึ่งสามารถเคลื่อนย้ายหรือสูญหาย เมื่อบุคคลประสบกับเหตุการณ์ที่กระทบกระเทือนจิตใจหรือเกิดอุบัติเหตุ จนเกิดความตกใจและความหวาดกลัวจนขวัญหาย จึงมีการประกอบพิธีกรรมเรียกขวัญหรือฮ้องขวัญ ชาวไทใหญ่นิยมนำไข่ไก่แม่ฮ่องสอนไปใช้ในการประกอบพิธีเรียกขวัญ หรือฮ้องขวัญเพื่อให้ขวัญกลับคืนมา สภาพจิตใจและร่างกายของบุคคลนั้นจึงกลับสู่สภาพปกติ

1.2 ไก่แม่ฮ่องสอนกับพิธีกรรมของชาวไทใหญ่

ผลการศึกษาพบพิธีเรียกขวัญ พิธีเลี้ยงผีเจ้าที่ และพิธีขึ้นปีใหม่ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.2.1 พิธีเรียกขวัญ

พิธีกรรมเรียกขวัญหรือพิธีฮ้องขวัญของชาวไทใหญ่เป็นพิธีกรรมที่สะท้อนความเชื่อเกี่ยวกับขวัญว่า ขวัญคือวิญญาณประจำตัว เมื่อประสบเหตุการณ์ที่ทำให้ตกใจ กลัว ประสบอุบัติเหตุ ขวัญอาจหลุดลอยไป ส่งผลให้ร่างกายอ่อนแอ สภาพจิตใจไม่มั่นคง และเกิดอาการเจ็บป่วยตามมาได้ หากไม่เรียกขวัญกลับมามีอาการเจ็บป่วยเช่นนั้นต่อไป ด้วยวิถีชีวิตของชาวไทใหญ่ที่ทำมาหากินในป่า บางครั้งหลังกลับจากป่าเกิดอาการตกใจกลัวจากสิ่งที่พบเจอมา อาจมีอาการเบื่ออาหาร นอนไม่หลับ กระวนกระวาย ไม่สงบ มีภาวะเหม่อลอย ขาดสติ ชาวไทใหญ่จึงมีการทำพิธีเรียกขวัญ โดยต้องใช้ไข่ไก่แม่ฮ่องสอนที่แม่ไก่ไข่และฟักเองเท่านั้น หากนำไข่ที่ซื้อหรือหาจากที่อื่น ๆ มาประกอบพิธี จะไม่สามารถเรียกขวัญให้กลับมาได้

1.2.2 พิธีเลี้ยงผีเจ้าที่

พิธีเลี้ยงผีเจ้าที่ของชาวไทใหญ่เป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อบูชาและขอขมาต่อผีที่ปกปักรักษาสถานที่นั้น ๆ ให้การทำมาหากินอุดมสมบูรณ์ ปราศจากภัยพิบัติ มีลักษณะเป็นผีอารักษ์ ปรากฏพิธีกรรมเลี้ยงผีผาย ที่นา ไร่ข้าวโพด ขึ้นอยู่กับการทำเกษตรกรรมของแต่ละครัวเรือน ในการประกอบพิธีเซ่นไหว้หรือเลี้ยงผีเจ้าที่ใช้ไก่ 1 คู่ เหล้า ข้าว ขนมขาว น้ำอ้อย น้ำ รูป 2 ดอก และเทียนขาว 2 เล่ม นิยมจัดให้ตรงกับวันฝึกินไก่ตามตำราโหราศาสตร์ (ในการเก็บข้อมูลภาคสนามประกอบพิธีในวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 7 ตรงกับวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2566) โดยจะใช้ไก่แม่ฮ่องสอนต้มสุกทั้งตัวและครบทุกส่วน เนื่องจากมีความเชื่อว่า

หากเช่นไหว้ไม่ครบส่วน การไหว้ผีเจ้าที่เจ้าทางจะไม่บรรลุผล หรือบางคนทำพิธีโดยเชือดไก่ที่ยังมีชีวิตเพื่อสังเวย หลังเสร็จสิ้นพิธี ชาวบ้านนิยมรับประทานที่ไร่นาหรือที่เลี้ยงไก่ ไม่นิยมนำกลับมารับประทานที่บ้าน

ภาพ 2

พิธีเลี้ยงผีเจ้าที่ของชาวไทใหญ่ โดยใช้ไก่แม่ฮ่องสอนในการประกอบพิธี

หมายเหตุ. โดย สุรัชย์ เพียงพรทิพย์, ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2566

1.2.3 พิธีขึ้นปีใหม่

พิธีขึ้นปีใหม่เป็นช่วงเวลาเริ่มต้นของปี ผู้คนมักใช้โอกาสนี้ในการขอขมาหรืออภัยแก่สิ่งไม่ดีที่เกิดขึ้นในปีที่ผ่านมาและขอพรสิ่งที่เป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว ชาวไทใหญ่มีความเชื่อเกี่ยวกับพิธีขึ้นปีใหม่โดยให้ความสำคัญกับการแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผีบรรพบุรุษผู้คุ้มครอง มีการประกอบพิธีกรรมเช่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือเพื่อความเป็นสิริมงคล โดยมีข้อปฏิบัติสำคัญคือใช้ไก่แม่ฮ่องสอน เช่นไหว้ตามจำนวนสมาชิกในครัวเรือนและต้องเลือกใช้ไก่ให้ตรงตามเพศของสมาชิกในบ้าน กล่าวคือสมาชิกเพศชายใช้ไก่เพศผู้ สมาชิกเพศหญิงใช้ไก่เพศเมีย เพื่อเป็นตัวแทนของแต่ละบุคคลในการเช่นไหว้

1.3 ไก่แม่ฮ่องสอนกับภูมิปัญญาของชาวไทใหญ่

ชาวไทใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก การเลี้ยงไก่ถือเป็นส่วนหนึ่งของเกษตรกรรม ในครัวเรือนที่สืบทอดมายาวนาน ไก่จึงกลายเป็นสัตว์ที่มีความผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างใกล้ชิด ในอดีตยังไม่มีเทคโนโลยีหรือสิ่งอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิต ชาวไทใหญ่จึงประยุกต์ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่รอบตัวให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ก่อให้เกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงไก่แม่ฮ่องสอน ปรากฏภูมิปัญญาการเลี้ยงไก่แม่ฮ่องสอนเป็นไก่ต่อเพื่อล่อไก่ป่าและการสังเกตช่วงเวลาขันของไก่เพื่อบอกเวลาดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.3.1 การเลี้ยงไก่แม่ฮ่องสอนเป็นไก่ต่อเพื่อล่อไก่ป่า

ด้วยจำนวนไก่ป่าที่ค่อนข้างมากในพื้นที่ ทำให้ชาวบ้านในจังหวัดแม่ฮ่องสอนมองว่าไก่ป่าเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญ อย่างไรก็ตาม ไก่ป่าเป็นสัตว์ที่ฉลาด ว่องไว และสามารถพรางตัวได้ดี จึงจับได้ยาก ชาวบ้านมีวิธีการล่อไก่ป่าด้วยการเลี้ยงไก่แม่ฮ่องสอนเป็น “ไก่ต่อ” ด้วยลักษณะทั่วไปของไก่แม่ฮ่องสอน คล้ายคลึงกับไก่ป่า มีลักษณะเด่นคือ เป็นไก่ขนาดเล็ก มีความปราดเปรียว ว่องไว เอาตัวรอดเก่ง และสามารถฝึกหัดได้ จึงเหมาะแก่การนำมาล่อไก่ป่า

อีกทั้งมีวิธีการสังเกตลักษณะของไก่แม่ฮ่องสอนตั้งแต่หงอนถึงเท้าที่เมื่อไก่ป่าเห็นจะเข้ามาจิกตีต่อสู้กัน แล้วยึดถือเป็นตำราในการคัดเลือกลักษณะไก่ดีสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

1.3.2 การสังเกตช่วงเวลาชั้นของไก่เพื่อบอกเวลา

ในอดีตชาวบ้านมักเดินทางสัญจรทางน้ำด้วยแพไปถึงอำเภอแม่สะเรียง อำเภอขุนยวม หรือแหล่งค้าขายต่าง ๆ เพื่อนำสินค้าไปขาย แต่ในสมัยก่อนไม่มีนาฬิกาบอกเวลาอย่างแน่ชัด ชาวบ้านจะอาศัยการสังเกตเสียงขันของไก่แม่ฮ่องสอนที่เลี้ยงไว้เป็นสัญญาณบอกเวลา ช่วงเวลาที่ไก่ขันในแต่ละวันมักเป็นช่วงเวลาเดิม ซึ่งเป็นพฤติกรรมโดยสัญชาตญาณของไก่ที่อาศัยแสงเป็นพื้นฐานและมีความแม่นยำในระดับหนึ่ง ดังนั้น ชาวบ้านจึงสามารถคาดคะเนเวลาเตรียมตัวทำงานหรือออกเดินทางได้

2. ไก่แม่ฮ่องสอนกับความเชื่อและพิธีกรรมของชาวกะเหรี่ยงแดง

ชาวกะเหรี่ยงแดงดำรงชีวิตในป่าและภูเขาซึ่งมีความใกล้ชิดกับธรรมชาติ ส่งผลให้มีความเชื่อเรื่องสิ่งลี้ลับเหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะการนับถือผีเจ้าที่เจ้าทางในป่า ภูเขา แม่น้ำ ไร่นาและหมู่บ้าน ความเชื่อดังกล่าวก่อให้เกิดความยำเกรงต่อผี จึงเกิดการจัดพิธีกรรมเช่นไหว้และสังเวยเพื่อแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และป้องกันการลงโทษจากผี โดยใช้สัตว์มีชีวิตในการเช่นสังเวย โดยเฉพาะ “ไก่” ซึ่งเป็นเครื่องเซ่นที่นิยมใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ปรากฏความเชื่อเกี่ยวกับตำนานเรื่องการเซ่นไหว้ไก่ ความเชื่อเรื่องคำทำนาย ความเชื่อเรื่องผีเจ้าที่ และความเชื่อเรื่องขวัญ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 ไก่แม่ฮ่องสอนกับความเชื่อของชาวกะเหรี่ยงแดง

2.1.1 ความเชื่อเกี่ยวกับตำนานเรื่องการเซ่นไหว้ไก่

ชาวกะเหรี่ยงแดงมีความเชื่อเกี่ยวกับตำนานเรื่องสัตว์กินตำราหรือตัวอักษร ตำนานดังกล่าว สะท้อนถึงความเชื่อของที่มาในการใช้สัตว์เช่นไก่ของชาวกะเหรี่ยงแดงซึ่งนิยมใช้ไก่แม่ฮ่องสอนเซ่นไหว้ในพิธีกรรม เนื่องจากในตำนานไก่มีความผิดมากที่สุด แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของตำนานที่ส่งผลต่อความเชื่อและพิธีกรรมของชาวกะเหรี่ยงแดง ตำนานดังกล่าวยังสอดคล้องกับวิถีปฏิบัติส่วนหนึ่งของการเซ่นไหว้ในปัจจุบัน ที่ชาวบ้านนิยมใช้ไก่เซ่นไหว้ในพิธีกรรม อีกทั้งมีการเซ่นไหว้ด้วยหมู หรือบางพื้นที่ยังคงใช้หมาเป็นเครื่องเซ่นไหว้อยู่

2.1.2 ความเชื่อเรื่องคำทำนาย

ชาวกะเหรี่ยงแดงมีความเชื่อเกี่ยวกับคำทำนายเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและเตรียมรับมือต่อเหตุการณ์หรือภัยธรรมชาติที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต ในการทำพิธีชาวกะเหรี่ยงแดงจะใช้ชิ้นส่วนกระดูกไก่ในการเสี่ยงทาย โดยกระดูกไก่ที่นำมาประกอบพิธีกรรมเป็นกระดูกไก่แม่ฮ่องสอนที่เลี้ยงไว้เท่านั้น มีข้อห้ามสำคัญคือไม่นำไก่ที่มีลายจุดมาใช้ประกอบพิธีกรรม จากการศึกษาพบว่ามีการทำนายเกี่ยวกับสุขภาพเพื่อทราบสาเหตุของอาการป่วย ทำนายการเกิดอุทกภัยหรือน้ำป่าไหลหลาก ทำนายความเป็นอยู่ของหมู่บ้าน เมื่อผลการเสี่ยงทายออกมาดี เชื่อว่าจะเกิดสิ่งดีกับชาวบ้านและหมู่บ้าน แต่ถ้าผลเสี่ยงทายออกมาไม่ดี หมู่บ้านจะเกิดปัญหาหรือสุขภาพของชาวบ้านในหมู่บ้านจะไม่ดี ในกรณีที่คำทำนายเป็นไปในทิศทางลบ ชาวกะเหรี่ยงแดงมักจัดพิธีแก้ เพื่อเปลี่ยนคำทำนายให้กลับมาเป็นผลดี ทั้งนี้ แต่ละพิธีแก้อาจใช้ไก่หรือหมูในการเซ่นไหว้ขึ้นอยู่กับลักษณะคำทำนาย

2.1.3 ความเชื่อเรื่องผีเจ้าที่

ชาวกะเหรี่ยงแดงมีความเชื่อเกี่ยวกับผีเจ้าที่ว่าเป็นผีที่คอยคุ้มครองพื้นที่นั้น ๆ โดยเฉพาะพื้นที่ที่ใช้ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม หรือมีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่นั้นอย่างต่อเนื่อง ชาวกะเหรี่ยงแดงจึงให้ความเคารพนับถือและจัดพิธีเซ่นไหว้เป็นการตอบแทน รวมทั้งขอให้ผีบันดาลความอุดมสมบูรณ์ในการดำรงชีวิตและการทำมาหากิน พิธีกรรมที่ชาวกะเหรี่ยงจัดเพื่อเลี้ยงผีเจ้าที่ ได้แก่ พิธีเลี้ยงผีป่าต้นน้ำ พิธีเกี่ยวข้าว ประเพณีปอยตันธิ และประเพณีปอยข้าวต้ม

2.1.4 ความเชื่อเรื่องขวัญ

ชาวกะเหรี่ยงแดงเชื่อว่าขวัญคือสิ่งประจำตัวของแต่ละบุคคล เมื่อบุคคลนั้นเผชิญกับเหตุการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อจิตใจอย่างรุนแรง เช่น อาการตกใจ ความหวาดกลัว หรืออุบัติเหตุ ขวัญสามารถเคลื่อนย้ายหรือสูญหายไปได้ ชาวกะเหรี่ยงแดงจึงประกอบพิธีเรียกขวัญ ซึ่งเชื่อว่าจะช่วยให้สภาพจิตใจและร่างกายกลับคืนสู่ภาวะปกติอีกครั้ง

2.2 ไก่แม่ฮ่องสอนกับพิธีกรรมของชาวกะเหรี่ยงแดง

ผลการศึกษาพบพิธีเสี่ยงทายกระดูกไก่ พิธีเรียกขวัญ พิธีเลี้ยงผีป่าต้นน้ำ พิธีเกี่ยวข้าว พิธีแต่งงานรอบสอง ประเพณีปอยต้งีและประเพณีปอยข้าวต้ม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.2.1 พิธีเสี่ยงทายกระดูกไก่

ชาวกะเหรี่ยงแดงมีความเชื่อเรื่องการเสี่ยงทายกระดูกไก่ โดยมีการทำนายสาเหตุของอาการเจ็บป่วย หากสมาชิกในครอบครัวป่วย จะมีการเสี่ยงทายเพื่อหาสาเหตุของความเจ็บป่วยนั้น โดยใช้กระดูกไก่ในการทำนาย ไก่ที่นำมาเสี่ยงทายต้องเป็นไก่แม่ฮ่องสอนที่เลี้ยงภายในครัวเรือนเท่านั้นและไม่นิยมใช้ไก่ที่มีลักษณะลายจุด เชื่อว่าเป็นไก่มีดำหนิ ไม่เป็นมงคลในการประกอบพิธี หรือหากเป็นไก่ที่มีลักษณะลายจุดจะมีการเปลี่ยนตัวก่อนทำพิธี

ภาพ 3

พิธีเสี่ยงทายกระดูกไก่ของชาวกะเหรี่ยงแดง โดยใช้ไก่แม่ฮ่องสอนในการทำพิธี

หมายเหตุ. โดย สุรัชย์ เพียงพรทิพย์, ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2565

พิธีเสี่ยงทายกระดูกไก่มีขั้นตอนดังนี้

- 1) ผู้ทำพิธีจะต้องเป็นผู้ชายและเป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเท่านั้น ขณะดึงหัวไก่ ผู้ทำพิธีจะกล่าวคำทำนายเป็นภาษากะเหรี่ยงแดงว่าจะมีสิ่งดีหรือสิ่งไม่ดีเกิดขึ้นในลักษณะใดบ้าง
- 2) นำกระดูกไก่ออกมา โดยใช้มีดที่มีความคมและลงคาถาอาคมไว้สำหรับทำพิธี จากนั้นผู้ทำพิธีจะดูลักษณะกระดูกไก่
- 3) นำไม้แหลมเสียบไก่ไว้เป็นจุด โดยรูที่เสียบไก่มีทั้งหมด 2 รู หากเป็นรูด้านขวานั้น ถือว่าดีทั้งหมด หากเป็นรูด้านซ้ายเกิน 3 รู ถือว่าไม่ดี
- 4) ฟังคำทำนายว่าเป็นไปตามที่ผู้นำพิธีกล่าวไว้หรือไม่ หากคำทำนายเป็นตามคำกล่าว ถือว่าเป็นคำทำนายที่ดี เชื่อว่าสิ่งดี ๆ จะเกิดขึ้นในหมู่บ้าน แต่หากคำทำนายเป็นไปในทิศทางลบ ชาวกะเหรี่ยงแดงจะมีพิธีแก้เพื่อให้สิ่งดี ๆ กลับคืนมา ขึ้นอยู่กับว่าจะต้องใช้ไก่หรือหมูเช่นไร แต่ต้องเป็นสัตว์ที่ยังมีชีวิตอยู่

เมื่อเสร็จพิธี ผู้ประกอบพิธีจะฆ่าไก่แล้วนำมาประกอบอาหารเพื่อรับประทาน โดยเว้นส่วนหัว นิ้ว และเล็บไก่ จากนั้นจึงนำกระดูกไก่ไปเก็บไว้ที่บ้าน (นายแดง (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 26 สิงหาคม 2565)

นอกจากการใช้กระดูกไก่เพื่อทำนายสาเหตุของอาการเจ็บป่วย ชาวกะเหรี่ยงแดงยังใช้กระดูกไก่ทำนายเหตุการณ์อุทกภัยและน้ำป่าไหลหลาก โดยในแต่ละปีชุมชนจะจัดพิธีกรรมร่วมกันเพื่อเสี่ยงทายเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในปีนั้น สังเกตจากลักษณะของกระดูกไก่ หากคำทำนายออกมาดี เชื่อว่าหมู่บ้านจะสงบสุขและไม่มีเหตุร้ายเกิดขึ้นในปีนั้น แต่หากคำทำนายออกมาไม่ดี อาจมีภัยพิบัติหรือมีปัญหาสุขภาพเกิดขึ้นกับคนในหมู่บ้าน

พิธีกรรมดังกล่าวมีบทบาทด้านความเชื่อทางจิตใจต่อชาวกะเหรี่ยงแดงเป็นอย่างมาก โดยสะท้อนให้เห็นหน้าที่ของพิธีกรรมในการอธิบายสิ่งที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต หรือเกิดขึ้นแล้วแต่ไม่ทราบสาเหตุที่แน่ชัด เพื่อหาวิธีการแก้ไขหรือเตรียมรับมือกับสิ่งนั้น

2.2.2 พิธีเรียกขวัญ

ชาวกะเหรี่ยงแดงมีความเชื่อเรื่องขวัญ ซึ่งอาการเสียขวัญนั้นเกิดได้จากหลายสาเหตุ เช่น เกิดอุบัติเหตุ เข้าป่าไปพบเจอสิ่งอันตรายหรือสถานการณ์ต่าง ๆ ที่รุนแรงกระทบจิตใจ แล้วเกิดอาการกลัว ตกใจจนขวัญเสีย ซึ่งอาการเสียขวัญสามารถเกิดได้ทุกช่วงวัย ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ หากผู้ใดมีอาการดังกล่าวจะต้องทำพิธีเรียกขวัญเพื่อให้ขวัญกลับมาอยู่กับตัว ซึ่งนิยมทำพิธีที่บ้านของผู้ที่เสียขวัญ โดยมีพ่อครูเป็นผู้ทำพิธี ในพิธีเรียกขวัญของชาวกะเหรี่ยงแดงจะใช้ไก่แม่ฮ่องสอนเพศผู้ในการเซ่นไหว้เท่านั้น เชื่อว่าหากเป็นไก่ชนิดอื่นผีจะไม่กิน โดยมีข้อห้ามเกี่ยวกับไก่ คือ หลังจากเสร็จพิธีผู้คนที่อยู่ในพิธีจะรับประทานไก่ ชาวกะเหรี่ยงแดงมีการแบ่งไก่สำหรับคนเฒ่าคนแก่ไว้ด้วย ซึ่งเด็กห้ามรับประทาน

2.2.3 พิธีเลี้ยงผีป่าต้นน้ำ

เป็นพิธีกรรมระดับหมู่บ้านของชาวกะเหรี่ยงแดงที่ให้ความสำคัญกับน้ำ ชาวกะเหรี่ยงแดงจัดพิธีดังกล่าวเพื่อบูชาผีที่ช่วยดูแลรักษาแหล่งน้ำให้มีกินมีใช้อย่างอุดมสมบูรณ์ อีกทั้งเพื่อปัดเป่าภัยที่อาจเกิดในอนาคต โดยใช้ไก่แม่ฮ่องสอนจำนวน 6 ตัว เช่น ไหว้ แบ่งเป็น 3 จุด แต่ละจุดใช้ไก่ 1 คู่ในการเซ่นไหว้ พิธีกรรมนี้จัดขึ้นนอกหมู่บ้าน เนื่องจากเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับการปัดเป่าสิ่งไม่ดี มักจัดในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคมของทุกปี

นอกจากพิธีเลี้ยงผีป่าต้นน้ำจะเป็นความเชื่อที่สะท้อนความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวกะเหรี่ยงแดงแล้ว ยังแสดงถึงความยำเกรงที่มีต่อผี ซึ่งมีบทบาทในการควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชนให้ร่วมกันดูแลรักษาแหล่งน้ำอีกด้วย

2.2.4 พิธีเกี่ยวข้าว

พิธีเกี่ยวข้าวของชาวกะเหรี่ยงแดงจัดขึ้นในช่วงที่ข้าวออกรวงและพร้อมสำหรับการเก็บเกี่ยว คือช่วงปลายเดือนกันยายนถึงเดือนตุลาคมของทุกปี โดยประกอบพิธีที่ทุ่งนา พิธีนี้ใช้ไก่แม่ฮ่องสอน 1 คู่ในการเซ่นไหว้ เพื่อขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผีที่คุ้มครองดูแลให้ข้าวเจริญงอกงามและอุดมสมบูรณ์ พิธีกรรมนี้จึงเชื่อมโยงโดยตรงกับอาชีพการทำนาของชาวกะเหรี่ยงแดงที่แสดงออกถึงความกตัญญูต่อธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติที่ชาวกะเหรี่ยงแดงเชื่อว่ามีส่วนช่วยให้การเพาะปลูกได้ผลผลิตดี

2.2.5 พิธีแต่งงานรอบสอง

พิธีแต่งงานของชาวกะเหรี่ยงแดงจัดขึ้นทั้งหมด 2 รอบ โดยรอบแรกเป็นพิธีมัดมือ ส่วนรอบสองคือการจัดเลี้ยงใหญ่ การแต่งงานรอบสองมีจุดประสงค์เพื่อยืนยันว่าบ่าวสาวจะใช้ชีวิตคู่กันตลอดไป

อีกทั้งมีความเชื่อว่าการทำพิธีให้ครบสมบูรณ์ในรอบสองจะเป็นการปิดเป้าสิ่งไม่ดีที่เกิดขึ้นในชีวิตคู่ก่อนหน้านี้ที่อาจจะทะเลาะหรือไม่เข้าใจกัน ต่อจากนี้ไปชีวิตคู่จะมีแต่สิ่งดี ๆ เกิดขึ้น

การจัดพิธีแต่งงานทั้งสองรอบตามความเชื่อดังกล่าวเทียบเท่ากับพิธีหมั้นเพื่อยืนยันว่าจะสมรสกันในอนาคต แล้วจึงจัดพิธีแต่งงานในภายหลัง ส่วนระยะห่างของการจัดงานแต่งงานทั้งสองรอบไม่ได้กำหนดแน่ชัด หากคู่บ่าวสาวมีความพร้อมในการจัดต่อเนื่องพร้อมกันทั้ง 2 รอบก็สามารถทำได้ ในพิธีมีการจัดเลี้ยงและเซ่นไหว้ด้วยไก่แม่ฮ่องสอน โดยมีข้อห้ามเกี่ยวกับไก่เช่นเดียวกับพิธีเรียกขวัญ คือ หลังจากเสร็จสิ้นพิธี เมื่อจะรับประทานไก่ ขาวกะเหรี่ยงแดงจะแบ่งไก่สำหรับคนเฒ่าคนแก่ไว้ ซึ่งเด็กห้ามรับประทาน

2.2.6 ประเพณีปอยตันตี

ประเพณีปอยตันตีถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ของชาวกะเหรี่ยงแดง เป็นพิธีกรรมระดับหมู่บ้านจัดในช่วงเดือนเมษายนของทุกปี พิธีกรรมดังกล่าวมีจุดประสงค์เพื่อแสดงความศรัทธาต่อพระเจ้าที่ชาวกะเหรี่ยงแดงนับถือ คล้ายคลึงกับการเข้าวัดทำบุญ สร้างบุญกุศลของพุทธศาสนิกชน พิธีกรรมดังกล่าวมีการเสี่ยงทายกระดูกไก่เพื่อทำนายว่าปีหน้าหมู่บ้านจะมีเหตุการณ์หรือเรื่องราวใดเกิดขึ้นบ้าง โดยผู้ทำพิธีของหมู่บ้านจะใช้กระดูกต้นขาทั้งสองข้างของไก่มาทำนาย

2.2.7 ประเพณีปอยข้าวต้ม

เป็นพิธีกรรมระดับหมู่บ้านของชาวกะเหรี่ยงแดง จัดขึ้นประมาณเดือนกันยายนถึงเดือนตุลาคมของทุกปี หลังจากเก็บเกี่ยวพืชผลทางการเกษตร ในพิธีใช้ไก่เซ่นไหว้เพื่อขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผีที่ชาวกะเหรี่ยงแดงเคารพนับถือ เชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีบทบาทสำคัญในการคุ้มครองและดูแลพืชผลให้เจริญงอกงาม พิธีกรรมนี้จึงเป็นการสะท้อนความเชื่อที่มีรากฐานจากวิถีชีวิตของผู้คนที่ทำเกษตรกรรมซึ่งมองว่าความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิตมิได้เกิดจากแรงงานของมนุษย์เพียงอย่างเดียว แต่ยังต้องอาศัยการคุ้มครองจากสิ่งเหนือธรรมชาติ

3. แนวทางส่งเสริมไก่แม่ฮ่องสอนสู่ความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

นอกจากชาวบ้านในจังหวัดแม่ฮ่องสอนจะใช้ไก่ในพิธีกรรมต่าง ๆ แล้ว ยังนิยมนำไก่แม่ฮ่องสอนมาบริโภค หรือใช้ประกวดแข่งขันความสวยงามอีกด้วย ไก่แม่ฮ่องสอนมีลักษณะเฉพาะ คือ เนื้อแน่น หนังบางและไขมันต่ำ เนื้อไก่แม่ฮ่องสอนจึงถือเป็นแหล่งโปรตีนสำคัญ มีคุณค่าทางโภชนาการสูงและได้รับความนิยมในการบริโภคเพิ่มมากขึ้นในปัจจุบัน น่าจะได้รับการส่งเสริมและพัฒนาให้เป็นฐานของความมั่นคงทางอาหารในระดับท้องถิ่น

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่าการพัฒนาและผลักดันไก่แม่ฮ่องสอนสู่ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนนั้น มีข้อจำกัดหลายประการ เช่น แหล่งซื้อขายไก่แม่ฮ่องสอนในชุมชนยังคงกระจุกกระจาย ขาดความรู้และอุปกรณ์ในการแปรรูปผลิตภัณฑ์ อาหารที่ทำจากไก่แม่ฮ่องสอนหารับประทานได้ยาก ตลอดจนเยาวชนรุ่นใหม่ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับไก่แม่ฮ่องสอน ผู้วิจัยจึงเสนอแนวทางการส่งเสริมไก่แม่ฮ่องสอนสู่ความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 จัดตั้งศูนย์กลางการซื้อขายไก่แม่ฮ่องสอนของชุมชน

เนื่องด้วยการจัดจำหน่ายหรือแหล่งการขายไก่แม่ฮ่องสอนในชุมชนยังคงกระจุกกระจาย ส่งผลให้ชาวบ้านในชุมชนและบุคคลภายนอกไม่ทราบช่องทางการซื้อขายไก่แม่ฮ่องสอนอย่างชัดเจน แนวทางหนึ่งที่ชุมชนต้องการคือการจัดตั้งศูนย์กลางการซื้อขายไก่แม่ฮ่องสอนของชุมชน โดยมีการแต่งตั้งแกนนำชุมชนในการประสานงานและเป็นต้นแบบริเริ่ม รวมถึงมีการวิเคราะห์ความต้องการของตลาดว่าผู้บริโภคต้องการไก่แม่ฮ่องสอนในรูปแบบใด เช่น เนื้อไก่สดสำหรับนำไปประกอบอาหารเองหรือสำหรับนำไปประกอบพิธีกรรม หรือขายเป็นอาหารสำหรับผู้ที่ต้องการรับประทานที่ร้านหรือนำกลับไปรับประทาน ซึ่งตอบโจทย์

กลุ่มผู้บริโภคที่หลากหลาย พร้อมทั้งพัฒนาช่องทางการจัดจำหน่ายอื่น ๆ เช่น ขายหน้าบ้าน บริการส่งถึงบ้าน ซึ่งช่วยสร้างรายได้และเพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจให้กับคนในชุมชน ยกย่องมาตรฐานการซื้อขายของชุมชน ลดปัญหาสินค้าขาดแคลนหรือคุณภาพไม่ตรงตามความคาดหวังของผู้บริโภคที่ซื้อตามคำแนะนำ จึงสร้างความมั่นใจแก่ผู้บริโภค นำไปสู่การซื้อขายที่ยั่งยืน

3.2 พัฒนาลิทธิภัณฑ์แปรรูปจากไก่แม่ฮ่องสอน

การแปรรูปผลิตภัณฑ์ไก่แม่ฮ่องสอนเป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับวัตถุดิบ ผลิตภัณฑ์ไก่แม่ฮ่องสอนแปรรูปที่ผลิตป้อนเข้าสู่ตลาดผู้บริโภคแล้ว ได้แก่ ไก่หนึ่งสมุนไพโร ไก่ทอดเกลือ ไก่ต้มน้ำปลา ไก่รมควัน และไก่อบ โดยผลิตภัณฑ์ดังกล่าวจะถูกจำหน่ายในงานต่าง ๆ ของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก คือ อกไก่แม่ฮ่องสอน เนื่องจากเป็นอาหารพื้นบ้านที่มีเอกลักษณ์ มีรสชาติอร่อย และเป็นอาหารท้องถิ่นของจังหวัดแม่ฮ่องสอน นอกจากนี้ไก่อบ ชุมชนยังมีอาหารพื้นบ้านที่ใช้วัตถุดิบจากไก่แม่ฮ่องสอนและได้รับความนิยมอีกหลายประเภท ได้แก่ ไก่แม่ฮ่องสอนตุ๋นยาจีน ไก่แม่ฮ่องสอนต้มยำปลา ไก่แม่ฮ่องสอนทอดเกลือ ไก่แม่ฮ่องสอนนึ่ง และตำไก่แม่ฮ่องสอน อาหารเหล่านี้ไม่เพียงแต่สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาหาร หากยังสามารถพัฒนาเป็นอาหารแปรรูปพร้อมรับประทาน เพื่อเพิ่มช่องทางการตลาดและตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคที่ต้องการความสะดวกในการบริโภคอาหารพื้นบ้านด้วย

การส่งเสริมการแปรรูปอาหารพื้นถิ่นให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่สามารถจัดจำหน่ายได้ทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ จะช่วยให้ไก่แม่ฮ่องสอนเป็นที่รู้จักในวงกว้าง สร้างรายได้ให้กับชุมชนและสามารถพัฒนาเป็นของฝากประจำจังหวัดที่มีมูลค่า เพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นและขยายสู่ระดับประเทศได้อย่างเป็นรูปธรรม

3.3 ส่งเสริมความรู้เรื่องไก่แม่ฮ่องสอนแก่เยาวชนรุ่นใหม่ในสถานศึกษา

การส่งเสริมให้เยาวชนรุ่นใหม่มีความรู้เกี่ยวกับไก่แม่ฮ่องสอนถือเป็นแนวทางสำคัญในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เยาวชนรู้จักประวัติความเป็นมา ความสำคัญ วิธีการเลี้ยง การดูแล สุขภาพสัตว์ เมื่อเยาวชนมีความรู้ จะก่อให้เกิดความเข้าใจและเห็นคุณค่าของไก่แม่ฮ่องสอนมากยิ่งขึ้น อีกทั้งบูรณาการการเรียนรู้ไก่เข้ากับชีวิตประจำวัน เช่น การใช้เป็นวัตถุดิบในอาหารกลางวันของโรงเรียนเพื่อส่งเสริมความมั่นคงทางอาหาร การส่งเสริมการเรียนรู้ในโรงเรียน เช่น การจัดทำฟาร์มเลี้ยงไก่ภายในโรงเรียน ตลอดจนการแปรรูปไก่แม่ฮ่องสอนเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม รู้จักการนำทรัพยากรท้องถิ่นมาต่อยอดเป็นอาชีพ สร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว

อีกทั้งยังสามารถจัดกิจกรรมเสริม เช่น การศึกษาดูงาน การจัดงานประกวดไก่พื้นเมือง การจัดเทศกาลอาหาร โดยใช้วัตถุดิบจากไก่แม่ฮ่องสอนในช่วงประเพณีพิธีกรรมของชุมชน เพื่อส่งเสริมความภาคภูมิใจในรากเหง้าทางวัฒนธรรมและกระตุ้นให้เห็นคุณค่าของทรัพยากรชุมชน สามารถลดความเสี่ยงในการเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด เปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนได้เห็นคุณค่าในสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนของตนเองอย่างแท้จริง

อภิปรายผล

ผลการศึกษาพบความเชื่อ พิธีกรรมและภูมิปัญญาเกี่ยวกับไก่แม่ฮ่องสอนของชาวไทใหญ่และชาวกระเหรี่ยงแดงที่มีส่วนคล้ายคลึงและแตกต่างกัน พบแนวทางส่งเสริมไก่แม่ฮ่องสอนสู่ความมั่นคงทางอาหารของชุมชน 3 แนวทาง คือ 1) จัดตั้งศูนย์กลางการซื้อขายไก่แม่ฮ่องสอนของชุมชน 2) พัฒนาลิทธิภัณฑ์แปรรูปจากไก่แม่ฮ่องสอน และ 3) ส่งเสริมความรู้เรื่องไก่แม่ฮ่องสอนแก่เยาวชนรุ่นใหม่ในสถานศึกษา จากการศึกษาพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่และกลุ่มชาติพันธุ์กระเหรี่ยงแดงมีความเชื่อเรื่องผีเจ้าที่และความเชื่อเรื่องขวัญ

ในลักษณะเดียวกัน คือเชื่อว่าผีเจ้าที่เป็นผีอารักษ์ประจำพื้นที่นั้น ๆ มีสถานะเป็นผู้ดูแลความสงบเรียบร้อย ดังนั้นจึงต้องให้ความเคารพและเซ่นไหว้ และเชื่อว่าขวัญเป็นวิญญาณหรือสิ่งประจำตัว เมื่อตกใจจนขวัญเสีย จะมีการทำพิธีเรียกขวัญ แต่การประกอบพิธีกรรมแตกต่างกัน คือชาวไทใหญ่ทำพิธีเรียกขวัญด้วยไข่ไก่แม่ฮ่องสอน ที่แม่ไก่ไข่และฟักเองเท่านั้น ส่วนชาวกะเหรี่ยงแดงใช้ไก่แม่ฮ่องสอนเพศผู้ในการเซ่นไหว้

นอกจากนี้ แม้ว่าพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่และกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงแดงมีลักษณะ คล้ายคลึงกัน เนื่องจากเป็นวัฒนธรรมร่วมภายใต้บริบทพื้นที่เดียวกัน แต่พิธีกรรมของทั้งสองกลุ่มยังคง มีลักษณะเฉพาะตัวกล่าวคือ กลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ให้ความสำคัญกับการแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่ตนนับถือ โดยมีการปฏิบัติตามความเชื่อและตำราที่สืบทอดกันมา เพื่อมุ่งหวังให้เกิดสิริมงคล ไม่มีการใช้ไก่ เสี่ยงทาย ขณะที่กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงแดงมุ่งเน้นการตอบแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยความนับถือและความยำเกรง ต่อผี เพื่อปัดเป่าสิ่งไม่ดีที่อาจเกิดขึ้น รวมถึงเชื่อในคำทำนายจากการเสี่ยงทาย เพื่อแสวงหาคำตอบต่อสิ่งที่ ไม่สามารถคาดการณ์ได้

ผลการศึกษาสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง การทำนายชีวิตด้วยกระดูกไก่ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในจังหวัดเชียงราย ของพลวัฒน์ ประพัฒน์ทอง (2556) ที่กล่าวถึงการทำนายกระดูกไก่ว่าเป็นกลไกทางวัฒนธรรม ที่ช่วยอธิบายถึงสิ่งที่ไม่สามารถคาดการณ์ได้ล่วงหน้า โดยเฉพาะในสังคมเกษตรกรรมที่ต้องเผชิญกับความไม่แน่นอน จากธรรมชาติ เช่น สภาพอากาศ ภัยพิบัติ และผลผลิตทางการเกษตรที่ไม่สามารถควบคุมหรือคาดการณ์ ล่วงหน้าได้ พิธีกรรมจึงเป็นที่พึ่งทางใจ สร้างความมั่นใจและความหวังแก่กลุ่มผู้ประกอบการอาชีพเกษตรกรรม และสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง การวิจัยและพัฒนาการผลิตเนื้อและผลิตภัณฑ์ไก่แม่ฮ่องสอนให้เป็นสิ่งปงชี้ ทางภูมิศาสตร์เพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและการท่องเที่ยว ของนครินทร์ พรธิไพเราะ และคณะ (2565) ที่พบว่าไก่แม่ฮ่องสอนมีความโดดเด่นกว่าไก่สายพันธุ์อื่น ๆ เช่น เนื้อไก่มีความแน่น หน้างบาง ค่าไขมันต่ำ สามารถทำอาหารได้หลายเมนู ทั้งเมนูท้องถิ่นและเมนูอาหารไทย จนพัฒนาเป็นของฝากประจำจังหวัดที่มีมูลค่า เพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นและขยายสู่ระดับประเทศได้อย่างเป็นรูปธรรม

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะทั่วไป

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน เช่น สำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานปศุสัตว์ สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา สำนักงานวัฒนธรรม อาจนำผลการวิจัยไปใช้ถ่ายทอด ต่อยอด หรือส่งเสริม ความรู้เรื่องไก่แม่ฮ่องสอนในมิติทางสังคม เพื่อส่งเสริมให้คนในพื้นที่เกิดความเข้าใจและเห็นคุณค่าของ ไก่แม่ฮ่องสอน มากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคต

ควรศึกษาความเชื่อ พิธีกรรมและภูมิปัญญาเกี่ยวกับไก่แม่ฮ่องสอนในกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในจังหวัด แม่ฮ่องสอน นอกเหนือจากกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่และกะเหรี่ยงแดง ซึ่งถือเป็นประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัด เพื่อแสดงให้เห็นความเหมือนและความต่างของวิถีคิดและแบบแผนการปฏิบัติในความสัมพันธ์ระหว่างคนกับไก่

รายการอ้างอิง

- โครงการวิจัยพหุสัมพันธ์คนกับไก่. (2553). *พหุสัมพันธ์คนกับไก่*. ศูนย์พันธุ์วิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ (ไบโอเทค) สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ.
- ชนนาค ศีตีสาร และสาโรจน์ เจียรคงมัย. (2566). ลักษณะความเป็นไทยที่สะท้อนในการชนไก่ของชาวไทย. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล*, 6(1). 1-40. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/lajournal/article/view/258298>
- นครินทร์ พรธิไพทว, กุริสรา มรุพันธ์ธร, นิราภรณ์ ชัยวัง, วิศนี สุประดิษฐ์อาภรณ์ และณัฐธิดา สุภาพาญ. (2565). *การวิจัยและพัฒนาการผลิตเนื้อและผลิตภัณฑ์ไก่แม่ฮ่องสอนให้เป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์เพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและการท่องเที่ยว*. [รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์]. มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- พลวัฒน์ ประพัฒน์ทอง. (2556). การทำนายชีวิตด้วยกระดูกไก่ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในจังหวัดเชียงราย. *MFU Connexion: Journal of Humanities and Social Sciences*, 2(1). 1-24. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/MFUconnexion/article/view/241424>
- อะกิมโนะโนะมียะ ฟูมิฮิโตะ. (2550). *ไก่อีกกับคน: จากมุมมองชีวชาติพันธุ์วิทยา* (ชนนาค ศีตีสาร, แปล). อมรินทร์.
- อำนวย เลี้ยวธารกุล, สุรศักดิ์ ไสภณจิตร, ภูรี วีระสมิทธิ์ และศุภฤกษ์ สายทอง. (2548). *การคัดเลือกและปรับปรุงพันธุ์ไก่พื้นเมืองของท้องถิ่น (ไก่แม่ฮ่องสอน) สำหรับเลี้ยงในเขตพื้นที่สูงภาคเหนือของประเทศไทย*. มูลนิธิโครงการหลวง.

ปัจจัยที่ส่งผลต่อความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์สินค้าชุมชน เพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสันกำแพง

Factors Affecting Satisfaction with Innovations in Community Product Creation to Communicate the Identity of the San Kamphaeng District Community

อัญมณี ภัคดีมวณ (Anyamanee Pakdeemualchon)^{1*}

คมสัน รัตนสิมากุล (Komsan Rattanasimukul)²

Received: March 18, 2025

Revised: August 26, 2025

Accepted: September 1, 2025

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่เลือกใช้ผลิตภัณฑ์สินค้าของชุมชน 2) ศึกษาความพึงพอใจในนวัตกรรมที่สร้างสรรค์สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ และ 3) ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความพึงพอใจในนวัตกรรมที่สร้างสรรค์สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ การวิจัยเชิงปริมาณ (quantitative research) ดำเนินการวิจัยเชิงสำรวจ (survey research) กลุ่มตัวอย่างคือ ประชาชนทั่วไปในจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 400 คน สุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ เครื่องมือที่ใช้คือแบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการถดถอยแบบพหุคูณ (multiple regression analysis) ผลการศึกษา พบว่า 1) ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยหลักที่ทำให้ท่านเลือกใช้ผลิตภัณฑ์สินค้าของชุมชนอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.724$, S.D.=0.765) 2) ความพึงพอใจในนวัตกรรมที่สร้างสรรค์สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.703$, S.D.=0.755) และ 3) ปัจจัยสิ่งกระตุ้นทางการตลาด สิ่งกระตุ้นอื่น ๆ ความคาดหวังของลูกค้า และคุณภาพของสินค้า สามารถร่วมกันพยากรณ์ความพึงพอใจในนวัตกรรมที่สร้างสรรค์สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ได้ร้อยละ 56.30

คำสำคัญ: ความพึงพอใจ, อินโฟกราฟิก, สื่อสารอัตลักษณ์, ผลิตภัณฑ์สินค้า

Abstract

This study aimed to 1) study the opinions on the factors influencing the choice to use community product to communicate identity 2) study the satisfaction with innovations in community product creation to communicate identity, and 3) study the factors that affect satisfaction with innovations in community product creation to communicate identity. This quantitative study employed survey research. The sample group consisted of 400 people from the general population in Chiang Mai province, selected by accidental sampling. The research instrument was a questionnaire. Data were analyzed using multiple regression analysis. The results of the study found that 1) the level of opinion regarding the main factors

¹ สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

Department of Communication Arts, Faculty of Management Sciences, Chiang Mai Rajabhat University

² สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

Department of Communication Arts, Faculty of Management Sciences, Chiang Rai Rajabhat University

*Corresponding Author, Email: anyamanee_pak@cmru.ac.th

influencing the choice to use community products was high ($\bar{X}$ =3.724, S.D.=0.765) 2) Satisfaction with innovations in community product creation to communicate identity was high ($\bar{X}$ =3.703, S.D.=0.755) and 3) marketing stimuli, other stimuli, customer expectations, and product quality could together predict satisfaction with innovations in community products to communicate identity by 56.30 percent.

Keywords: Satisfaction, Infographic, Identity Communication, Product

บทนำ

ในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทยมีแหล่งสินค้าและผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจมากมายหลายอำเภอ หากแต่ผลิตภัณฑ์ในพื้นที่ที่ไม่ได้มีกระบวนการและเทคนิควิธีการที่จะสร้างมูลค่าให้กับสินค้าของชุมชน ทำให้สินค้าไม่ได้ที่เป็นที่รู้จักไม่สามารถที่จะขยายช่องทางการตลาดได้ทั้งในระดับประเทศและในระดับโลก สังเกตได้จากงานวิจัยของศศิเพ็ญ พวงสายใจ, สุขุม พันธุ์ณรงค์, ทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์, วัชรวิ พลุกษิกานนท์, พรทิพย์ เจริญธีรวิทย์ และพิมลพรรณ บุญยะเสนา (2564) ที่พบว่า กลุ่มธุรกิจที่ผลิตผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ที่ยังไม่ได้รับการเผยแพร่ในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบน ปัญหาที่พบส่วนใหญ่เกิดจากธุรกิจชุมชน ยังไม่สามารถผลิตผลิตภัณฑ์ได้ตรงตามความต้องการของลูกค้า ยังคงผลิตตามรูปแบบเดิมที่เคยผลิต เป็นรูปแบบการผลิตและการตลาดแนวรับโดยรูปแบบผลิตภัณฑ์และคำสั่งซื้อจากลูกค้า ไม่กล้ารุกตลาดโดยการคิดหรือออกแบบผลิตภัณฑ์เพื่อนำเสนอสู่ตลาด ไม่มีความสามารถในการค้นหาแหล่งหรือสื่อที่จะนำเสนอผลิตภัณฑ์ให้ลูกค้า และไม่มีฐานหรือทราบแหล่งข้อมูลความต้องการของลูกค้าในแต่ละช่วงเวลา ส่งผลให้กลุ่มธุรกิจสินค้าไม่สามารถใช้ศักยภาพและทรัพยากรทางการผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลต่อรายได้ของกลุ่มคนในชุมชนนั้น ๆ

ทั้งนี้ สินค้าต่าง ๆ ในชุมชนเป็นสินค้าที่มีคุณค่าที่คนในชุมชนสามารถนำมาทำการพัฒนาให้มีมูลค่าด้วยการใช้ “นวัตกรรม” เข้ามาเพื่อเปลี่ยนแปลงอย่างสร้างสรรค์ให้สินค้าชุมชนมีศักยภาพนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจสำหรับผู้ที่จะเป็นผู้ประกอบการรุ่นใหม่ในชุมชน ยกตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนผลิตภัณฑ์สินค้าอย่างกากกาแฟให้กลายเป็นสบู่กาแฟ โดยอาจจะมีการปรับปรุงสบู่ให้มีความปลอดภัยจากผู้ใช้มากขึ้น รวมถึงมีการออกแบบในเรื่องของตัวบรรจุภัณฑ์ (packaging) นอกจากนั้นแล้วสินค้าเดิมที่มีอยู่แล้วในชุมชนอย่างกาแฟสดหรือแม้แต่กาแฟคั่ว ก็อาจจะมีการปรับให้เป็นผลิตภัณฑ์ประเภทเครื่องสำอางเพิ่มเข้ามาอีกให้ดูมีความน่าสนใจ ซึ่งทำให้สามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนเพิ่มมากขึ้น

สำหรับ “นวัตกรรม” (innovation) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงสู่สิ่งใหม่ หรือการปรับปรุงจากสิ่งเดิมที่เกิดจากการนำความรู้ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ไปพัฒนาให้เกิดคุณค่าต่อลูกค้า องค์กร และสังคม หรือหมายถึง การทำสิ่งใหม่ที่ดีกว่าเดิม ซึ่งความเป็นจริงแล้วนวัตกรรมไม่ใช่เพียงแค่การผลิตสินค้าและบริการใหม่ ๆ หรือการใช้เทคโนโลยีขั้นสูงในการผลิตเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ยังมีนวัตกรรมอีกประเภทหนึ่งที่สามารถปรับใช้กับองค์กรต่าง ๆ ได้ง่ายกว่า นั่นก็คือ “นวัตกรรมกระบวนการ” (Rogers & Shoemaker, 1971)

วิสาหกิจชุมชนหลายแห่งได้มีการนำนวัตกรรมมาประยุกต์ใช้ซึ่งอาจจะแตกต่างกันไปตามบริบทของ แต่ละแห่งซึ่งบางแห่งมีการนำนวัตกรรมด้านการผลิตมาประยุกต์ใช้ ยกตัวอย่างเช่น การผลิตฟาร์มเห็ด ที่อาจจะมีการนำกระบวนการทางวิทยาศาสตร์มาปรับปรุงผลผลิต ให้สามารถปลูกเห็ดได้ตลอดทั้งปี ผลิตภัณฑ์มีอายุมากขึ้นเป็นการผลิตแบบครบวงจรตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ อีกทั้งอาจจะมีการคิดค้นสารสกัดจากเห็ด เพื่อนำมาผลิตเครื่องสำอางเป็นต้น จะเห็นได้ว่า “นวัตกรรมกระบวนการ” มีความสำคัญมากที่จะทำให้ธุรกิจของแต่ละชุมชนมีความได้เปรียบในเชิงการแข่งขันและสามารถนำมาปรับใช้กับกิจการขนาดเล็กได้

อำเภอสันกำแพง เป็นอีกอำเภอหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ประกอบไปด้วยตำบล 10 ตำบล มีประชากรทั้งสิ้น 86,457 คน (กรมการปกครอง, 2566) ปัจจุบันวิถีชีวิตของคนในอำเภอสันกำแพงจะประกอบอาชีพหลัก ได้แก่ เกษตรกรรม หัตถกรรม และการประมง ส่วนอาชีพเสริม คือ การทำผลิตภัณฑ์จากกระดาษสา การทำร่ม การแกะสลักเครื่องเงิน การตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูป เครื่องปั้นดินเผา และอัญมณี เป็นต้น โดยอำเภอสันกำแพงมีทุนทางสังคม คือ ทุนสถาบัน ได้แก่ กลุ่มส่งเสริมอาชีพสตรีเทศบาลเมืองต้นเปา ผลิตภัณฑ์แหลมศรีโครงหม่อ่น กลุ่มวิสาหกิจชุมชน อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ กลุ่มอาชีพแปรรูปอาหาร กลุ่มอาชีพเย็บผ้าและทอผ้า กลุ่มอาชีพของที่ระลึก กลุ่มอาชีพงานกระดาษสา กลุ่มอาชีพแปรรูปอาหาร ประกอบไปด้วย 5 ผลิตภัณฑ์หลัก ๆ คือ น้ำดื่มผลไม้พาสเจอร์ไรซ์ ใส่อ้วสมุนไพรรักษาโรค แกงฮังเลแช่แข็ง (ตำบลต้นเปา) และสุราชุมชน (ตำบลบวกค้าง) กลุ่มเย็บผ้าและทอผ้า มี 3 ผลิตภัณฑ์หลัก ๆ คือ ผลิตภัณฑ์จากเศษผ้า กระเป๋าสตางค์จากเศษผ้า และผ้าทอมือ กลุ่มของที่ระลึก มี 5 ผลิตภัณฑ์หลัก คือ ขุดรองแก้วน้ำดีลาย พวงกุญแจดีลาย กรอบรูปพระพุทธรเจ้า กรอบรูปม้า ขนาดกลาง พัดขนาดเล็ก และกลุ่มอาชีพงานกระดาษสา มีงานกระดาษสาของกลุ่มต้นเปาที่มีชื่อเสียงมานานจากอดีต และโคมไฟประดับ จะเห็นได้ว่าการจัดกลุ่มประเภทของผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ในชุมชน จะประกอบไปด้วย ผลิตภัณฑ์หลัก ๆ ได้แก่ ผลิตภัณฑ์อาหาร ผลิตภัณฑ์ผ้าทอ ผลิตภัณฑ์แปรรูปจากผ้า ผลิตภัณฑ์จักสาน และผลิตภัณฑ์ของใช้และเครื่องประดับตกแต่ง

ที่ผ่านมาทีมงานวิจัยของเจษฎาพล กิตติพัฒน์วิทย์ (2557) เข้าไปศึกษาองค์ความรู้ผลิตภัณฑ์หัตถกรรม และบรรจุภัณฑ์วิสาหกิจชุมชน พัฒนาต้นแบบผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และถ่ายทอดองค์ความรู้ทางด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ให้กับชุมชนและผู้สนใจ ผลการวิจัยพบว่า ผู้แทนกลุ่มและกลุ่มวิสาหกิจชุมชนอำเภอสันกำแพงมีความเข้าใจในเรื่องการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ในระดับน้อย ขณะเดียวกันยังคงมีความต้องการในการพัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างชัดเจน โดยได้ทำการออกแบบพัฒนาผลิตภัณฑ์ร่วมกับตัวแทนกลุ่ม เมื่อมีการพัฒนาจนได้ต้นแบบผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ของชุมชนในรูปแบบใหม่ขึ้นมา และตัวแทนกลุ่มและกลุ่มวิสาหกิจประเมินความพึงพอใจต่อผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาขึ้น ผลการประเมินความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก

Kotler (1997) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ สิ่งกระตุ้นทางการตลาด สิ่งกระตุ้นอื่น ๆ ลักษณะของผู้ซื้อหรือลักษณะของผู้บริโภคสินค้า นอกจากนี้ตามทฤษฎีเกี่ยวกับคุณภาพของสินค้า ในด้านผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ ทักษะคิดและความคาดหวังของลูกค้า คุณค่าของสินค้า

งานวิจัยของวาสนา สันติธรรมากุล, จิตราภรณ์ ธาราพิทักษ์วงศ์, ทิชาวัลย์ ต๊ะการ และชนินทร์ มหัทธนชัย (2561) ที่เกี่ยวกับการบูรณาการเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช พิพิธภัณฑ์ผ้าไหมสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ รวบรวมข้อมูลผ้าฝ้ายและผ้าไหม อุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าที่จัดแสดง พบว่า มีเรื่องราว เรื่องเล่าเกี่ยวกับการย้อมไหม ขั้นตอนในการทอผ้าไหม การปักลายผ้า การย้อมผ้า โดยในชุมชนนั้นมีความต้องการรูปแบบหรือหน้าตาของระบบสารสนเทศที่ใช้เผยแพร่ข้อมูลให้นักท่องเที่ยว ได้แก่ วิดีโอ ตัวอักษรและภาพประกอบ และเสียงบรรยาย

งานวิจัยของไชยเชิด ไชยพันธ์ (2562) ทำการศึกษาพัฒนาผลิตภัณฑ์จากผ้าขึ้นสันกำแพง พบว่า ปัญหาหนึ่งของรูปแบบผลิตภัณฑ์จากผ้าขึ้นสันกำแพง ลวดลายควรมีการประยุกต์และพัฒนาลวดลายให้มีความแปลกใหม่และมีเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลสันกำแพง

จากงานวิจัยที่ผ่านมาได้มีการพัฒนาการศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชนในเขตพื้นที่อำเภอสันกำแพง ซึ่งให้เห็นว่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนสันกำแพงมีความเข้าใจในเรื่องการพัฒนาและบรรจุภัณฑ์ในระดับน้อย ส่วนกลุ่มตัวแทนและกลุ่มวิสาหกิจยังมีความพึงพอใจต่อผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาขึ้น แสดงให้เห็นถึง

ความต้องการของคนในชุมชนว่าต้องการให้สินค้าของตนเองมีศักยภาพที่จะนำไปสู่ตลาดในระดับประเทศและระดับโลกต่อไป

การพัฒนานวัตกรรมสร้างสรรค์สินค้าชุมชนด้วยอินโฟกราฟิก (infographic) เป็นการนำข้อมูลกระบวนการมาสรุปเป็นสารสนเทศในลักษณะของข้อมูลและการออกแบบบรรจุภัณฑ์ ตัวอักษร รูปภาพที่ออกแบบเป็นภาพนิ่งที่ดูแล้วเข้าใจง่ายในเวลารวดเร็วและชัดเจน สามารถสื่อให้ผู้ชมเข้าใจความหมายของสินค้าทั้งหมดโดยไม่ต้องมีผู้นำเสนอมาช่วยขยายความเข้าใจ ซึ่งจะช่วยให้บุคคลได้ดูสินค้าที่เข้าใจง่ายยิ่งขึ้น และดึงดูดความสนใจเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มของสินค้า ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเกี่ยวกับอินโฟกราฟิก (infographic) มาพัฒนานวัตกรรมสินค้าชุมชน ด้วยการออกแบบสรุปเนื้อหาของผลิตภัณฑ์ชุมชน นำไปสำรวจความพึงพอใจของผู้บริโภคสินค้าที่มีต่อนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์สินค้าชุมชนด้วยอินโฟกราฟิก เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ในชุมชนอื่น ๆ และเพื่อช่วยเพิ่มมูลค่าทางสินค้าให้กับชุมชนเพิ่มมากขึ้น

ภาพ 1

ตัวอย่าง ร้านสวนผึ้งสันกำแพง แชมพูสมุนไพรน้ำผึ้งชันโรง พรอพอริส รีเฟรชซิ่ง เม้าท์ สเปร์ ลิปน้ำผึ้งชันโรง และร้านโกโก้บ้านสวนสันกำแพง ที่ผ่านการพัฒนานวัตกรรมสร้างสรรค์สินค้าชุมชนด้วยอินโฟกราฟิก

หมายเหตุ. จาก การพัฒนานวัตกรรมสร้างสรรค์สินค้าชุมชน ด้วยอินโฟกราฟิกเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์และเพิ่มมูลค่าทางการตลาดสำหรับชุมชน ในอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่, โดย อัญมณี ภักดีมवलชน และคมสัน รัตนะสิมากุล (2567)

ผู้วิจัยดำเนินการบริการวิชาการในพื้นที่อย่างต่อเนื่องและผลจากการเก็บข้อมูลพบว่าพื้นที่อำเภอสันกำแพงมีสินค้าที่น่าสนใจเป็นจำนวนมาก แต่ยังขาดการวิเคราะห์ปัจจัยในการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์สินค้าของอำเภอสันกำแพง รวมถึงการศึกษาความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์สินค้าชุมชนด้วยอินโฟกราฟิก ซึ่งเป็นการสรุปเนื้อหาของผลิตภัณฑ์ชุมชนให้ผู้บริโภคสินค้าสามารถดูและชมสินค้าที่เป็นการสร้างสรรค์สินค้าชุมชนด้วยอินโฟกราฟิก เพื่อเพิ่มศักยภาพสินค้าสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ให้สินค้าดูมีความน่าสนใจ ทำให้ผู้บริโภคตัดสินใจซื้อสินค้านั้น ส่งผลให้ชุมชนมีสภาพทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น รวมถึงเพิ่มมูลค่าสินค้าทางการตลาดของชุมชน โดยการนำอัตลักษณ์ของสินค้า จุดเด่นของสินค้า ข้อดีของการใช้ผลิตภัณฑ์ของชุมชนมาทำการสรุปและเชื่อมโยงให้ดึงดูดความสนใจต่อผู้บริโภคสินค้า

จากที่มาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาปัจจัยในการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์สินค้าของอำเภอสนก้าแพง ศึกษาความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสนก้าแพง รวมถึงศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสนก้าแพง ผลวิจัยดังกล่าวจะช่วยสร้างผลิตภัณฑ์เพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้าทางการตลาดสำหรับชุมชน แก้ไขปัญหาความยากจนของชุมชนจากการการขายสินค้าขับเคลื่อนสังคมและประเทศชาติ ให้หลุดพ้นกับดักรายได้ปานกลางและลดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ของคนในชุมชน ส่งผลต่อเศรษฐกิจชุมชนและประเทศดีขึ้นอย่างยั่งยืน

การทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมของผู้บริโภค

Kotler (1997) ได้กล่าวถึงในแบบจำลองพฤติกรรมของผู้บริโภคว่า การตัดสินใจซื้อของผู้บริโภคเกิดจาก 1) สิ่งกระตุ้น (stimulus) ที่ทำให้เกิดความต้องการกระตุ้นผ่านความรู้สึกนึกคิดของผู้ซื้อ สิ่งกระตุ้นนั้นเกิดขึ้นได้ทั้งภายในและภายนอกผู้บริโภค ซึ่งสิ่งกระตุ้นภายนอกประกอบไปด้วยสิ่งกระตุ้นทางการตลาดและสิ่งกระตุ้นอื่นซึ่งเป็นสิ่งที่บริษัทไม่อาจควบคุมได้ ได้แก่ สิ่งกระตุ้นทางเศรษฐกิจ สิ่งกระตุ้นทางเทคโนโลยี สิ่งกระตุ้นทางกฎหมายและการเมือง รวมถึงสิ่งกระตุ้นทางวัฒนธรรม และ 2) ความรู้สึกนึกคิดของผู้บริโภค ประกอบลักษณะของผู้ซื้อหรือผู้บริโภคสินค้า นำไปสู่กระบวนการตัดสินใจของผู้ซื้อสินค้า

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมของผู้บริโภคมาใช้ในการวิเคราะห์เกี่ยวกับปัจจัยที่เลือกซื้อผลิตภัณฑ์สินค้าของชุมชนอำเภอสนก้าแพง

2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับคุณภาพสินค้า

ลักษณะของคุณภาพสินค้าที่ดีนั้นต้องเป็นผลิตภัณฑ์ที่สามารถใช้งานได้ตามคุณสมบัติที่กำหนดไว้ ทั้งความสวยงาม รูปร่าง ผิวสัมผัส กลิ่น รสชาติและสีสันทันที่สามารถดึงดูดใจลูกค้าได้ ผลิตภัณฑ์ควรมีลักษณะเด่นพิเศษแตกต่างจากผู้อื่น ใช้งานได้ตามความคาดหวังของลูกค้า ปลอดภัย มีคุณค่าที่รับรู้ และสร้างความประทับใจให้กับลูกค้าได้ นอกจากนี้ เรื่องของทัศนคติของลูกค้าในแง่ของผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพและสามารถใช้งานได้ดี รวมถึงทัศนคติของผู้ผลิตในแง่ของผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพเช่นกัน สำหรับผู้ผลิตคุณภาพที่ดี หมายถึง การผลิตให้ถูกต้องตั้งแต่แรก การผลิตที่มีระดับของเสียอยู่ในเกณฑ์ที่กำหนด และการผลิตที่มีระดับต้นทุนที่เหมาะสมซึ่งจะทำให้ลูกค้าที่มีความต้องการสามารถซื้อผลิตภัณฑ์ในระดับราคาที่สมารถยอมรับได้

งานวิจัยของรัชานนท์ ชัยเจริญ และประพล เปรมทองสุข (2566) พบว่า ความปลอดภัยในการซื้อสินค้าออนไลน์และคุณภาพของสินค้า มีอิทธิพลทางตรงเชิงบวกต่อความไว้วางใจของผู้ซื้อสินค้าออนไลน์ นอกจากนี้ งานวิจัยของธราภรณ์ เสือสุริย์ (2557) พบว่า คุณภาพของการให้บริการนั้นมีผลในทิศทางบวกต่อความไว้วางใจของลูกค้า อีกทั้งคุณภาพของการให้บริการและความไว้วางใจมีผลต่อความพึงพอใจของลูกค้าที่ส่งผลต่อการกลับมาใช้บริการซ้ำและการบอกต่อ

ผู้วิจัยนำแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับคุณภาพสินค้า เพื่อวิเคราะห์ถึงลักษณะของผลิตภัณฑ์ชุมชนของอำเภอสนก้าแพงที่สามารถใช้งานได้ สวยงาม รูปร่าง ผิวสัมผัส กลิ่น หรือแม้กระทั่งรสชาติและสีสันทันที่สามารถดึงดูดใจลูกค้า มีลักษณะพิเศษที่โดดเด่นแตกต่างจากผลิตภัณฑ์ชุมชนอื่น ๆ

3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับคุณค่าของสินค้า

Kotler (2009) กล่าวว่า คุณค่าของสินค้า คือการเปรียบเทียบระหว่างคุณค่าที่ลูกค้ารับรู้ได้จากสินค้ากับต้นทุนรวมที่เกี่ยวข้องกับลูกค้าที่ต้องเสียไปเพื่อให้ได้สินค้ามา โดยลูกค้านั้นเป็นผู้ที่จะตัดสินใจซื้อสินค้าจากผู้เสนอคุณค่าของสินค้าสูงที่สุดที่เขาสามารถรับรู้ได้ ครอบคลุมตั้งแต่คุณค่าเชิงเศรษฐกิจ

คุณค่าเชิงหน้าที่ และคุณค่าเชิงจิตวิทยา งานวิจัยของคมวุฒิ อัญญธนากร (2555) พบว่า ปัจจัยด้านคุณค่าของการบริการจะส่งผลต่อความพึงพอใจและปัจจัยความจงรักภักดีต่อการบริการ ซึ่งเป็นการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความพึงพอใจของลูกค้าในการใช้บริการธนาคารออนไลน์

ผู้วิจัยนำแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับคุณค่าของสินค้า มาวิเคราะห์ปัจจัยที่เลือกใช้ผลิตภัณฑ์สินค้าของชุมชนอำเภอสนักำแพง เปรียบเทียบระหว่างคุณภาพของสินค้าและบริการกับราคาของสินค้าที่ตั้งไว้

4. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความคาดหวังของผู้บริโภค

Vroom (1964) กล่าวถึงองค์ประกอบของทฤษฎีที่สำคัญ ได้แก่ ความพึงพอใจของบุคคลที่มีต่อผลลัพธ์ เครื่องมือ อุปกรณ์ที่จะนำไปสู่ความพึงพอใจ และความคาดหวังของตัวบุคคลนั้น ๆ บุคคลมีความต้องการหลายสิ่ง ดังนั้น จึงดิ้นรนแสวงหาด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง เพื่อตอบสนองความต้องการที่คาดหวังไว้ ซึ่งเมื่อได้รับการตอบสนองแล้วก็ตามความคาดหวังของบุคคลจะได้รับความพึงพอใจ ขณะเดียวกันก็คาดหวังในสิ่งที่สูงขึ้นเรื่อย ๆ

งานวิจัยของคมวุฒิ อัญญธนากร (2555) พบว่า ปัจจัยด้านความคาดหวังของลูกค้าจะส่งผลต่อความพึงพอใจและปัจจัยความจงรักภักดีต่อการบริการ สอดคล้องกับงานวิจัยของอนุวัต สงสม และชาลี ไตรจันทร์ (2555) ที่พบว่า ความคาดหวังของลูกค้ามีอิทธิพลทางตรงต่อการรับรู้คุณภาพ ความพึงพอใจ และความไว้วางใจของลูกค้า

ผู้วิจัยนำแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความคาดหวังของผู้บริโภคมาวิเคราะห์ความต้องการหรือสิ่งที่ได้รับการตอบสนองความต้องการก็จะส่งผลต่อความพึงพอใจในผลิตภัณฑ์ชุมชนของอำเภอสนักำแพง

5. แนวคิดเกี่ยวกับความพึงพอใจ

Kotler (2009) กล่าวว่า ความพึงพอใจเป็นความรู้สึกที่เมื่อบุคคลได้รับความสุขหรือความผิดหวัง ซึ่งเมื่อเกิดจากการเปรียบเทียบการรับรู้ความคาดหวังในผลลัพธ์ของสิ่งที่ต้องการ ถ้าการรับรู้ต่อสิ่งที่ต้องการพอดีกับความคาดหวังของลูกค้าก็จะเกิดความพึงพอใจ

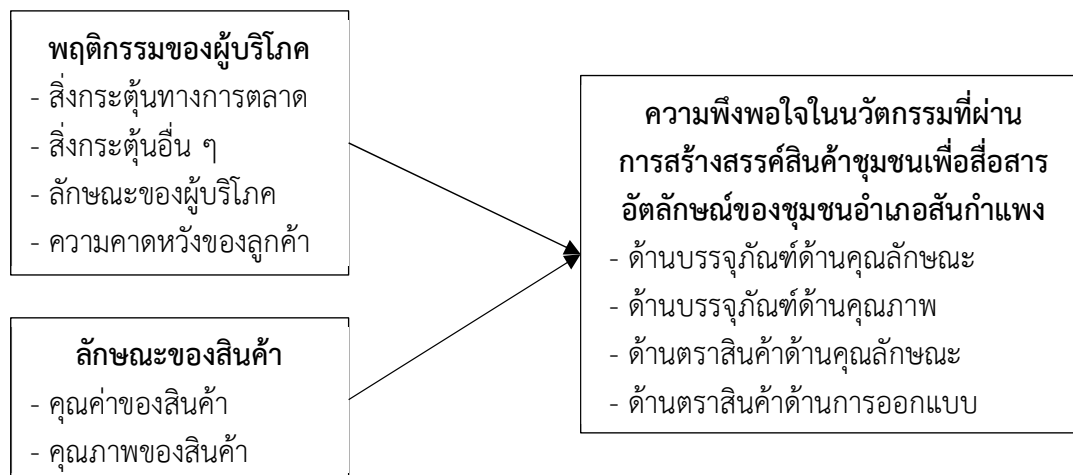
Schiffman and Wisenblit (2015) กล่าวว่า ความพึงพอใจเป็นการรับรู้การทำงานของผลิตภัณฑ์สำหรับผู้บริโภคที่เปรียบเทียบกับความคาดหวัง หากความรู้สึกของการรับรู้มีค่ามากกว่าการคาดหวังจะส่งผลนำไปสู่ความพึงพอใจ โดยความพึงพอใจนั้นจะส่งผลทำให้พฤติกรรมของผู้บริโภคในการตัดสินใจซื้อสินค้า ความพึงพอใจต่อบรรจุภัณฑ์และตราสินค้าเป็นความชอบหรือความชื่นชอบการออกแบบคุณลักษณะของบรรจุภัณฑ์ที่มีประสิทธิภาพในการเก็บรักษาสินค้า ซึ่งสามารถทำให้เห็นถึงคุณประโยชน์ของผลิตภัณฑ์ได้เช่นกัน

Oliver (1997) กล่าวว่า ความพึงพอใจเป็นผลลัพธ์ของกระบวนการทางปัญญาและอารมณ์ ซึ่งสะท้อนการประเมินประสบการณ์การบริโภคในช่วงเวลาหนึ่ง

ผู้วิจัยนำแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความพึงพอใจ มาเป็นเกณฑ์ในการวัดพฤติกรรมผู้บริโภค ความชอบ หรือการตอบสนองด้วยพฤติกรรมในการบริโภคผลิตภัณฑ์ชุมชนของอำเภอสนักำแพงที่ผ่านการสร้างสรรค์ด้วยอินโฟกราฟิก

ภาพ 2

กรอบแนวคิดในการวิจัย

หมายเหตุ. โดย อัญมณี ภักดีมวชน และคมสัน รัตนะสิมากุล, ออกแบบเมื่อวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2567

จากภาพ 2 มีสมมติฐานการวิจัย ดังนี้

1. พฤติกรรมผู้บริโภค ได้แก่ สิ่งกระตุ้นทางการตลาด สิ่งกระตุ้นอื่น ๆ ลักษณะของผู้บริโภค และความคาดหวังของลูกค้า ส่งผลต่อความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรคสินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสันกำแพง

2. ลักษณะของสินค้า ได้แก่ คุณค่าของสินค้า และคุณภาพของสินค้า ส่งผลต่อความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรคสินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสันกำแพง

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (quantitative research) เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสำรวจ (survey) โดยใช้แบบสอบถามแบบปลายปิด (close-ended question) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล มีระยะเวลาในการดำเนินการวิจัยตลอดจนการเก็บรวบรวมข้อมูลตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2567 ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2568 โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. **ประชากรที่ใช้ในการศึกษา** คือ กลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะเน้นประชากรในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ทั้งหมดที่เคยมาซื้อสินค้าชุมชนในเขตพื้นที่อำเภอสันกำแพง เนื่องจากเป็นกลุ่มตัวอย่างประชากรที่มีขนาดใหญ่และไม่ทราบจำนวนประชากรที่แน่นอน จึงใช้การคำนวณขนาดตัวอย่างของ Cochran (1977) กำหนดระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 คำนวณขนาดตัวอย่างได้ 385 คน เพื่อป้องกันข้อผิดพลาดและความคลาดเคลื่อนของข้อมูล ผู้วิจัยจึงใช้ขนาดกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 400 ตัวอย่าง

2. **เครื่องมือในการวิจัย** คือ แบบสอบถาม (questionnaire) แบ่งเนื้อหาเป็น 3 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 ด้านข้อมูลส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษาสูงสุด อาชีพ และรายได้

ส่วนที่ 2 ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยหลักที่ทำให้เลือกซื้อผลิตภัณฑ์สินค้าของอำเภอสันกำแพง ได้แก่

1) สิ่งกระตุ้นทางการตลาด สิ่งที่มีผลต่อการบริโภคผลิตภัณฑ์ชุมชนของอำเภอสันกำแพง ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ ราคา การจัดจำหน่าย การส่งเสริมการตลาด เศรษฐกิจ เทคโนโลยี การเมือง และวัฒนธรรม (4 ข้อ)

2) สิ่งกระตุ้นอื่น ๆ ได้แก่ เศรษฐกิจ เทคโนโลยี การส่งเสริมการท่องเที่ยวจากรัฐบาล รวมถึงลักษณะโดดเด่นของสินค้าทางวัฒนธรรมชุมชนอำเภอสันกำแพง (4 ข้อ)

3) ลักษณะของผู้บริโภค ได้แก่ ความต้องการ การเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ ความชื่นชอบ รวมถึงความสนใจในผลิตภัณฑ์สินค้าที่ผลิตชุมชนอำเภอสันกำแพง (4 ข้อ)

4) ความคาดหวังของลูกค้า ได้แก่ การที่บุคคลมีความต้องการหรือสิ่งที่ได้รับการตอบสนอง ความต้องการจะส่งผลต่อความพึงพอใจในผลิตภัณฑ์ชุมชนของอำเภอสันกำแพง (4 ข้อ)

5) คุณภาพของสินค้า ได้แก่ ลักษณะของผลิตภัณฑ์ชุมชนของอำเภอสันกำแพงที่สามารถใช้งานได้สวยงาม รูปร่าง ผิวสัมผัส กลิ่น หรือแม้กระทั่งรสชาติและสีสันทันที่สามารถดึงดูดใจลูกค้า มีลักษณะพิเศษที่โดดเด่นแตกต่างจากผลิตภัณฑ์ชุมชนอื่น ๆ (5 ข้อ)

6) คุณค่าของสินค้า ได้แก่ การเปรียบเทียบระหว่างคุณภาพของสินค้าและบริการกับราคาของสินค้าที่ตั้งไว้ (6 ข้อ)

ส่วนที่ 3 ความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสันกำแพง จำนวน 22 ข้อ โดยเป็นแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ใช้มาตรวัดเรียงอันดับแบบ likert scale 5 ระดับ จากระดับที่ 1 น้อยที่สุด จนถึงระดับ 5 มากที่สุด ผู้วิจัยได้กำหนดการแปลความหมายค่าเฉลี่ยน้ำหนักของคำตอบ โดยใช้เกณฑ์การแปลความหมายตามแนวทางของกัลยา วาณิชยปัญญา (2550) ดังนี้ ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 4.21-5.00 หมายความว่า มากที่สุด ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 3.41-4.20 หมายความว่า มาก ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 2.61-3.40 หมายความว่า ปานกลาง ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 1.81-2.60 หมายความว่า น้อย และค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 1.00-1.80 หมายความว่า น้อยที่สุด

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่าน เพื่อพิจารณาค่าความตรงของแบบสอบถามด้วยวิธีการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา ความสอดคล้องระหว่างรายการกับวัตถุประสงค์ (Index of Item-Objective Congruence: IOC) โดยค่าเฉลี่ยดัชนีความสอดคล้องไม่มีข้อใดมีค่าน้อยกว่า 0.5 และนำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแล้วไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างที่เคยมาซื้อสินค้าชุมชนในเขตพื้นที่อำเภอสันกำแพง จากนั้นผู้วิจัยทำการทดสอบแบบสอบถามก่อนนำไปใช้จริง (pretest) โดยทดลองเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 คน และนำมาคำนวณค่าสัมประสิทธิ์ความน่าเชื่อถือ (reliability) ด้วยสถิติครอนบาคอัลฟา (Cronbach's Alpha) พบว่า ข้อคำถามด้านสิ่งกระตุ้นทางการตลาด มีค่า 0.79 สิ่งกระตุ้นอื่น ๆ มีค่า 0.78 ลักษณะของผู้บริโภคสินค้า มีค่า 0.86 ความคาดหวังของลูกค้า มีค่า 0.86 คุณภาพของสินค้า มีค่า 0.75 คุณค่าของสินค้า มีค่า 0.82 ส่วนข้อคำถามความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสันกำแพง และแบบสอบถามทั้งฉบับ มีค่า 0.97 ซึ่งมีค่าเกิน 0.70 แสดงให้เห็นว่าเครื่องมือวัดมีความน่าเชื่อถือ จากนั้นนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง 400 คน บริเวณจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนสันกำแพง ห้างสรรพสินค้าเซ็นทรัลแอร์พอร์ต มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ เป็นต้น สุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) เป็นการเลือกกลุ่มที่ผู้วิจัยใช้เหตุผลในการเลือกเพื่อความเหมาะสมในการวิจัย โดยจะเน้นกลุ่มตัวอย่างในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ทั้งหมดที่เคยมาซื้อสินค้าชุมชนอำเภอสันกำแพง

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติพรรณนา (descriptive statistics) คือ ความถี่ (frequency) ร้อยละ (percentage) เพื่อใช้ในการอธิบายถึงลักษณะข้อมูลด้านประชากรศาสตร์ และการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ของอำเภอสันทัด และใช้ค่าเฉลี่ย (mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation) เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่เลือกใช้ผลิตภัณฑ์สินค้าของอำเภอสันทัด

4.2 การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงอนุมาน (inference statistics) วิธีการวิเคราะห์ดังนี้

4.2.1 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของตัวแปร โดยการตรวจสอบภาวะร่วมเส้นตรงพหุ (multicollinearity) เพื่อทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรโดยการวิเคราะห์สัมพัทธ์พหุคูณ ใช้วิธีการทดสอบค่าความทนทาน (tolerance) ควรมีค่าเท่ากับ 0.1 และค่า VIF (variance inflation factors) ค่าที่วัดได้ต้องไม่เกิน 5 หรือน้อยกว่า 10 (Tabachnick & Fidell, 2019) และตรวจสอบเพื่อหาค่าความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระว่ามีความสัมพันธ์กันหรือไม่ โดยใช้สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สันที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.01

4.2.2 การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (multiple regression analysis) ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 ดังสมการ

$$Y_i = \alpha + \beta_1 X_{1i} + \beta_2 X_{2i} + \beta_3 X_{3i} + \beta_4 X_{4i} + \beta_5 X_{5i} + \beta_6 X_{6i} + U_i$$

การนำเสนอข้อมูลครั้งนี้ เพื่อให้เข้าใจความหมายตรงกันในการแปลความหมายของผลการวิเคราะห์ข้อมูล คณะผู้วิจัยจึงกำหนดสัญลักษณ์แทนตัวแปร และสถิติต่าง ๆ ดังนี้

Y	แทน	ความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสันทัดที่ได้จากการพยากรณ์ในรูปแบบคะแนนดิบ
α	แทน	ค่าคงที่ของสมการพยากรณ์ในรูปแบบคะแนนดิบ
$\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_6$	แทน	ค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยของตัวแปรพยากรณ์ในรูปแบบมาตรฐาน
U	แทน	ค่าเฉลี่ยของค่าคลาดเคลื่อน
X_1	แทน	สิ่งกระตุ้นทางการตลาด
X_2	แทน	สิ่งกระตุ้นอื่น ๆ
X_3	แทน	ลักษณะของผู้บริโภค
X_4	แทน	ความคาดหวังของลูกค้า
X_5	แทน	คุณค่าของสินค้า
X_6	แทน	คุณภาพของสินค้า
i	แทน	กลุ่มตัวอย่างที่ i, i=1, 2, 3, ..., 400

ผลการวิจัย

จากการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสันทัด พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ร้อยละ 61 กลุ่มอายุของผู้ตอบแบบสอบถาม มีอายุ 20-30 ปี ร้อยละ 74.80 มีสถานภาพโสด ร้อยละ 74.80 การศึกษาระดับปริญญาตรี ร้อยละ 51.20 อาชีพเป็นนักศึกษา ร้อยละ 69.30 รายได้น้อยกว่า 10,000 บาท ร้อยละ 66.50 เลือกซื้อผลิตภัณฑ์กลุ่มอาชีพแปรรูปอาหารมากที่สุด ร้อยละ 40.30

1. ผลการศึกษาระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยหลักที่เลือกใช้ผลิตภัณฑ์สินค้าของอำเภอ
สันกำแพง ภาพรวมมีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมดเท่ากับ 3.724 ด้านพฤติกรรม
ของผู้บริโภค ภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 3.644 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า
ความคาดหวังของลูกค้าเป็นอันดับแรก อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.750 รองลงมา ได้แก่ สิ่งกระตุ้นอื่น ๆ
อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.650 และอันดับสุดท้าย ได้แก่ ลักษณะของผู้บริโภคอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย
เท่ากับ 3.553 ส่วนด้านลักษณะสินค้า ภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 3.805 เมื่อพิจารณา
เป็นรายด้าน พบว่า ด้านคุณภาพของสินค้าเป็นอันดับแรกอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.852 รองลงมา
คือ ด้านคุณค่าของสินค้าอยู่ในระดับมากมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.759 ข้อมูลแสดงดังตาราง 1

ตาราง 1

ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่เลือกใช้ผลิตภัณฑ์สินค้าของอำเภอ
สันกำแพง

ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยหลักที่เลือกใช้ผลิตภัณฑ์ สินค้าของอำเภอสันกำแพง	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ
ด้านพฤติกรรมของผู้บริโภค			
1. สิ่งกระตุ้นทางการตลาด	3.626	0.734	มาก
2. สิ่งกระตุ้นอื่น ๆ	3.650	0.719	มาก
3. ลักษณะของผู้บริโภค	3.553	0.842	มาก
4. ความคาดหวังของลูกค้า	3.750	0.751	มาก
ค่าเฉลี่ยรวมด้านพฤติกรรมของผู้บริโภค	3.644	0.761	มาก
ด้านลักษณะของสินค้า			
1. คุณภาพของสินค้า	3.852	0.760	มาก
2. คุณค่าของสินค้า	3.759	0.779	มาก
ค่าเฉลี่ยรวมด้านคุณลักษณะของสินค้า	3.805	0.769	มาก
ค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมด	3.724	0.765	มาก

2. ผลการวิเคราะห์ความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสาร
อัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสันกำแพง พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่าน
การสร้างสรรค์สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสันกำแพง ภาพรวมมีความพึงพอใจ
อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมดเท่ากับ 3.838 โดยมีความพึงพอใจต่อผลิตภัณฑ์ด้านบรรจุภัณฑ์ (คุณภาพ)
เป็นอันดับแรก มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.879 รองลงมา ได้แก่ ด้านตราสินค้า
(คุณลักษณะ) มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.873 และอันดับสุดท้าย ได้แก่
ด้านบรรจุภัณฑ์ (คุณลักษณะ) มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.752 ข้อมูลแสดงตาราง 2

ตาราง 2

ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ระดับความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสันกำแพง

ระดับความพึงพอใจต่อผลิตภัณฑ์	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ
1. ด้านบรรจุภัณฑ์ ด้านคุณลักษณะ	3.752	0.754	มาก
2. ด้านบรรจุภัณฑ์ ด้านคุณภาพ	3.879	0.785	มาก
3. ด้านตราสินค้า ด้านคุณลักษณะ	3.873	0.796	มาก
4. ด้านตราสินค้า ด้านการออกแบบ	3.850	0.940	มาก
ค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมด	3.838	0.818	มาก

3. การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณระหว่างตัวแปรพยากรณ์ปัจจัยที่ส่งผลต่อความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสันกำแพง

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์อิทธิพลของตัวแปรพยากรณ์ เพื่อทดสอบสมมติฐานจากตัวแปรทั้งหมด 6 ตัวแปร ได้แก่ สิ่งกระตุ้นทางการตลาด (X_1) สิ่งกระตุ้นอื่น ๆ (X_2) ลักษณะของผู้บริโภค (X_3) ความคาดหวังของลูกค้า (X_4) คุณค่าของสินค้า (X_5) และคุณภาพของสินค้า (X_6) ดังแสดงในตาราง 3

ตาราง 3

การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณเพื่อพยากรณ์ปัจจัยที่ส่งผลต่อความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสันกำแพง

ตัวแปรพยากรณ์	b	Std. Error	β	t	p	Tolerance	VIF
ค่าคงที่ (constant)	0.798			4.826	0.000*		
สิ่งกระตุ้นทางการตลาด (X_1)	0.182	0.049	0.188	3.725	0.000*	0.435	2.299
สิ่งกระตุ้นอื่น ๆ (X_2)	0.174	0.053	0.176	3.303	0.001*	0.389	2.568
ความคาดหวังของลูกค้า (X_4)	0.250	0.059	0.274	4.206	0.000*	0.356	2.810
คุณภาพของสินค้า (X_6)	0.206	0.052	0.220	3.939	0.000*	0.260	3.839

$R=0.750$, $R^2=0.563$, Adjusted $R^2=0.553$, $SE_{est}=0.473$, $F=10.912$, $sig.=0.001$

หมายเหตุ. * $p<0.01$, b แทน ค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยของตัวแปรพยากรณ์ในรูปคะแนนดิบ, β แทน ค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยของตัวแปรพยากรณ์ในรูปคะแนนมาตรฐาน, SE_{est} แทน ค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐานของการพยากรณ์

ผลการทดสอบสมมติฐาน จากตาราง 3 พบว่า ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ $R=0.750$ มีอำนาจในการพยากรณ์ร้อยละ 56.30 (Adjusted $R^2=0.553$) ค่าความคลาดเคลื่อนในการพยากรณ์เท่ากับ 0.473 ($SE_{est}=0.473$) ค่า Tolerance ต่ำที่สุดคือ 0.260 และค่า VIF สูงสุดคือ 3.839 ซึ่งไม่เกิน 10 ตามเกณฑ์ที่กำหนด สรุปได้ว่าไม่มีปัญหาภาวะร่วมเส้นตรงพหุ (multicollinearity) แสดงว่า สิ่งกระตุ้นทางการตลาด สิ่งกระตุ้นอื่น ๆ ความคาดหวังของลูกค้า และด้านคุณภาพของสินค้า ส่งผลทางตรงเชิงบวกต่อความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสันกำแพง สามารถเขียนสมการพยากรณ์ได้ดังนี้

$$\hat{Y}=0.798+0.188X_1+0.176X_2+0.274X_4+0.220X_6$$

เมื่อพิจารณาผลการวิเคราะห์พฤติกรรมของผู้บริโภคและลักษณะของสินค้า พบว่า พฤติกรรมของผู้บริโภค ได้แก่ 1) ด้านสิ่งกระตุ้นทางการตลาด (X_1) มีค่าสัมประสิทธิ์ความถดถอย ($\beta=0.188$, $P<0.01$) ส่งผลทางบวกต่อความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสันกำแพงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 2) ด้านสิ่งกระตุ้นอื่น ๆ (X_2) มีค่าสัมประสิทธิ์ความถดถอย ($\beta=0.176$, $P<0.01$) ส่งผลทางบวกต่อความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสันกำแพง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และ 3) ด้านความคาดหวังของลูกค้า (X_4) มีค่าสัมประสิทธิ์ความถดถอย ($\beta=0.274$, $P<0.01$) ส่งผลทางบวกต่อความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสันกำแพง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และ 4) ลักษณะของสินค้าด้านคุณภาพของสินค้า (X_6) มีค่าสัมประสิทธิ์ความถดถอย ($\beta=0.220$, $P<0.01$) ส่งผลทางบวกต่อความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสันกำแพง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

อภิปรายผล

ผลการทดสอบสมมติฐานการวิจัยเพื่อทดสอบตัวแปรพฤติกรรมผู้บริโภค ได้แก่ สิ่งกระตุ้นทางการตลาด สิ่งกระตุ้นอื่น ๆ ลักษณะของผู้บริโภค และความคาดหวังของผู้บริโภค และตัวแปรลักษณะของสินค้า ได้แก่ คุณค่าของสินค้า และคุณภาพของสินค้า ที่ส่งผลต่อความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสันกำแพง โดยใช้การวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณเพื่อพยากรณ์พบว่า สิ่งกระตุ้นทางการตลาด สิ่งกระตุ้นอื่น ๆ ความคาดหวังของลูกค้า และคุณภาพของสินค้า สามารถร่วมกันพยากรณ์ความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสันกำแพง ผลการทดสอบดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ายอมรับสมมติฐานการวิจัย สามารถอธิบายในแต่ละประเด็นได้ดังต่อไปนี้

สิ่งกระตุ้นทางการตลาด ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ ราคา การจัดจำหน่าย การส่งเสริมการตลาด เศรษฐกิจ เทคโนโลยี การเมือง และวัฒนธรรม และสิ่งกระตุ้นอื่น ๆ ได้แก่ เศรษฐกิจ เทคโนโลยี การส่งเสริม การท่องเที่ยว จากรัฐบาล รวมถึงลักษณะโดดเด่นของสินค้าทางวัฒนธรรมชุมชนอำเภอสันกำแพง ส่งผลต่อความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสันกำแพง สอดคล้องกับแนวคิดของ Kotler (1997) ที่กล่าวว่า สิ่งกระตุ้นทางการตลาด ส่งผลต่อความพึงพอใจ และมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้ออย่างมาก หากทำอย่างถูกต้องและสม่ำเสมอด้วยลักษณะทางการตลาดที่ถูกต้อง ก็จะทำให้สามารถชักชวนให้ผู้บริโภคสินค้าเลือกใช้ทางเลือกที่มีความพึงพอใจ มีความชอบ และความจำเป็นเพื่อตอบสนองความต้องการนั้น ๆ ได้ นอกจากนี้ สิ่งกระตุ้นอื่น ๆ เช่น ภาวะเศรษฐกิจ เทคโนโลยี ก็ส่งผลต่อความเต็มใจที่จะซื้อสินค้าและมีอิทธิพลจากปัจจัยส่วนบุคคลมากขึ้น โดยภาวะเศรษฐกิจ รายได้ของผู้บริโภค ก็เป็นสิ่งที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อความต้องการของบุคคล การที่ชุมชนอำเภอสันกำแพงมีการจัดทำอินโฟกราฟิกเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของอำเภอนั้นก็อาจเป็นอีกเทคนิควิธีหนึ่งซึ่งส่งผลให้เกิดการกระตุ้นทางเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่สามารถกระตุ้นความต้องการให้ใช้บริการมากขึ้น แสดงถึงความแปลกใหม่ของผลิตภัณฑ์ที่แตกต่างจากคู่แข่งจนทำให้ผู้บริโภคมีความพึงพอใจในการบริโภคสินค้านั้น นอกจากนี้ ความคาดหวังของลูกค้า ได้แก่ การที่บุคคลมีความต้องการหรือสิ่งที่ได้รับการตอบสนองความต้องการก็จะส่งผลต่อความพึงพอใจในผลิตภัณฑ์ชุมชนของอำเภอสันกำแพง สอดคล้องกับงานวิจัยของคมวุฒิ อัญญธนากร (2555) พบว่า ปัจจัยด้านความคาดหวัง

ของลูกค้าจะส่งผลต่อความพึงพอใจและปัจจัยความจงรักภักดีต่อการบริการ สอดคล้องกับงานวิจัยของอนุวัตร สงสม และชาติ ไตจันทร์ (2555) พบว่า ความคาดหวังของลูกค้ามีอิทธิพลทางตรงต่อการรับรู้คุณภาพ ความพึงพอใจและความไว้วางใจของลูกค้า อาจกล่าวได้ว่าสิ่งกระตุ้นทางการตลาดนั้นเป็นสิ่งกระตุ้นที่ผู้ผลิตสามารถควบคุมได้และมักจะจัดให้มีขึ้นเพื่อกระตุ้นให้เกิดความต้องการในผลิตภัณฑ์ ซึ่งหมายรวมถึง สิ่งกระตุ้นด้านผลิตภัณฑ์ ด้านราคา และด้านการจัดช่องทางการจำหน่าย รวมถึงสิ่งกระตุ้นด้านการส่งเสริมทางการตลาดที่ผลิตภัณฑ์ในชุมชนอำเภอสนักำแพงจะต้องมีสิ่งกระตุ้นเหล่านี้เพื่อกระตุ้นความต้องการซื้อของผู้บริโภคสินค้า โดยเฉพาะสินค้าที่ผ่านการทำอินโฟกราฟิกเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของอำเภอสนักำแพง

สำหรับคุณภาพของสินค้า ได้แก่ ลักษณะของผลิตภัณฑ์ชุมชนของอำเภอสนักำแพงที่สามารถใช้งานได้ สวยงาม รูปร่าง ผิวสัมผัส กลิ่น หรือแม้กระทั่งรสชาติและสีสันทันที่สามารถดึงดูดใจลูกค้า มีลักษณะพิเศษ ที่โดดเด่นแตกต่างจากผลิตภัณฑ์ชุมชนอื่น ๆ สามารถพยากรณ์ความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์ สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสนักำแพง สอดคล้องกับ Garvin and Quality (1984) กล่าวว่า คุณภาพสินค้า อาจจะพิจารณาจากคุณสมบัติสำคัญ ๆ ได้แก่ ด้านความสวยงาม ความทนทาน ถ้าสินค้ามีคุณภาพก็จะส่งผลต่อความพึงพอใจและความไว้วางใจของลูกค้า ร้านค้าก็จะมีชื่อเสียง ลูกค้า ก็เกิดความจงรักภักดีกลับมาซื้อซ้ำ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของยิ่งลักษณ์ ทรัพย์น้อย (2556) ที่กล่าวว่า คุณภาพสินค้าเป็นสิ่งที่ช่วยในการตัดสินใจซื้อสินค้าหรือบริการ หากลูกค้ามีความพึงพอใจจะรู้สึกชอบ และอาจจะบอกต่อแบบปากต่อปากไปยังผู้อื่น

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนานวัตกรรมสร้างสรรค์สินค้าชุมชน ด้วยอินโฟกราฟิก เพื่อสื่อสารอัตลักษณ์และเพิ่มมูลค่าทางการตลาดสำหรับชุมชน ในอำเภอสนักำแพง จังหวัดเชียงใหม่” ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากงบประมาณสนับสนุนงานมูลฐาน (Fundamental Fund: FF) ประจำปีงบประมาณ 2567

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. หน่วยงานภาครัฐ หรือหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องเกี่ยวกับการสนับสนุนให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชน อำเภอสนักำแพง สามารถนำผลวิจัยที่ได้ไปออกแบบผลิตภัณฑ์เพื่อให้สอดคล้องกับความพึงพอใจของกลุ่มผู้บริโภคสินค้า

2. ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า คุณภาพของสินค้า สามารถพยากรณ์ความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสนักำแพง ดังนั้น ผู้ผลิต วิสาหกิจชุมชน ควรให้ความสำคัญกับการผลิตสินค้าให้มีคุณภาพเพื่อสอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มผู้บริโภค

3. หน่วยงานภาครัฐ หรือหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น กลุ่มส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน อำเภอสนักำแพง สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอสนักำแพง ควรมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่ให้ประชาชนและชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนและออกแบบให้ตรงตามความต้องการของตลาด โดยกำหนดกลุ่มเป้าหมายให้ชัดเจน ให้ตรงกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายให้มากที่สุด เช่น ลักษณะความชอบ ความต้องการใช้สินค้า เป็นต้น เพื่อส่งเสริมกระตุ้นทางการตลาดเพื่อเพิ่มยอดขายให้กับผลิตภัณฑ์ชุมชน

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคต

1. การศึกษาครั้งต่อไปควรเพิ่มการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสันกำแพง ยกตัวอย่างเช่น ปัจจัยทางสังคม ปัจจัยทางด้านกายภาพของสินค้า เป็นต้น
2. ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับลักษณะของผู้บริโภคสินค้า และตัวคุณค่าของสินค้าที่ส่งผลต่อความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์สินค้าชุมชนเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสันกำแพง เช่น ประสิทธิภาพของผู้บริโภค ระยะเวลาในการบริโภคสินค้า เป็นต้น
3. ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมในส่วนของการวิเคราะห์เชิงลึกในประเด็นเรื่องความพึงพอใจผลิตภัณฑ์อินโฟกราฟิกเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสันกำแพง

รายการอ้างอิง

- กรมการปกครอง. (2566). สถิติจำนวนประชากรและบ้าน ปี พ.ศ. 2566 (ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2566): จังหวัดเชียงใหม่. <https://stat.bora.dopa.go.th/stat/statnew/statMenu/newStat/sumyear.php>
- กัลยา วานิชย์บัญชา. (2550). การวิเคราะห์สถิติ: สถิติสำหรับการบริหารและการวิจัย. โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คมวุฒิ อัญญธนากร. (2555). ปัจจัยที่ส่งผลต่อความพึงพอใจของลูกค้าในการใช้บริการธนาคารออนไลน์ [วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์].
- เจษฎาพล กิตติพัฒน์วิทย์. (2557). การพัฒนาต้นแบบผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่. วารสารราชภัฏเชียงใหม่. 15(2), 101-114. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/cmruresearch/article/view/96185>
- ไชยเชิด ไชยพันธ์. (2562). การศึกษาพัฒนาผลิตภัณฑ์จากผ้าขึ้นสันกำแพง ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่. [รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์]. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- ธราภรณ์ เสือสุรีย์. (2557). ปัจจัยที่มีอิทธิพลของคุณภาพการให้บริการ ที่มีต่อความไว้วางใจ ความพึงพอใจ การบอกต่อและการกลับมาใช้บริการซ้ำของลูกค้าโรงแรมระดับห้าดาว. [การค้นคว้าอิสระบริหารธุรกิจบัณฑิต, มหาวิทยาลัยกรุงเทพ].
- ยิ่งลักษณ์ ทรัพย์น้อย. (2556). โมเดลเชิงสาเหตุอิทธิพลของภาพลักษณ์ตราสินค้า คุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ และคุณค่า ทางด้านคุณภาพต่อความไว้วางใจ เชื่อใจ ความพึงพอใจ การบอกต่อ และการกลับมาซื้อซ้ำของลูกค้า ร้านโตคุโตคุยะ (TOKUTOKUYA). [การค้นคว้าอิสระบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยกรุงเทพ].
- รัชชานนท์ ชัยเจริญ และประพล เปรมทองสุข. (2566). อิทธิพลของความปลอดภัยในการซื้อสินค้าออนไลน์ และคุณภาพของสินค้าที่มีต่อความไว้วางใจและความจงรักภักดีของผู้ซื้อสินค้าออนไลน์. วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย, 5(2), 291-304. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jemri/article/view/259087>
- วาสนา สันติธีรากุล จิตราภรณ์ ธาราพิทักษ์วงศ์ ทิวาลัย ตะการ และชนินทร์ มหัทธนชัย. (2561). การบูรณาการเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช พิพิธภัณฑ์ผ้าไหมสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่. [รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์]. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

- ศศิเพ็ญ พวงสายใจ, สุขุม พันธุ์รงค์, ทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์, วัชรวิ พลกษิกานนท์, พรทิพย์ เขียวธีรวิทย์ และ
พิมลพรรณ บุญยะเสนา. (2564). *การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อขับเคลื่อนปรัชญา
เศรษฐกิจสำหรับการพัฒนาชุมชน*. [รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์]. คณะเศรษฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อัญมณี ภักดีมวอลชน และคมสัน รัตนะสิมากุล. (2567). *การพัฒนานวัตกรรมสร้างสรรค์สินค้าชุมชน ด้วยอินโฟกราฟิก
เพื่อสื่อสารอัตลักษณ์และเพิ่มมูลค่าทางการตลาดสำหรับชุมชน ในอำเภอสันกำแพง จังหวัด
เชียงใหม่*. [รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์]. คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- อนุวัติ สงสม และชาลี ไตรจันทร์. (2555). กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีสำหรับการวิเคราะห์ความภักดีของลูกค้า
ร้านค้าปลีกแบบดั้งเดิม. *วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 18(2), 35-61.
- Cochran, W. G. (1977). *Sampling techniques* (3rd ed.). New York.
- Garvin, D. A., & Quality, W. D. P. (1984). What does “product quality” really mean?. *Sloan Management
Review Cambridge*, 26(1), 25-43.
- Kotler, P. (1997). *Marketing management: analysis, planning, implementation, and control*.
Pearson Prentice Hall.
- Kotler, P. (2009). *Marketing management*. Pearson Prentice Hall.
- Oliver, R. L. (1997). *Satisfaction: A behavioral perspective on the consumer*. McGraw-Hill.
- Rogers, E. M., & Shoemaker, F. F. (1971). *Communication of innovations: A cross-cultural
approach*. Free Press.
- Schiffman, L.G. and Wisenblit, J. (2015). *Consumer behavior*. Harlow.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2019). *Using multivariate statistics* (7th ed.). Pearson.
- Vroom, V.H. (1964). *Work and motivation*. Wiley.

กลยุทธ์การเสริมสร้างการรับมือกับความเครียดของวัยรุ่น ในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย

Strategies for Enhancing Stress Coping among Adolescents in the Southern Border Region of Thailand

อามานี ฮาแวน (Amanee Hawae)^{1*}ฉันทกร ตุดเกื้อ (Tanyakorn Tudkuea)²จิรัชยา เจียวกิก (Jirachaya Jeawkok)³

Received: March 10, 2025

Revised: September 6, 2025

Accepted: September 9, 2025

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนากลยุทธ์การเสริมสร้างการรับมือกับความเครียดของกลุ่มวัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างและเชิงลึกจากวัยรุ่นอายุ 15-18 ปี ผู้บริหารโรงเรียน และตัวแทนสภาเด็กและเยาวชน รวม 19 คน จากข้อมูลเชิงลึกได้นำไปสู่การพัฒนากลยุทธ์ 3 แนวทาง ได้แก่ 1) กลยุทธ์เชิงนโยบาย เช่น การจัดระบบประเมินสุขภาพจิต การจัดตั้งคลินิกให้คำปรึกษาในโรงเรียน และระบบแจ้งปัญหาแบบนิรนาม 2) กลยุทธ์การอบรมที่เน้นพัฒนาทักษะให้ครู ผู้ปกครอง และวัยรุ่น ในการเข้าใจและจัดการกับความเครียด รวมถึงส่งเสริมการเรียนรู้ทักษะชีวิต ควบคู่วิชาการ และ 3) กลยุทธ์การจัดกิจกรรม โดยเน้นสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางอารมณ์ และกิจกรรมสร้างสรรค์ที่ตอบสนองความต้องการและบริบทศาสนาและวัฒนธรรมในพื้นที่ ผลการวิจัยนี้สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางเชิงนโยบายและการปฏิบัติ เพื่อส่งเสริมสุขภาพจิตและเพิ่มศักยภาพในการรับมือกับความเครียดของวัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ได้

คำสำคัญ: ความเครียดวัยรุ่น, การรับมือกับความเครียด, กลยุทธ์เชิงนโยบาย, พื้นที่ชายแดนภาคใต้, สุขภาพจิตวัยรุ่น

Abstract

This research aimed to develop strategies to enhance stress coping among adolescents in the southern border region, using qualitative research methods. Data were collected through semi-structured & in-depth interviews with 19 adolescents aged 15-18, school administrators, & representatives of the Children & Youth Council. Insights derived from the in-depth data analysis informed the development of three strategic approaches: 1) Policy strategies, such as establishing a mental health assessment system, establishing

¹ หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
Master of Arts Program in Social Administration, Faculty of Humanities and Social Sciences, Prince of Songkla University

² สาขาวิชาสังคม วัฒนธรรม และการพัฒนามนุษย์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
Department of Social, Cultural and Human Development, Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University

³ สาขาวิชาการบริหารสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
Department of Social Administration, Faculty of Humanities and Social Sciences, Prince of Songkla University

*Corresponding Author, Email: Amaneehawae412@gmail.com

a school counseling clinic, & implementing an anonymous feedback mechanism. 2) Training strategies, with an emphasis on developing the skills of teachers, parents, & adolescents in understanding & managing stress, as well as promoting life skills education alongside academic development. And 3) Activity strategies, focusing on creating emotionally safe spaces & facilitating creative activities that address the needs & reflect the religious & cultural contexts of the area. The results of this research can be used as policy & practice guidelines to promote mental health & enhance adolescents' capacity to cope with stress in the southern border region.

Keywords: Adolescent Stress, Stress Coping Strategies, Policy Strategies, Southern Border Region, Adolescent Mental Health

บทนำ

ในปัจจุบันความเครียดเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของคนไทยในทุกช่วงวัย โดยเฉพาะในกลุ่มวัยรุ่นที่อยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านของชีวิตซึ่งต้องเผชิญกับแรงกดดันจากหลายปัจจัย เช่น การเรียน ความสัมพันธ์กับครอบครัวและเพื่อน รวมถึงสภาพแวดล้อมทางสังคม ความเครียดเป็นภาวะทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อบุคคลต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ทำให้ท้อหรือกดดัน และสามารถนำไปสู่ปัญหาสุขภาพจิต เช่น ความวิตกกังวลและภาวะซึมเศร้า (จิรสุตา สินธุศิริ, ปัทิตตา สงวนสุข และนริศรา ชัยเชียงพิน, 2567) ข้อมูลจากรายงานของกรมสุขภาพจิต (2564) ที่ระบุว่า ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2566 ถึงวันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2567 พบว่ามีวัยรุ่นที่มีภาวะเครียดสูงถึงร้อยละ 15.48 เสี่ยงต่อภาวะซึมเศร้าร้อยละ 17.20 และเสี่ยงต่อการฆ่าตัวตายร้อยละ 10.63

วัยรุ่นเป็นช่วงวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกายและจิตใจอย่างมาก การปรับตัวกับความคาดหวังของสังคมอาจทำให้เกิดภาวะเครียดสูง (สำนักงานวิจัยและพัฒนาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2564) โดยเฉพาะในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ซึ่งมีความท้าทายเพิ่มเติมจากปัจจัยด้านความไม่สงบและความรุนแรงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้วัยรุ่นในพื้นที่มีแนวโน้มเผชิญกับความเครียดและปัญหาสุขภาพจิตมากกว่าวัยรุ่นในพื้นที่อื่น งานวิจัยของ Biggs, Brough, and Drummond (2017) และ Lazarus and Folkman (1984) อธิบายว่า ความเครียดเป็นกระบวนการตอบสนองของร่างกายและจิตใจต่อสถานการณ์ที่บุคคลมองว่าเป็นภัยคุกคาม ซึ่งหากไม่มีการจัดการที่เหมาะสม อาจนำไปสู่ผลกระทบด้านลบต่อสุขภาพจิตและพฤติกรรมของวัยรุ่น เช่น ความวิตกกังวล การขาดสมาธิ และความรู้สึกหมดหวัง (เบญจวรรณ วงศ์ปราชญ์, 2561)

จากข้อมูลล่าสุดของศูนย์สุขภาพจิตที่ 12 (2567) พบว่า วัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้มีแนวโน้มเผชิญกับภาวะเครียดมากขึ้น โดยเฉพาะจากปัจจัยด้านความไม่สงบ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และแรงกดดันทางการศึกษา ข้อมูลจากศูนย์สุขภาพจิตที่ 12 ระบุว่าพื้นที่จังหวัดนราธิวาสมีสัดส่วนวัยรุ่นที่มีปัญหาด้านอารมณ์และพฤติกรรมสูงกว่าค่าเฉลี่ยระดับประเทศ นอกจากนี้ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม ระบุว่า วัยรุ่นที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เสี่ยงสูงมักมีระดับความเครียดสูงกว่าวัยรุ่นในพื้นที่อื่น ๆ และมีความต้องการการสนับสนุนทางจิตใจที่เป็นระบบมากขึ้น

พื้นที่ชายแดนภาคใต้ของประเทศไทยเป็นเขตที่มีความไม่สงบต่อเนื่องมานาน ซึ่งส่งผลต่อสุขภาพจิตของประชากรในพื้นที่ โดยเฉพาะวัยรุ่นที่ต้องเติบโตท่ามกลางความไม่แน่นอนและความเสี่ยงต่อความรุนแรง การศึกษาของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2561) พบว่า วัยรุ่นที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่มีความรุนแรงสูงมีแนวโน้มที่จะประสบปัญหาความเครียดและความวิตกกังวลมากกว่าวัยรุ่นในพื้นที่ที่สงบสุข งานวิจัยของ Ungar (2012) ชี้ให้เห็นว่า การรับมือกับความเครียดในวัยรุ่นขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมและ

วัฒนธรรม รวมถึงระบบสนับสนุนจากครอบครัว โรงเรียน และชุมชน นอกจากนี้ ยังพบว่าวัยรุ่นที่ได้รับการสนับสนุนจากโรงเรียนและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพจิตจะสามารถพัฒนาความยืดหยุ่นได้ดีขึ้น

งานวิชาการจำนวนมากที่ได้อธิบายถึงแนวทางการรับมือกับความเครียดในวัยรุ่น ทั้งในบริบททั่วไป และบริบทเฉพาะจากการศึกษาของ Lazarus and Folkman (1984) ที่ได้เสนอกรอบแนวคิดเกี่ยวกับการเผชิญปัญหา และงานของ Ungar (2012) ที่เน้นการสร้างเสริมความเข้มแข็งทางจิตผ่านการสนับสนุนทางสังคม แต่แนวทางที่กล่าวไว้ข้างต้นส่วนใหญ่มักพัฒนาในบริบทเมืองหรือพื้นที่ที่มีความปลอดภัยสูง แต่ยังขาดการปรับใช้กับบริบทที่มีเหตุการณ์ความไม่สงบภายในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ของไทย

นอกจากนี้หน่วยงานภาครัฐ และภาคการศึกษาของประเทศไทยได้ดำเนินมาตรการด้านสุขภาพจิตมาอย่างต่อเนื่อง เช่น กรมสุขภาพจิต กระทรวงศึกษาธิการ รวมถึงสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา แต่แนวทางที่มีอยู่ยังเป็นมาตรฐานทั่วไป ไม่ได้มีการพัฒนาให้ตอบโจทย์กับพื้นที่ที่มีความเปราะบางสูง ทั้งทางวัฒนธรรม ความมั่นคง และด้านสุขภาพจิต

จากข้อมูลข้างต้น จึงเล็งเห็นถึงช่องว่างในองค์ความรู้และแนวทางปฏิบัติที่ยังขาดการบูรณาการบริบทเฉพาะถิ่นเข้ากับกลยุทธ์ด้านสุขภาพจิตของวัยรุ่น งานวิจัยในครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนากลยุทธ์การเสริมสร้างการรับมือกับความเครียดของวัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ โดยคำนึงถึงปัจจัยทางสังคม วัฒนธรรม และสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่เพื่อเป็นการต่อยอดจากองค์ความรู้ที่มีอยู่แล้ว ให้มีความครอบคลุมและสามารถประยุกต์ใช้ได้จริง ทั้งนี้ การศึกษานี้จะเป็นแนวทางในการพัฒนานโยบายที่สามารถนำไปใช้จริงในการส่งเสริมสุขภาพจิตของวัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ต่อไป

การทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดเกี่ยวกับความเครียดของกลุ่มวัยรุ่น

1.1 ความหมายของความเครียด

ความเครียดถูกนิยามโดยนักวิชาการหลายคนในมุมมองที่แตกต่างกัน Hans Selye (1976) อธิบายความเครียดว่าเป็นปฏิกิริยาของร่างกายต่อสิ่งกระตุ้นหรือภัยคุกคามที่ทำให้มีความรู้สึกไม่สบายใจที่ทำให้มีความรู้สึกไม่สบายใจ อึดอัดใจ โดยเน้นที่การตอบสนองทางร่างกายและสรีรวิทยา ในขณะที่ Lazarus and Folkman (1984) เน้นถึงกระบวนการรับรู้ของบุคคลและอธิบายว่าความเครียดเกิดขึ้นเมื่อบุคคลประเมินว่าสถานการณ์ที่เผชิญอยู่นั้นเกินขีดความสามารถในการจัดการหรือควบคุม โดยวัยรุ่นมักมองความเครียดเป็นสิ่งที่มาจากความคาดหวังทางสังคม เช่น การเรียน การสอบ และการรักษาความสัมพันธ์กับเพื่อนฝูง (Compas, Malcarne, & Fondacaro, 1993) ทั้งนี้ ความเครียดอาจมีทั้งด้านบวก (eustress) ที่ช่วยกระตุ้นการพัฒนาตนเอง และด้านลบ (distress) ที่ส่งผลเสียต่อสุขภาพจิตและร่างกาย

1.2 ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความเครียด

ปัจจัยที่ทำให้วัยรุ่นเกิดความเครียดสามารถแบ่งออกได้เป็นหลายด้าน ได้แก่ ปัจจัยทางการศึกษา เช่น แรงกดดันจากการเรียนและการสอบแข่งขันที่เพิ่มขึ้น ปัจจัยด้านครอบครัว เช่น ความขัดแย้งในครอบครัว และการขาดการสนับสนุนทางอารมณ์ ปัจจัยทางสังคม เช่น การถูกกดดันจากเพื่อน การถูกบูลลี่ หรือการเปรียบเทียบในโซเชียลมีเดีย และปัจจัยทางเศรษฐกิจ เช่น ความไม่มั่นคงทางการเงินของครอบครัว การตระหนักถึงปัจจัยเหล่านี้ช่วยให้สามารถออกแบบแนวทางการสนับสนุนวัยรุ่นให้จัดการกับความเครียดได้อย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย ซึ่งปัจจัยที่ส่งผลให้วัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้เกิดความเครียดประกอบไปด้วย

1.2.1 สถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ จากสถานการณ์ความรุนแรงและเหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ ยะลา ปัตตานี และนราธิวาส ส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตของวัยรุ่น ความกลัวและความไม่ปลอดภัยที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ทำให้วัยรุ่นต้องอยู่ในภาวะเครียดเรื้อรัง บางรายอาจเผชิญกับภาวะวิตกกังวล (anxiety) หรือโรคเครียดหลังเหตุการณ์สะเทือนขวัญ (PTSD) ซึ่งเป็นผลกระทบโดยตรงจากเหตุการณ์ความรุนแรง (นงนุช บุญยัง, ประไพพรรณ ศิริพันธุ์บุญ และศศิธร พุ่มดวง, 2549)

1.2.2 ความสัมพันธ์ในครอบครัวมีบทบาทสำคัญต่อสุขภาพจิตของวัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ หากวัยรุ่นได้รับการสนับสนุนทางอารมณ์จากครอบครัว ความเครียดที่เกิดขึ้นจะสามารถลดลงได้ ปัญหาครอบครัว เช่น ความขัดแย้งระหว่างพ่อแม่ การขาดความอบอุ่น และการเลี้ยงดูที่เข้มงวดเกินไป เป็นปัจจัยที่เพิ่มระดับความเครียดในวัยรุ่น และอาจส่งผลให้เกิดปัญหาทางพฤติกรรม เช่น การแยกตัวหรือการแสดงพฤติกรรมก้าวร้าว (วนัญญา แก้วแก้วปาน, 2560; วิลาวัลย์ สายสุวรรณ, พัทรินทร์ นินทจันทร์, โสภณ แสงอ่อน และนันทิยา เอกอัครมกิจ, 2563).

1.2.3 ปัจจัยด้านการศึกษาที่วัยรุ่นเผชิญกับระบบการศึกษาในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ที่เต็มไปด้วยความคาดหวังจากครอบครัวและสังคมสร้างแรงกดดันอย่างมากให้กับกลุ่มวัยรุ่น การสอบแข่งขัน การตั้งเป้าหมายทางการเรียนที่สูง และการขาดโอกาสทางการศึกษาในบางพื้นที่ เป็นปัจจัยที่ทำให้วัยรุ่นเกิดความเครียดเรื้อรัง นอกจากนี้ การเรียนในสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนาการ เช่น การขาดอุปกรณ์การเรียนหรือการขาดแคลนครูผู้สอนทำให้เพิ่มระดับความเครียดในกลุ่มวัยรุ่น (สมบูรณ์ หทัยอยู่สุข, จุณยดี หมดเหลือ, พัทรินทร์ เสรี และบัญญัติ ยงยวน, 2563)

1.2.4 ปัจจัยส่วนบุคคลและศาสนาที่ศาสนามีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการจัดการความเครียดในวัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ โดยเฉพาะในกลุ่มวัยรุ่นมุสลิมที่มีกิจกรรมทางศาสนาเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวัน เช่น การสวดมนต์และการปฏิบัติตามหลักคำสอนทางศาสนาซึ่งช่วยส่งเสริมสุขภาพจิตและสร้างความเข้มแข็งทางอารมณ์ นอกจากนี้ การรับรู้ความสามารถในตนเอง (self-efficacy) ยังมีผลต่อการจัดการความเครียดของวัยรุ่น หากพวกเขารู้สึกว่าสามารถควบคุมสถานการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตได้ ความเครียดจะลดลง (ดิเรก همانมานะ, มุฮัมหมัดรอฟิี มูซอ และพะเยาว์ ละกะเต็บ, 2563; ศรีสุตา วณาลีสิน, วิณาคันฉ่อง และวินิภาญจน์ คงสุวรรณ, 2558)

1.3 ผลกระทบของความเครียด

ความเครียดเป็นภาวะที่เกิดจากการรับมือกับปัจจัยภายนอกและภายในที่สร้างความกดดันซึ่งมีผลกระทบทั้งทางกาย จิตใจ และสังคม โดยเฉพาะในวัยรุ่นที่กำลังอยู่ในช่วงการพัฒนาทางร่างกายและจิตใจ ความเครียดที่ไม่ได้รับการจัดการอย่างเหมาะสมอาจส่งผลต่อการใช้ชีวิตและสุขภาพในระยะยาวได้ ทั้งนี้ผลกระทบของความเครียดมีดังนี้

1.3.1 ผลกระทบทางจิตใจ ผลกระทบของความเครียดในวัยรุ่นมักส่งผลต่อสุขภาพจิต เช่น การเกิดภาวะวิตกกังวล ซึมเศร้า และอารมณ์แปรปรวน งานวิจัยของ Kessler, Berglund, Demler, Jin, Merikangas, and Walters (2005) พบว่า วัยรุ่นที่เผชิญความเครียดมีโอกาสสูงที่จะพัฒนาโรคซึมเศร้าและปัญหาสุขภาพจิตอื่น ๆ ในบริบทของประเทศไทย งานวิจัยของ ดิเรก همانมานะ และคณะ (2563) ระบุว่าความเครียดในวัยรุ่นมุสลิมในพื้นที่ชายแดนภาคใต้มีความเชื่อมโยงกับความรู้สึกรู้สึกวิตกกังวลและปัญหาสุขภาพจิตที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่

1.3.2 ผลกระทบทางร่างกาย ความเครียดมีผลกระทบต่อระบบการทำงานของร่างกาย เช่น การทำงานของระบบภูมิคุ้มกัน ระบบประสาท และระบบย่อยอาหาร วัยรุ่นที่เผชิญความเครียดสูงมีอาการ

นอนไม่หลับ ปวดศีรษะ และอาการทางระบบย่อยอาหาร ขณะที่การศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย โดยแสดงให้เห็นว่าความเครียดจากภาวะเศรษฐกิจที่ย่ำแย่ในครอบครัวส่งผลให้วัยรุ่นมีสุขภาพกายที่แย่งลง

1.3.3 ผลกระทบทางพฤติกรรม ความเครียดสามารถกระตุ้นพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ เช่น การใช้สารเสพติด การหลีกเลี่ยงการเข้าสังคม หรือการแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวของวัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ ที่ประสบความเครียดสูงมีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมก้าวร้าวและแสดงออกทางอารมณ์ในเชิงลบมากขึ้น ทำให้วัยรุ่นที่มีความเครียดสูงมีโอกาสใช้สื่อโซเชียลมีเดียในทางที่ไม่เหมาะสม ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมทางสังคมในระยะยาว

1.3.4 ผลกระทบต่อการเรียนและความสัมพันธ์ ความเครียดส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพการเรียนรู้ เช่น การลดลงของสมาธิ ความสามารถในการแก้ปัญหา และการเรียนรู้ในห้องเรียน งานวิจัยของ Wentzel (1998) ชี้ว่า วัยรุ่นที่เผชิญความเครียดมีแนวโน้มที่จะเกิดปัญหาการเรียนและมีปัญหาความสัมพันธ์กับเพื่อน ครู และครอบครัว ในบริบทของประเทศไทยความเครียดในวัยรุ่นมีความสัมพันธ์กับความล้มเหลวในการปรับตัวทางสังคม ซึ่งวัยรุ่นที่เผชิญความเครียดจากความกดดันทางการเรียนมีแนวโน้มที่จะมีปัญหาคือความสัมพันธ์ในครอบครัวและเพื่อน

1.4 การรับมือกับความเครียด

การรับมือกับความเครียดของวัยรุ่นมีลักษณะแตกต่างกันตามบริบทวัฒนธรรมและสังคม โดยทั่วไป วิธีที่ใช้ประกอบด้วยการพัฒนาทักษะการจัดการปัญหา การดูแลสุขภาพกายและจิตใจ วัยรุ่นมักใช้วิธีการรับมือด้วยการปรึกษาผู้ใหญ่ที่ไว้วางใจ การปฏิบัติสมาธิเพื่อเสริมสร้างสติ และการเข้าร่วมกิจกรรมชุมชน เช่น กิจกรรมจิตอาสาหรือการทำบุญ ซึ่งช่วยลดความเครียดและเพิ่มความรู้สึกมีคุณค่า (กรมสุขภาพจิต, 2563) การใช้ศิลปะบำบัด เช่น การวาดภาพหรือดนตรีไทยช่วยเพิ่มสมาธิและลดความวิตกกังวลในวัยรุ่น การสนับสนุนจากครอบครัวมีบทบาทสำคัญมาก โดยเฉพาะในกลุ่มวัยรุ่นที่ยังพึ่งพาครอบครัวเป็นหลัก ความสัมพันธ์ที่อบอุ่นช่วยลดผลกระทบจากความเครียดและเพิ่มความมั่นคงทางอารมณ์ของวัยรุ่นได้ การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การนวดแผนไทยและการใช้สมุนไพร ยังเป็นทางเลือกที่ได้รับการยอมรับในการบรรเทาความเครียด

ในบริบทต่างประเทศ การรับมือกับความเครียดของวัยรุ่นมุ่งเน้นที่การสร้างความยืดหยุ่นทางจิตใจ (resilience) และการส่งเสริมทักษะชีวิต เช่น การจัดการเวลาและการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ การสนับสนุนจากเครือข่ายสังคมออนไลน์ยังมีบทบาทสำคัญในยุคดิจิทัล (Taylor, 2012) นอกจากนี้ การฝึกสมาธิและโยคะ ซึ่งเป็นที่นิยมทั้งในไทยและต่างประเทศ ช่วยลดระดับความเครียดผ่านการควบคุมอารมณ์และสร้างสมาธิ (Kabat-Zinn, 1990)

2. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนากลยุทธ์

2.1 ความหมายของกลยุทธ์

กลยุทธ์ คือแนวทางในการปฏิบัติตามแผนที่ผ่านการศึกษาอย่างรอบคอบ โดยมีลักษณะในการปฏิบัติเป็นขั้นเป็นตอน เพื่อแก้ไขปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ จนสามารถบรรลุตามเป้าหมายที่ต้องการได้ มูลนิธิคาร์เนกี (Carnegie Foundation) ที่ได้สนับสนุนให้นักวิชาการ วิจัยเชิงประยุกต์ยุทธศาสตร์ทางทหาร เพื่อนำมาใช้ทางการบริหาร

ทั้งนี้ Morrison, Renfro, and Boucher (1984) ได้ให้ความหมายของกลยุทธ์ไว้ว่า กลยุทธ์ (Strategy) คือ การเตรียมตัวเพื่อต่อสู้ รวมทั้งโชติ แยมแสง (2556) ที่ได้สรุปความหมายกลยุทธ์ไว้ว่า กลยุทธ์เป็นแนวทางในการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ ในการแก้ปัญหาสิ่งที่เป็จุดอ่อนและสนับสนุนที่เป็นจุดแข็ง ทั้งนี้ สรุปได้ว่ากลยุทธ์คือ รูปแบบ แผนการ หรือแนวทางที่จะนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย (กิตติชัย การโสภณ, 2563)

นอกจากนี้ Certo and Peter (1988) ได้อธิบายถึงกลยุทธ์ไว้ว่า กลยุทธ์คือวิธีการในการดำเนินงานที่มีเป้าหมายคือความสำเร็จ รวมถึง Mintzberg (1994) ที่ให้ความหมายของกลยุทธ์ไว้ว่า กลยุทธ์ คือ รูปแบบแผนในการปฏิบัติที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องในแต่ละช่วงเวลาที่จะสะท้อนให้เห็นถึงการวางแผนในอนาคตซึ่งจำเป็นต้องคำนึงถึงความสามารถและความคาดหวังของผู้ปฏิบัติ

2.2 ความสำคัญ

กลยุทธ์ เป็นสิ่งสำคัญในการขับเคลื่อนไปข้างหน้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุเป้าหมายตามที่ได้วางแผนไว้ กลยุทธ์จะเป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดความสำเร็จ หรือความล้มเหลวได้ รวมถึงกลยุทธ์จะสนับสนุนให้ประสบความสำเร็จ และมีการพิจารณาเลือกกลยุทธ์ประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับผู้ปฏิบัติ ซึ่งการวางแผนกลยุทธ์ มีความสำคัญต่อการบริหารขององค์กรที่คาดหวังให้การดำเนินงานขององค์กรบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ทั้งยังสามารถใช้ในการเตรียมความพร้อมในการเผชิญกับปัญหาอุปสรรคที่ไม่แน่นอนในอนาคต ซึ่งกลยุทธ์เป็นสิ่งสำคัญในการทำงานขององค์กรเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ (นันทิยา หุตานวัตร และ ณรงค์ หุตานวัตร, 2543; กิตติชัย การโสภะ, 2563)

นอกจากนี้ มีนักวิชาการที่ได้กล่าวถึงความสำคัญของกลยุทธ์อย่าง Bryson (1995) ที่กล่าวว่า ความสำเร็จขององค์กรต้องมีแผนกระบวนการที่ครบวงจร ประกอบไปด้วย แผนการปฏิบัติการ การนำไปปฏิบัติ และมีการประเมินผล

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) เพื่อพัฒนากลยุทธ์การเสริมสร้างการรับมือกับความเครียดของวัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ ซึ่งเป็นบริบทพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างจากพื้นที่อื่น ทั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เครื่องมือแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) และใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ในการเก็บรวบรวมข้อมูล การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) เป็นการตั้งคำถามที่กำหนดไว้ล่วงหน้า แต่เปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถขยายความเพิ่มเติมได้อย่างอิสระ เหมาะสำหรับการสำรวจความคิดเห็นและประสบการณ์ส่วนบุคคล ส่วนการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) เป็นการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการที่มุ่งเน้นการเจาะลึกข้อมูลในเชิงคุณภาพ โดยให้ผู้ให้ข้อมูลมีโอกาสถ่ายทอดประสบการณ์ มุมมอง และความรู้สึกอย่างลึกซึ้ง โดยการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างใช้สำหรับกลุ่มวัยรุ่น เพื่อให้สามารถตั้งคำถามหลักและเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลขยายความได้ ส่วนการสัมภาษณ์เชิงลึกใช้กับกลุ่มผู้บริหารโรงเรียนและตัวแทนสภาเด็กและเยาวชน เพื่อสัมภาษณ์เจาะลึกในประเด็นด้านนโยบาย การจัดกิจกรรม และการสนับสนุนจากโรงเรียน

ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยในครั้งนี้ ประกอบด้วยกลุ่มวัยรุ่นในจังหวัดนราธิวาสที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ตัวแทนคณะผู้บริหารโรงเรียน และตัวแทนสภาเด็กและเยาวชนแห่งประเทศไทย ร่วมในการพิจารณาถึงความเหมาะสมของกลยุทธ์การเสริมสร้างการรับมือกับความเครียดของกลุ่มวัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ตามหลักวิชาการต่อไป ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการขออนุญาตจากสถานศึกษาก่อนการเก็บข้อมูล และชี้แจงสิทธิของผู้ให้ข้อมูลอย่างชัดเจนเพื่อให้สอดคล้องกับหลักจริยธรรมการวิจัย

1. กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลประกอบไปด้วยกลุ่มวัยรุ่นที่มีช่วงอายุระหว่าง 15-18 ปี อยู่ในพื้นที่จังหวัดนราธิวาส จำนวน 15 คน โดยใช้เทคนิคการคัดเลือกแบบบอกต่อ (snowball sampling) ซึ่งเริ่มต้นจากผู้ให้ข้อมูลหลักที่มีคุณลักษณะตรงกับเกณฑ์ แล้วขอให้แนะนำบุคคลอื่นที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันเพิ่มเติม โดยกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเป็นกลุ่มวัยรุ่นอาศัยอยู่ในจังหวัดนราธิวาสที่กำลังศึกษาในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในพื้นที่

อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส (ไม่สามารถระบุชื่อโรงเรียนในรายงานวิจัยเพื่อรักษาความลับและสิทธิส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูล) ซึ่งให้ข้อมูลเกี่ยวกับประสบการณ์ความเครียดและวิธีการรับมือ และผู้วิจัยใช้วิธีเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) เพื่อเลือกผู้ให้ข้อมูลที่สามารถให้ข้อมูลเชิงลึกได้ ประกอบไปด้วยตัวแทนสภาเด็กและเยาวชนแห่งประเทศไทย จำนวน 1 คน เพื่อให้ข้อมูลเชิงข้อเสนอแนะและบทบาทขององค์กรในการสนับสนุนวัยรุ่น และตัวแทนคณะบริหารโรงเรียน จำนวน 3 คน เพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับนโยบายและการสนับสนุนภายในโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพจิตของวัยรุ่น รวมทั้งสิ้น จำนวน 19 คน

2. เครื่องมือในการวิจัยและการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

ผู้วิจัยใช้เครื่องมือสัมภาษณ์ 2 ประเภท ประกอบไปด้วยแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) โดยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างมีโครงร่างคำถามหลักที่ชัดเจนล่วงหน้า แต่เปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถขยายความและเล่าประสบการณ์ได้ ใช้เก็บข้อมูลจากกลุ่มวัยรุ่นที่เน้นประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับความเครียดและวิธีการรับมือ ส่วนการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นการสนทนาแบบเปิดที่เน้นความลึกในรายละเอียด โดยไม่มีโครงร่างคำถามตายตัว ใช้เพื่อเจาะลึกความเข้าใจในเชิงนโยบาย และการสนับสนุนจากมุมมองของผู้บริหารโรงเรียน และตัวแทนสภาเด็กและเยาวชน ซึ่งสามารถให้ข้อมูลที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับบริบทการจัดการและข้อเสนอเชิงโครงสร้างได้ ทั้งนี้ เครื่องมือดังกล่าวได้ผ่านการประเมินความตรงของเครื่องมือใช้วิธี Index of Item-Objective Congruence (IOC) จากผู้ทรงคุณวุฒิ 5 ท่าน และปรับปรุงตามข้อเสนอแนะก่อนนำไปใช้จริง โดยเกณฑ์ค่าที่ยอมรับได้คือ ≥ 0.60 การดำเนินการวิจัยนี้ได้รับการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เลขที่รับรอง psu.pn.2-088/67

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายด้วยตนเอง ระหว่างเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2567 ถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2567 โดยดำเนินการขอหนังสือแนะนำตัวเพื่อขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลจากหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ จากนั้นนำหนังสือดังกล่าวส่งไปยังสถานศึกษาและกลุ่มผู้ให้ข้อมูล เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลด้วยตนเองทั้งหมดภายใต้กรอบจริยธรรมวิจัยอย่างเป็นระบบ ซึ่งก่อนเก็บข้อมูลได้ชี้แจงรายละเอียดของการวิจัยอย่างชัดเจน รวมถึงสิทธิในการถอนตัว

ทั้งนี้ ดำเนินการสัมภาษณ์ทั้งรูปแบบออนไซต์ (on-site) และออนไลน์ (online) โดยพิจารณาตามความสะดวกและบริบทของผู้ให้ข้อมูล การสัมภาษณ์ออนไซต์จัดในพื้นที่โรงเรียนหรือสถานที่ที่ปลอดภัยและเป็นส่วนตัว ส่วนการสัมภาษณ์ออนไลน์ดำเนินการผ่านแอปพลิเคชัน Line ซึ่งมีการนัดหมายล่วงหน้า การสัมภาษณ์ดำเนินการแบบตัวต่อตัว โดยผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการทั้งหมด เพื่อควบคุมคุณภาพของข้อมูลและสร้างความไว้วางใจระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูล การสัมภาษณ์แต่ละรายใช้เวลาประมาณ 45-60 นาที ขึ้นอยู่กับบริบทและความสะดวกของผู้ให้ข้อมูล โดยมีการบันทึกเสียงและจดบันทึกประกอบ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (content analysis) ร่วมกับการวิเคราะห์เชิงประเด็น (thematic analysis) ตามลักษณะของข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) และแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนากลยุทธ์การเสริมสร้างการรับมือกับความเครียดของวัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ โดยการวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินการตามกระบวนการวิเคราะห์เชิงประเด็น (hematic analysis) ตามแนวทางของ Braun and Clarke (2006) ทำให้สามารถ

ดังประเด็นสำคัญจากข้อมูลคำให้สัมภาษณ์ที่มีความหลากหลายออกมาได้อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ตรงของวัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ ซึ่งมีทั้งความรู้สึก อารมณ์ และทัศนคติ ซึ่งการจัดกลุ่มข้อมูลตามประเด็นที่พบบ่อยในคำบอกเล่าช่วยให้มองเห็นภาพรวมของปัญหาและแนวทางการรับมือของวัยรุ่นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ที่สำคัญกระบวนการนี้ยังสามารถให้ข้อค้นพบข้อมูลเชิงลึกที่มีความน่าเชื่อถือ และสามารถนำไปใช้ต่อยอดในการพัฒนากลยุทธ์ที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่จริงได้

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเพื่อพัฒนากลยุทธ์การเสริมสร้างการรับมือกับความเครียดของวัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย มีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก และแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างเป็นเครื่องมือในการวิจัย และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาพร้อมกับการวิเคราะห์เชิงประเด็น ทั้งนี้ ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. การรับมือกับความเครียดของกลุ่มวัยรุ่น

จากการให้สัมภาษณ์ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล พบว่ากลุ่มวัยรุ่นในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ต้องเผชิญกับปัจจัยที่ทำให้เกิดภาวะความเครียดจากการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุม กลุ่มเพื่อน การเรียนการสอน ความรุนแรง ความภาคภูมิใจในตนเอง ความกดดัน และเหตุการณ์ความไม่สงบ ซึ่งวัยรุ่นแต่ละคนมีวิธีการรับมือที่แตกต่างกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 การอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุม เป็นการอบรมเลี้ยงดูจากผู้ปกครองที่มีลักษณะควบคุมหรือกำกับพฤติกรรมของวัยรุ่นอย่างเข้มงวด ส่งผลให้วัยรุ่นรู้สึกอึดอัดไม่สบายใจและเกิดความกดดันจากการสัมภาษณ์ของกลุ่มวัยรุ่น พบว่าวัยรุ่นส่วนใหญ่มีแนวทางการรับมือกับสถานการณ์ดังกล่าวที่มีความแตกต่างกัน โดยที่บางรายเลือกที่จะเลือกวิธีการพูดคุยกับผู้ปกครองอย่างเปิดเผย เพื่อสร้างความเข้าใจและลดความตึงเครียดภายในครอบครัว ซึ่งบางรายแม้ว่ามีความคิดเห็นที่แตกต่างกันแต่เลือกที่จะยอมรับและปฏิบัติตามกรอบที่ครอบครัววางไว้เพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นเพิ่มเติม และในบางรายเมื่อเกิดความขัดแย้งเลือกที่จะนั่งเฉยชั่วคราว เนื่องจากมีความเชื่อว่าวิธีดังกล่าวจะช่วยให้สถานการณ์คลี่คลายไปเองตามเวลา ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลต่อไปนี้

“หนูไม่ค่อยอยากเล่าอะไรให้แม่ฟัง แม่ชอบเอาเรื่องที่หนูเล่าไปแล้วต่อให้ญาติฟัง
หลัง ๆ มานี้หนูจะพิมพ์ระบายผ่านเน็ต พอถึงกลางดึกหนูจะปล่อยร้องไห้ รู้สึกโล่ง”

(มะพร้าว (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2567)

“หนูจะไม่ค่อยมีปัญหากับแม่ หนูจะมีปัญหากับพ่อ เวลาถูกบังคับ หนูจะไปคุย
กับแม่ จะระบายให้แม่ฟังและจะร้องไห้”

(มะยม (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2567)

จากการให้ข้อมูลข้างต้นมีความเกี่ยวข้องกับการรับมือกับสถานการณ์เมื่อวัยรุ่นเผชิญกับความเครียดที่มีสาเหตุมาจากการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุม ซึ่งสรุปได้ว่าวัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้มีวิธีการรับมือด้วยการพูดคุยกับสมาชิกในครอบครัวที่ไว้ใจ การเก็บเงียบไว้คนเดียว และการระบายผ่านช่องทางการเขียน หรือร้องไห้ตามลำพัง

1.2 ความเครียดจากกลุ่มเพื่อน จากที่ได้สัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูล พบว่าวัยรุ่นเผชิญกับภาวะเครียดที่เกิดจากปัญหาในกลุ่มเพื่อน ส่วนใหญ่ใช้วิธีการเผชิญอย่างตรงไปตรงมาผ่านการพูดคุยเพื่อให้เข้าใจซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นแนวทางที่ช่วยลดความตึงเครียดและป้องกันจากการสื่อสารที่อาจจะคลาดเคลื่อน นอกจากนี้ บางรายเลือกที่จะไม่ตอบโต้แต่ใช้วิธีการนั่งเฉยปล่อยให้สถานการณ์มันคลี่คลายไปเอง ทั้งนี้

ความขัดแย้งและแรงกดดันทางสังคมภายในกลุ่มเพื่อนเป็นหนึ่งในแหล่งความเครียดที่วัยรุ่นกล่าวถึงมากที่สุด จากคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลดังนี้

“บ่อยครั้งที่หนูโดนบูลลี่จากกลุ่มเพื่อน...ทั้งดูถูก ทั้งเหยียด หนูเคยโต้ตอบ ด้วยความรุนแรงจนต้องพบจิตแพทย์ หลัง ๆ มานี้ถ้าหนูมีปัญหาเกี่ยวกับเพื่อน หนูจะเข้าไปคุยตรง ๆ เคลียร์ให้จบตอนนั้นเลย”

(มะเดื่อ (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2567)

“สังคมในห้องเรียนมันไม่ดีเลย หนูอยู่แล้วไม่สบายใจ หนูเลยเลือกที่จะมีเพื่อนสนิท ที่อยู่นอกห้องเรียนแทน”

(มะตูม (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2567)

“เพื่อนบางคนเอาเรื่องของหนูไปพูดต่อในทางไม่ดี ทั้งที่ไม่เป็นความจริง หนูพยายาม ไม่ไปโต้ตอบ แต่จัดการกับความคิดตัวเองแทน”

(มะดัน (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2567)

จากข้อมูลการให้สัมภาษณ์ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลดังกล่าว สามารถแสดงให้เห็นว่าวัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้มีแนวทางรับมือกับปัญหาในกลุ่มเพื่อนที่หลากหลาย ทั้งการเผชิญหน้า การถอยห่าง หรือการบริหารจัดการอารมณ์ของตนเอง

1.3 ความเครียดจากการเรียน จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลพบว่าวัยรุ่นจำนวนมากที่มีความเครียดในเรื่องของการเรียนไม่ว่าจะเป็นภาระงานในการเรียนที่มีมากเกินไป การตามบทเรียนไม่ทันเพื่อนในห้องเรียน รวมถึงช่วงเวลาของการสอบคุณครูมักจะเพิ่มภาระงานให้กับวัยรุ่นมากขึ้น นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยจากพฤติกรรมของครูผู้สอนในห้องเรียนที่ไม่ปฏิบัติต่อวัยรุ่นอย่างเท่าเทียมกัน และมีการเปรียบเทียบวัยรุ่นระหว่างบุคคล ซึ่งล้วนส่งผลต่อสภาพจิตใจของวัยรุ่น แนวทางการรับมือของวัยรุ่นมีความหลากหลาย โดยส่วนใหญ่ใช้วิธีบริหารเวลาและวางแผนลำดับความสำคัญของงาน บางรายเลือกพูดคุยเชิงต่อรองกับครูผู้สอน ส่วนผู้ที่เรียนไม่ทันจะทบทวนบทเรียนด้วยตนเอง สอบถามเพื่อน หรือสอบถามครูภายหลังการสอน ในช่วงสอบ วัยรุ่นมักวางแผนอ่านหนังสือไม่หักโหม และบางรายใช้สื่อออนไลน์ในการทบทวน สำหรับพฤติกรรมของครูที่ส่งผลให้เกิดความเครียด บางรายเลือกพูดคุยโดยตรง ในขณะที่บางรายรับฟังโดยไม่เก็บมาเป็นความเครียดเพิ่มเติม ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ ดังนี้

“ถ้าผมไม่พอใจกับคะแนน ผมจะย้อนกลับมาดูตัวเองว่าผิดตรงไหน ผมจะลงคอร์สออนไลน์เพิ่มด้วยครับ”

(มะปี้ด (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2567)

“ใกล้สอบแล้วอาจารย์ชอบสั่งงานตอนสอบ หนูเครียดมาก เพราะไหนสอบอีก มีงานอีก เคยคุยกันตรง ๆ แล้วอาจารย์บอกว่า ถ้าจะเอาคะแนนก็ทำ ถ้าทำไม่ทันจริง ๆ จะขอที่บ้านจ้างให้ทำงาน”

(มะม่วง (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2567)

“การเรียนหนูรู้สึกว่ามีงานเยอะเกินไปค่ะ หนูจะพยายามไม่มีปัญหา หนูจะทำงานส่งตามกำหนด แล้วถ้าเรียนไม่เข้าใจ หนูจะสอบถามอาจารย์ทันทีหลังจากจบคาบทันที”

(มะนาว (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 11 พฤศจิกายน 2567)

จากการให้สัมภาษณ์ดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าวัยรุ่นใช้กลยุทธ์การบริหารเวลา การสื่อสารกับครู และการเรียนรู้ด้วยตนเองเพื่อรับมือกับภาระงานที่ได้รับ ทั้งนี้ ยังสะท้อนความต้องการในการจัดระบบการเรียนที่มีความยืดหยุ่น และเอื้อต่อการพูดคุยอย่างเปิดใจกับครูผู้สอน

1.4 ความรุนแรงที่ส่งผลให้เกิดความเครียดในวัยรุ่น จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลพบว่า กลุ่มวัยรุ่นส่วนใหญ่เคยมีประสบการณ์ความรุนแรงทางจิตใจที่ทำให้เสียความรู้สึกและไม่พอใจ จากการถูกรังแกหรือพูดจาที่บั่นทอนความรู้สึก ส่งผลให้เกิดความไม่พอใจหรือเสียความรู้สึก และในบางรายเคยมีประสบการณ์ถูกทำร้ายร่างกาย บางรายมีประสบการณ์ความรุนแรงทางร่างกาย ซึ่งล้วนส่งผลต่อภาวะความเครียดในชีวิตประจำวันของวัยรุ่น ทั้งนี้กลุ่มวัยรุ่นมีแนวทางการรับมือที่แตกต่างกัน ทั้งเลือกเผชิญหน้าและสื่อสารอย่างตรงไปตรงมาเพื่อแสดงออกว่าไม่ยอมรับพฤติกรรมดังกล่าว และในบางรายเลือกที่จะเงียบปล่อยให้มันผ่านไปและร้องไห้มันออกมา ตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่สะท้อนถึงผลกระทบด้านจิตใจ เช่น

“หนูเคยโดนบูลลี่จนเสียความมั่นใจในตัวเองมาก ๆ จนไม่อยากทำอะไรต่อแล้ว แต่หนูก็ยอมรับความจริงนะค่ะ แล้วหนูก็พยายามทำให้ดีที่สุด”

(มะเตือ (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2567)

ในขณะที่อีกคนหนึ่งกล่าวถึงแรงกดดันจากครอบครัวว่า

“ที่บ้านก็ชอบพูดลบ ๆ ในเรื่องการแต่งตัวจนหนูไม่มีความมั่นใจในตัวเอง ปัจจุบันหนูเริ่มไม่แคร์แล้ว ทำตามที่ตัวเองอยากเป็นค่ะ”

(มะตุม (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2567)

นอกจากนี้ การตอบสนองของวัยรุ่นต่อความรุนแรงเหล่านี้มักเป็นการใช้วิธีเผชิญหน้าอย่างเงียบ ๆ การปล่อยวาง หรือการหากิจกรรมที่ตนเองชอบเพื่อสร้างสมดุลทางอารมณ์ ดังคำให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้

“เวลาหนูถูกกดดัน หนูพยายามหาอะไรทำที่ตัวเองชอบ หาเพลงฟัง หาอะไรดูให้ตัวเองสบายใจขึ้น”

(มะเขือ (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 11 พฤศจิกายน 2567)

จากตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า ความรุนแรงที่วัยรุ่นเผชิญ ไม่ว่าจะเป็นการกลั่นแกล้งทางวาจา การดูถูก หรือแรงกดดันจากครอบครัว ล้วนส่งผลต่อความเครียดและความมั่นใจในตนเอง วัยรุ่นส่วนหนึ่งสามารถรับมือได้ดีด้วยการปรับทัศนคติ ไม่ให้คำกับคำพูดลบ และหากิจกรรมที่ช่วยเยียวยาตนเอง

1.5 ความภาคภูมิใจในตัวเอง จากการสัมภาษณ์พบว่า วัยรุ่นที่เคยมีประสบการณ์ที่มีเหตุการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นใจ เช่น การถูกเปรียบเทียบ การบูลลี่ หรือการได้รับคำวิจารณ์เชิงลบ ทำให้วัยรุ่นด้อยคุณค่าและไม่กล้าแสดงออก ซึ่งวัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้มีแนวทางการรับมือด้วยการจัดการกับอารมณ์และความรู้สึก โดยการใช้การคิดบวก การมองหาข้อดีของตนเอง และการยอมรับในความแตกต่างระหว่างบุคคล ดังคำให้สัมภาษณ์ดังนี้

“หนูเคยโดนบูลลี่จนเสียความมั่นใจในตัวเองมาก ๆ จนไม่อยากทำอะไรต่อแล้ว แต่หนูก็ยอมรับความจริงนะค่ะ แล้วหนูก็พยายามทำให้ดีที่สุด”

(มะเตือ (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2567)

“เวลามีใครมาเปรียบเทียบ ผมจะพูดตรง ๆ เลย์ว่าผมไม่ชอบนะ คนเรามีความถนัดไม่เหมือนกัน ผมจะเอาคำวิจารณ์มาทบทวนตัวเองแล้วพัฒนาตัวเองให้ดีขึ้น”

(มะปราง (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2567)

นอกจากนี้ ยังมีผู้ให้สัมภาษณ์อีกหลายรายที่สะท้อนถึงบทบาทของคนใกล้ชิดในการส่งเสริมความมั่นใจ เช่น ครอบครัวหรือเพื่อนสนิท

“หนูมีแม่กับเพื่อน ๆ ที่คอยให้กำลังใจและคอยยินดีกับหนู เวลาหนูขาดความมั่นใจ”

(มะไฟ (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2567)

“หนูเคยโดนล้อเรื่องรูปลักษณ์ หนูนอยด์บ้าง แต่หนูก็พยายามปล่อยผ่านไปเพราะเดี๋ยวมันก็ผ่านไปเอง”

(มะนาว (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 11 พฤศจิกายน 2567)

จากการคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่สะท้อนให้เห็นว่าวัยรุ่นมีศักยภาพในการฟื้นฟูความมั่นใจตนเอง โดยใช้วิธีคิดเชิงบวก การมองเห็นคุณค่าของตน และการไม่ยอมให้คำพูดเชิงลบจากผู้อื่นมากำหนดคุณค่าของตนเอง

1.6 ความกดดันส่งผลให้เกิดความเครียดในวัยรุ่น เป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อภาวะความเครียดของวัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ โดยพบว่าที่มาของความกดดันนั้นหลากหลาย ทั้งจากการอบรมเลี้ยงดูของครอบครัวที่ทำให้มีความรู้สึกกดดันในการตีกรอบในการเรียนการสอนที่มีความคาดหวังถึงอนาคต ซึ่งวัยรุ่นมีการรับมือโดยการหากิจกรรมที่ตนเองชอบ นอกจากนี้ วัยรุ่นบางรายยังมีการวางแผนการดำเนินชีวิตอย่างเป็นระบบ พยายามทำหน้าที่ของตนเองให้ดีที่สุด และเมื่อเกิดความผิดพลาดจะไม่จมอยู่กับความล้มเหลว แต่ใช้โอกาสนั้นเป็นบทเรียนในการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลที่สะท้อนความรู้สึกของวัยรุ่นที่เผชิญกับแรงกดดันจากการเรียนว่า

“ใกล้สอบแล้วอาจารย์ชอบสั่งงานตอนสอบ หนูเครียดมาก เพราะไหนสอบอีก มีงานอีก เคยคุยกันตรง ๆ แล้วอาจารย์บอกว่า ถ้าจะเอาคะแนนก็ทำ ถ้าทำไม่ทันจริง ๆ จะขอที่บ้านจ้างให้ทำงาน”

(มะม่วง (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2567)

คำกล่าวข้างต้นสะท้อนแรงกดดันจากระบบการเรียนที่เร่งรัดและไม่มีความยืดหยุ่นซึ่งก่อให้เกิดความเครียดในวัยรุ่น ทั้งนี้วัยรุ่นบางรายรับมือได้ดี ผ่านกิจกรรมผ่อนคลายและการปรับมุมมองเชิงบวกต่อตนเอง ดังคำให้สัมภาษณ์ที่ระบุว่า

“เวลาหนูถูกกดดัน หนูพยายามหาอะไรทำที่ตัวเองชอบ หาเพลงฟัง หาอะไรดูให้ตัวเองสบายใจขึ้น”

(มะเขือ (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 11 พฤศจิกายน 2567)

อีกรายแสดงถึงความพยายามของวัยรุ่นในการจัดการความคาดหวังจากตนเองและครอบครัวว่า

“หนูจะพยายามไม่มีปัญหา หนูจะทำงานส่งตามกำหนด แล้วถ้าเรียนไม่เข้าใจ หนูจะสอบถามอาจารย์ทันทีหลังจากจบคาบ”

(มะนาว (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 11 พฤศจิกายน 2567)

ข้อมูลเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า แม้จะมีแรงกดดันจากบริบทต่าง ๆ แต่กลุ่มวัยรุ่นในพื้นที่สามารถพัฒนาทักษะการเผชิญปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ ผ่านการจัดการอารมณ์ การวางแผน และการเรียนรู้จากประสบการณ์ เพื่อฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตใจและเดินทางต่อไป

1.7 เหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ ในบริบทพื้นที่ของชายแดนภาคใต้ที่มีเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ จากการให้สัมภาษณ์พบว่า ส่วนใหญ่มีความรู้สึกชินชากับเหตุการณ์ ไม่ได้ทำให้รู้สึกว่าการเครียด

แค่รู้สึกกลัวเฉย ๆ ช่วงที่มีเหตุการณ์วัยรุ่นเลือกที่จะอยู่ที่บ้านไม่ออกจากบ้านจนกว่าเหตุการณ์มันจะสงบลง สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลว่า

“เคยเจอเหตุการณ์ระเบิดหน้าโรงเรียนเลย ตอนนั้นหนูซ้อมกิจกรรมอยู่
กระຈกห้องไรแตกหมด หนูตกใจมาก ช่วงนั้นหนูไม่กล้าออกไปไหนเลย อยู่แต่ในบ้าน”

(มะเชื้อ (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 11 พฤศจิกายน 2567)

“หนูไม่รู้สึกลัวกับเหตุการณ์เลยคะ รู้สึกชิน ส่วนตัวเป็นคนไม่ค่อยออกจากบ้าน
อยู่แล้ว เลยไม่กังวลไร”

(มะนาว (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 11 พฤศจิกายน 2567)

จากการให้ข้อมูลข้างต้นเห็นได้ว่าวิธีรับมือของวัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ คือการอยู่ในพื้นที่ปลอดภัย หลีกเลี่ยงสถานที่เสี่ยง และพยายามมีสติเมื่อเกิดเหตุการณ์รุนแรง

2. การพัฒนากลยุทธ์การเสริมสร้างการรับมือกับความเครียด

ผลจากการวิเคราะห์พบว่า กลยุทธ์การเสริมสร้างการรับมือกับความเครียดของวัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ ควรมีฐานข้อมูลจริงจากกลุ่มตัวอย่าง โดยกลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย วัยรุ่นที่กำลังศึกษาระดับมัธยมศึกษาในจังหวัดนราธิวาส จำนวน 15 คน ผู้บริหารโรงเรียน 3 คน และตัวแทนสภาเด็กและเยาวชนแห่งประเทศไทย 1 คน ซึ่งข้อมูลได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและกึ่งโครงสร้าง และผ่านการวิเคราะห์เชิงประเด็น (Thematic Analysis) จนสามารถจำแนกกลยุทธ์ที่มีความเหมาะสมกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย และสอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมและพื้นที่ ซึ่งจากผลการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและเชิงประเด็นได้นำไปสู่การพัฒนากลยุทธ์การเสริมสร้างการรับมือกับความเครียดของวัยรุ่นจากข้อมูลกลุ่มตัวอย่างนำไปสู่การพัฒนากลยุทธ์ 3 ประเภท ได้แก่ กลยุทธ์เชิงนโยบาย กลยุทธ์การอบรม และกลยุทธ์การจัดกิจกรรม ดังนี้

2.1 กลยุทธ์เชิงนโยบายที่พัฒนาขึ้นในงานวิจัยนี้ มุ่งเน้นการสร้างการสนับสนุนเชิงโครงสร้างในโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะทางจิตใจของวัยรุ่น โดยมีฐานข้อมูลจากข้อเสนอของกลุ่มผู้บริหารและวัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้มีความชัดเจนคือ การจัดให้มีระบบการประเมินสุขภาพจิตวัยรุ่นอย่างต่อเนื่อง โดยใช้แบบประเมินมาตรฐานร่วมกับการสังเกตพฤติกรรมร่วมด้วย โดยครูที่ได้รับการอบรมเกี่ยวกับสุขภาพจิตวัยรุ่น ซึ่งผู้บริหารได้ให้ข้อมูลว่า

“เด็กบางคนไม่ได้แสดงออก แต่ครูสามารถสังเกตได้ถ้าได้รับการอบรมและมีแบบประเมินที่เหมาะสม”

(ผู้บริหาร, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2567)

นอกจากนี้ มีข้อเสนอให้จัดตั้งคลินิกสุขภาพจิตในโรงเรียนหรือจัดให้มีนักจิตวิทยาเวรประจำอย่างน้อยเดือนละ 1-2 ครั้ง โดยผู้บริหารกล่าวว่า

“บางครั้งครูก็ไม่มีเวลา เด็กต้องมีที่พึ่งอื่นที่เป็นมืออาชีพกว่า เช่น นักจิตวิทยา หรือทีมให้คำปรึกษา”

(ผู้บริหาร, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2567)

ข้อเสนอเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความต้องการโครงสร้างสนับสนุนทางจิตใจที่ยั่งยืนและเข้าถึงได้ในบริบทของโรงเรียนได้ขณะเดียวกัน กลุ่มวัยรุ่นสะท้อนถึงความจำเป็นในการคุ้มครองความลับของผู้ขอรับคำปรึกษา โดยได้ให้สัมภาษณ์ว่า

“บางที่เราไม่กล้าพูดกับครูโดยตรง ถ้ามีวิธีที่ไม่ต้องเจอหน้า เช่น ส่งข้อความหรือมีคนกลาง มันจะง่ายกว่า”

(มะเฟื่อง (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2567)

“ถ้าโรงเรียนมีแอปหรือช่องทางออนไลน์ที่แจ้งได้โดยไม่ต้องบอกชื่อ หนูว่าวัยรุ่นจะกล้าแชร์มากขึ้น”

(มะยม (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 11 พฤศจิกายน 2567)

“เด็กหลายคนไม่กล้าพูดตรง ๆ ถ้ามีช่องทางนิรนามหรือตัวกลาง เด็กจะกล้าระบายมากขึ้น”

(ผู้บริหาร, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2567)

คำให้สัมภาษณ์ดังกล่าวนำไปสู่ข้อเสนอการจัดตั้งระบบแจ้งปัญหาช่องทางออนไลน์ที่ออกแบบโดยมีส่วนร่วมของวัยรุ่น และเน้นการรักษาความลับเพื่อเสริมความมั่นใจและความปลอดภัยทางอารมณ์ของวัยรุ่นจากข้อมูลข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า กลยุทธ์เชิงนโยบายที่เสนอในงานวิจัยนี้เน้นการสร้างการสนับสนุนสุขภาพจิตวัยรุ่นในโรงเรียน โดยเสนอให้มีการประเมินสุขภาพจิตอย่างต่อเนื่องควบคู่กับการสังเกตพฤติกรรมโดยครูที่ผ่านการอบรม รวมถึงการจัดตั้งคลินิกสุขภาพจิตหรือนักจิตวิทยาประจำโรงเรียนเพื่อให้วัยรุ่นเข้าถึงความช่วยเหลือจากผู้เชี่ยวชาญได้ อีกทั้งการพัฒนาช่องทางสื่อสารที่ปลอดภัยและรักษาความลับ เช่น ระบบออนไลน์หรือตัวกลางในการแจ้งปัญหา ซึ่งออกแบบโดยมีส่วนร่วมของวัยรุ่น เพื่อเพิ่มความมั่นใจและส่งเสริมการเปิดใจ แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการจัดระบบโครงสร้างที่ตอบโจทย์ทั้งด้านการดูแลและการเข้าถึง

2.2 กลยุทธ์การอบรม ในงานวิจัยนี้มุ่งส่งเสริมองค์ความรู้และทักษะในการเข้าใจและจัดการกับความเครียด ทั้งในระดับครู ผู้ปกครอง และวัยรุ่น โดยเฉพาะในบริบทพื้นที่ชายแดนภาคใต้ กลุ่มวัยรุ่นจำนวนมากเสนอให้มีการจัดอบรมครูเกี่ยวกับความเครียดของวัยรุ่น เทคนิคการสังเกตพฤติกรรม และการสื่อสารเชิงบวกจากการสัมภาษณ์ให้ข้อมูลว่า

“บางทีครูไม่รู้ว่เรากำลังเครียด ถ้าเขาสังเกตเป็น เขาจะช่วยให้เราได้”

(มังคุด (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2567)

ข้อเสนอเหล่านี้สะท้อนถึงความต้องการให้ครูมีความสามารถด้านอารมณ์และเข้าใจบริบทชีวิตของวัยรุ่นมากยิ่งขึ้นขณะเดียวกัน วัยรุ่นยังสะท้อนถึงปัญหาการสื่อสารกับผู้ปกครองที่มักใช้การตัดสินหรือคำสั่งทำให้เกิดความเครียดสะสม โดยมีคำให้สัมภาษณ์ว่า

“หนูอยากให้แม่ฟังโดยไม่ดู ไม่ตัดสิน บางครั้งแค่ฟังก็ช่วยได้”

(มะขาม (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2567)

ทำให้เกิดข้อเสนอให้มีการอบรมผู้ปกครองเกี่ยวกับการรับฟังอย่างเข้าใจ และการสร้างบรรยากาศในครอบครัวที่เอื้อต่อสุขภาพจิตของวัยรุ่น กลุ่มวัยรุ่นยังเสนอให้โรงเรียนจัดการเรียนรู้ที่เน้นทักษะชีวิตควบคู่กับวิชาการ เช่น การควบคุมอารมณ์ การตั้งเป้าหมาย และการสร้างความมั่นใจในตนเอง โดยกล่าวว่า

“หนูอยากมีวิชาที่สอนให้เราเข้าใจตัวเอง ไม่ใช่แค่เรียนวิชาการอย่างเดียว...”

(มะเฟื่อง (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 11 พฤศจิกายน 2567)

“เวลามีใครมาเปรียบเทียบ ผมจะพูดตรง ๆ เลยว่าผมไม่ชอบ ผมจะเอาคำวิจารณ์มาทบทวนแล้วพัฒนาตัวเอง”

(มะปราง (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2567)

สิ่งเหล่านี้ ชี้ให้เห็นว่าการอบรมเรียนรู้ในโรงเรียนควรขยายบทบาทไปสู่การส่งเสริมทักษะชีวิต เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันทางอารมณ์ให้กับวัยรุ่นในพื้นที่ จากข้อมูลข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า กลยุทธ์การอบรมในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ควรมุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพและทักษะในการเข้าใจและจัดการกับความเครียดอย่างรอบด้าน ทั้งในระดับครู ผู้ปกครอง และตัววัยรุ่นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การอบรมครูให้มีทักษะด้านอารมณ์ การสังเกตพฤติกรรมที่อาจเป็นสัญญาณของความเครียด และการสื่อสารอย่างเข้าใจ จะช่วยให้ครูเป็นผู้สนับสนุนที่มีประสิทธิภาพในชีวิตวัยรุ่น อีกทั้งการอบรมผู้ปกครองเกี่ยวกับการรับฟังอย่างไม่ตัดสิน การสื่อสารเชิงบวก และการสร้างบรรยากาศภายในบ้านที่ส่งผลต่อสุขภาวะทางใจของวัยรุ่นก็เป็นสิ่งจำเป็น นอกจากนี้ เสียงสะท้อนจากวัยรุ่นยังเสนอให้โรงเรียนพัฒนาเนื้อหาการเรียนรู้ที่ครอบคลุมทักษะชีวิต ไม่เพียงเน้นด้านวิชาการ แต่รวมถึงการรู้จักตนเอง การควบคุมอารมณ์ การรับมือกับคำวิจารณ์ และการสร้างความมั่นใจในตัวเอง ซึ่งเป็นทักษะสำคัญในการเผชิญปัญหาในชีวิตประจำวัน โดยรวมแล้วกลยุทธ์การอบรมที่ดีควรมีลักษณะเป็นองค์รวม ครอบคลุมทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับชีวิตวัยรุ่น และสอดคล้องกับบริบทพื้นที่เพื่อเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางอารมณ์ และความเข้มแข็งทางจิตใจ

2.3 กลยุทธ์การจัดกิจกรรม มีเป้าหมายเพื่อให้วัยรุ่นได้มีพื้นที่ปลดปล่อยความเครียดอย่างสร้างสรรค์ ในลักษณะที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ โดยข้อเสนอส่วนใหญ่ในกลุ่มนี้มาจากกลุ่มวัยรุ่นโดยตรง วัยรุ่นเสนอให้โรงเรียนจัดกิจกรรมที่มีความหลากหลาย ด้านกีฬา ด้านศิลปะดนตรี และกิจกรรมทางศาสนาในช่วงเย็นหรือหลังเลิกเรียน โดยให้เหตุผลว่า

“เวลาหนูเครียด หนูจะไปตีปิงปอง หรือไปเล่นหมาดกับเพื่อน มันช่วยให้ใจเย็นลง”

(มะยม (นามสมมติ), สัมภาษณ์, ที่ 11 พฤศจิกายน 2567)

อีกรายเสนอแนวคิดสำคัญคือการสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางอารมณ์ในโรงเรียน โดยเน้นให้วัยรุ่นมีส่วนร่วมออกแบบกิจกรรม เช่น การสร้างห้องนั่งพักผ่อนคลาย หรือสร้างกลุ่มสนทนา ซึ่งวัยรุ่นรายหนึ่งกล่าวว่า

“ถ้ามีห้องเงียบ ๆ หรือที่ที่เราพูดโดยไม่โดนดุ มันจะดีมาก”

(มะไฟ (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2567)

นอกจากนี้ วัยรุ่นยังเห็นความสำคัญของบทบาทของผู้นำศาสนาในการเป็นที่ปรึกษาทางใจ การเชิญอิหม่าม หรือผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชนมาให้คำแนะนำในรูปแบบที่เข้าใจง่ายและคุ้นเคย โดยให้ข้อมูลว่า

“เวลามีอิหม่ามมาพูดในโรงเรียน หนูรู้สึกว่าเขาใจมากกว่า เพราะท่านพูดแบบที่เราคุ้นเคย”

(มะกรูด (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2567)

เสียงสะท้อนจากวัยรุ่นจำนวนมากชี้ให้เห็นว่ากิจกรรมที่จัดในลักษณะไม่เป็นทางการและเปิดโอกาสให้แสดงออกอย่างปลอดภัย เป็นเครื่องมือสำคัญในการลดความเครียดและเสริมสร้างความเข้มแข็งทางใจ

“ถ้าเรามี Safe Zone ที่เราพูดได้โดยไม่โดนตัดสิน หนูว่ามันช่วยหนูได้เยอะมาก”

(มะนาว (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 11 พฤศจิกายน 2567)

จากข้อมูลข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า กลยุทธ์การจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างการรับมือกับความเครียดของวัยรุ่นควรมุ่งเน้นการสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางอารมณ์ที่ปลอดภัย และการตอบสนองความต้องการของวัยรุ่น โดยกิจกรรมที่เสนอควรมีความหลากหลายทั้งในด้านกีฬา ศิลปะ ดนตรี และศาสนาม รวมถึงเปิดโอกาสให้วัยรุ่นมีส่วนร่วมในการออกแบบกิจกรรมและพื้นที่ภายในโรงเรียน ซึ่งช่วยให้พวกเขาารู้สึก

เป็นเจ้าของและกล้าแสดงออกมากขึ้น นอกจากนี้ การมีบุคคลที่วัยรุ่นไว้วางใจ เช่น ผู้ใหญ่ที่สื่อสารด้วยความเข้าใจ ยังเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสนับสนุนทางใจ เสียงสะท้อนของวัยรุ่นแสดงให้เห็นว่า การมีพื้นที่ปลอดภัยทางอารมณ์ และกิจกรรมที่ไม่เป็นทางการที่ให้ความรู้สึกเป็นกันเอง เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยลดความเครียดและส่งเสริมสุขภาพทางใจของวัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้

อภิปรายผล

ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า วัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ของไทยต้องเผชิญกับปัจจัยเสี่ยงหลากหลายที่ส่งผลต่อระดับความเครียด ทั้งจากครอบครัว กลุ่มเพื่อน การเรียน และสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ วัยรุ่นสามารถพัฒนากลไกการรับมือในแบบของตนเอง โดยใช้ทั้งการเผชิญหน้า (problem-focused coping) และการจัดการอารมณ์ (emotion-focused coping) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Lazarus and Folkman (1984) ที่อธิบายถึง กลยุทธ์การเผชิญปัญหาของแต่ละบุคคลขึ้นอยู่กับ การประเมินสถานการณ์และทรัพยากรที่ตนมีอยู่ในการจัดการกับความเครียด กลุ่มวัยรุ่นในงานวิจัยนี้เลือกใช้วิธีการรับมือที่มีความหลากหลายที่แตกต่างกัน เช่น การพูดคุยกับบุคคลที่ไว้วางใจ การร้องไห้ การระบายผ่านการเขียนโน้ตการจัดการเวลา และการเข้าร่วมกิจกรรมที่ตนเองชอบ แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับงานของ Compas, Connor-Smith, Saltzman, Thomsen, and Wadsworth (2001) และกรมสุขภาพจิต (2563) ที่พบว่าวัยรุ่นไทยมักใช้การสื่อสารกับครอบครัว การทำกิจกรรมทางศิลปะ หรือการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาเป็นแนวทางหลักในการลดระดับความเครียด อีกทั้งการปรับทัศนคติ และสร้างความมั่นใจในตนเองหลังเผชิญเหตุการณ์ที่บั่นทอนจิตใจ เช่น การถูกบูลลี่หรือเปรียบเทียบ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องความยืดหยุ่นทางจิตใจ (resilience) ที่ Ungar (2012) ได้กล่าวถึงเป็นความสามารถในการปรับตัวต่อความยากลำบาก และรักษาสมดุลทางอารมณ์เมื่อเผชิญกับความเครียด ซึ่งวัยรุ่นบางรายยังเลือกใช้วิธีการหลีกเลี่ยง เช่น การเก็บเงียบหรือแยกตัว ซึ่งอาจสะท้อนถึงข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งสนับสนุนทางจิตใจ หรือการขาดพื้นที่ปลอดภัยในการแสดงออกทางอารมณ์ สถานการณ์นี้ทำให้เห็นถึงความจำเป็นในการออกแบบการดูแลสุขภาพจิตในโรงเรียนให้มีความไวต่อบริบทวัฒนธรรมของพื้นที่

กลยุทธ์ที่พัฒนาขึ้นจากงานวิจัย ได้แก่ กลยุทธ์เชิงนโยบาย การอบรม และการจัดกิจกรรม ล้วนมีฐานจากข้อมูลจริงของกลุ่มเป้าหมาย และตอบโจทย์บริบทของพื้นที่ที่มีความเปราะบางสูง โดยเฉพาะข้อเสนอให้มีช่องทางนิรนาม ในการแจ้งปัญหาสุขภาพจิต ซึ่งสอดคล้องกับงานของ Wentzel (1998) ที่ระบุว่าความรู้สึกปลอดภัยในการสื่อสารเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความไว้วางใจในระบบสนับสนุนทางสังคม นอกจากนี้ ข้อเสนอให้มีการจัดอบรมครู ผู้ปกครอง และวัยรุ่นเกี่ยวกับการจัดการความเครียดและทักษะชีวิต สอดคล้องกับข้อเสนอของสำนักงานวิจัยและพัฒนาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2564) ที่ระบุว่าทักษะชีวิต เช่น การควบคุมอารมณ์ การตั้งเป้าหมาย และการตัดสินใจอย่างสร้างสรรค์ เป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาสุขภาพทางจิตในกลุ่มเยาวชน

ทั้งนี้สามารถสรุปผลการวิจัยนี้สนับสนุนแนวคิดความเครียดของวัยรุ่น ไม่ใช่เพียงเรื่องส่วนบุคคล แต่มีความเกี่ยวข้องกับโครงสร้างสังคม ระบบการศึกษา ความสัมพันธ์ในครอบครัว และบริบทพื้นที่ ดังนั้น การออกแบบกลยุทธ์เพื่อเสริมสร้างการรับมือกับความเครียดในกลุ่มวัยรุ่นจึงควรดำเนินไปในลักษณะองค์รวม และใช้แนวทางแบบมีส่วนร่วมจากทั้งวัยรุ่น ครอบครัว โรงเรียน และชุมชน

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. สถาบันการศึกษา ครู อาจารย์ ผู้ปกครอง และผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลการวิจัยไปใช้ในการส่งเสริมการรับมือกับความเครียดของวัยรุ่น โดยเน้นการจัดกิจกรรมหรืออบรมเชิงปฏิบัติการ เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับสาเหตุของความเครียด พร้อมทั้งสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความเครียดของวัยรุ่น

2. สถาบันการศึกษาหรือกระทรวงศึกษาธิการ สามารถนำผลการวิจัยนำไปประยุกต์ใช้ในระดับนโยบาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยงานด้านการศึกษา เพื่อพัฒนาแนวทางหรือมาตรการที่ส่งเสริมสุขภาพจิตของวัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ได้

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคต

การวิจัยในอนาคตควรมีการนำผลการวิจัยในครั้งนี้ไปทดลองใช้กับกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่จริง เพื่อประเมินประสิทธิภาพและความเหมาะสมของกลยุทธ์ทั้งในด้านเนื้อหา กระบวนการ และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น รวมถึงการรวบรวมข้อมูลจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการปรับปรุงและพัฒนากลยุทธ์เพื่อให้สามารถขยายผลการใช้กลยุทธ์ในระดับที่กว้างขึ้น และนำไปสู่การประยุกต์ใช้ในเชิงนโยบาย

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณ กลุ่มตัวอย่าง ผู้ให้ข้อมูล อาจารย์ที่ปรึกษา คณาจารย์ในหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารสังคม ฝ่ายกิจการนักศึกษาของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ที่สนับสนุนในการดำเนินการวิจัย รวมถึงข้อเสนอแนะในการดำเนินงานวิจัยจากผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

รายการอ้างอิง

- กรมสุขภาพจิต. (2563). รายงานประจำปีกรมสุขภาพจิต ปีงบประมาณ 2563. กระทรวงสาธารณสุข.
- กรมสุขภาพจิต. (2564). รายงานประจำปีกรมสุขภาพจิต ปีงบประมาณ 2564. กระทรวงสาธารณสุข.
- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2561). รายงานข้อมูลสถานการณ์ด้านความรุนแรงในครอบครัว ประจำปี 2561. สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ครอบครัว.
- กิตติชัย การโสภา. (2563). แนวคิดการพัฒนากลยุทธ์. [จุลสารทางวิชาการ]. โรงเรียนยางหล่อวิทยาการ.
- จิรัฐดา สินธุศิริ, ปัทมา สงวนสุข และนริศรา ชัยเชิงพิณ. (2567). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อความเครียดของนักศึกษาระดับปริญญาตรี ชั้นปีที่ 1 คณะสาธารณสุขศาสตร์และสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ. วารสารวิชาการสาธารณสุขชุมชน, 10(1). 207-215. <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/ajcph/article/view/263664>
- โชติ แยมแสง. (2556). กลยุทธ์การดำเนินงานสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษาปฐมวัยในจังหวัดปทุมธานี. [วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์ดุสิตบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต].
- ดิเรก ฆามาณะ, มูฮัมหมัดรอฟี มูซอ และ พะเยาว์ ละกะเต็บ. (2563). สถานการณ์และแนวทางการพัฒนาเยาวชนมุสลิมในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก, 9(1), 40-49. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/SocialJournal2rmutto/article/view/242217>

- นงนุช บุญยัง, ประไพพรรณ ศิริพันธ์บุญ และศศิธร พุ่มดวง. (2549). *ผลกระทบของสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อความเครียด การปรับตัวต่อความเครียด คุณภาพชีวิต และการบริการพยาบาลตามการรับรู้ของผู้บริหารการพยาบาลในจังหวัดชายแดนภาคใต้*. [รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์]. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- นันทิยา หุตานวัตร และ ณรงค์ หุตานวัตร. (2543). *SWOT : การวางแผนกลยุทธ์ธุรกิจชุมชน* (พิมพ์ครั้งที่ 2). สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์.
- เบญจวรรณ วงศ์ปราชญ์. (2561). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดและการเผชิญความเครียดของนักเรียนพยาบาล วิทยาลัยพยาบาลกองทัพบก. *วารสารพยาบาลทหารบก*, (19)2, 201-210. <https://he01.tci-thaijo.org/index.php/JRTAN/article/view/144004>
- วนัญญา แก้วแก้วปาน. (2560). สัมพันธภาพครอบครัวกับปัญหาการกระทำความผิดในวัยรุ่น. *Veridian E-Journal, Silpakorn University สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และศิลปะ*, 10(1), 361-371. <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/Veridian-E-Journal/article/view/85969>
- วิลาวัลย์ สายสุวรรณ, พชรินทร์ นินทจันทร์, โสภณ แสงอ่อน และนันทิยา เอกอติคมกิจ. (2563). ความสัมพันธ์ระหว่างการทำหน้าที่ของครอบครัว ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มหรือสังคม และการรับรู้ความเครียด กับความแข็งแกร่งในชีวิตของวัยรุ่นกลุ่มด้อยโอกาสไทยในจังหวัดหนึ่งภาคเหนือ. *วารสารการพยาบาลจิตเวชและสุขภาพจิต*, 34(1), 61-85. <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/JPNMH/article/view/241990>
- ศรีสุดา วนาลีสิน, วิภา คั่นฉ้อง และวินิภาญจน์ คงสุวรรณ. (2558). ประสบการณ์การสร้างเสริมสุขภาพจิตตามหลักศาสนาอิสลามของนักศึกษามหาวิทยาลัยไทยมุสลิมที่อยู่ภายใต้สถานการณ์ความไม่สงบ. *วารสารพยาบาลจิตเวชและสุขภาพจิต*, 29(1), 44-56. <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/ppkjournal/article/view/240466>
- ศูนย์สุขภาพจิตที่ 12. (2567). *รายงานผลการดำเนินงาน ศูนย์สุขภาพจิตที่ 12 ปีงบประมาณ 2567. คลังความรู้สุขภาพจิต กรมสุขภาพจิต*.
- สมบูรณ์ หทัยอยู่สุข, จุณยดี หมุดแหละ, พชรินทร์ เสรี และบัญญัติ ยงยวน. (2563). ปัจจัยส่วนบุคคล รูปแบบการเลี้ยงดู และความสามารถในการฟื้นคืนกลับ ที่ส่งผลต่อภาวะเสี่ยงต่อโรคความผิดปกติทางจิตใจภายหลังภัยอันตรายของวัยรุ่นในพื้นที่ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้. *วารสารศูนย์การศึกษาแพทยศาสตร์คลินิก โรงพยาบาลพระปกเกล้า*, 37(3), 214-222. <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/ppkjournal/article/view/240466>
- สำนักงานวิจัยและพัฒนาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. (2564). *ทักษะที่จำเป็นแห่งอนาคต: Future Skill เพื่อเตรียมการพัฒนาคุณภาพคนไทยทุกช่วงวัยรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (Disruption) ของโลกศตวรรษที่ 21 : ผลการศึกษาและ แนวทางการส่งเสริม*. กระทรวงศึกษาธิการ.
- Biggs, A., Brough, P., & Drummond, S. (2017). Lazarus and folkman's psychological stress and coping theory. *The Handbook of Stress & Health*, 349-364.
- Braun, V. and Clarke, V. (2006) Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. <http://dx.doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Bryson, J. M. (1995). *Strategic planning for public and nonprofit organizations: a guide to strengthening & sustaining organizational achievement* (Rev. ed.). Jossey-Bass.

- Certo, S. C., & Peter, J. P. (1988). *Strategic management: concepts and applications*. Random House.
- Compas, B. E., Connor-Smith, J. K., Saltzman, H., Thomsen, A. H., & Wadsworth, M. E. (2001). Coping with stress during childhood and adolescence: problems, progress, and potential in theory and research. *Psychological Bulletin*, 127(1), 87-127. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.127.1.87>
- Compas, B. E., Malcarne, V. L., & Fondacaro, K. M. (1993). Coping with stressful events in older children and young adolescents. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61(3), 406-419. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.61.3.406>
- Kabat-Zinn, J. (1990). *Full catastrophe living: using the wisdom of your body and mind to face stress, pain, and illness*. Delacorte.
- Kessler, R. C., Berglund, P., Demler, O., Jin, R., Merikangas, K. R., & Walters, E. E. (2005). Lifetime prevalence & age-of-onset distributions of DSM-IV disorders. *Archives of General Psychiatry*, 62(6), 593-602. <https://doi.org/10.1001/archpsyc.62.6.593>
- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal and coping*. Springer.
- Mintzberg, H. (1994). *The rise & fall of strategic planning: reconceiving roles for planning, plans, planners*. Free Press.
- Morrison, J. L., Renfro, W. L., & Boucher, W. I. (1984). *Futures research and the strategic planning process: implications for higher education*. ERIC Clearinghouse on Higher Education. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED259692.pdf>
- Selye, H. (1976). *The stress of life*. McGraw-Hill. <https://shorturl.asia/ae3dO>
- Taylor, S. E. (2012). Social support: a review. In M. S. Friedman (Ed.), *The Handbook of Health Psychology* (pp. 190-214). Oxford University Press.
- Ungar, M. (2012). *The social ecology of resilience: a handbook of theory and practice*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-1-4614-0586-3>
- Wentzel, K. R. (1998). Social relationships and motivation in middle school. *Journal of Educational Psychology*, 90(2), 202-209. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.90.2.202>

สวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคม Social Investment Welfare

พงษ์เทพ สันติกุล (Pongtep Suntigul)^{1*}

ไพลิน สันติกุล (Pailin Suntigul)²

Received: May 19, 2025

Revised: August 6, 2025

Accepted: August 7, 2025

บทคัดย่อ

สวัสดิการสังคมแบบดั้งเดิมที่เน้นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าและให้ความช่วยเหลือแก่คนยากจนด้วยโอกาส ถูกตั้งคำถามถึงประสิทธิภาพและผลลัพธ์จากการใช้งบประมาณ ซึ่งเคยใช้ได้ดีในช่วงเวลาที่ผ่านมา แต่ด้วยบริบททางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เช่น การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิต การพัฒนาเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์อย่างรวดเร็ว และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรไปสู่สังคมสูงวัยสมบูรณ์ ส่งผลให้เกิดปัญหารูปแบบใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อนในอดีต รวมทั้งความคาดหวังที่ต้องการให้การใช้งบประมาณด้านสวัสดิการสังคมมีส่วนร่วมส่งเสริมพัฒนาการทางเศรษฐกิจ สวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคม จึงถูกนำเสนอเป็นนโยบายสวัสดิการสังคมแบบใหม่ และนำไปใช้ในประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรป มุ่งหวังให้สวัสดิการสังคมมีส่วนร่วมพัฒนาเศรษฐกิจและลดภาระทางงบประมาณของประเทศ

คำสำคัญ: สวัสดิการสังคม, สวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคม, การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

Abstract

Traditional social welfare systems, which primarily focus on alleviating immediate hardships and providing assistance to the poor and disadvantaged, have increasingly come under scrutiny regarding their fiscal efficiency and effectiveness. Although such approaches were once effective, they have become less suited to address the challenges emerging from rapidly shifting economic and social contexts. These include transformations in mode of production, the rapid advancement of digital technologies, and significant demographic shifts to complete aged society. These changes have given rise to unprecedented social issues and heightened expectations that public welfare spending should actively contribute to economic development. In response, the concept of social investment welfare has been introduced as a new paradigm, emphasizing the role of social welfare in fostering human capital and promoting long-term economic growth. This model has been adopted across several European countries as a strategy to align social welfare with economic development objectives and to mitigate the fiscal burden on the state.

¹ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Faculty of Social Administration, Thammasat University

² สถาบันโคเซ็นแห่งสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

KOSEN Institute of King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang

*Corresponding Author, Email: advisor.sw@gmail.com

Keywords: Social Welfare, Social Investment Welfare, Economic and Social Development

บทนำ

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา “สวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคม” (social investment welfare) ได้กลายเป็นแนวคิดที่ได้รับความนิยมอย่างมากในวงการสวัสดิการสังคม แนวคิดนี้มุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรของรัฐและสังคมเพื่อพัฒนาศักยภาพของประชาชน ให้สามารถมีส่วนร่วมในระบบเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Towards a social investment welfare state?: ideas, policies and challenges, 2012)

แนวคิดการลงทุนทางสังคมเกิดขึ้นจากการวิพากษ์ระบบสวัสดิการสังคมแบบดั้งเดิมที่เน้นการให้ความช่วยเหลือทางการเงินและบริการสังคมแบบไม่มีเงื่อนไข ซึ่งมักถูกมองว่าเป็นภาระทางการคลังและไม่ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจในระยะยาว การลงทุนทางสังคมจึงเสนอให้ปรับเปลี่ยนมุมมองและวิธีการจัดสวัสดิการ โดยมองว่าการใช้จ่ายด้านสังคมควรเป็นการลงทุนที่จะให้ผลตอบแทนในอนาคต ทั้งในแง่ของการพัฒนาเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตของประชาชน (Hemerijck, 2018)

สวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคมถูกออกแบบมาเพื่อใช้แทนสวัสดิการสังคมแบบดั้งเดิมที่เน้นการให้ความช่วยเหลือทางการเงินและส่งเสริมการบริโภคเพื่อสร้างความเจริญเติบโตแก่เศรษฐกิจและเพิ่มการจ้างงานเป็นหลัก ประเทศในทวีปยุโรปนับเป็นกลุ่มประเทศแรก ๆ ที่นำสวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคมมาใช้ (Taylor-Gooby, 2004) เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมไปเป็นสังคมผู้สูงอายุ ปัญหาครอบครัวที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่เพียงลำพังเนื่องจากการแยกครอบครัวของคนรุ่นใหม่ และบางครอบครัวไม่มีบุตร ซึ่งเป็นผลให้อัตราการเกิดของประชากรของประเทศในยุโรปนับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1990 มีอัตราเฉลี่ยลดลงมาโดยตลอด ปัญหาการอพยพย้ายถิ่นของคนต่างชาติทั้งที่เป็นผลจากการรวมตัวเป็นสหภาพและจากการอพยพหนีภัยสงคราม ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางรายได้ และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการรวมตัวกันเป็นสหภาพยุโรป (European Union) รวมทั้งปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อประเทศต่าง ๆ อย่างรุนแรง

ในช่วงต้นทศวรรษ 1990 ความคิดการนำสวัสดิการสังคมมาสนับสนุนการพัฒนาทางเศรษฐกิจเริ่มได้รับการกล่าวถึงโดยองค์กรระหว่างประเทศ ได้แก่ ธนาคารโลก (World Bank) กองทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) องค์กรเพื่อความร่วมมือและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ (OECD) นำแนวคิดการลงทุนทางสังคมมาใช้ในการสนับสนุนทุนแก่ประเทศในแอฟริกา อเมริกาใต้ และในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Towards a social investment welfare state?: ideas, policies and challenges, 2012) ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักคือ การทำให้สวัสดิการสังคมสนับสนุนพัฒนาการทางเศรษฐกิจของประเทศไปพร้อม ๆ กับการแก้ไขปัญหาทางสังคมอย่างที่เคยเป็นมา อัตราการว่างงานที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจจากเศรษฐกิจที่ใช้วัตถุดิบและแรงงานเข้มข้นไปสู่เศรษฐกิจความรู้ ส่งผลให้แรงงานที่ขาดทักษะและความรู้ที่เหมาะสมกับความต้องการของตลาดแรงงานต่งงาน ซึ่งการใช้นโยบายการสร้างงานของรัฐเพื่อลดอัตราการว่างงาน และเพิ่มกำลังซื้อของแรงงานแบบเดิมตามแนวคิดเศรษฐศาสตร์แบบเคนส์ไม่สามารถแก้ปัญหาในระยะยาวได้ รัฐจำเป็นต้องหาระบบสวัสดิการสังคมแบบใหม่ที่คาดว่าจะสามารถแก้ปัญหาความเสี่ยงทางสังคมรูปแบบใหม่ที่เข้ามาสร้างผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศ พร้อม ๆ กับการสร้างความมั่นคงทางสังคมและลดปัญหาความยากจนที่ประชาชนเผชิญอยู่ได้

สวัสดิการสังคมแบบดั้งเดิม (Traditional Social Welfare)

สวัสดิการสังคมแบบดั้งเดิมเป็นสวัสดิการที่นำมาใช้ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองยุค โดยนำแนวคิดของจอห์น เมย์นาร์ด เคนส์ (John Maynard Keynes) และวิลเลียม เฮนรี เบเวอร์ริดจ์ ที่เสนอให้รัฐเข้ามา มีบทบาทสำคัญในการกิจการสร้างสวัสดิการสังคมแก่ประชาชน (พงษ์เทพ สันติกุล, 2567) ในยามที่สังคมเกิดวิกฤติส่งผลให้ภาคส่วนอื่น ๆ เช่น ครอบครัว ชุมชน ภาคเอกชน ฯลฯ ขาดความสามารถในการสร้างสวัสดิการสังคมแก่สมาชิกและคนในสังคมได้

แนวคิดรัฐสวัสดิการ (welfare state) ถือเป็นแกนกลางของการเมืองฝ่ายซ้ายในยุโรป หลังสงครามโลกครั้งที่สอง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อประกันความมั่นคงในชีวิต ความเสมอภาค และความยุติธรรมทางสังคม อย่างไรก็ตาม ในบริบทของโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจเสรีนิยม และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร แนวคิดรัฐสวัสดิการแบบดั้งเดิมถูกตั้งคำถามอย่างหนัก ทั้งในแง่ของความยั่งยืน ประสิทธิภาพ และความชอบธรรมเชิงอุดมการณ์

สวัสดิการสังคมทำหน้าที่กลไกสำคัญในการปรับสมดุลทางโครงสร้างอำนาจและโอกาสในสังคม ทำหน้าที่สร้างความสมานฉันท์ระหว่างชนชั้นต่าง ๆ รวมทั้งและสร้างความมั่นคงทางสังคมแก่ประชาชน (Titmuss, 1974) สวัสดิการสังคมจึงไม่เพียงมีบทบาทในการบรรเทาปัญหาในระยะสั้น แต่เป็นเครื่องมือส่งเสริมความเป็นธรรมทางสังคมในระยะยาว (Esping-Andersen, 1990)

แนวคิดสวัสดิการสังคมแบบดั้งเดิมได้รับการยอมรับและนำไปปฏิบัติในหลาย ๆ ประเทศทั่วโลก ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นระยะเวลานานกว่า 2 ทศวรรษ ภายใต้แนวคิดรัฐเป็นกลไกหลักในการสร้างสวัสดิการสังคมแก่ประชาชน เมื่อสิ้นสุดศตวรรษที่ 19 แนวคิดสวัสดิการสังคมหรือเสรีนิยมประชาธิปไตยหรือรัฐสวัสดิการกลายมาเป็นแนวคิดที่ได้รับความนิยมและเป็นแนวคิดที่ถูกใช้เพื่อลดทอนผลกระทบด้านลบจากระบบทุนนิยม (Giddens, 1999)

ปฏิเสธไม่ได้ว่านโยบายการสร้างสวัสดิการสังคมโดยรัฐต้องแลกมาด้วยการใช้จ่ายงบประมาณจำนวนมาก เป็นที่มาของหนี้สาธารณะและการขาดดุลงบประมาณ ส่งผลให้รัฐต้องตัดลดงบประมาณด้านสวัสดิการสังคมลง ทั้งสวัสดิการสังคมที่จำเป็นและไม่จำเป็น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรโลกที่เริ่มต้นเข้าสู่สังคมสูงอายุ รวมทั้งการเกิดวิกฤติเศรษฐกิจรอบใหม่ที่รุนแรงมากขึ้น ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้เป็นที่มาของความเสื่อมถอยของระบบสวัสดิการแบบดั้งเดิม

นักวิชาการด้านสวัสดิการสังคม เช่น แอนโทนี กิดเดนส์ (Giddens, 1998; Midgley, 2017) ได้ออกมาวิพากษ์ไม่เห็นด้วยกับการจะใช้สวัสดิการสังคมแบบเดิมที่เน้นการให้บริการทางสังคม (social service) การให้เงินช่วยเหลือแบบไม่มีเงื่อนไข เป็นสวัสดิการสังคมเชิงรับเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และเป็นสวัสดิการสังคมเพื่อการบริโภค เนื่องจากเห็นว่าแม้ว่าสวัสดิการสังคมแบบเดิมจะเหมาะสมกับสถานการณ์ของสังคมของสองทศวรรษที่ผ่านมา แต่ไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ด้านเศรษฐกิจและโครงสร้างประชากรที่เปลี่ยนแปลงไป โดยกิดเดนส์เห็นว่า ระบบสวัสดิการสังคมที่เหมาะสมควรเป็นสวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคม ที่รัฐให้ความสำคัญกับการศึกษาและการสร้างทักษะที่จำเป็นต่อการเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างผลิตภาพ เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ แทนการเป็นผู้รับประโยชน์จากสวัสดิการสังคมเพียงอย่างเดียว ซึ่งกิดเดนส์เรียกรัฐที่ใช้ระบบสวัสดิการสังคมแบบใหม่ที่เขาเสนอนี้ว่า “รัฐเพื่อการลงทุนทางสังคม” (social investment state)

Esping-Andersen (2002) และ Midgley (2017) ให้ความเห็นไว้อย่างสอดคล้องกันว่า สวัสดิการสังคมของรัฐยุคใหม่ควรปรับมาให้ความสำคัญกับสวัสดิการสังคมเพื่อสร้างการพัฒนาเด็ก สร้างทุนมนุษย์ สนับสนุนการทำงานและการทำงานเป็นสำคัญ

สวัสดิการสังคมที่ใช้ระบบนโยบายการกระจายซ้ำทรัพยากร (redistributive policy) ที่ผ่านมาให้ความสำคัญเพียงการตอบสนองความจำเป็นของประชาชนผู้พึ่งพิงประโยชน์จากสวัสดิการสังคม ไม่ให้ความสำคัญกับผลิตภาพและพัฒนาการทางเศรษฐกิจของประเทศ ระบบสวัสดิการสังคมถูกมองว่าเป็นระบบที่นำทรัพยากรจากภาคเศรษฐกิจที่มีผลิตภาพมาใช้กับระบบสวัสดิการสังคมที่ไม่มีผลิตภาพ สวัสดิการสังคมจึงสร้างผลกระทบด้านลบและถ่วงรั้งการพัฒนาประเทศ (Midgley, 1999)

สวัสดิการด้านแรงงานที่เป็นต้นทุนของผู้ประกอบการหรือนายจ้าง ในโลกยุคใหม่ที่ประเทศต่าง ๆ ต้องเข้าร่วมเขตความร่วมมือทางเศรษฐกิจ เช่น APEC สหภาพยุโรป ฯลฯ ทำให้การใช้นโยบายภาษีเพื่อสร้างความได้เปรียบแก่ธุรกิจในประเทศทำได้เช่นเดิม ต้นทุนด้านแรงงานกลายมาเป็นต้นทุนสินค้าที่ลดความสามารถในการแข่งขันของธุรกิจและของประเทศ ส่งผลต่อการเคลื่อนย้ายฐานการผลิตออกจากประเทศที่มีต้นทุนการผลิตสูงไปสู่ประเทศที่มีต้นทุนที่ต่ำกว่า ประกอบกับทุกประเทศในโลกประสบกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรสู่สังคมสูงอายุ และความไม่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจไปสู่รูปแบบออนไลน์ และวิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นบ่อยครั้ง ทำให้ระบบสวัสดิการแบบเดิมไม่สามารถตอบสนองการพัฒนาและการแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Taylor-Gooby, 2004)

จากข้อจำกัดเหล่านี้ นักวิชาการและผู้กำหนดนโยบายจึงเริ่มมองหาแนวทางใหม่ในการจัดสวัสดิการสังคม นำไปสู่การพัฒนาแนวคิดสวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคม ซึ่งมุ่งเน้นการสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจและการสร้างความเป็นธรรมทางสังคม (Jenson, 2012)

สวัสดิการสังคมกับผลิตภาพการผลิตของประเทศ

สวัสดิการสังคมแบบเดิมถูกตั้งคำถามถึงประสิทธิภาพและการสร้างความยุติธรรมแก่ประชาชน สวัสดิการสังคมดั้งเดิมที่อาศัยการกระจายซ้ำทรัพยากรตามแนวคิดเศรษฐศาสตร์แบบเคนส์ โดยรัฐทำหน้าที่เป็นกลไกหลักในการดำเนินการจัดเก็บภาษีจากคนกลุ่มหนึ่งเพื่อจัดสวัสดิการสังคมแก่คนอีกกลุ่มหนึ่ง โดยไม่คำนึงถึงประสิทธิภาพและผลตอบแทนที่ผู้รับสวัสดิการสังคมควรมีต่อสังคมยังมีความเหมาะสมอยู่หรือไม่ แม้จะมีหลักฐานยืนยันถึงความเหมาะสมต่อสถานการณ์ที่จำเป็นที่ต้องรัฐต้องจัดสวัสดิการดังกล่าวแก่พลเมืองของตนในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งเป็นช่วงเวลาหลังจากเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่ของโลก และรัฐเป็นกลไกเดียวที่ยังคงความเข้มแข็งและความสามารถกำหนดนโยบายเพื่อแก้ปัญหาวิกฤติดังกล่าวได้ แต่เมื่อการดำเนินนโยบายดังกล่าวผ่านพ้นมาถึงจุดที่ปัญหาดังกล่าวได้ถูกแก้ไข และระบบเศรษฐกิจได้กลับฟื้นคืนความเข้มแข็งจนสามารถกลับมาเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนความเจริญแก่สังคมและประเทศชาติได้แล้ว นโยบายสวัสดิการสังคมแบบดั้งเดิมจึงถูกตั้งคำถามถึงความเหมาะสมต่อสถานการณ์ รวมทั้งการนำเสนอแนวทางการปรับเปลี่ยนนโยบายสวัสดิการสังคมให้มีส่วนร่วมในการส่งเสริมพัฒนาการทางเศรษฐกิจ ประเทศในทวีปยุโรปภายใต้แนวคิดรัฐสวัสดิการทุนนิยม (capitalist welfare state) ที่พยายามหลอมรวมพัฒนาการทางเศรษฐกิจ ความสมานฉันท์ทางสังคม (social cohesion) และความยุติธรรมทางสังคม (social justice) ปรับเปลี่ยนนโยบายสวัสดิการสังคมมาสู่นโยบายสวัสดิการสังคมเพื่อการลงทุนทางสังคมแทน (Taylor-Gooby, 2008) ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1950 ช่วงเริ่มต้นนโยบายสวัสดิการสังคมยังคงยึดแนวทางการจัดสวัสดิการสังคมแบบดั้งเดิมที่รัฐมุ่งแก้ไขปัญหาที่ประชาชนเผชิญอยู่เป็นแนวทางการดำเนินงานหลัก ต่อมาเมื่อรัฐเผชิญข้อจำกัดในการจัดสรรงบประมาณ โดยงบประมาณบริหารแผ่นดินส่วนใหญ่ถูกจัดสรรเพื่อสร้างพัฒนาการและความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจในตลาดโลก และลดปัญหาอัตราการว่างงานสูงซึ่งประเทศต่าง ๆ ในยุโรปเผชิญอยู่ในระหว่างคริสต์ทศวรรษ 1980-1990 ส่งผลให้งบประมาณเพื่อส่งเสริมนโยบายด้านสังคมลดลง ทำให้รัฐต้องปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว นโยบายสวัสดิการสังคมนำมาใช้

เพื่อเสริมสร้างทุนมนุษย์ (human capital) มากขึ้น เพื่อพัฒนาศักยภาพของพลเมืองให้สอดคล้องและรองรับการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ หรือกล่าวได้ว่าปรับเปลี่ยนจากสวัสดิการสังคมในรูปแบบกฎหมายความยากจน (poor law) มาสู่สวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคม แนวทางนโยบายสวัสดิการสังคมรูปแบบใหม่ที่ยังคงยึดแนวทางเดิมคือ การจัดสวัสดิการที่มุ่งสู่ประชาชนจำนวนมากและเป็นสวัสดิการสังคมที่ได้รับความนิยมจากประชาชนสูง รวมทั้งปรับเปลี่ยนวิธีการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพและคำนึงถึงคุณค่าในการลงทุนมากยิ่งขึ้น สิ่งที่สำคัญที่สุดของนโยบายสังคมรูปแบบใหม่คือ ลดความเป็นปฏิปักษ์ต่อระบบเศรษฐกิจมาสู่การเป็นส่วนหนึ่งในปัจจัยเสริมสร้างพัฒนาการทางเศรษฐกิจ เป็นสวัสดิการสังคมที่สร้างประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสร้างผลลัพธ์ทางสังคมไปพร้อม ๆ กัน (Taylor-Gooby, 2008; Clasen & Clegg, 2006)

สวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคมส่วนใหญ่มุ่งไปที่การพัฒนาศักยภาพของประชาชนผ่านกระบวนการศึกษาในระบบ นอกกระบบ การพัฒนาทักษะฝีมือแรงงานให้รองรับนโยบายยกระดับกระบวนการผลิตของประเทศเป็นสำคัญ โดยยุโรปได้ตั้งเป้าหมายให้ประเทศในยุโรปมีความสามารถในการแข่งขันด้วยเศรษฐกิจฐานความรู้ (knowledge-based economy) ในระดับโลก เพื่อสร้างการเติบโตอย่างยั่งยืน และสร้างความสมานฉันท์ทางสังคม นโยบายการเสริมสร้างทุนมนุษย์และสวัสดิการสังคมสำหรับผู้ว่างงานถูกให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก รวมทั้งนโยบายการพัฒนาทักษะฝีมือแรงงานและยกระดับกระบวนการจัดหางานเพื่อลดระยะเวลาการว่างงานลงให้เหลือน้อยที่สุด อันจะเป็นการลดสวัสดิการสังคมที่ต้องให้แก่ผู้ว่างงานได้อีกด้วย

สวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคมเปรียบเสมือนคำสัญญาทางการเมืองหรือมีการกล่าวถึงว่าเป็นการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (paradigm) ทางด้านสวัสดิการสังคม (Hemerijck, 2018) ที่จะถูกนำมาใช้แทนสวัสดิการสังคมแบบดั้งเดิม เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำที่ส่งผลกระทบต่อสถานะทางการเงินและการคลังของประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรป ในยุคหลังอุตสาหกรรม (Kuitto, 2016)

แต่อย่างไรก็ตาม การนำสวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคมมาเปรียบเทียบกับสวัสดิการสังคมแบบดั้งเดิมในมุมมองด้านการใช้จ่ายงบประมาณที่น้อยกว่าไม่สามารถทำได้ (แม้ว่าเหตุผลหนึ่งของการนำสวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคมสืบเนื่องจากความพยายามลดการใช้จ่ายงบประมาณ) เนื่องจากวิธีการใช้จ่ายงบประมาณและวัตถุประสงค์การใช้จ่ายงบประมาณแตกต่างกัน ในขณะที่สวัสดิการสังคมแบบดั้งเดิมจะใช้จ่ายงบประมาณไปยังผู้รับประโยชน์เพื่อบรรเทาความยากลำบากในการดำเนินชีวิต เช่น การจ่ายเบี้ยยังชีพสำหรับผู้สูงอายุ คนพิการ เด็ก คนยากจน ฯลฯ สวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคมจะใช้จ่ายงบประมาณไปเพื่อสร้างพัฒนาการแก่ระบบเศรษฐกิจผ่านการสร้างเสริมทุนมนุษย์ในด้านต่าง ๆ เช่น การศึกษา การพัฒนาฝีมือแรงงาน การส่งเสริมสุขภาพ การเรียนรู้ตลอดชีวิต ฯลฯ โดยในช่วงแรกของชีวิตในวัยเด็ก รัฐจะส่งเสริมการเติบโตและพัฒนาการทั้งด้านสุขภาพและการศึกษาเพื่อให้เด็กเติบโตเข้าสู่วัยแรงงานที่มีประสิทธิภาพ เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ และเมื่ออย่างเข้าสู่วัยเกษียณอายุการทำงาน (60 ปีขึ้นไป) ด้วยสุขภาพและความสามารถที่ยังสามารถทำงานได้ รัฐจะส่งเสริมให้ผู้สูงอายุทำงานต่อโดยกำหนดนโยบายและกฎหมายสนับสนุนการทำงานของผู้สูงอายุ ซึ่งนอกจากจะออกกฎหมายขยายอายุเกษียณออกไปในหลาย ๆ ประเทศ รวมทั้งการพัฒนาฝีมืออาชีพให้เหมาะสมกับระบบเศรษฐกิจ ผลที่ได้นอกจากผู้สูงอายุจะกลับมาเป็นผู้ร่วมสร้างพัฒนาการทางเศรษฐกิจแทนการหยุดทำงาน รัฐยังสามารถประหยัดงบประมาณที่ต้องจ่ายเพื่อการเกษียณอายุได้อีกด้วยการประหยัดงบประมาณการใช้จ่ายสำหรับผู้สูงอายุนับเป็นการลดภาระหนักของรัฐบาลประเทศในยุโรปซึ่งต่างกลายเป็นสังคมสูงอายุที่สมบูรณ์แล้ว

เดิมความยุติธรรมในระบบสวัสดิการสังคมของประเทศต่าง ๆ มีที่มาจากแนวคิดฝ่ายซ้ายที่ให้ความสำคัญกับนโยบายสวัสดิการสังคม โดยให้ความหมายความยุติธรรมว่าหมายถึง การจัดสรรความมั่งคั่งของรัฐเพื่อสร้างเสริมคุณภาพชีวิตแก่พลเมือง โดยไม่คำนึงถึงผลิตภาพในการผลิต (productivity) และผลลัพธ์

ทางเศรษฐกิจ ในขณะที่แนวคิดสวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคมให้ความสำคัญความหมายความยุติธรรมไว้ว่า หมายถึง ความเท่าเทียมกันในโอกาสทางสังคม ภายใต้การกระจายโอกาสแทนการกระจายทรัพยากรอื่น ๆ ด้วยนโยบายด้านการศึกษาและสุขภาพ ซึ่งเป็นการลงทุนทางสังคมที่จะส่งผลต่อเศรษฐกิจของประเทศในระยะยาว (Giddens, 1998) เพื่อการปรับเปลี่ยนนโยบายสังคมของประเทศให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและสังคมยุคโลกาภิวัตน์ โดยลักษณะสำคัญของรัฐเพื่อการลงทุนทางสังคมประกอบด้วยแนวทางสำคัญ 4 ประการ ดังนี้

1. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในระบบเศรษฐกิจและสังคม รัฐเพื่อการลงทุนทางสังคม มุ่งเน้นให้พลเมืองมีบทบาทเชิงรุกในการสร้างสวัสดิการสังคมแก่ตนเอง โดยให้ความสำคัญการเข้าสู่ตลาดแรงงาน รัฐปรับเปลี่ยนหน้าที่จากผู้ช่วยเหลือมาเป็นผู้สนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพและความสามารถของพลเมืองให้สามารถเข้าสู่ระบบการจ้างงานและมีส่วนร่วมพัฒนาเศรษฐกิจของตนและประเทศได้ เช่น การศึกษาทุกระดับ การฝึกอบรมทักษะแรงงาน การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต และบริการจัดหางาน

2. สวัสดิการสังคมเชิงป้องกัน มุ่งป้องกันปัญหาสังคมก่อนที่จะเกิดขึ้น แทนการเยียวยาเมื่อเกิดปัญหา เช่น การลงทุนในบริการเลี้ยงดูเด็กก่อนวัยเรียน การส่งเสริมสุขภาพ และการป้องกันการว่างงานในระยะยาว ด้วยการพัฒนาทักษะการทำงาน ภายใต้แนวคิดสวัสดิการสังคมและเศรษฐกิจเป็นเรื่องเดียวกัน การลงทุนทางสังคมในปัจจุบันจะลดภาระงบประมาณและสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจในอนาคต (Towards a social investment welfare state?: ideas, policies and challenges, 2012)

3. สวัสดิการสังคมเชื่อมโยงกับการทำงาน ให้ความสำคัญกับการมีงานทำเพื่อลดปัญหาความยากจนและยกระดับคุณภาพชีวิตของพลเมือง สวัสดิการสังคมของรัฐที่จัดให้ประชาชนเป็นสวัสดิการสังคมแบบมีเงื่อนไข เพื่อทำหน้าที่สนับสนุนให้ประชาชนเข้าสู่ระบบการจ้างงาน เช่น การเงินช่วยเหลือการว่างงานภายใต้เงื่อนไขในการหางานใหม่ การลดภาษีสำหรับผู้มีรายได้น้อยที่มีงานทำ และการพัฒนาเครือข่ายสนับสนุนการทำงานของผู้ดูแลในครอบครัว เช่น การรับเลี้ยงเด็ก การดูแลผู้สูงอายุ ฯลฯ โดยถือว่าการมีงานทำคือการมีส่วนร่วมทางสังคมที่สำคัญ (Jenson, 2009)

4. การกระจายโอกาสแทนการกระจายทรัพยากร แทนที่การถ่ายโอนทรัพยากรทางการเงินจากประชาชนกลุ่มหนึ่งไปสู่ประชาชนอีกกลุ่มหนึ่งเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในระยะสั้น รัฐเพื่อการลงทุนทางสังคมให้ความสำคัญกับการกระจายโอกาสทางการศึกษา การฝึกอบรม และการเข้าถึงบริการสาธารณะ ซึ่งจะช่วยลดความเหลื่อมล้ำในระยะยาวและสร้างความเสมอภาคเชิงโครงสร้าง เช่น การจัดสรรทรัพยากรให้กับโรงเรียนในพื้นที่ด้อยโอกาส การพัฒนาระบบการศึกษาแบบครอบคลุม และการเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อเพิ่มทุนมนุษย์ของประชาชนทุกกลุ่ม (Esping-Andersen, 2002)

สวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคมถูกตั้งความหวังไว้ว่าจะสามารถแก้ปัญหาความยากจนของประชาชนยุโรปได้ เนื่องจากคนยากจนส่วนใหญ่เป็นคนที่ว่างงานหรือทำงานนอกระบบ โดยการว่างงานจะเนื่องมาจากการได้รับการศึกษาต่ำ ดังนั้นการแก้ปัญหาด้วยสวัสดิการสังคมแบบดั้งเดิมด้วยวิธีการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเป็นการบรรเทาปัญหาเท่านั้น แต่ไม่สามารถแก้ปัญหาให้หมดไปได้ การแก้ปัญหาด้วยวิธีการดั้งเดิมจึงถูกมองว่าเป็นการใช้จ่ายงบประมาณอย่างไม่มีประสิทธิภาพ

แนวทางการดำเนินนโยบายสวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคม

1. การสร้างเสริมทุนมนุษย์ (human capital)

การลงทุนทางสังคมถูกออกแบบให้แตกต่างจากสวัสดิการแบบเดิมตั้งแต่แนวคิดพื้นฐาน กล่าวได้ว่าสวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคมเกิดขึ้นจากการนำแนวคิดเสรีนิยมมาใช้ (Midgley, 2017) โดยตั้งอยู่บนหลักการ

สร้างทุนมนุษย์ ที่เหมาะสมกับตลาดแรงงาน และส่งเสริมการมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานของประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อสร้างพัฒนาการทางเศรษฐกิจแก่ประเทศ แทนที่สวัสดิการสังคมที่เน้นการสนับสนุนเงินแก่ประชาชนโดยไม่มีเงื่อนไขและการให้บริการทางสังคมที่เน้นตอบสนองความต้องการและความจำเป็นแก่ประชาชนเท่านั้น

การศึกษาเป็นการลงทุนทางสังคมของรัฐที่มุ่งสร้างทุนมนุษย์ที่มีศักยภาพสอดคล้องกับตลาดแรงงานในยุคเศรษฐกิจความรู้ ซึ่งการศึกษาได้รับการพิสูจน์ยืนยันแล้วว่าเป็นสวัสดิการสังคมหลักที่สามารถผลักดันการเติบโตของรายได้ประชาชาติ (GDP) (*Sustainable policies in an ageing Europe. a human capital response*, 2006) และเพิ่มการจ้างงานในระบบเศรษฐกิจ (Nelson & Stephens, 2012)

การศึกษาเป็นการสร้างความรู้ ทักษะทางอาชีพ ทักษะทางสังคม และความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นศักยภาพของแรงงานที่ตลาดแรงงานในเศรษฐกิจความรู้ต้องการ การฝึกอบรมพัฒนาทักษะใหม่แก่ผู้ว่างงานให้สามารถกลับเข้าสู่ตลาดแรงงานได้อย่างรวดเร็วเพื่อลดภาระของระบบสวัสดิการเพื่อคนว่างงาน รวมทั้งการฝึกอบรมพัฒนาทักษะแก่แรงงานเพื่อยกระดับไปสู่การทำงานที่ใช้ทักษะฝีมือและให้ค่าจ้างแรงงานได้มากกว่าเดิม

2. การส่งเสริมสุขภาพของมนุษย์

สุขภาพที่ดีเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาทุนมนุษย์ การลงทุนในด้านสุขภาพและโภชนาการจึงเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดสวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคม ในช่วงเวลาที่ประเทศประสบวิกฤติทางเศรษฐกิจอันเนื่องมาจากไม่สามารถปรับตัวให้ทันการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจโลกได้ การลงทุนทางสังคมเป็นนโยบายที่หลาย ๆ ประเทศนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาและคาดหวังจะเป็นนโยบายที่ช่วยให้ประเทศผ่านพ้นวิกฤติ และกลับมา มีความสามารถในการแข่งขันในตลาดโลกได้

นโยบายการลงทุนทางสังคมให้ความสำคัญกับนโยบายการสร้างเสริมสุขภาพของคนในชาติ เพื่อให้มีศักยภาพเป็นทุนในการพัฒนาประเทศ นโยบายด้านสุขภาพที่ไม่ได้มีหมายเพียงการรักษาพยาบาล แต่หมายถึงการสร้างเสริมสุขภาพเพื่อให้คนมีสุขภาพแข็งแรงไม่เจ็บป่วย ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่ทารกในครรภ์มารดา

การลงทุนทางสังคมกำหนดนโยบายเชิงรุกด้านสุขภาพในเชิงป้องกันทดแทนนโยบายการรักษาเมื่อเจ็บป่วย รวมทั้งการป้องกันความเสี่ยงทางสุขภาพรูปแบบใหม่ที่ไม่เคยประสบมาก่อน (Hemerijck, 2018) นโยบายสุขภาพที่เป็นการลงทุนทางสังคมที่นำมาใช้จำแนกเป็น 3 ประเภท คือ 1) การสร้างคลังทุนมนุษย์ (stock) โดยสร้างทุนมนุษย์ให้เพียงพอสำหรับตลาดแรงงาน 2) นโยบายการเลื่อนไหล (flow) โดยปรับการ สร้างเสริมสุขภาพให้สอดคล้องกับแต่ละช่วงวัยของมนุษย์ และ 3) นโยบายกันชน (buffer) โดยใช้ระบบ ความคุ้มครองทางสังคมเพื่อประกันรายได้และค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วย (Goijaerts, van der Zwan, & Bussemaker, 2023)

3. ระบบการจ้างงานแบบใหม่

การออกแบบระบบการจ้างงานรูปแบบใหม่ที่มีการส่งเสริมการพัฒนาระดับศักยภาพแรงงานตลอดเวลา แตกต่างจากเดิมที่การทำงานในตำแหน่งใดก็จะทำงานรูปแบบเดิม โดยไม่มีการยกระดับทักษะให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัต การส่งเสริมการพัฒนาที่ทักษะและศักยภาพโดยระบบการจ่ายค่าจ้างตามทักษะที่พัฒนา เพื่อแก้ปัญหาแรงงานขาดแรงจูงใจในการพัฒนาทักษะตนเอง (Hemerijck, 2011)

นโยบายตลาดแรงงานเชิงรุก (active labor market policy) โครงการฝึกอบรมยกระดับทักษะฝีมือแรงงาน การอุดหนุนการจ้างงาน (employment subsidies) ผ่านนโยบายลดภาษีสำหรับการจ้างงาน ในภาคส่วนที่รัฐบาลเห็นว่าจะจะเป็นอุตสาหกรรมที่สร้างการพัฒนาแก่ระบบเศรษฐกิจของประเทศ ความช่วยเหลือ

ในการจัดหางานและการสร้างงานใหม่ เป็นนโยบายที่รัฐจัดทำเพื่อลดอุปสรรคในการเข้าถึงตลาดแรงงานของผู้ว่างงานและผู้กำลังหางานทำเป็นครั้งแรกหลังจบการศึกษา มีวัตถุประสงค์เพื่อลดอัตราการว่างงาน ลดการพึ่งพิงสวัสดิการของผู้ว่างงาน และสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ (Cronert, 2023) นอกจากนี้ รัฐบาลใช้นโยบายฝึกอบรมทักษะแรงงานใหม่ ๆ เพื่อพัฒนาแรงงานที่มีงานทำเพื่อให้สามารถปรับเปลี่ยนไปทำงานในภาคส่วนอื่นที่มีค่าจ้างแรงงานสูงกว่า และสามารถลดความยากจนในครัวเรือนแบบข้ามรุ่นได้ (Skuciene, 2021) รวมถึงการพัฒนาทักษะอาชีพมุ่งเน้นการเตรียมความพร้อมของแรงงานให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

สวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคมทำหน้าที่ทางสังคม 3 ด้านหลัก ได้แก่ 1) การสร้างทักษะความสามารถแก่ประชาชนเพื่อพัฒนาให้เป็นแรงงานที่มีศักยภาพ 2) การระดมศักยภาพของแรงงานเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ และ 3) การดำรงรักษาทักษะฝีมือแรงงานด้วยการพัฒนาฝีมือแรงงานและการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Garritzmann, Häusermann, & Palier, 2023)

4. การขยายอายุเกษียณการทำงาน

ในประเทศที่โครงสร้างประชากรกลายเป็นสังคมสูงวัยแล้ว รัฐบาลต้องรับภาระงบประมาณค่าใช้จ่ายด้านสวัสดิการสังคมแก่ผู้สูงอายุเป็นสัดส่วนสูงเมื่อเปรียบเทียบกับช่วงเวลาที่ผ่านมา การปรับเปลี่ยนโครงสร้างประชากรเป็นภาวะคุกคามภายในที่เกิดจากสังคมและมีแนวโน้มจะต่อเนื่อง ส่งผลให้สถานการณ์ผู้สูงอายุอยู่ตามลำพังกลายเป็นสถานการณ์ปกติของประเทศอุตสาหกรรมโดยเฉพาะในทวีปยุโรป (Leoni, 2016)

การขยายอายุการเกษียณกลายเป็นนโยบายที่หลาย ๆ ประเทศนำไปใช้ ซึ่งนอกจากจะช่วยลดภาระการใช้จ่ายงบประมาณเพื่อผู้สูงอายุแล้ว ยังเป็นการเพิ่มรายได้ภาษีและการจ่ายเงินสมทบกองทุนประกันสังคมจากผู้สูงอายุที่ทำงานต่อภายหลังเกษียณอีกด้วย

5. ส่งเสริมสตรีเข้าสู่ตลาดแรงงาน

นโยบายส่งเสริมสตรีให้เข้าสู่ตลาดแรงงานเพื่อเพิ่มรายได้แก่ครัวเรือนและสร้างความเติบโตแก่ระบบเศรษฐกิจ สตรีซึ่งก่อนหน้านี้มีหน้าที่อยู่เพียงการดูแลกิจกรรมในครอบครัว เช่น การเลี้ยงดูบุตร การทำงานบ้าน ฯลฯ ซึ่งเป็นงานที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการดำรงระบบครอบครัวซึ่งเป็นสถาบันพื้นฐานของสังคม การทำงานในครอบครัวของสตรีเป็นการทำงานที่ไม่ได้ค่าจ้างตอบแทน รวมทั้งไม่ได้ถูกนับเป็นส่วนหนึ่งของรายได้ประชาชาติ (GDP)

การส่งเสริมให้สตรีมีโอกาสเข้าสู่ตลาดแรงงานได้เท่าเทียมบุรุษนอกจากจะเสริมสร้างทุนมนุษย์แก่สตรีให้มีทักษะพร้อมจะเข้าสู่ตลาดแรงงานได้แล้ว รัฐยังต้องกำหนดนโยบายสนับสนุนที่สำคัญเพื่อทดแทนการทำงานของสตรีในครอบครัว เพื่อให้สตรีสามารถเข้าถึงตลาดแรงงานได้จริง บริการสังคมที่สำคัญคือการเลี้ยงดูเด็กที่ช่วยให้สตรีที่เป็นมารดาสามารถไปทำงานนอกบ้านได้ รวมถึงการอนุญาตให้มารดาลาเพื่อการคลอดบุตรและเลี้ยงดูบุตรในช่วงแรกคลอด

ประโยชน์ที่ได้จากนโยบายนี้นอกจากจะส่งเสริมการหารายได้ของครอบครัวโดยสมาชิกครอบครัวที่เป็นสตรีและส่งเสริมการพัฒนาทางเศรษฐกิจแล้ว ในอีกทางหนึ่งยังส่งเสริมสิทธิสตรีให้เท่าเทียมบุรุษอีกด้วย ซึ่งในอดีตที่ผ่านมาบุรุษถูกยกให้เป็นหัวหน้าครอบครัวเพราะเป็นผู้หารายได้มาให้ครอบครัวเพียงฝ่ายเดียว โดยสตรีจะทำงานในครอบครัวที่ไม่มีรายได้เท่า่นั้น เมื่อสตรีสามารถหารายได้ด้วยตนเอง สามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ สถานะของสตรีจึงได้รับการยอมรับเทียบเท่าบุรุษ

6. การมีส่วนร่วมขององค์กรไม่แสวงหากำไร

การลงทุนทางสังคมเน้นบทบาทและการมีส่วนร่วมขององค์กรไม่แสวงหากำไร (nonprofit organization) แม้ว่าองค์กรไม่แสวงหากำไรส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากเป้าหมายการทำกิจกรรมการกุศล แต่ต่อมาองค์กรไม่แสวงหากำไรเหล่านี้ต่างรับวิธีการบริหารจัดการรวมทั้งการดำเนินงานขององค์กรธุรกิจเอกชนมาใช้เพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพการดำเนินงาน (Midgley, 2017) นอกจากนั้นยังเป็นการปรับการดำเนินงานให้สอดคล้องกับหน่วยงานให้ทุน เช่น ธนาคารโลก (World Bank) องค์การสหประชาชาติ (United Nations) ซึ่งปัจจุบันหันมาใช้แนวทางการให้ทุนแบบการลงทุนทางสังคมแบบใหม่ที่คำนึงถึงผลตอบแทนและความคุ้มค่าในการให้ทุนแทนการจัดสวัสดิการสังคมแบบดั้งเดิม ดังนั้น การให้ทุนของแหล่งทุนเหล่านี้จึงกำหนดให้ผู้รับทุนต้องติดตามประเมินอัตราผลตอบแทนการลงทุน (rate of return) ของผลลัพธ์จากการดำเนินงานโครงการที่ได้รับสนับสนุนเงินทุน

ภายใต้หลักการลงทุนทางสังคม องค์กรด้านสวัสดิการสังคมถูกคาดหวังให้เป็น “ผู้ประกอบการทางสังคม” ที่ไม่เพียงแต่ใช้วิธีการแบบธุรกิจเท่านั้น แต่ยังคงคำนึงถึงรายได้สำหรับการดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง หากต่อมาภายหลังไม่ได้รับทุนสนับสนุนจากแหล่งทุนอื่น (Nyssen, 2006) แม้จะดำเนินงานด้วยวิธีการธุรกิจและนำเสนอสินค้าหรือบริการในตลาดเช่นเดียวกับธุรกิจเอกชน แต่องค์กรเหล่านี้ยังคงความเป็นองค์กรไม่แสวงหากำไรอยู่ภายใต้หลักการนำกำไรมาปรับปรุงการปฏิบัติงาน การจ่ายค่าตอบแทนพนักงาน โดยไม่นำไปจัดสรรปันผลคืนแก่ผู้ถือหุ้น (Yunus, 2010)

องค์กรชุมชน (community organization) หรือองค์กรภาคประชาสังคมที่เกิดจากการรวมตัวของคนในชุมชนเพื่อช่วยเหลือตนเอง เป็นองค์กรอีกรูปแบบหนึ่งที่เข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นผู้ดำเนินการลงทุนทางสังคม เพื่อดำเนินโครงการรับทุนจากแหล่งทุน สำหรับโครงการให้ความรู้ สร้างอาชีพ พัฒนาทักษะฝีมือแรงงาน ฯลฯ ซึ่งเป็นโครงการเสริมสร้างความสามารถในการหารายได้แก่สมาชิกชุมชน ในประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศในยุโรป องค์กรชุมชนถูกคาดหวังให้ยกระดับการทำงานเพื่อผลิตโครงการที่ส่งเสริมทุนมนุษย์เพื่อสร้างผลกระทบต่อความเป็นอยู่ที่ดีของคนในชุมชนได้อย่างยั่งยืน

ประเทศต่าง ๆ ที่นำแนวคิดสวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคมมาใช้มีรูปแบบ วิธีการ และจุดเน้นที่แตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับสถานะทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งมรดกทางสวัสดิการสังคมที่ใช้อยู่ในขณะนั้น รวมทั้งสถานการณ์ทางการเมืองที่เป็นปัจจัยสำคัญไม่น้อยไปกว่าสถานการณ์ด้านอื่น เนื่องจากสวัสดิการสังคมถูกนำไปใช้เป็นเครื่องมือสร้างความนิยมทางการเมือง การจะยกเลิกหรือเปลี่ยนแปลงจึงมีผลต่อคะแนนนิยมทางการเมืองอย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก

การพัฒนาตลาดแรงงานของประเทศเนเธอร์แลนด์ภายใต้นโยบายสวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคม

ตัวอย่างการพัฒนาตลาดแรงงานของประเทศเนเธอร์แลนด์ภายใต้การนำนโยบายสวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคม (social investment welfare) มาใช้ แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของระบบแรงงานที่มุ่งเน้นการส่งเสริมการมีงานทำอย่างยั่งยืน การเพิ่มขีดความสามารถของแรงงาน และการลดการพึ่งพาระบบสวัสดิการแบบถ่ายโอนรายได้

หลังวิกฤติเศรษฐกิจในทศวรรษ 1980 รัฐบาลเนเธอร์แลนด์ได้ปรับแนวนโยบายสวัสดิการโดยเน้น “การลงทุนในทุนมนุษย์” (human capital investment) ผ่านมาตรการเชิงรุก เช่น การฝึกอบรมทักษะแรงงาน การส่งเสริมการมีงานทำของผู้หญิง การสนับสนุนการทำงานแบบยืดหยุ่น และการปฏิรูประบบสวัสดิการสังคมเพื่อจูงใจให้คนว่างงานกลับเข้าสู่ตลาดแรงงานมากกว่าการพึ่งพาสวัสดิการสังคมในระยะยาว (Hemerijck, 2013)

หนึ่งในนโยบายสำคัญคือ “การจ้างงานแบบยืดหยุ่น” (Dutch Flexicurity Model) ซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่าง “ความยืดหยุ่น” (flexibility) กับ “ความมั่นคงทางสังคม” (social security) กล่าวคือการเปิดโอกาสให้ตลาดแรงงานมีความยืดหยุ่น เช่น สัญญาจ้างชั่วคราวหรือพาร์ทไทม์ ควบคู่กับการประกันความมั่นคงทางรายได้และสิทธิของแรงงานผ่านระบบการประกันสังคมและการฝึกอบรมอย่างต่อเนื่อง (Wilthagen & Tros, 2004)

การปฏิรูปนโยบายสวัสดิการสังคมของเนเธอร์แลนด์แสดงถึงความสำเร็จของการปฏิรูประบบสวัสดิการสังคมจากแบบถ่ายโอนรายได้ไปสู่ระบบที่มุ่งเน้นการสร้างขีดความสามารถของประชาชน ทำให้ตลาดแรงงานมีความยืดหยุ่นและครอบคลุมกลุ่มประชากรเปราะบางทางเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น ผลที่ตามมาคือ อัตราการว่างงานลดลงอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในกลุ่มแรงงานหญิงและเยาวชน ขณะที่อัตราการจ้างงานแบบพาร์ทไทม์เพิ่มสูงขึ้น กลายเป็นกลไกสำคัญในการปรับสมดุลระหว่างชีวิตการทำงานและครอบครัว สอดคล้องกับแนวคิดของรัฐเพื่อการลงทุนทางสังคมที่มุ่งเน้นการลงทุนในโครงสร้างสนับสนุนเพื่อเพิ่มอัตราการมีส่วนร่วมในตลาดแรงงาน (Jenson, 2009) ดังตาราง 1

ตาราง 1

พัฒนาการตลาดแรงงานภายหลังการใช้นโยบายการจ้างงานแบบยืดหยุ่น

ตัวชี้วัดตลาดแรงงาน	ก่อนการปฏิรูป		หลังการปฏิรูป
	(ทศวรรษ 1980) (ร้อยละ)	(ทศวรรษ 2010) (ร้อยละ)	
อัตราการมีงานทำโดยรวม	60.0	78.0	
อัตราการมีงานทำของผู้หญิง	35.0	70.0	
อัตราการจ้างงานแบบพาร์ทไทม์	20.0	45.0	
อัตราการว่างงาน	11.0	4.5	
อัตราการว่างงานในกลุ่มเยาวชน	20.0	7.0	
อัตราการว่างงานระยะยาว	5.5	2.2	

หมายเหตุ. จาก “Changing welfare states” โดย Hemerijck, 2013, Oxford University Press; “Lost in Translation: The Social Investment Perspective and Gender Equality” โดย Jenson, 2009, Social Politics, 16(4), 446-483; “The concept of ‘flexicurity’: A new approach to regulating employment and labour markets” โดย Wilthagen & Tros, 2004, Transfer: European Review of Labour and Research, 10(2), 166-186; “OECD employment outlook 2019: The future of work” โดย OECD, 2019, OECD Publishing. (<https://doi.org/10.1787/9ee00155-en>).

วิพากษ์สวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคม

การลงทุนทางสังคมเป็นนโยบายที่จะส่งผลในอนาคต ในขณะที่สวัสดิการสังคมหลายประเภทเป็นการดำเนินงานเพื่อผลในปัจจุบัน ดังที่กล่าวข้างต้นประเทศที่นำนโยบายการลงทุนทางสังคมมาใช้ ล้วนเป็นประเทศที่ประสบปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม อันเป็นที่มาของอัตราการว่างงาน รายได้ประชากรลดลง รวมทั้งรายได้จากการเก็บภาษีของรัฐลดลง หมายถึงมีประชาชนจำนวนหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาที่เกิดขึ้น กลายเป็นผู้ว่างงาน สูญเสียรายได้ จากงานประจำ ซึ่งกลุ่มผู้ประสบปัญหาเหล่านี้จำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลืออย่างเร่งด่วน ในขณะเดียวกันผลของวิกฤติทำให้รัฐบาลจัดเก็บรายได้ลดน้อยลง ส่งผลกระทบต่องบประมาณด้านสวัสดิการสังคมที่จะต้องลดลงตามไปด้วย การโยกย้ายงบประมาณจากระบบสวัสดิการสังคมรูปแบบเดิมมาเป็นสวัสดิการสังคมแบบการลงทุนทางสังคม จะส่งผลต่อผู้ประสบปัญหาที่ได้รับความช่วยเหลือ

จากสวัสดิการสังคมแบบดั้งเดิมอยู่ นโยบายสวัสดิการสังคมจึงไม่สามารถเปลี่ยนแปลงอย่างทันทีทันใดได้ คงทำได้อย่างค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งอาจไม่สามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ได้

ถึงแม้ว่าจะใช้ความระมัดระวังไม่ให้เกิดผลกระทบต่อผู้ประสบปัญหาอย่างไร แต่คงหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดปัญหาแก่คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งได้ รวมถึงการสร้างความเป็นธรรมระหว่างประชาชนที่ได้รับสวัสดิการรูปแบบใหม่กับประชาชนที่ถูกกลดสวัสดิการแบบดั้งเดิมอย่างไม่มีตั้งใจ

นโยบายการศึกษาที่มุ่งสร้างผู้เรียนให้มีความรู้และทักษะการทำงานที่สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจที่รัฐบาลมุ่งเป้าส่งผลให้ระบบการศึกษาขาดความหลากหลายและขาดการคำนึงถึงวัตถุประสงค์ด้านอื่น ๆ ของการศึกษาที่สำคัญไม่น้อยไปกว่าด้านเศรษฐกิจ เช่น การพัฒนาจริยธรรมและคุณธรรมของผู้เรียน ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของมนุษย์ที่จะอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข รวมถึงการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์อย่างรวดเร็วทำให้การประกอบอาชีพเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตามไปด้วย การตั้งเป้าการศึกษาในวันนี้เมื่อถึงเวลาที่ผู้เรียนสำเร็จการศึกษาอาจกลายเป็นอาชีพที่ถูกแทนที่ด้วยเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ไปแล้วก็ได้

การเปลี่ยนแปลงจากการนำนโยบายการลงทุนทางสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงระดับโครงสร้างที่ขัดแย้งกับความเนจิงของสวัสดิการสังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ต้องอาศัยการเปลี่ยนแปลงจากพื้นฐานความคิด การดำเนินชีวิต และการประกอบอาชีพ ซึ่งต้องได้รับความเห็นพ้องและความร่วมมือของประชาชนและทุกภาคส่วน ในหลายประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฯลฯ การนำนโยบายการลงทุนทางสังคมไปใช้ไม่ประสบความสำเร็จ (Towards a social investment welfare state?: Ideas, policies and challenges, 2012) นอกจากนั้น สถาบันการเมืองต้องให้การสนับสนุนนโยบายนี้ในระยะยาวอย่างจริงจัง ไม่นำสวัสดิการสังคมไปใช้เพื่อสร้างค่านิยมทางการเมือง ซึ่งจะทำให้การนำนโยบายการลงทุนทางสังคมไปใช้ไม่ประสบความสำเร็จ

บทสรุป

การลงทุนทางสังคมเกิดขึ้นมาเพื่อรักษาระบบสวัสดิการสังคมของประเทศให้คงอยู่ได้ภายใต้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและสังคม ที่ส่งผลต่อรายได้ของประชาชนและภาษีซึ่งเป็นรายได้ของรัฐบาล การลงทุนทางสังคมจะสร้างทุนมนุษย์ที่เหมาะสมกับการพัฒนาประเทศ และเพิ่มการจ้างงานลดอัตราการว่างงาน เพื่อลดการพึ่งพิงสวัสดิการสังคม การศึกษาและสุขภาพของประชาชนเป็นปัจจัยสำคัญของการลงทุนทางสังคม

นักวิชาการด้านสวัสดิการสังคมโดยเฉพาะอย่างกลุ่มที่ให้ความสำคัญกับการตอบสนองความจำเป็นสิทธิพลเมืองของประชาชน การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม ไม่ได้ให้ความสำคัญกับระบบเศรษฐกิจอันเป็นที่มาของงบประมาณสำหรับการจัดสวัสดิการสังคม อีกทั้งยังเชื่อว่าระบบเศรษฐกิจนั้นเป็นที่มาของความเหลื่อมล้ำทางสังคม ระบบสวัสดิการสังคมต่างหากที่เป็นเครื่องมือลดความเหลื่อมล้ำที่เกิดจากผลกระทบด้านลบของระบบเศรษฐกิจ

นักวิชาการที่สนับสนุนสวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคมกลับเห็นว่าแนวคิดและวิธีการจัดสวัสดิการสังคมรูปแบบเดิมไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน เพราะเป็นนโยบายการใช้จ่ายงบประมาณที่ไม่ก่อให้เกิดผลิตภาพทางเศรษฐกิจ รวมทั้งเป็นตัวถ่วงรั้งพัฒนาการทางเศรษฐกิจ ลดแรงจูงใจในการทำงานของแรงงาน เพิ่มต้นทุนในกระบวนการผลิตจากการจัดเก็บภาษีในอัตราสูงซึ่งไปลดผลตอบแทนและแรงจูงใจในการลงทุนของเอกชน ซึ่งทั้งประเทศเยอรมันและฝรั่งเศสต่างได้รับผลกระทบด้านลบดังกล่าว เป็นสาเหตุของความตกต่ำทางเศรษฐกิจ

สวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคมเป็นแนวคิดที่ถูกนำเสนอเพื่อใช้แทนแนวคิดเดิม เป็นการผสมผสานระหว่างอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นสร้างความเติบโตและผลกำไร กับอุดมการณ์ของสวัสดิการสังคมที่มุ่งเน้นการเฉลี่ยทุกข์เฉลี่ยสุข การรับรองสิทธิพลเมือง และลดความเหลื่อมล้ำ เพื่อปรับให้สวัสดิการสังคม

กลายเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยนำสวัสดิการสังคมมาเป็นเครื่องมือสร้างทุนมนุษย์ สร้างทักษะที่เหมาะสมแก่ประชาชน สำหรับการพัฒนาประเทศ (Midgley, 1999)

Bacon and Eltis (1978) มองว่าปัญหาเศรษฐกิจของยุโรปเกิดจากการใช้จ่ายงบประมาณของรัฐจำนวนมากไปกับสวัสดิการสังคม ซึ่งเขาเชื่อว่าเป็นสาเหตุของการชะงักงันของเศรษฐกิจของประเทศ เนื่องจากสวัสดิการสังคมทำให้คนกลุ่มหนึ่งไม่คิดจะทำงาน และดำรงชีวิตโดยอาศัยเงินจากระบบสวัสดิการสังคมที่ได้มาจากภาษีของภาคเศรษฐกิจ และนับวันงบประมาณที่นำมาใช้จ่ายสำหรับสวัสดิการสังคมก็มากขึ้น กลายเป็นต้นทุนแก่ระบบเศรษฐกิจ พร้อมกับการเพิ่มต้นทุนของนายจ้างสำหรับการจัดสวัสดิการสังคมแก่ลูกจ้าง ซึ่งเพิ่มภาระต้นทุนในการจ้างแรงงานแก่นายจ้างทำให้นายจ้างต้องลดจำนวนการจ้างงานลง

นักวิชาการที่ไม่เห็นด้วยกับการจัดสวัสดิการสังคมภายใต้แนวคิดเคนส์เซียน (Keynesian) ได้เสนอแนวทางการปฏิรูประบบสวัสดิการสังคมโดยใช้แนวทางการลดงบประมาณสวัสดิการสังคม และปรับแนวคิดจากสวัสดิการสังคมไปสู่ “การพัฒนาสังคม” (social development) ที่ให้ความสำคัญกับการมุ่งเน้นผลผลิตภาพเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งในเวลาต่อมาประเทศสหรัฐอเมริกาได้รับแนวคิดนั้นไปเป็นแนวทางการกำหนดนโยบายสวัสดิการสังคมของรัฐบาลทดแทนนโยบายสวัสดิการสังคมแบบเดิมที่เน้นการกระจายซ้ำทรัพยากรและเป็นสวัสดิการสังคมที่เน้นการบริโภคเป็นหลัก

แนวคิดการพัฒนาสังคมเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนสามารถพัฒนาศักยภาพให้เป็นคนมีประสิทธิภาพได้ ไม่ว่าคนนั้นจะเป็นใคร มีความสามารถมากน้อยเพียงใด หรือเคยประสบปัญหาใดมาก่อนก็ตาม ทุกคนสามารถพัฒนาตนเองให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมและเศรษฐกิจได้ โดยไม่ทำตนเป็นเพียงผู้รับประโยชน์สวัสดิการสังคมไปวัน ๆ เท่านั้น เพียงแต่รัฐต้องสร้างโอกาสในการทำงาน และพัฒนาศักยภาพให้เหมาะสมกับงานที่ทำ และลดโอกาสการรับสวัสดิการสังคมโดยไม่ประสงค์ทำงานให้เหลือน้อยที่สุด

แนวคิดพัฒนาสังคมเชื่อในการลงทุนของรัฐในการสร้างทุนมนุษย์ที่เหมาะสมสอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ รวมทั้งการสร้างการแข่งขันให้กับภาคเศรษฐกิจของประเทศ และที่ถือเป็นอุปสรรคต่อการสังคมมากที่สุดคือ การลดอุปสรรคหรือข้อจำกัดในการทำงานของสตรีและคนผิวสีให้เหลือน้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เพื่อส่งเสริมบรรยากาศการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ซึ่งการลดการเลือกปฏิบัติต่อกลุ่มคนบางกลุ่มในสังคมนั้นเป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับสังคมอเมริกันในช่วงนั้นที่ปัญหาการเลือกปฏิบัติเพราะเพศและสีผิวยังเป็นความรุนแรงในสังคมอยู่

การปรับสวัสดิการสังคมแบบเดิมให้เป็นสวัสดิการเพื่อการพัฒนาสังคมมีความยากลำบาก เนื่องจากที่ผ่านมากิจกรรมหรือโครงการสวัสดิการสังคมไม่ได้คำนึงถึงประสิทธิภาพมากนัก สาเหตุจากมุมมองต่อโครงการเหล่านี้เป็นการไม่แสวงหากำไร และไม่ต้องคำนึงถึงกำไรขาดทุนเพราะเป็นโครงการที่สนับสนุนงบประมาณโดยรัฐ รวมทั้งเป็นโครงการที่ไม่มีราคาทางเศรษฐกิจ (ในความหมายเป็นสิ่งให้เปล่า) แตกต่างจากมุมมองทางเศรษฐกิจที่มุ่งแสวงหากำไรและต้องการความอยู่รอด ดังนั้นการดำเนินงานด้วยประสิทธิภาพจึงเป็นสิ่งสำคัญ

ความพยายามทำให้สวัสดิการสังคมเป็นส่วนสนับสนุนพัฒนาการทางเศรษฐกิจภายใต้แนวคิดประสิทธิภาพจึงเริ่มต้นด้วยการตัดลดงบประมาณที่ไม่จำเป็น เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “การหดตัวของสวัสดิการสังคม” (retrenchment of social welfare) การนำวิธีคิดต้นทุนและประสิทธิภาพ (cost-effective) ที่ใช้ในการทำโครงการด้านเศรษฐกิจมาใช้ในการทำโครงการสวัสดิการสังคม รวมทั้งการประเมินผลตอบแทนการลงทุนเช่นเดียวกับโครงการทางเศรษฐกิจ

รายการอ้างอิง

- พงษ์เทพ สันติกุล. (2567). *ทฤษฎีสวัสดิการสังคม*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Bacon, R., & Eltis, W. (1978). *Britain's economic problem: too few producers* (Vol. 2). Macmillan.
- Clasen, J., & Clegg, D. (2006). Beyond activation reforming European unemployment protection systems in post-industrial labor markets. *European Societies*, 8(4), 527-553.
- Cronert, A. (2023). Effects and explanations of active labour market policy: theoretical and empirical challenges for cross-national research. In *Handbook of Labour Market Policy in Advanced Democracies* (pp. 343-359). Edward Elgar Publishing.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton University Press.
- Esping-Andersen, G. (2002). *Why we need a new welfare state*. Oxford University Press.
- Garritzmman, J. L., Häusermann, S., & Palier, B. (2023). Social investments in the knowledge economy: the politics of inclusive, stratified, and targeted reforms across the globe. *Social Policy & Administration*, 57(1), 87-101. <https://doi.org/10.1111/spol.12874>
- Giddens, A. (1998). *The Third Way: the renewal of racial democracy*. Polity Press.
- Giddens, A. (1999). Risk and responsibility. *The Modern Law Review*, 62(1), 1-10. <https://doi.org/10.1111/1468-2230.00188>
- Goijsaerts, J., van der Zwan, N., & Bussemaker, J. (2023). Health and the social investment state. *Journal of European Public Policy*, 30(5), 828-848. <https://doi.org/10.1080/13501763.2022.2038239>
- Hemerijck, A. (2011). Two or three waves of welfare state transformation?. In Morel, N., Palier, B., & Palme, J. (Eds.). *Towards a social investment welfare state?: ideas, policies and challenges*. (pp. 33-60). Policy Press.
- Hemerijck, A. (2013). *Changing welfare states*. Oxford University Press.
- Hemerijck, A. (2018). Social investment as a policy paradigm. *Journal of European Public Policy*, 25(6), 810-827. <https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1401111>
- Jenson, J. (2009). Lost in translation: the social investment perspective and gender equality. *Social Politics*, 16(4), 446-483. <https://doi.org/10.1093/sp/jxp019>
- Jenson, J. (2012). Redesigning citizenship regimes after neoliberalism: moving towards social investment. In Morel, N., Palier, B., & Palme, J. (Eds.). *Towards a social investment welfare state?: ideas, policies and challenges*. (pp. 61-87). Policy Press.
- Kuitto, K. (2016). From social security to social investment? compensating and social investment welfare policies in a life-course perspective. *Journal of European Social Policy*, 26(5), 442-459. <https://doi.org/10.1177/0958928716664297>
- Leoni, T. (2016). Social investment: a guiding principle for welfare state adjustment after the crisis?. *Empirica*, 43, 831-858. <https://doi.org/10.1007/s10663-016-9348-0>

- Midgley, J. (1999). Growth, redistribution, and welfare: Toward social investment. *Social Service Review*, 73(1), 3-21. <https://doi.org/10.1086/515795>
- Midgley, J. (2017). Social investment: Concepts, uses and theoretical perspectives. In *Social investment and social welfare* (pp. 13-32). Edward Elgar Publishing.
- Nelson, M., & Stephens, J. D. (2012). Do social investment policies produce more and better jobs?. In Morel, N., Palier, B., & Palme, J. (Eds.). *Towards a social investment welfare state?: ideas, policies and challenges*. Policy Press.
- Nyssens, M. (2007). Social enterprise at the crossroads of market, public policy and civil society. In *Social Enterprise* (pp. 329-344). Routledge.
- OECD. (2019). *OECD employment outlook 2019: the future of work*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9ee00155-en>
- Skuciene, D. (2021). Lithuanian active labour market policy in 2009-2020: a social investment perspective. *Labor et Educatio*, 9, 153-167. <https://doi.org/10.4467/25439561LE.21.010.15364>
- Sustainable policies in an ageing Europe: a human capital response*. (2006). Institute for Future Studies.
- Taylor-Gooby, P. (2008). The new welfare state settlement in Europe. *European Societies*, 10(1), 3-24. <https://doi.org/10.1080/09571260701526964>
- Taylor-Gooby, P. (2004). *New risks, new welfare: the transformation of the European welfare state*. Oxford University Press.
- Titmuss, R. M. (1974). *Social policy: an introduction*. Allen & Unwin.
- Towards a social investment welfare state?: ideas, policies and challenges*. (2012). Policy Press.
- Yunus, M. (2010). *Building social business: the new kind of capitalism that serves humanity's most pressing needs*. Public Affairs.
- Wilthagen, T., & Tros, F. (2004). The concept of 'flexicurity': a new approach to regulating employment and labour markets. *Transfer: European Review of Labour and Research*, 10(2), 166-186. <https://doi.org/10.1177/102425890401000204>

การเล่นเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมสำหรับเด็กปฐมวัย Play for the Development Social and Emotional Learning in Young Children

รังสิริศม์ วงศ์อุปราช (Rangsirat Wongupparaj)¹

Received: November 3, 2025

Revised: January 9, 2026

Accepted: January 12, 2026

บทคัดย่อ

การเล่นมีความสำคัญต่อการพัฒนาและการเรียนรู้ตามธรรมชาติของเด็กปฐมวัย หากเด็กไม่มีโอกาสเล่นอย่างเหมาะสมตามวัย อาจมีความเสี่ยงต่อปัญหาการขาดทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคม ซึ่งจะนำไปสู่ปัญหาทางพฤติกรรมต่าง ๆ ในอนาคต ด้วยเหตุนี้ ผู้นิพนธ์จึงได้รวบรวมข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับประเด็นดังกล่าวทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ และสรุปเป็นแนวทางที่เหมาะสมในการนำมาใช้พัฒนาทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมของเด็ก ได้แก่ การตระหนักรู้ตนเอง การจัดการตนเอง การตระหนักรู้สังคม ทักษะสัมพันธ์ภาพ และการตัดสินใจอย่างรับผิดชอบ ผ่านวิธีการเล่นที่หลากหลายรูปแบบ ทั้งการเล่นเชิงสัญลักษณ์ การเล่นสร้างสรรค์ การเล่นเกมตามกติกา การเล่นเคลื่อนไหวร่างกาย และการเล่นอิสระ โดยใช้แนวทางเซฟเวอร์ที่ประกอบด้วยการจัดลำดับ การกระตุ้นความสนใจ การกำหนดขอบเขต การแสดงออก และการตอบสนองมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย เพื่อให้ผู้ปกครองและผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมให้เด็กเกิดการพัฒนาความสามารถในด้านต่าง ๆ ตามช่วงวัย ซึ่งจะช่วยให้เด็กเติบโตขึ้นอย่างเต็มศักยภาพและเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพต่อไปในอนาคต

คำสำคัญ: ทักษะอารมณ์, ทักษะชีวิต, การเรียนรู้ผ่านการเล่น, ทักษะสังคม, การเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคม

Abstract

Play is essential to the development and natural learning processes of young children. If children do not have appropriate opportunities to play according to their age, they may be at risk of deficiencies in social and emotional learning skills, which can subsequently lead to various behavioral problems in the future. For this reason, the author compiled important information related to this issue from both Thai and international contexts and synthesized it into appropriate guidelines for developing children's social and emotional learning skills. These skills included self-awareness, self-management, social awareness, relationship skills, and responsible decision-making. These competencies were fostered through diverse forms of play, including symbolic play, constructive play, rule-based play, physical play, and free play. The approach applied the SAFER framework comprising sequence, activity, focus, expressiveness, and responsiveness, which had been adapted to suit Thai social contexts. This will enable parents and relevant stakeholders to use the guidelines as a practical framework for promoting

¹ ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Department of Psychology, Faculty of Humanities and Social Science, Burapha University

children's developmental abilities across age stages, thereby supporting children to grow to their full potential and become high-quality human resources in the future.

Keywords: Emotional Skills, Life Skills, Play-Based Learning, Social Skills, Social and Emotional Learning

บทนำ

การเล่น หมายถึง พฤติกรรมหรือการกระทำเพื่อความสนุกสนาน เป็นสิ่งที่มีความสำคัญและจำเป็นในชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับเด็กปฐมวัยเนื่องจากเป็นช่วงสำคัญที่เด็กกำลังเจริญเติบโตและเรียนรู้การใช้ประสาทสัมผัสรอบด้านอย่างเป็นอิสระ ดังนั้น การเล่นจึงทำให้เด็กรู้สึกมีความสุขไปพร้อม ๆ กับการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัว ส่งผลให้เด็กเกิดการพัฒนาความสามารถอย่างเต็มศักยภาพ และเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพต่อไปในอนาคต (กระทรวงสาธารณสุข, 2568)

ในประเทศไทยปัจจุบันนี้ แม้ว่าจะมีหน่วยงานบางแห่งที่เกี่ยวข้องได้เริ่มเล็งเห็นถึงความสำคัญและพยายามขับเคลื่อนการรณรงค์เพื่อส่งเสริมการเล่นของเด็กปฐมวัยอย่างต่อเนื่องมากขึ้น อาทิ กรมอนามัยได้เผยแพร่คู่มือเล่นเปลี่ยนโลกสำหรับเด็กปฐมวัย เพื่อให้ผู้ปกครองและผู้ที่เกี่ยวข้องในทุกระดับนำไปใช้เป็นแนวทางกระตุ้นและส่งเสริมพัฒนาการของเด็กผ่านการเล่น (กระทรวงสาธารณสุข, 2566) แต่สถานการณ์ปัญหาการเล่นของเด็กปฐมวัยยังคงปรากฏให้เห็นอยู่มาก และมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นในอนาคต ซึ่งจากการศึกษาของวิริยาภรณ์ อุดมระติ (2566) พบว่า ผู้ปกครองและผู้ที่เกี่ยวข้องส่วนใหญ่มีค่านิยมเร่งรัดการเรียนรู้ด้านวิชาการให้กับเด็กปฐมวัยมากเกินไปจนละเลยการให้เด็กได้มีโอกาเล่นตามวัย เด็กจึงมีพฤติกรรมเนือยนิ่ง (sedentary behavior) นำไปสู่ปัญหาพัฒนาการด้านร่างกาย เช่น ภาวะเด็กเตี้ยและอ้วน รวมทั้งเด็กติดหน้าจอมากขึ้นจนเกิดโรคคอมพิวเตอร์วิชั่นซินโดรม (computer vision syndrome) ซึ่งเป็นโรคที่ส่งผลกระทบต่อนัยตาสั้น ปัญหาสายตาสั้น ตาล้า ตาพร่ามัว จอประสาทตาเสื่อม นอกจากนี้ พัฒนาการด้านอารมณ์และสังคมของเด็กถูกละเลย ส่งผลให้เด็กขาดทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคม ซึ่งนำไปสู่ปัญหาการปรับตัวยาก พฤติกรรมถดถอย ไม่สามารถดูแลและช่วยเหลือตนเองได้ รวมทั้งปัญหาพฤติกรรมก้าวร้าว ชน สมาธิสั้น มีปัญหาความสัมพันธ์กับผู้อื่น และขาดทักษะการสื่อสาร

ด้วยเหตุนี้ ผู้นิพนธ์จึงได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการเป็นหนึ่งในพลังสำคัญของการขับเคลื่อนเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจและการตระหนักถึงความสำคัญของการเล่นสำหรับเด็กปฐมวัยให้ผู้ปกครองและผู้ที่เกี่ยวข้องนำไปใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมพัฒนาการและการเรียนรู้ที่เหมาะสมตามวัย รวมทั้งเสริมสร้างพฤติกรรมที่ดีอันเป็นการลดความเสี่ยงของปัญหาทางต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต

พฤติกรรมการเล่นของเด็กปฐมวัย

ปฐมวัยเป็นช่วงที่เด็กมีอายุระหว่างแรกเกิดถึง 6 ปี มีพัฒนาการและการเรียนรู้ที่ก้าวหน้าอย่างรวดเร็วในทุกด้านผ่านการเล่นเป็นสำคัญ ในที่นี้ผู้นิพนธ์ได้สรุปลักษณะเด่นพฤติกรรมการเล่นของเด็กปฐมวัยออกเป็น 6 ขั้นตอนพัฒนาการตามแนวคิดของ Parten (1923, cited in Leicestershire Educational Psychology Service, 2024) ได้ดังนี้

1. การไม่เล่น (unoccupied play) เป็นช่วงพัฒนาการการเล่นของเด็กแรกเกิดถึงอายุประมาณ 3 เดือน โดยเด็กมีพฤติกรรมมองสำรวจสิ่งแวดล้อมรอบตัว เพื่อดูสิ่งที่เกิดขึ้นโดยไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้น รวมทั้งเคลื่อนไหวเพื่อเรียนรู้การควบคุมร่างกาย และเรียนรู้การใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 5 ซึ่งเป็นพื้นฐานของพัฒนาการในขั้นต่อไป

2. การเล่นตามลำพัง (solitary play) เป็นช่วงพัฒนาการการเล่นของเด็กอายุประมาณ 3 เดือน ถึง 1 ปี โดยเด็กมีพฤติกรรมเล่นคนเดียวอย่างเป็นอิสระ ปราศจากการมีปฏิสัมพันธ์หรือเล่นร่วมกับผู้อื่น แม้ว่าลักษณะการเล่นของเด็กในช่วงนี้จะไม่ซับซ้อน แต่เด็กสามารถพึ่งพาตนเองและสร้างจินตนาการให้ตนเอง รู้สึกสนุกได้ เช่น การพุดกับตนเอง

3. การเล่นแบบสังเกตการณ์ (onlooker play) เป็นช่วงพัฒนาการการเล่นของเด็กอายุประมาณ 1-2 ปี โดยเด็กมีพฤติกรรมเฝ้ามองดูเพื่อสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่น เนื่องจากเด็กอาจยังไม่พร้อมสำหรับการเผชิญหน้ากับประสบการณ์ใหม่ในช่วงแรก จึงอาจมีความรู้สึกกลัว วิทกกังวล หรือขาดความมั่นใจ แต่เมื่อเด็กรู้สึกคุ้นเคยมากขึ้นก็จะสามารถเริ่มเล่นได้ด้วยตนเองในขั้นต่อไป

4. การเล่นแบบคู่ขนาน (parallel play) เป็นช่วงพัฒนาการการเล่นของเด็กอายุประมาณ 2-3 ปี โดยเด็กมีพฤติกรรมแบบต่างคนต่างเล่นอย่างเป็นอิสระ รู้สึกสนุกสนานอยู่ในโลกจินตนาการของตนเอง เด็กมักจะเล่นอยู่ใกล้ ๆ กับผู้อื่น อาจมีการเล่นเลียนแบบกัน เล่นของเล่นชิ้นเดียวกัน หรือแบ่งปันของเล่น ร่วมกันได้ แต่ไม่ได้มีปฏิสัมพันธ์หรือเล่นด้วยกัน

5. การเล่นร่วมกัน (associative play) เป็นช่วงพัฒนาการการเล่นของเด็กอายุประมาณ 3-4 ปี โดยเด็กมีพฤติกรรมเล่นร่วมกับผู้อื่น และมีปฏิสัมพันธ์กันเป็นคู่หรือกลุ่มเล็ก ๆ 3-5 คน อาจมีการให้ความช่วยเหลือและร่วมมือกันบ้าง แต่ส่วนใหญ่มักจะเป็นตัวของตัวเอง ไม่มีการกำหนดเงื่อนไขหรือเป้าหมายที่ชัดเจนในการเล่นร่วมกัน

6. การเล่นแบบร่วมมือ (cooperative play) เป็นช่วงพัฒนาการการเล่นของเด็กอายุประมาณ 4 ปี ขึ้นไป โดยเด็กมีพฤติกรรมเล่นกันเป็นกลุ่มที่มีขนาดใหญ่ขึ้น โดยมีการตั้งเป้าหมายร่วมกัน เรียนรู้การแบ่งบทบาทหน้าที่ซึ่งกันและกัน ร่วมกันตั้งกฎกติกาในการเล่นที่ชัดเจน รวมทั้งการให้ความช่วยเหลือและร่วมมือกันทำงานเป็นทีมได้ดียิ่งขึ้น

ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า พฤติกรรมการเล่นของเด็กปฐมวัยมีลักษณะเป็นไปตามพัฒนาการ หากผู้ปกครองและผู้ที่เกี่ยวข้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพัฒนาการด้านการเล่นของเด็ก ย่อมให้การสนับสนุนการเล่นที่มีความเหมาะสมต่อความต้องการของเด็กในแต่ละช่วงอายุ อันเป็นสร้างรากฐานของการเรียนรู้และพัฒนาความสามารถของเด็กต่อไปในอนาคต

ประโยชน์ของการเล่นสำหรับเด็กปฐมวัย

จากรูปแบบการเล่นของเด็กปฐมวัยที่กล่าวมาแล้วในข้างต้น ผู้นิพนธ์ได้รวบรวมประโยชน์ของการเล่นที่มีต่อพัฒนาการของเด็กปฐมวัย แล้วจึงสรุปประเด็นสำคัญโดยแบ่งตามพัฒนาการทั้ง 4 ด้าน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2564; รมร แยมประทุม, 2559) ได้ดังนี้

1. พัฒนาการด้านร่างกาย (physical development) การเล่นมีประโยชน์ช่วยให้เด็กได้มีโอกาสในการเคลื่อนไหวร่างกาย ส่งผลให้กล้ามเนื้อทุกส่วนมีความแข็งแรง ทำงานประสานกันได้ดี คล่องแคล่ว และกระฉับกระเฉง ไม่ว่าจะเป็นกล้ามเนื้อมัดใหญ่ (gross motor) เช่น ลำตัว แขน ขา และกล้ามเนื้อมัดเล็ก (fine motor) เช่น ฝ่ามือ ฝ่าเท้า นิ้วมือ นิ้วเท้า รวมทั้งทำให้เด็กมีรูปร่างที่สมส่วน เจริญเติบโตได้ดีตามวัย และมีสุขภาพที่แข็งแรง

2. พัฒนาการด้านอารมณ์ (emotional development) การเล่นมีประโยชน์ช่วยให้เด็กรู้สึกมีความสุข มีสุขภาพจิตใจที่ดี ร่าเริง เบิกบาน แจ่มใส และช่วยปรับสภาพจิตใจของเด็กให้รู้สึกผ่อนคลาย ความหงุดหงิดและตึงเครียดต่าง ๆ รวมทั้งยังช่วยให้เด็กได้เรียนรู้การแสดงออกได้อย่างเหมาะสมทั้งอารมณ์

เชิงบวก (positive emotion) เช่น การแสดงความคิดเห็น ดีใจ พึงพอใจ ภาคภูมิใจ และอารมณ์เชิงลบ (negative emotion) เช่น การแสดงความเสียใจ ทุกข์ใจ โศกเศร้า โกรธ

3. พัฒนาการด้านสังคม (social development) การเล่นมีประโยชน์ช่วยให้เด็กมีโอกาสในการเรียนรู้และฝึกฝนทักษะที่จำเป็นต่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข (soft skills) ไม่ว่าจะเป็นสร้างและรักษาสัมพันธภาพกับผู้อื่น การสื่อสาร การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคล รวมทั้งการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม การให้ความช่วยเหลือและร่วมมือทำงานกับผู้อื่น รับผิดชอบต่อบทบาทและหน้าที่ของตนเอง และการอดทนรอคอย

4. พัฒนาการด้านสติปัญญา (cognitive development) การเล่นมีประโยชน์ช่วยให้เด็กได้มีโอกาสใช้ประสาทสัมผัสทุกส่วนเรียนรู้สิ่งแวดล้อมรอบตัว ทั้งการมองเห็น การได้ยิน การดมกลิ่น การลิ้มรสชาติ และการสัมผัส ส่งผลให้เกิดการพัฒนาความสามารถทางสมอง (hard skills) ไม่ว่าจะเป็นทักษะการคิดในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การคิดวิเคราะห์ การใช้เหตุผล การแก้ไขปัญหา การตัดสินใจ การจดจำ การจินตนาการ รวมทั้งความสามารถด้านภาษา ด้านวิชาการ การเรียนและการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น

ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า การเล่นสามารถส่งเสริมพัฒนาการของเด็กปฐมวัยได้อย่างครอบคลุมทั้งพัฒนาการด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา หากผู้ปกครองและผู้ที่เกี่ยวข้องตระหนักเห็นถึงความสำคัญ ย่อมให้การสนับสนุนให้เด็กได้มีโอกาสเล่นเพื่อพัฒนาทักษะในด้านต่าง ๆ อย่างสมดุล ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาให้เด็กมีความสามารถอย่างเต็มศักยภาพ

ทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมของเด็กปฐมวัย

ปัจจุบันนี้มีการศึกษาเกี่ยวกับตัวแปรทางจิตวิทยาในเด็กปฐมวัยมากขึ้น เพื่อนำไปใช้พัฒนาและส่งเสริมทักษะทางจิตใจที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ซึ่งจากการศึกษาของผู้นิพนธ์พบว่า มีหลายชื่อเรียกไม่ว่าจะเป็นทักษะชีวิต (life skills) ทักษะอารมณ์และสังคม หรือจรรยาวัตร (soft skills) แต่ทักษะเหล่านี้มีขอบเขตกว้างจึงยากต่อการนำไปใช้ได้อย่างครอบคลุมและเป็นรูปธรรม

ในเวลาต่อมา องค์การเสริมสร้างความร่วมมือเพื่อการเรียนรู้ทางวิชาการ อารมณ์ และสังคม ในประเทศสหรัฐอเมริกา ได้ให้ความสำคัญกับการสนับสนุนทักษะอารมณ์และสังคมของเด็กทุกช่วงวัย โดยมีการศึกษาพบว่า ทักษะสำคัญที่จะช่วยเด็กได้อย่างครอบคลุมทั้งการพัฒนาจิตใจและพฤติกรรมเชิงบวก ร่วมกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาพฤติกรรมไปพร้อม ๆ กัน ประกอบด้วยทักษะที่สำคัญ 5 ประการ ได้แก่ การตระหนักรู้ตนเอง การจัดการตนเอง การตระหนักรู้สังคม ทักษะสัมพันธภาพ และการตัดสินใจ อย่างรับผิดชอบ ซึ่งเรียกกลุ่มทักษะเหล่านี้รวมกันว่า ทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคม

การเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคม (Social and Emotional Learning หรือ SEL) มีความหมายว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่อาศัยการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมรอบตัว เพื่อพัฒนาทักษะทางอารมณ์และสังคมสำคัญที่ทำให้เด็กเกิดพฤติกรรมที่ดี นำไปสู่ความสามารถในการป้องกันและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Collaborative for Academic Social and Emotional Learning, 2025) โดยผู้นิพนธ์ได้ศึกษาและสังเคราะห์ทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมของเด็กปฐมวัยจากการศึกษาของรังสิริศม์ วงศ์อุปราช (2568) และ Government of the Australian Capital Territory (2025) ร่วมกับพฤติกรรมที่คาดหวังบนพื้นฐานพัฒนาการตามวัยของเด็กปฐมวัยตามหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2568 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2568) ที่สอดคล้องกับทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคม ซึ่งสามารถสรุปเป็นคุณลักษณะที่เหมาะสมสำหรับเด็กปฐมวัยในประเทศไทยโดยเฉพาะได้ดังนี้

1. การตระหนักรู้ตนเอง (self-awareness) เป็นความสามารถในการทำความรู้สึกและเข้าใจตนเองในด้านต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ ความคิด จุดแข็ง จุดอ่อน และรวมทั้งข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญของตนเอง

2. การจัดการตนเอง (self-management) เป็นความสามารถในการกำกับและดูแลพฤติกรรมของตนเองให้แสดงออกได้อย่างเหมาะสม ทั้งด้านความต้องการ อารมณ์เชิงบวก เช่น มีความ ดีใจ อารมณ์เชิงลบ เช่น เสียใจ โมโห รวมทั้งการเล่นและการทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเองและทำกิจกรรมร่วมกับผู้อื่นในชีวิตประจำวัน

3. การตระหนักรู้สังคม (social awareness) เป็นความสามารถในการทำความรู้สึกและเข้าใจผู้อื่นที่แตกต่างไปจากตนเองได้อย่างถูกต้อง ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ ความคิด จุดแข็ง จุดอ่อน และรวมทั้งข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญของตนเอง

4. ทักษะสัมพันธ์ภาพ (relationship skills) เป็นความสามารถในการสร้างและรักษาความสัมพันธ์กับผู้อื่นได้อย่างเหมาะสมทั้งด้านการสื่อสารและการรับฟัง รวมทั้งการขอและให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อื่น และการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคล

5. การตัดสินใจอย่างรับผิดชอบ (responsible decision-making) เป็นความสามารถในการทำความเข้าใจและประเมินปัญหาได้อย่างเหมาะสม ทั้งด้านปัญหาที่เกิดขึ้น สาเหตุของปัญหาและผลกระทบ รวมทั้งการระบุถึงแนวทางในการแก้ไขและป้องกันปัญหาต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้น

ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า ในปัจจุบันมีการศึกษาเกี่ยวกับทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมของเด็กปฐมวัยเพิ่มมากขึ้น เพื่อประโยชน์ต่อการนำไปใช้ส่งเสริมพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็ก แต่ว่าการศึกษานี้มักจำกัดอยู่ในบริบทของต่างประเทศ ดังนั้น ผู้นิพนธ์จึงตระหนักถึงการศึกษาทักษะดังกล่าวเพื่อให้มีความสอดคล้องกับบริบทของประเทศไทยมากที่สุด เพื่อให้ผู้ปกครองและผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปปรับใช้ได้อย่างเป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพสูงสุด

ทักษะการตระหนักรู้ตนเองของเด็กปฐมวัย

ทักษะการตระหนักรู้ตนเองเป็นความสามารถในการทำความรู้สึกและเข้าใจตนเองในด้านต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง ซึ่งประกอบไปด้วยคุณลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. การรับรู้เกี่ยวกับร่างกายของตนเอง เป็นความสามารถของเด็กในการทำความรู้สึกและเข้าใจถึงลักษณะรูปร่าง หน้าตา และองค์ประกอบต่าง ๆ ของร่างกายตนเองอย่างถูกต้อง รวมทั้งการระบุเอกลักษณ์ทางเพศของตนเองได้อย่างมั่นใจ โดยมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ 1) การอธิบายถึงอัตลักษณ์ทางเพศและส่วนประกอบของร่างกายตนเองได้อย่างถูกต้อง 2) การอธิบายถึงลักษณะรูปร่างและเครื่องแต่งกายของตนเองได้อย่างถูกต้อง 3) การอธิบายถึงลักษณะเด่นบนใบหน้าและร่างกายของตนเองได้อย่างถูกต้อง และ 4) การอธิบายถึงท่าทาง การเคลื่อนไหว และพฤติกรรมของตนเองได้อย่างถูกต้อง

2. การรับรู้เกี่ยวกับอารมณ์ของตนเอง เป็นความสามารถของเด็กในการทำความรู้สึก เข้าใจ และอธิบายถึงสภาวะทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเองในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง รวมทั้งการสังเกตสัญญาณทางร่างกายและพฤติกรรมที่สะท้อนอารมณ์นั้น โดยมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ 1) การอธิบายถึงอารมณ์ที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง 2) การแสดงออกทางอารมณ์ได้อย่างเหมาะสม 3) การอธิบายถึงสัญญาณทางร่างกายที่เชื่อมโยงกับอารมณ์ได้อย่างถูกต้อง และ 4) การอธิบายถึงสาเหตุและปัจจัยที่ทำให้อารมณ์เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้อง

3. การรับรู้เกี่ยวกับความคิดของตนเอง เป็นความสามารถของเด็กในการทำความเข้าใจ ระบุ และอธิบายถึงความรู้สึก ความต้องการ และความคิดเห็นของตนเองได้อย่างตรงไปตรงมาในสถานการณ์ต่าง ๆ โดยมีลักษณะสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ 1) การอธิบายถึงความต้องการของตนเองได้อย่างชัดเจน และ 2) การอธิบายถึงความคิดเห็นของตนเองต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน

4. การรับรู้เกี่ยวกับจุดแข็งของตนเอง เป็นความสามารถของเด็กในการทำความเข้าใจและระบุถึงคุณลักษณะเชิงบวก ความสามารถ และปัจจัยต่าง ๆ ที่ช่วยส่งเสริมให้ตนเองประสบความสำเร็จ โดยมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) การแสดงออกถึงความภาคภูมิใจและความสามารถพิเศษของตนเองได้อย่างถูกต้อง 2) การอธิบายถึงอุปนิสัยหรือคุณลักษณะที่เป็นข้อดีของตนเองได้อย่างถูกต้อง และ 3) การอธิบายถึงสภาพแวดล้อมหรือปัจจัยสนับสนุนที่ช่วยให้ตนเองประสบความสำเร็จได้อย่างถูกต้อง

5. การรับรู้ถึงจุดอ่อนของตนเอง เป็นความสามารถของเด็กในการทำความเข้าใจและยอมรับถึงข้อจำกัด ข้อบกพร่อง หรือปัจจัยที่อาจทำให้ตนเองประสบความยากลำบากในการทำสิ่งต่าง ๆ โดยมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) การอธิบายถึงสิ่งที่ตนเองไม่ชอบหรือมองว่าเป็นข้อเสียของตนเองได้อย่างถูกต้อง 2) การอธิบายถึงอุปนิสัยหรือคุณลักษณะของตนเองที่ควรปรับปรุงได้อย่างเหมาะสม และ 3) การอธิบายถึงปัจจัยหรือสภาพแวดล้อมที่เป็นอุปสรรคต่อความสำเร็จของตนเองได้อย่างถูกต้อง

ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า ทักษะการตระหนักรู้ตนเองของเด็กปฐมวัยประกอบด้วยคุณลักษณะสำคัญ 5 ด้าน ได้แก่ การรับรู้เกี่ยวกับร่างกายของตนเอง การรับรู้เกี่ยวกับอารมณ์ของตนเอง การรับรู้เกี่ยวกับความคิดของตนเอง การรับรู้เกี่ยวกับจุดแข็งของตนเอง และการรับรู้เกี่ยวกับจุดอ่อนของตนเอง ซึ่งทักษะทั้งหมดนี้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะช่วยทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพและสนับสนุนทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมด้านการจัดการตนเองในลำดับถัดไป

ทักษะการจัดการตนเองของเด็กปฐมวัย

ทักษะการจัดการตนเองเป็นความสามารถในการกำกับและดูแลพฤติกรรมในด้านต่าง ๆ ของตนเองให้แสดงออกได้อย่างเหมาะสม ซึ่งประกอบไปด้วยคุณลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. การแสดงอารมณ์เชิงบวก เป็นความสามารถของเด็กในการถ่ายทอดความรู้สึกที่ดีต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม ทั้งทางท่าทาง สีหน้า น้ำเสียง และคำพูด โดยมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) การแสดงออกทางอารมณ์เชิงบวกได้อย่างสอดคล้องกับสถานการณ์ต่าง ๆ 2) การใช้ท่าทางเพื่อแสดงออกทางอารมณ์เชิงบวกได้อย่างเหมาะสม และ 3) การใช้คำพูดเพื่อแสดงออกทางอารมณ์เชิงบวกได้อย่างเหมาะสม

2. การจัดการอารมณ์เชิงลบ เป็นความสามารถของเด็กในการจัดการและแสดงออกต่อความรู้สึกที่ไม่ดีต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม ทั้งทางท่าทาง สีหน้า น้ำเสียง และคำพูด โดยมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) การแสดงออกทางอารมณ์เชิงลบได้อย่างสอดคล้องกับสถานการณ์ต่าง ๆ 2) การใช้ท่าทางเพื่อแสดงออกทางอารมณ์เชิงลบได้อย่างเหมาะสม และ 3) การใช้คำพูดเพื่อแสดงออกทางอารมณ์เชิงลบได้อย่างเหมาะสม

3. การอดทนรอคอย เป็นความสามารถของเด็กในการยับยั้งความต้องการของตนเองเพื่อรอให้ถึงเวลาหรือโอกาสที่เหมาะสม โดยมีลักษณะสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ 1) การขออนุญาตก่อนลงมือทำสิ่งที่ตนเองต้องการ และ 2) การรอคอยภายใต้กรอบระยะเวลาที่กำหนดได้

4. การทำกิจกรรมด้วยตนเอง เป็นความสามารถของเด็กในการลงมือทำงานหรือปฏิบัติกิจวัตรต่าง ๆ ของตนเองได้ โดยมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) การรับผิดชอบต่อกิจวัตรประจำวันจนสำเร็จได้

ด้วยตนเอง 2) การตั้งเป้าหมายและวางแผนการทำงานได้อย่างเหมาะสม และ 3) การลงมือทำงานตามแผนที่วางไว้จนสำเร็จได้ด้วยตนเอง

5. การทำกิจกรรมร่วมกับผู้อื่น เป็นความสามารถของเด็กในการมีปฏิสัมพันธ์หรือทำกิจกรรมร่วมกับผู้อื่นอย่างราบรื่น โดยมีลักษณะสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ 1) การตั้งเป้าหมายและวางแผนทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างราบรื่น และ 2) การเล่นหรือลงมือทำกิจกรรมร่วมกับผู้อื่นได้อย่างราบรื่น

ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า ทักษะการจัดการตนเองของเด็กปฐมวัยประกอบด้วยคุณลักษณะสำคัญ 5 ด้าน ได้แก่ การแสดงอารมณ์เชิงบวก การจัดการอารมณ์เชิงลบ การอดทนรอคอย การทำกิจกรรมด้วยตนเอง และการทำกิจกรรมร่วมกับผู้อื่น ซึ่งทักษะทั้งหมดนี้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพและสนับสนุนทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมด้านการตระหนักรู้สังคมในลำดับถัดไป

ทักษะการตระหนักรู้สังคมของเด็กปฐมวัย

ทักษะการตระหนักรู้สังคมเป็นความสามารถในการทำความรู้จักและเข้าใจผู้อื่นในด้านต่าง ๆ ที่แตกต่างไปจากตนเองได้อย่างถูกต้อง ซึ่งประกอบไปด้วยคุณลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. การรับรู้ถึงร่างกายของผู้อื่น เป็นความสามารถของเด็กในการทำความรู้จักและเข้าใจถึงลักษณะรูปร่าง หน้าตา และองค์ประกอบต่าง ๆ ของร่างกายผู้อื่น รวมทั้งการระบุเอกลักษณ์ทางเพศของผู้อื่นได้อย่างถูกต้อง โดยมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ 1) การอธิบายถึงอัตลักษณ์ทางเพศและส่วนประกอบของร่างกายผู้อื่นได้อย่างถูกต้อง 2) การอธิบายถึงลักษณะรูปร่างและเครื่องแต่งกายของผู้อื่นได้อย่างถูกต้อง 3) การอธิบายถึงลักษณะเด่นบนใบหน้าและร่างกายของผู้อื่นได้อย่างถูกต้อง และ 4) การอธิบายถึงท่าทางการเคลื่อนไหว และพฤติกรรมของผู้อื่นได้อย่างถูกต้อง

2. การรับรู้ถึงอารมณ์ของผู้อื่น เป็นความสามารถของเด็กในการทำความรู้จัก เข้าใจ และอธิบายถึงสภาวะทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นกับผู้อื่นในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง รวมทั้งการสังเกตสัญญาณทางร่างกายและพฤติกรรมที่สะท้อนอารมณ์นั้น โดยมีลักษณะสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ 1) การอธิบายถึงอารมณ์ของผู้อื่นที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง และ 2) การอธิบายถึงสาเหตุของอารมณ์ผู้อื่นในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง

3. การรับรู้ถึงความคิดของผู้อื่น เป็นความสามารถของเด็กในการทำความรู้จัก เข้าใจ และอธิบายถึงความรู้สึก ความต้องการ และความคิดเห็นของผู้อื่นได้อย่างตรงไปตรงมาในสถานการณ์ต่าง ๆ โดยมีลักษณะสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ 1) การอธิบายถึงความต้องการของผู้อื่นในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน และ 2) การอธิบายถึงความคิดของผู้อื่นที่มีต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน

4. การรับรู้ถึงจุดแข็งของผู้อื่น เป็นความสามารถของเด็กในการทำความรู้จักและระบุถึงคุณลักษณะเชิงบวก ความสามารถ และปัจจัยต่าง ๆ ที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้อื่นประสบความสำเร็จ โดยมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) การแสดงออกถึงความภาคภูมิใจและความสามารถพิเศษของผู้อื่นได้อย่างถูกต้อง 2) การอธิบายถึงอุปนิสัยหรือคุณลักษณะที่เป็นข้อดีของผู้อื่นได้อย่างถูกต้อง และ 3) การอธิบายถึงสภาพแวดล้อมหรือปัจจัยสนับสนุนที่ช่วยให้ผู้อื่นประสบความสำเร็จได้อย่างถูกต้อง

5. การรับรู้ถึงจุดอ่อนของผู้อื่น เป็นความสามารถของเด็กในการทำความรู้จักและยอมรับถึงข้อจำกัด ข้อบกพร่อง หรือปัจจัยที่อาจทำให้ผู้อื่นประสบความยากลำบากในการทำสิ่งต่าง ๆ โดยมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) การอธิบายถึงสิ่งที่ผู้อื่นไม่ชอบหรือมองว่าเป็นข้อเสียได้อย่างถูกต้อง 2) การอธิบายถึงอุปนิสัย

หรือคุณลักษณะของผู้อื่นที่ควรปรับปรุงได้อย่างเหมาะสม และ 3) การอธิบายถึงปัจจัยหรือสภาพแวดล้อมที่เป็นอุปสรรคต่อความสำเร็จของผู้อื่นได้อย่างถูกต้อง

ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า ทักษะการตระหนักรู้สังคมของเด็กปฐมวัยประกอบด้วยคุณลักษณะสำคัญ 5 ด้าน ได้แก่ การรับรู้เกี่ยวกับร่างกายของผู้อื่น การรับรู้เกี่ยวกับอารมณ์ของผู้อื่น การรับรู้เกี่ยวกับความคิดของผู้อื่น การรับรู้เกี่ยวกับจุดแข็งของผู้อื่น และการรับรู้เกี่ยวกับจุดอ่อนของผู้อื่น ซึ่งทักษะทั้งหมดนี้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพและสนับสนุนทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมด้านทักษะสัมพันธภาพในลำดับถัดไป

ทักษะสัมพันธภาพของเด็กปฐมวัย

ทักษะสัมพันธภาพเป็นความสามารถในการสร้างและรักษาความสัมพันธ์กับผู้อื่นได้อย่างเหมาะสม ซึ่งประกอบไปด้วยคุณลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. การสื่อสารกับผู้อื่น เป็นความสามารถของเด็กในการใช้ภาษาเพื่อโต้ตอบ และถ่ายทอดความคิดหรือประสบการณ์ของตนเองได้อย่างเหมาะสม โดยมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) การตอบคำถามและสนทนาโต้ตอบเกี่ยวกับเรื่องราวในชีวิตประจำวันของตนเองได้อย่างเหมาะสม 2) การเล่าเรื่องราวจากประสบการณ์หรือเหตุการณ์ที่ได้ฟังเป็นประโยคสั้น ๆ ได้อย่างเข้าใจ และ 3) การเล่าเรื่องราวเป็นประโยคที่ต่อเนื่อง เชื่อมโยงและสอดคล้องกับเรื่องที่ได้ฟัง

2. การรับฟังผู้อื่น เป็นความสามารถของเด็กในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้รับฟังจากผู้อื่นได้อย่างถูกต้อง โดยมีลักษณะสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ 1) การแสดงท่าทางตั้งใจฟังผู้อื่นพูดจนจบได้โดยไม่ขัด และ 2) การรับฟังเรื่องราวที่มีความยาวต่อเนื่องได้จนจบ และทำความเข้าใจได้อย่างถูกต้อง

3. การขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น เป็นความสามารถของเด็กในการร้องขอความช่วยเหลือเพื่อแก้ไขปัญหาในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม โดยมีลักษณะสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ 1) การร้องขอความช่วยเหลือด้วยภาษาและท่าทางได้อย่างเหมาะสมในสถานการณ์ต่าง ๆ และ 2) การเลือกร้องขอความช่วยเหลือจากผู้อื่นโดยพิจารณาได้ว่าในแต่ละสถานการณ์ควรขอความช่วยเหลือจากใคร

4. การให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อื่น เป็นความสามารถของเด็กในการแสดงออกถึงความเห็นอกเห็นใจและให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อื่นในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม โดยมีลักษณะสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ 1) การให้ความร่วมมือหรือช่วยเหลือผู้อื่นในแต่ละสถานการณ์ตามความสามารถของตนเองได้อย่างเหมาะสม และ 2) การแบ่งปันหรือเสียสละเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นในแต่ละสถานการณ์ตามความสามารถของตนเองได้อย่างเหมาะสม

5. การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคล เป็นความสามารถของเด็กในการจัดการกับปัญหาเพื่อให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างราบรื่น โดยมีลักษณะสำคัญ คือ การเจรจาต่อรองเพื่อประนีประนอมและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งโดยไม่ใช้ความรุนแรง เช่น การตกลงกันว่าผลัดกันเล่น การแบ่งหน้าที่ หรือการหาวิธีที่ทุกฝ่ายยอมรับได้ โดยใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์

ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า ทักษะสัมพันธภาพของเด็กปฐมวัยประกอบด้วยคุณลักษณะสำคัญ 5 ด้าน ได้แก่ การสื่อสารกับผู้อื่น การรับฟังผู้อื่น การขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น การให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อื่น และการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคล ซึ่งทักษะทั้งหมดนี้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพและสนับสนุนทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมด้านการตัดสินใจอย่างรับผิดชอบในลำดับถัดไป

ทักษะการตัดสินใจอย่างรับผิดชอบของเด็กปฐมวัย

ทักษะการตัดสินใจอย่างรับผิดชอบเป็นความสามารถในการทำความเข้าใจและประเมินปัญหาในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม ซึ่งประกอบไปด้วยคุณลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. การรับรู้ถึงปัญหา เป็นความสามารถของเด็กในการทำความเข้าใจถึงสถานการณ์ที่เป็นปัญหาได้อย่างชัดเจน โดยมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) การระบุถึงลักษณะของปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของตนเองได้อย่างชัดเจน 2) การระบุถึงลักษณะของปัญหาที่เกิดขึ้นกับบุคคลรอบตัวได้อย่างชัดเจน และ 3) การระบุถึงลักษณะของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนหรือสังคมใกล้เคียงได้อย่างชัดเจน

2. การทำความเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหา เป็นความสามารถของเด็กในการคิดวิเคราะห์และระบุถึงสาเหตุที่แท้จริงของสถานการณ์ที่เป็นปัญหาได้อย่างถูกต้อง โดยมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) การระบุถึงสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของตนเองได้อย่างชัดเจน 2) การระบุถึงสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นกับบุคคลรอบตัวได้อย่างชัดเจน และ 3) การระบุถึงสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนหรือสังคมใกล้เคียงได้อย่างชัดเจน

3. การประเมินผลกระทบของปัญหา เป็นความสามารถของเด็กในการระบุถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากสถานการณ์ที่เป็นปัญหาได้อย่างมีเหตุผล โดยมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) การระบุถึงผลกระทบจากปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของตนเองได้อย่างมีเหตุผล 2) การระบุถึงผลกระทบจากปัญหาที่เกิดขึ้นกับบุคคลรอบตัวได้อย่างมีเหตุผล และ 3) การระบุถึงผลกระทบจากปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนหรือสังคมใกล้เคียงได้อย่างมีเหตุผล

4. การวางแผนแก้ไขปัญหา เป็นความสามารถของเด็กในการระบุถึงวิธีที่ปลอดภัยเพื่อนำมาใช้แก้ไขสถานการณ์ที่เป็นปัญหาได้อย่างเหมาะสม โดยมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) การระบุถึงวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของตนเองได้อย่างเหมาะสม 2) การระบุถึงวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับบุคคลรอบตัวได้อย่างเหมาะสม และ 3) การระบุถึงวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนหรือสังคมใกล้เคียงได้อย่างเหมาะสม

5. การวางแผนป้องกันปัญหา เป็นความสามารถของเด็กในการระบุถึงวิธีที่ปลอดภัยเพื่อนำมาใช้ป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้อย่างหลากหลาย โดยมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) การระบุถึงวิธีการป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของตนเองได้อย่างหลากหลาย 2) การระบุถึงวิธีการป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นกับบุคคลรอบตัวได้อย่างหลากหลาย และ 3) การระบุถึงวิธีการป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในชุมชนหรือสังคมใกล้เคียงได้อย่างหลากหลาย

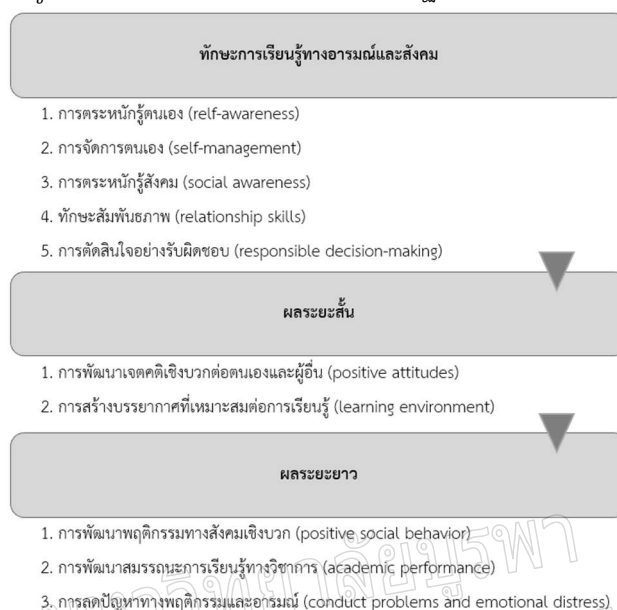
ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า ทักษะการตัดสินใจอย่างรับผิดชอบของเด็กปฐมวัยประกอบด้วยคุณลักษณะสำคัญ 5 ด้าน ได้แก่ การรับรู้ถึงปัญหา การทำความเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหา การประเมินผลกระทบของปัญหา การวางแผนแก้ไขปัญหา และการวางแผนป้องกันปัญหา ซึ่งทักษะทั้งหมดนี้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพและสนับสนุนทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมอย่างรอบด้าน

ประโยชน์ของการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมสำหรับเด็กปฐมวัย

ผู้นิพนธ์ศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับประโยชน์ของการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมสำหรับเด็กปฐมวัย โดยสามารถแบ่งออกได้เป็นระยะสั้นและระยะยาวตามภาพ 1 ดังนี้

ภาพ 1

ประโยชน์ของทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมสำหรับเด็กปฐมวัย

หมายเหตุ. โดย รังสิริศม์ วงศ์อุปราช, ออกแบบเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2568

จากภาพ 1 แสดงให้เห็นว่า ทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมของเด็กปฐมวัยมี 5 ด้าน ได้แก่ การตระหนักรู้ตนเอง การจัดการตนเอง การตระหนักรู้สังคม ทักษะสัมพันธ์ภาพ และการตัดสินใจอย่างรับผิดชอบ ซึ่งทักษะดังกล่าวส่งผลต่อเด็กปฐมวัยทั้งผลระยะสั้นและระยะยาว (รังสิริศม์ วงศ์อุปราช, 2568; Collaborative for Academic Social and Emotional Learning, 2025) สามารถสรุปได้ดังนี้

1. ผลระยะสั้น การพัฒนาเจตคติเชิงบวกต่อตนเองและผู้อื่น (positive attitudes) เป็นการส่งเสริมให้เด็กวัยเกิดความคิดและความรู้สึกที่ดีทั้งต่อตนเองและผู้อื่น เกิดเป็นการรับรู้ เข้าใจ และยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล สามารถสร้างและรักษาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลได้อย่างราบรื่นภายใต้บรรยากาศที่เหมาะสม รวมทั้งการสร้างบรรยากาศที่เหมาะสมต่อการเรียนรู้ (learning environment) เป็นการทำให้เด็กรู้สึกถึงความปลอดภัยและมีความมั่นใจในการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างเต็มที่ และบรรลุเป้าหมายระยะสั้น เช่น ผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้

2. ผลระยะยาว การพัฒนาพฤติกรรมทางสังคมเชิงบวก (positive social behavior) เป็นการส่งเสริมพฤติกรรมที่ดีต่อสังคมของเด็กปฐมวัย อันนำไปสู่การให้ความช่วยเหลือและร่วมมือทำงานกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างเป็นปกติ ร่วมกับการพัฒนาสมรรถนะการเรียนรู้ทางวิชาการ (academic performance) และการลดปัญหาทางพฤติกรรมและอารมณ์ (conduct problems and emotional distress) ซึ่งเป็นการลดความเสี่ยง ป้องกัน และแก้ไขปัญหาทางพฤติกรรมและอารมณ์ที่อาจเกิดขึ้นได้ เช่น ปรับตัวยาก ก้าวร้าว ใช้อำนาจรุนแรง ขนสมานใจน้อย มีปัญหาความสัมพันธ์กับผู้อื่น รวมทั้งแนวโน้มของปัญหาอาชญากรรมที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต

ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า ทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมช่วยพัฒนาให้เด็กปฐมวัยมีพฤติกรรมที่ดีอันส่งผลต่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากผู้ปกครองและผู้ที่เกี่ยวข้องมีความรู้ความเข้าใจและตระหนักเห็นถึงความสำคัญ ย่อมให้การส่งเสริมเพื่อให้เด็กปฐมวัยเกิดการพัฒนาทักษะดังกล่าวผ่านการเรียนรู้และการเล่นที่เหมาะสมกับช่วงวัยของเด็ก

แนวทางพัฒนาทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมในชีวิตประจำวัน

การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมสำหรับเด็กปฐมวัยสามารถทำได้หลายวิธี เช่น การทำกิจกรรมหรือทำงานกลุ่ม การเล่นบทบาทสมมติ การฟังนิทานประกอบภาพ การใช้ตุ๊กตามือ การฝึกสมาธิ (รังสิริศม์ วงศ์อุปราช และศศิลักษณ์ ขยันกิจ, 2561) โดยเฉพาะการเล่นซึ่งเป็นวิธีการเรียนรู้และพัฒนาทักษะดังกล่าวได้ดีที่สุดสำหรับเด็กปฐมวัย ดังนั้น ผู้นิพนธ์จึงขอเสนอแนวทางการเล่นเพื่อพัฒนาทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมที่ผู้ปกครองและผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ง่าย สอดคล้องกับความต้องการของเด็กปฐมวัย และเหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย โดยแบ่งออกได้เป็น 5 รูปแบบ (กระทรวงสาธารณสุข, 2566; National Council for Curriculum and Assessment, 2024) ได้ดังนี้

1. การเล่นเชิงสัญลักษณ์ (symbolic play) เป็นการเล่นโดยใช้จินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ เพื่อแสดงอารมณ์และท่าทางต่าง ๆ ตามบทบาทที่เด็กสนใจ โดยอาจใช้วัสดุ อุปกรณ์ หรือสิ่งของทดแทน (substitution) การเล่นบทบาท (role-playing) หรือการสร้างสถานการณ์จำลอง (imaginary scenarios) เช่น การเล่นบทบาทสมมติจากนิทานหรือเรื่องราวที่ได้ฟัง การเล่นเลียนแบบตามบทบาทหน้าที่หรืออาชีพ ตามความสนใจ

2. การเล่นสร้างสรรค์ (constructive play) เป็นการเล่นโดยลงมือสร้างสรรค์สิ่งใหม่ตามจินตนาการ โดยใช้วัสดุหรืออุปกรณ์ที่มีความปลอดภัยและสามารถหาได้ง่ายในสิ่งแวดล้อม เช่น การเล่นก่อสร้าง การทดลองทางวิทยาศาสตร์ การทำงานศิลปะ การทำงานประดิษฐ์สร้างสรรค์ ซึ่งการเล่นประเภทนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 รูปแบบ ได้แก่ 1) การซ้อนและเรียง (stacking and lining) เช่น การวางบล็อกซ้อนกัน หรือเรียงเป็นแถว 2) การสร้างโครงสร้างง่ายๆ (simple structures) เช่น สร้างเป็นหอคอย กำแพง หรือสิ่งปลูกสร้างพื้นฐาน 3) การสร้างสิ่งของจำลอง (creating objects) เช่น การสร้างรถยนต์ บ้าน หรือสิ่งของที่เด็กคุ้นเคยจากบล็อก และ 4) การสร้างตามแบบแผน (following patterns) เช่น การสร้างบ้านหรือยานพาหนะตามแบบที่กำหนดไว้

3. การเล่นเกมตามกติกา (rule-based play) เป็นการเล่นเกมโดยมีการตกลงกฎกติกาอย่างง่าย อาจเล่นแบบให้ความร่วมมือหรือแข่งขันกัน หรือเล่นแบบแข่งประเภทเดียว หรือร่วมกันแข่งเป็นคู่ หรือร่วมกันแข่งเป็นกลุ่มก็ได้ ซึ่งลักษณะของการเล่นแบบนี้ต้องมีความชัดเจนของกฎกติกา เด็กต้องมีการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ และต้องมีความยุติธรรมในการเล่น เช่น การเล่นเกมลับสมอง การเล่นเกมกระดานหรือบอร์ดเกม การเล่นเกมการละเล่นพื้นบ้าน การเล่นเกมแข่งขัน การเล่นเกมกีฬา

4. การเล่นเคลื่อนไหวร่างกาย (physical play) เป็นการเล่นที่มีการเคลื่อนไหวร่างกายอย่างเป็นอิสระ โดยอยู่ในพื้นที่บริเวณกว้างและมีการกำหนดขอบเขตความปลอดภัยที่ชัดเจน เช่น การเล่นเกมกีฬา การเล่นออกกำลังกาย การเล่นเครื่องเล่นสนาม การเต้นเข้าจังหวะหรือแสดงท่าทางประกอบเสียง โดยการเล่นเคลื่อนไหวมีหลายรูปแบบ ได้แก่ 1) การเคลื่อนไหวแบบอยู่กับที่ เช่น การบิดตัว ยกแขนขา สะบัดมือ 2) การเคลื่อนไหวแบบเคลื่อนที่ เช่น การเดิน วิ่ง คลาน และ 3) การเคลื่อนไหวแบบมีอุปกรณ์ เช่น การเล่นกับลูกบอล กระโดดเชือก ปั่นจักรยาน

5. การเล่นอิสระ (free play) เป็นการเล่นโดยไม่มีการกำหนดรูปแบบหรือกฎกติกา เพื่อเปิดโอกาสให้เด็กได้เล่นตามความสนใจของตนเองได้อย่างเป็นอิสระ โดยมีทั้งการเล่นตามความสนใจโดยใช้อุปกรณ์และไม่ใช้อุปกรณ์ การเล่นกลางแจ้งและการเล่นในที่ร่ม การเล่นคนเดียวและการเล่นร่วมกับผู้อื่น นอกจากนี้ยังมีการเล่นลูสพาร์ท (loose parts play) เป็นการเล่นกับวัสดุหลากหลายชนิดจากธรรมชาติรอบตัว เช่น

ก้อนหิน ใบไม้ เปลือกหอย เชือก ของใช้ หรือเศษวัสดุเหลือใช้ มาสร้างสรรค์ตามจินตนาการอย่างอิสระ โดยไม่มีข้อจำกัดที่ตายตัว

นอกจากนี้ ผู้นิพนธ์ยังได้ศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคม ตั้งแต่ในอดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันของรังสิริศม์ วงศ์อุปราช, พีร วงศ์อุปราช, นิสร่า คำมณี และภัทรา ลอ อรรถพงศ์ (2567), Durlak, Weissberg, Dymnicki, Taylor, and Schellinger (2011) และ Blyth, Oolsen, and Walker (2015) พบว่า ปัจจัยที่จะช่วยทำให้การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมสำหรับเด็กปฐมวัยเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ต้องประกอบด้วยแนวทางหรือคุณลักษณะที่เรียกว่า เซเฟอร์ (SAFER) ซึ่งสามารถสรุปได้ 5 ข้อ ดังนี้

1) การจัดลำดับ (sequence) เป็นการเรียบเรียงทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมจากทักษะพื้นฐานไปยังทักษะที่ซับซ้อนมากขึ้นตามลำดับ ได้แก่ การตระหนักรู้ตนเอง การจัดการตนเอง การตระหนักรู้สังคม ทักษะสัมพันธ์ภาพ และการตัดสินใจอย่างรับผิดชอบ หรือทักษะอื่น ๆ ที่ต้องการสนับสนุน ให้เด็กเกิดการเรียนรู้และพัฒนา

2) การกระตุ้นความสนใจ (activity) เป็นการสนับสนุนให้เด็กได้เล่น ลงมือทำกิจกรรมด้วยตนเอง หรือเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากประสบการณ์ตรงผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 โดยตรง เพื่อกระตุ้นให้เด็กรู้สึกสนใจและส่งเสริมพัฒนาการของเด็กอย่างรอบด้าน ทั้งร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา โดยมีผู้ใหญ่คอยกำหนดขอบเขตความปลอดภัย และดูแลใกล้ชิด

3) การกำหนดขอบเขต (focus) เป็นการอธิบายให้เด็กเข้าใจถึงรายละเอียดเกี่ยวกับการเล่นหรือกิจกรรมนั้น ๆ ให้อย่างชัดเจน เช่น ผู้ที่เกี่ยวข้องหรือผู้ที่เข้าร่วมทำกิจกรรมด้วย สถานที่ วิธีการ กฎระเบียบและกติกา รวมทั้งกำหนดระยะเวลาที่เหมาะสมกับช่วงวัยของเด็กด้วย เพื่อสร้างขอบเขตที่ปลอดภัยและบรรยากาศที่ดีต่อการเรียนรู้ของเด็ก

4) การแสดงออก (expressiveness) เป็นการให้เด็กได้มีโอกาสแสดงอารมณ์ ความคิด และความรู้สึกของตนเองทั้งเชิงบวกและเชิงลบที่มีต่อสิ่งแวดล้อมรอบตัว และรู้จักการรับฟังผู้อื่นด้วย เพื่อให้เด็กเรียนรู้และทำความเข้าใจทั้งตนเองและผู้อื่น อันเป็นคุณสมบัติสำคัญของการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคม รวมทั้งให้เด็กได้เรียนรู้วิธีการรับมือและจัดการอย่างเหมาะสมด้วย

5) การตอบสนอง (responsiveness) เป็นการให้ความช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ หรือสั่งสอนเชิงบวก เมื่อเด็กเกิดปัญหาในระหว่างการเล่นหรือทำกิจกรรม เช่น ชื่นชม ให้กำลังใจ ใช้เหตุผล และหลีกเลี่ยงการลงโทษ หรือการกระทำที่ส่งผลให้เด็กเกิดความรู้สึกกลัว เพื่อช่วยทำให้เด็กเกิดการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมที่เป็นเป้าหมายได้ในทิศทางที่ถูกต้อง

ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมของเด็กปฐมวัยสามารถทำได้ผ่านการเล่นหลากหลายรูปแบบ หากผู้ปกครองและผู้ที่เกี่ยวข้องพิจารณานำแนวทางดังกล่าวไปปรับใช้ตามความเหมาะสมกับบริบทในชีวิตประจำวัน นอกจากจะเป็นการช่วยทำให้เด็กได้มีโอกาสพัฒนาทักษะที่สำคัญดังกล่าวผ่านการเล่นที่สนุกสนาน ยังเป็นการเสริมสร้างพฤติกรรมที่ดี รวมทั้งป้องกัน แก้ไข และลดความเสี่ยงของปัญหาด้านต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ตามที่กล่าวมาแล้วในช่วงต้น

บทสรุป

การเล่นเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งต่อพัฒนาการและการเรียนรู้ตามธรรมชาติของเด็กปฐมวัย หากเด็กไม่ได้รับโอกาสในการเล่นอย่างเหมาะสมตามช่วงวัย อาจส่งผลให้เกิดความเสี่ยงต่อการขาดทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคม ซึ่งอาจนำไปสู่ปัญหาด้านสุขภาพร่างกาย จิตใจ และ

พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ในอนาคตได้ ดังนั้น ผู้ปกครองและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายจึงควรตระหนักถึงความสำคัญของการสนับสนุนการเล่นให้สอดคล้องและครอบคลุมพัฒนาการทุกด้าน ได้แก่ ร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา

ผลการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า แนวทางการส่งเสริมการเล่นเพื่อพัฒนาทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ การตระหนักรู้ตนเอง การจัดการตนเอง การตระหนักรู้สังคม ทักษะสัมพันธ์ภาพ และการตัดสินใจอย่างรับผิดชอบ ผู้ปกครองและผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถจัดกิจกรรมส่งเสริมทักษะเหล่านี้ผ่านรูปแบบการเล่นที่หลากหลาย เช่น การเล่นเชิงสัญลักษณ์ การเล่นเชิงสร้างสรรค์ การเล่นตามกติกา การเล่นเคลื่อนไหวร่างกาย และการเล่นอิสระ โดยใช้แนวทางที่เรียกว่าเซเฟอร์ ได้แก่ การจัดลำดับ การกระตุ้น ความสนใจการกำหนดขอบเขต การแสดงออก และการตอบสนอง มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทและเงื่อนไขของสิ่งแวดล้อมรอบตัวเด็ก

ด้วยเหตุนี้ ผู้นิพนธ์จึงต้องการเสนอบทความฉบับนี้เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่ผู้ปกครองและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายตระหนักถึงความสำคัญของการเล่นเพื่อพัฒนาทักษะการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมของเด็กปฐมวัย โดยผู้นิพนธ์ได้รวบรวมและสังเคราะห์ข้อมูลสำคัญต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อพัฒนาเป็นแนวทางที่เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทยโดยเฉพาะ เพื่อส่งเสริมให้เด็กปฐมวัยเกิดการพัฒนาอย่างสมดุลรอบด้าน เติบโตได้อย่างเต็มศักยภาพ และก้าวสู่การเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพในอนาคต

รายการอ้างอิง

- กระทรวงสาธารณสุข. (2566). *คู่มือผู้อำนวยการเล่น (Play Worker) เด็กไทยเล่นเปลี่ยนโลก*. <https://www.thaihealth.or.th/wp-content/uploads/2020/09/661.pdf>
- กระทรวงสาธารณสุข. (2568). *คู่มือการจัดกิจกรรมสำหรับพ่อแม่เด็กอายุ 0-5 ปี*. Beyond Publishing
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2564). *แนวทางการส่งเสริมพัฒนาการเด็กวัย 3-6 ปี สำหรับพ่อแม่ผู้ปกครอง*. https://academic.obec.go.th/images/document/1593157950_d_1.pdf
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2568). *Early childhood education curriculum B.E. 2568 (2025) for children aged 3-6 years*. https://nitedcr1.go.th/wp-content/uploads/2025/04/001_หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย-พุทธศักราช-2568-สำหรับเด็กอายุ-3-6-ปี.pdf
- รอมร แยมประทุม. (2559). ความสำคัญของการเล่นต่อพัฒนาการในเด็ก. *วารสารสมาคมเวชศาสตร์ป้องกันแห่งประเทศไทย*, 6(3), 275-281. <https://he01.tci-thaijo.org/index.php/JPMAT/article/view/133847>
- รังสิริศม์ วงศ์อุปราช, พีร วงศ์อุปราช, นิสรา คำมณี และภัทรา ลออรธพงศ์. (2567). การเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมช่วงวัยเด็กตอนต้น: ในบริบทประเทศไทย. *วารสารจิตวิทยาคลินิกไทย*, 55(2), 52-64. [https://so03.tci-thaijo.org/index.php/tci-thaijclinicpsy/article /view/273701](https://so03.tci-thaijo.org/index.php/tci-thaijclinicpsy/article/view/273701)
- รังสิริศม์ วงศ์อุปราช และศศิลักษณ์ ขยันกิจ. (2561). แนวทางการจัดการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาทางพฤติกรรมและอารมณ์สำหรับเด็กปฐมวัย. *วารสารวิชาการศึกษาศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 19(1), 160-173.
- รังสิริศม์ วงศ์อุปราช. (2568). แนวทางการส่งเสริมความสามารถในการรับมือกับความรุนแรงด้วยการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมสำหรับเด็กปฐมวัย. *วารสารจิตวิทยา มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต*, 15(1), 1-13. <http://journal.psy.kbu.ac.th/jour/20251501/01.pdf>

วิริยาภรณ์ อุดมระติ. (2566). *ฟื้นฟูพัฒนาการเด็กปฐมวัย 3 เร่ง 3 ลด 3 เพิ่ม ทางรอดประเทศไทย*. สำนักงาน
เลขาธิการสภาการศึกษา.

Blyth, D., Oolsen, B., & Walker, K. (2015). *Intentional practices to support social and emotional
learning*. <https://conservancy.umn.edu/items/a1094838-6d83-47e4-9316-cfa9f0cdfaa8>

Collaborative for Academic Social and Emotional Learning. (2025). *What does the research
say?*. <https://casel.org/fundamentals-of-sel/what-does-the-research-say/>

Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., & Schellinger, K. B. (2011). The impact
of enhancing students' social and emotional learning: a meta-analysis of school-based
universal interventions. *Child Development*, 82(1), 405-432. [https://doi.org/10.1111/
j.1467-8624.2010.01564.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01564.x)

Government of the Australian Capital Territory. (2025). *Social and emotional learning
approaches*. [https://www.education.act.gov.au/support-for-our-students/positive-behaviour-
mental-health-and-wellbeing-approaches-in-our-schools/social-and-emotional-learning-
approaches](https://www.education.act.gov.au/support-for-our-students/positive-behaviour-mental-health-and-wellbeing-approaches-in-our-schools/social-and-emotional-learning-approaches)

Leicestershire Educational Psychology Service. (2024). *6 stages of play development*. [https://
www.leicestershire.gov.uk/sites/default/files/2024-09/educational-psychology-stages-
of-play.pdf](https://www.leicestershire.gov.uk/sites/default/files/2024-09/educational-psychology-stages-of-play.pdf)

National Council for Curriculum and Assessment. (2024). *Learning and developing through
play*. Government of Ireland.

การเสนอบทความเพื่อตีพิมพ์ใน วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ได้เผยแพร่ผลงานวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ติดต่อกันมา 3 ทศวรรษ การเสนอบทความเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารวิชาการฯ นั้น มีรายละเอียดหลักเกณฑ์และรูปแบบ ดังนี้

1. ประเภทของบทความที่รับพิจารณาต้องเป็นบทความวิชาการหรือบทความวิจัยของนิสิตระดับบัณฑิตศึกษา อาจารย์ นักวิจัย และนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ
2. ขอบเขตเนื้อหาต้องเกี่ยวข้องกับมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และ/หรือข้อมูลท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงใต้สาขาภาษา ภาษาศาสตร์และวรรณคดี ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา นิเทศศาสตร์ ศาสนาและปรัชญา สารสนเทศศาสตร์ และจิตวิทยา
3. บทความที่ส่งมาให้กองบรรณาธิการพิจารณาจะต้องไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ที่ไหนมาก่อน และต้องไม่อยู่ระหว่างการเสนอเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารฉบับอื่น

รูปแบบการพิมพ์บทความ

ผู้เขียนต้องจัดบทความให้เป็นไปตามรูปแบบที่วารสารวิชาการฯ กำหนด ดังนี้

1. การตั้งค่าหน้ากระดาษ ขนาดกระดาษ A4 ตั้งระยะขอบกระดาษ บนและล่าง ซ้ายและขวา 2.54 ซม. (1 นิ้ว) ระยะบรรทัด 1 เท่า (single space) พร้อมกำหนดเลขหน้ามุมบนขวาของหน้ากระดาษความยาวของบทความ
2. ความยาวของบทความอยู่ระหว่าง 13-17 หน้า โดยรวมรูปภาพ ตาราง เอกสารอ้างอิง (ระบบ APA style ทั้งภายในและส่วนท้ายของบทความ)
3. รูปแบบตัวอักษรในบทความคือ TH Sarabun PSK

ส่วนแรกของบทความ

1. ชื่อเรื่องภาษาไทย (TH Sarabun PSK 18 พอยท์ จัดข้อความกึ่งกลางหน้ากระดาษ ตัวอักษรตัวหนา)
2. ชื่อเรื่องภาษาอังกฤษ (TH Sarabun PSK 18 พอยท์ จัดข้อความกึ่งกลางหน้ากระดาษ ตัวอักษรตัวหนา) โดยกำหนดตัวอักษรตัวแรกของคำเป็นตัวใหญ่
3. ชื่อผู้เขียน (TH Sarabun PSK 14 พอยท์ จัดข้อความชิดขวา) ระบุนามภาษาไทย และวงเล็บชื่อภาษาอังกฤษ และให้ใส่อ้างอิงเชิงอรรถของผู้เขียนแต่ละคน เพื่อใส่ข้อมูลข้อที่ 6
4. บทคัดย่อภาษาไทย (TH Sarabun PSK 16 พอยท์) และคำสำคัญ (จำนวน 3-5 คำ) (TH Sarabun PSK 12 พอยท์) ไม่เกิน 250 คำ
5. บทคัดย่อภาษาอังกฤษ (TH Sarabun PSK 16 พอยท์) และคำสำคัญ (จำนวน 3-5 คำ) (TH Sarabun PSK 12 พอยท์) ไม่เกิน 250 คำ โดยคำสำคัญภาษาอังกฤษนั้นให้กำหนดตัวอักษรตัวแรกของคำเป็นตัวใหญ่
6. เชิงอรรถ ให้ระบุข้อมูลสถานที่ทำงานหรือหลักสูตร และสถานศึกษาถ้าผู้เขียนกำลังศึกษาอยู่ (ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ)

ส่วนเนื้อหาของบทความ

1. เนื้อหาบทความให้ใช้ตัวอักษร TH Sarabun PSK ขนาด 16 พอยท์ และจัดข้อความด้วยการกระจายแบบไทยทั้งหมด
2. บทความวิชาการ เนื้อหาประกอบไปด้วย
 - บทนำ
 - เนื้อหา
 - บทสรุป
 - รายการอ้างอิง
3. บทความวิจัย เนื้อหาประกอบไปด้วย
 - บทนำ
 - การทบทวนวรรณกรรม
 - วิธีการวิจัย ให้ระบุรายละเอียดเกี่ยวกับ 1) ประเภทของการวิจัย 2) ประชากร ตัวอย่าง และการสุ่มกลุ่มตัวอย่าง (กรณีเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ) กลุ่มผู้ให้ข้อมูล (กรณีเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ) หรืออื่น ๆ 3) เครื่องมือในการวิจัย การพัฒนา และการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ 4) การเก็บรวบรวมข้อมูล และ 5) การวิเคราะห์ข้อมูลและการรายงานผล
 - ผลการวิจัย
 - อภิปรายผล
 - ข้อเสนอแนะการวิจัย (ข้อเสนอแนะทั่วไป และข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคต)
 - กิตติกรรมประกาศ (ถ้ามี)
 - รายการอ้างอิง

ส่วนการอ้างอิง

เป็นไปตามหลักเกณฑ์ APA version 7.0 (American Psychological Association) ทั้งนี้ กองบรรณาธิการได้ทำตารางสรุปตัวอย่างวิธีการเขียนอ้างอิงในเนื้อหา และการอ้างอิงในรายการอ้างอิงเบื้องต้นเพื่อช่วยในการเตรียมบทความ

วิธีการจัดส่งบทความ

บทความภาษาอังกฤษจะต้องผ่านการตรวจสอบภาษาอังกฤษโดยผู้เชี่ยวชาญทางด้านภาษา และบทความทุกฉบับจะต้องแนบบทความ สามารถดาวน์โหลดแบบเสนอบทความและแบบฟอร์มตรวจภาษาอังกฤษได้ที่เมนู Download และส่งบทความในรูปแบบไฟล์ Word และ PDF เข้ารับการพิจารณาผ่านระบบออนไลน์ Thai Journals Online (Thaijo) ได้ที่ URL: <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/husojournal> เท่านั้น สำหรับบทความที่ผ่านการกลั่นกรองแล้ว จะได้รับการพิจารณาเพื่อตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารวิชาการฯ ต่อไป

ตารางสรุปตัวอย่างวิธีการเขียนอ้างอิงในเนื้อหา

จำนวน ผู้นิพนธ์	รูปแบบการอ้างอิงในเนื้อหา	
	ภาษาไทย	ภาษาอังกฤษ
1 คน	ชื่อ/สกุล/(ปีพิมพ์) ชื่อ/สกุล/(ปีพิมพ์,/หน้า/เลขหน้า) ชื่อ/สกุล/(สัมภาษณ์,/วัน/เดือน/ปีที่สัมภาษณ์)	สกุล/(ปีที่พิมพ์) สกุล/(ปีที่พิมพ์,/p./เลขหน้า) สกุล/(ปีที่พิมพ์,/pp./เลขหน้า)
	การอ้างอิงในเนื้อหาหน้าข้อความ <u>ตัวอย่าง</u> กาญจนา แก้วเทพ (2557) ขจีรัตน์ ดวงดาว (2555, หน้า 10, 28) เพชรรุ่ง เทียนบัวโรจน์ (2560, หน้า 123-126) นงนารถ ชัยรัตน์ (สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2553) การอ้างอิงในเนื้อหาหลังข้อความ <u>ตัวอย่าง</u> (กาญจนา แก้วเทพ, 2557) (ขจีรัตน์ ดวงดาว, 2555, หน้า 10, 28) (เพชรรุ่ง เทียนบัวโรจน์, 2560, หน้า 123-126) (นงนารถ ชัยรัตน์, สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2553)	การอ้างอิงในเนื้อหาหน้าข้อความ <u>ตัวอย่าง</u> Kessler (2003) Week (2003, p. 27) Hopkins (2024, pp. 41, 70) Kidd (1987, pp. 15-16) Paradis (personal communication, February 24, 2020) การอ้างอิงในเนื้อหาหลังข้อความ <u>ตัวอย่าง</u> (Kessler, 2003) (Week, 2003, p. 27) (Hopkins, 2024, pp. 41, 70) (Kidd, 1987, pp. 15-16) (Paradis, personal communication, February 24, 2020)
2 คน	ชื่อ/สกุล/และ/ชื่อ/สกุล/(ปีพิมพ์)	สกุล/and/สกุล/(ปีพิมพ์)
	การอ้างอิงในเนื้อหาหน้าข้อความ <u>ตัวอย่าง</u> สุพร ชัยเดชสุริยะ และพัชรี วรรณศรี (2554) การอ้างอิงในเนื้อหาหลังข้อความ <u>ตัวอย่าง</u> (สุพร ชัยเดชสุริยะ และพัชรี วรรณศรี, 2554) (เสรี วงศ์พิเชษฐ และพิศาล หมั่นแก้ว, 2556, หน้า 15) (ชัชวาลย์ หลิวเจริญ และณิชา โชคพิทักษ์กุล, 2559, หน้า 275-280)	การอ้างอิงในเนื้อหาหน้าข้อความ <u>ตัวอย่าง</u> Bernard and Krupat (1994) การอ้างอิงในเนื้อหาหลังข้อความ <u>ตัวอย่าง</u> (Bernard & Krupat, 1994) (Haynes & Rao, 2013, p. 12) (Jaiswal & Kant, 2018, pp. 345-356)

จำนวน ผู้นิพนธ์	รูปแบบการอ้างอิงในเนื้อหา	
	ภาษาไทย	ภาษาอังกฤษ
3-5 คน	ชื่อ/สกุล,/ชื่อ/สกุล/และชื่อ/สกุล/(ปีพิมพ์)	สกุล,/สกุล,/and/สกุล/(ปีพิมพ์)
	การอ้างอิงในเนื้อหาหน้าข้อความ <u>ตัวอย่าง</u> นักรบ หมี่แสน, จารุวรรณ สกุลคู, อรรณพ โพธิสุข และสุชาดา สุธรรมรักษ์ (2557) การอ้างอิงในเนื้อหาหลังข้อความ <u>ตัวอย่าง</u> (นักรบ หมี่แสน, จารุวรรณ สกุลคู, อรรณพ โพธิสุข และสุชาดา สุธรรมรักษ์, 2557, หน้า 266) (นักรบ หมี่แสน, จารุวรรณ สกุลคู, อรรณพ โพธิสุข และสุชาดา สุธรรมรักษ์, 2559, หน้า 265-266)	การอ้างอิงในเนื้อหาหน้าข้อความ <u>ตัวอย่าง</u> Fisher, Bashyal, and Bachman (2012) การอ้างอิงในเนื้อหาหลังข้อความ <u>ตัวอย่าง</u> (Fisher, Bashyal, & Bachman, 2012, p. 172) (Fisher, Bashyal, & Bachman, 2012, pp. 172-173)
6 คน ขึ้นไป	ชื่อ/สกุล/และคณะ/(ปีพิมพ์)	สกุล/et al./(ปีพิมพ์)
	การอ้างอิงในเนื้อหาหน้าข้อความ <u>ตัวอย่าง</u> อวยพร เรื่องตระกูล และคณะ (2551) การอ้างอิงในเนื้อหาหลังข้อความ <u>ตัวอย่าง</u> (อวยพร เรื่องตระกูล และคณะ, 2551) (ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์ และคณะ, 2560, หน้า 89) (พวงพรภัสสร วิริยะ และคณะ, 2560, หน้า 48-56)	การอ้างอิงในเนื้อหาหน้าข้อความ <u>ตัวอย่าง</u> Eker et al. (2000) การอ้างอิงในเนื้อหาหลังข้อความ <u>ตัวอย่าง</u> (Eker et al., 2000) (Gleim et al., 2013, p. 118) (Leary et al., 2011, pp. 35-42)
หมายเหตุ: 1) การอ้างอิงผู้เขียน 3-5 คน นั้น ให้ใส่ชื่อผู้เขียนทุกคนในการอ้างอิงในเนื้อหาครั้งแรก และเขียน “และคณะ” หรือ et al. ในการอ้างอิงครั้งต่อไป ในกรณีอ้างอิงผู้เขียนตั้งแต่ 6 คนขึ้นไป สามารถเขียนชื่อผู้เขียนคนแรก และตามด้วย “และคณะ” หรือ et al. ได้ตั้งแต่การอ้างอิงครั้งแรก 2) / หมายถึง เคาะ space bar 1 ครั้ง, // หมายถึง เคาะ space bar 2 ครั้ง		

การอ้างอิงในเนื้อหาในรูปแบบอื่น ๆ

- กรณีอ้างอิงในเนื้อหาจากแหล่งข้อมูลระดับทุติยภูมิ ให้เขียนอ้างอิงโดยใช้ข้อมูลที่ถูกรับถึงนั้น

- กรณีอ้างอิงในเนื้อหาหลังข้อความมากกว่า 1 แหล่ง ให้เรียงตามลำดับอักษร ก-ฮ หรือ A-Z และอ้างอิงแหล่งข้อมูลภาษาไทยก่อนแหล่งข้อมูลภาษาอังกฤษ ดังนี้

รูปแบบ (ชื่อ/สกุล,/ปี;/ชื่อ/สกุล,/ปี)

..... (สกุล,/ปี;/สกุล,/ปี)

ตัวอย่าง (เพ็ญพูน แพนศรี, 2551; ศรียรรณ มีคุณ, 2548)

..... (Embretson & Reise, 2000; Marvelde et al., 2006)

- กรณีอ้างอิงในเนื้อหาที่แหล่งข้อมูลอ้างอิงไม่มีชื่อผู้แต่ง ให้เขียนดังนี้

รูปแบบ (ชื่อเรื่อง,/ปีที่เผยแพร่) หรือ (Title,/ปีที่เผยแพร่)

ตัวอย่าง (เส้นทางความสุข: การสัมผัสธรรมชาติ, 2559) (Preschool Prep, 2010)

ถ้าไม่มีปีที่เผยแพร่ปรากฏ ถ้าแหล่งข้อมูลอ้างอิงเป็นภาษาไทยให้ใส่ ม.ป.ป. (ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์) หรือแหล่งข้อมูลอ้างอิงเป็นภาษาอังกฤษให้ใส่ n.d. (no date)

- กรณีอ้างอิงในเนื้อหาจาก ChatGPT หรือ AI ให้เขียนดังนี้

รูปแบบ (ชื่อผู้พัฒนา,/ปี)

ทั้งนี้ หากใช้ AI ในการช่วยค้นหาข้อมูลหรือวิเคราะห์ข้อมูล ขอให้ขึ้นต้นเนื้อหาด้วย เมื่อใช้ชุดคำสั่งว่า.....

ChatGPT ได้ให้ผลลัพธ์ว่า.....

ประเภท	รูปแบบการอ้างอิงในรายการอ้างอิง
หนังสือทั่วไป	ชื่อ/สกุล./(ปีที่พิมพ์)./ชื่อเรื่อง/(ครั้งที่พิมพ์ ระบุครั้งที่ 2 เป็นต้นไป). สำนักพิมพ์. ตัวอย่างภาษาไทย สุรางค์ โค้วตระกูล. (2544). <i>จิตวิทยาการศึกษา</i> (พิมพ์ครั้งที่ 5). ด้านสุขภาพการพิมพ์. ศิริวรรณ เสรีรัตน์, ศุกร เสรีรัตน์, งามอาจ ปะพานิช, ปริญ ลักษิตานนท์ และสุพิร์ ลิ้มไทย. (2543). <i>หลักการตลาด: Principles of marketing</i> . ดวงกลมสมัย. พิทยา ว่องกุล. (บรรณาธิการ). (2541). <i>ไทยยุควัฒนธรรมทาส</i> . โครงการวิถิทรศน์. สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). <i>ข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง</i> (พ.ศ. 2552-2561). พรักหวานกราฟิก. ชินวุฒิ เตชานุวัตร และธนัชพร นันทาภิวัฒน์. (2564). <i>ดีแฟ้สมรภูมิ E-Commerce ไทย ตรงไหน</i> <i>คือโอกาส</i> . https://media.kkpfg.com/document/2021/Aug/(ฉบับเต็ม)%0KKP%20Research_ecommerce.pdf <u>ในกรณีที่ไม่ทราบชื่อผู้แต่ง</u> <i>ผู้หญิงอีสาน: ทางเลือก ศักยภาพและแนวทางการพัฒนา</i> . (2541). สถาบันและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ตัวอย่างภาษาอังกฤษ Ritchie, B. W. (2003). <i>Managing educational tourism</i> . Channel View Publications. Ettinger, R. H., Crooks, R., & Stein, J. (1994). <i>Psychology: science, behavior, and life</i> (3 rd ed.). Harcourt Brace College Publishers. <u>ในกรณีหนังสืออิเล็กทรอนิกส์มีเลข DOI</u> Schmid, H. J. (Ed.) (2017). <i>Entrenchment and the psychology of language learning: how we recognize and adapt linguistic knowledge</i> . American Psychology Association; De Gruyter Mouton. https://doi.org/10.1037/15969-000 Brown, L. S. (2018). <i>Feminist therapy</i> . American Psychology Association. https://doi.org/10.1037/0000092-000
หนังสือแปล	ชื่อผู้แต่ง./(ปีที่พิมพ์)./ชื่อเรื่อง/(ชื่อผู้แปล,/แปล)./สำนักพิมพ์.
	โอเวน, ลินเนตต์. (2543). <i>คู่มือธุรกิจลิขสิทธิ์</i> (งามพรรณ เวชชาชีวะ, แปล). สำนักงาน คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. ธอโร, เฮนรี่ เดวิด. (2562). <i>วอลเดน</i> (สุริยฉัตร ชัยมงคล, แปล) (พิมพ์ครั้งที่ 5). ภาพพิมพ์.

ประเภท	รูปแบบการอ้างอิงในรายการอ้างอิง
หนังสือ ต่างประเทศ ที่ไม่ใช่ ภาษาอังกฤษ	ชื่อผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์)./ชื่อเรื่องภาษาต่างประเทศ/[ชื่อเรื่องแปลเป็นภาษาอังกฤษ]./สำนักพิมพ์. Hong, N. (1959). <i>Lịch sử truyền giáo Việt Nam [History of missionaries in Vietnam]</i>. Contemporary Publishing House. Launay, A. (1924). <i>Histoire de la Mission de Cochinchine 1658-1823 (Vol 3: 1771-1823) [History of the Cochinchina mission 1658-1823 (Vol 3: 1771-1823)]</i>. Documents Historiques Maisonneuve Frères.
บทความ ในหนังสือ	ชื่อ/สกุลผู้เขียนบทความ./ (ปีที่พิมพ์)./ชื่อบทความ./ใน/ชื่อบรรณาธิการ(บรรณาธิการ) (ถ้ามี)./ชื่อหนังสือ/(เลขหน้า)./สำนักพิมพ์. ตัวอย่างภาษาไทย จามะรี เชียงทอง. (2543). ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร: ศักยภาพและการต่อสู้ของท้องถิ่น. ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ), <i>พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: สถานการณ์ในประเทศไทย</i> (หน้า 1-51). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. กาญจนา แก้วเทพ. (2557). ทฤษฎีการสื่อสารตามทัศนะของสำนักทฤษฎีวิพากษ์. ใน <i>ประมวลสาระชุดวิชาปรัชญานิเทศศาสตร์และทฤษฎีการสื่อสาร</i> (หน้า 103-105). สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. ตัวอย่างภาษาอังกฤษ Keyes, C. F. (1993). Why the Thai are not Christians: Buddhist and Christian conversion in Thailand. In R. W. Hefner (Ed.), <i>Conversion to Christianity: Historical and anthropological perspectives on a great transformation</i> (pp. 259-283). University of California Press.
วารสาร/ นิตยสาร	ชื่อผู้เขียนบทความ./ (ปีที่พิมพ์)./ชื่อบทความ./ชื่อวารสาร,/ปีที่ (ฉบับที่),/เลขหน้า./URL(ถ้ามี) ตัวอย่างภาษาไทย หฤทัยทิพย์ ตันตเทศ. (2563). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความผูกพันของนักเรียนนายเรืออากาศต่อโรงเรียนนายเรืออากาศนวมินทกษัตริยาธิราช. <i>วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา</i>, 28(3), 214-234. วิระ แก้วสุกใส และชัยรัตน์ จุสาลือ. (2556). เครือข่ายสังคมออนไลน์: กรณีเฟสบุ๊ก (Facebook) กับการพัฒนาผู้เรียน. <i>วารสารมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์</i>, 5(197), 195-205. ณรงค์ นิตจินทร์. (2547). ปัญหาหญิงไทยในต่างแดน. <i>คู่สร้างคู่สม</i>, 24(464), 38. ดวงพร สุรพงษ์พิวัฒน์. (2562). พ่อแม่...ตัวแปรพัฒนาการของลูกรัก. <i>หมอชาวบ้าน</i>, 41(488), 61-64. ณิชาพร เจริญวานิชกุล และไพโรจน์ น่วมน่วม. (2562). ผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้คณิตศาสตร์ที่เน้นแบบอย่างและกลวิธีตามแนวคิดของเมย์เนสและจูเลียน-ชูลต์ซที่มีต่อความรู้ทางคณิตศาสตร์และความสามารถในการแก้ปัญหาทางคณิตศาสตร์ของนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 5. <i>วารสารครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย</i>, 47 (ฉบับเพิ่มเติม 2), 88-100. https://so02.tci-thaijo.org/index.php/EDUCU/article/view/232424

ประเภท	รูปแบบการอ้างอิงในรายการอ้างอิง
วารสาร/ นิตยสาร	ชื่อผู้เขียนบทความ./ (ปีพิมพ์)/ชื่อบทความ./ชื่อวารสาร,/ปีที่ (ฉบับที่)/เลขหน้า./URL(ถ้ามี) ตัวอย่างภาษาอังกฤษ Porter, M. E., & Kramer, M. R. (2006). The link between competitive advantage and corporate social responsibility. <i>Harvard Business Review</i>, 84(12), 78-92. Sengupta, K. M. (2018). Community and neighborhood in a colonial city: Calcutta's para. <i>Sage Journals</i>, 38(1), 40-56. Barone, M. (2014). The experience factor. <i>U.S. News & World Report</i>, 141(24), 26. Bucur, I. (2013). Managerial core competencies as predictors of managerial performance, on different levels of management. <i>Social and Behavioral Sciences</i>, 78, 365-369. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.04.312 Chunhachinda, P. (2017). FinTech: towards Thailand 4.0. <i>Electronic Journal of Open and Distance Innovative Learning</i>, 7(1), 1-23. http://e-jodil.stou.ac.th/filejodil/14_0.pdf
หนังสือพิมพ์	ชื่อ/สกุล./ (ปี./วัน/เดือน)/ชื่อบทความ./ชื่อหนังสือพิมพ์,/หน้า/(ระบุเลขหน้า). หมายเหตุ: กรณีที่บทความเป็นภาษาอังกฤษ ขอให้ใช้ (ปี./เดือน/วัน) กรณีที่บทความไม่มีชื่อผู้เขียนโดยตรง ขอให้นำชื่อเรื่องมาเขียนแทนชื่อผู้เขียน ตัวอย่างภาษาไทย จิราวัฒน์ จารุพันธุ์. (2556, 3 มกราคม). โฆษณาดิจิทัล 56 กระแสยังแรงไม่เลิก. <i>เดลินิวส์</i>, หน้า 10. ทีมข่าวการเมือง. (2557, 24 กุมภาพันธ์). ปริศนา “เสธ.น้ำเงิน” แนวรบโลกโซเชียล. <i>โพสต์ทูเดย์ออนไลน์</i>. https://www.posttoday.com/politic/report/279972 ล้อมคอกโรคซึมเศร้า ปฏิบัติการพิทักษ์สุขภาพคนไทย สู้พิษฆาตเงียบ ลดตายปีหนุ่ท้อแท้ 2563. (2563, 3 มกราคม). https://www.thairath.co.th/news/society/1738735 ตัวอย่างภาษาอังกฤษ Schwartz, J. (1993, September 30). Obesity affects economic, social status. <i>The Washington Post</i>, pp. A1- A4. Belluck, P. (2018, July 26). New Alzheimer's drug slows memory loss in early trial results. <i>NY Times</i>, p. A1. Brody, J. E. (2007, December 11). Mental reserves keep brain agile. <i>The New York Times</i>. https://www.nytimes.com

ประเภท	รูปแบบการอ้างอิงในรายการอ้างอิง
วิทยานิพนธ์	ชื่อ/สกุล(ผู้เขียนวิทยานิพนธ์)./(ปีที่เผยแพร่)./ชื่อวิทยานิพนธ์/[วิทยานิพนธ์ชื่อปริญญาฯ ศึกษบัณฑิตหรือวิทยานิพนธ์ชื่อปริญญาฯ ศึกษบัณฑิต, /ชื่อมหาวิทยาลัยหรือสถาบันการศึกษา]. ตัวอย่างภาษาไทย ปิติพัฒน์ จีระวนิชชานนท์. (2555). การศึกษากลวิธีในการแปล มุกตลกไทยในภาษาอังกฤษ: กรณีศึกษาภาพยนตร์เรื่องหลวงพี่เท่ง ภาค 1 และรถไฟฟ้ามหานคร. [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยบูรพา]. ชลวรินทร์ แป้นสุวรรณ. (2562). ลักษณะทางกายภาพ ความไว้วางใจคุณภาพการให้บริการ คุณค่าที่รับรู้ และความพึงพอใจส่งผลต่อการกลับมาใช้บริการซ้ำและการบอกต่อของลูกค้าร้านประเภทอาหารบุฟเฟต์โรงแรมระดับ 4 ดาวขึ้นไป ในกรุงเทพมหานคร. [วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยกรุงเทพ]. ตัวอย่างภาษาอังกฤษ Footrakoon, O. (1999). <i>Lived experiences of Thai war brides in mixed Thai-American families in The United States</i>. [Doctoral dissertation of Philosophy, University of Minnesota]. Sehwised, W. (2007). <i>A study of conflict between mothers and daughters in The Joy Luck Club</i>. [Master of Arts thesis, Srinakharinwirot University].
เอกสารการประชุมวิชาการ	ชื่อ/สกุล.(ปีพิมพ์)./ชื่อเรื่อง./ใน/ชื่อบรรณาธิการ/(บรรณาธิการ)/(ถ้ามี)./ชื่อการประชุม/(ระบุเลขหน้า)./สำนักพิมพ์. ตัวอย่างภาษาไทย บุญเชิด หนูอิม. (2558). สภาพเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมวิถีชุมชนปากคลองนาจอมเทียน. ใน สุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์ (บรรณาธิการ), <i>การประชุมวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ประจำปี 2558</i> (หน้า 223-232). คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. หัตยา ศรีวงษ์. (2554). ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะงาน ความสามารถในการทำงาน และบรรยากาศองค์การกับความสุขในการทำงานของพยาบาลส่วนงานอุบัติเหตุฉุกเฉินในโรงพยาบาลชุมชนในเขตภาคกลาง. ใน <i>การประชุมวิชาการและเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ “ราชชนกวัชรวิภาการและวิจัย ครั้งที่ 5”</i> (หน้า 1-13). สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนกวัชรวิภาการ. ตัวอย่างภาษาอังกฤษ Pojanapunya, P., & Todd, R. W. (2011). Relevance of findings in results to discussion sections in applied linguistics research. In R. W. Todd (Ed.), <i>Proceeding of the Internation Conference: doing Research in Applied Linguistics</i> (pp. 51-60). King Mongkut’s University of Technology Thonburi. Ramesh, S. (2012). Preparation and evaluation of nanoparticles for sustained delivery of ampicillin. In <i>Proceedings of the Burapha University International Conference 2012 Global Change Opportunity & Risk</i> (pp. 351-357). Burapha University.

ประเภท	รูปแบบการอ้างอิงในรายการอ้างอิง
ราชกิจจานุเบกษา	ชื่อกฎหมาย./ (ปีพิมพ์./วันที่/เดือน)./ราชกิจจานุเบกษา./หน้า/(ระบุเลขหน้า). ตัวอย่างภาษาไทย กฎกระทรวงให้ใช้บังคับผังเมืองรวมบริเวณอุตสาหกรรมและชุมชนแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี (ฉบับที่ 2). (2561, 16 สิงหาคม). ราชกิจจานุเบกษา. หน้า 1-2. ประกาศกรมศิลปากร เรื่องขึ้นทะเบียนโบราณสถานและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน (วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎ์ อาคารพุทธสมาคม (ศาลเก่า) วัดบุปผาราม ศาลากลาง จังหวัดตราด (หลังเก่า) ตึกมหาราช ตึกราชินี วัดชนะไชยศรี ปราสาทตาใบ ปราสาทพุลผล ปราสาทหนองผักนึ่งใหญ่ คุกขี้ไก่). (2539, 18 ธันวาคม). ราชกิจจานุเบกษา. หน้า 3, 7. กรณีมีการแก้ไขราชกิจจานุเบกษาเพิ่มเติมให้ระบุด้วยข้อมูลฉบับแก้ไข ดังตัวอย่าง พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2556. (2556, 29 มีนาคม). ราชกิจจานุเบกษา. หน้า 1-18.
จดหมายเหตุ คำสั่ง ประกาศ ระเบียบ	ชื่อหน่วยงาน./ (ปี./วัน/เดือน)./ชื่อของเอกสาร./เลขที่ประกาศ/คำสั่ง/จดหมายเหตุ/ระเบียบ. (ถ้ามี) ตัวอย่างภาษาไทย หอสมุดแห่งชาติ. (จ.ศ. 1206). จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. เลขที่ 12. ศรีสทเทพ, พระยา. (2451). จดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป ร.ศ. 116 เล่ม 1. โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร. มหาวิทยาลัยบูรพา. (2548, 13 กุมภาพันธ์). ประกาศมหาวิทยาลัยบูรพา เรื่องกำหนดการเกี่ยวกับการเรียนการสอนประจำปีการศึกษา 2548. มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. (2549, 18 มีนาคม). ระเบียบมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี ว่าด้วยการออกหลักฐานแสดงผลการศึกษา พ.ศ. 2549. จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2458). พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตั้งแต่ พ.ศ. 2417 ถึง พ.ศ. 2453). ใน หนังสืออนุสรณ์ในงานศพ อำพัน มารดา พุทธศักราช 2458. โสภณพิพรรฒธนากร.
สื่อประเภท อื่น ๆ เช่น ภาพถ่าย ภาพยนตร์ คลิปเสียง เป็นต้น	ชื่อหน่วยงาน./ (ปี)./ชื่อเอกสาร./[ประเภทของเอกสาร]./รหัสเอกสาร (ถ้ามี). ตัวอย่างภาษาไทย สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). การแสดงละครพระราชานิพนธ์รัชกาลที่ 6 เรื่องโพงพาง. [ภาพถ่าย]. รหัสเอกสาร M7500037. หอภาพยนตร์ (องค์การมหาชน). (2564). 15 ค่ำ เดือน 11 (Mekhong Full Moon Party). https://www.fapot.or.th/main/cinema/view/998 ภูวนาถ คุณผลิน. (2542). เจ้าไม่มีศาล ใน แกรมมีโกลด์ซีรีส์ [ซีดี]. บริษัทจีเอ็มเอ็ม แกรมมี. ตัวอย่างภาษาอังกฤษ BBC (Producer). (n.d.). EYFS. Listening skills-1: weather [Audio podcast]. BBC School Radio. https://www.bbc.co.uk/teach/school-radio/eyfs-listening-skills-weather/zvrcf4j

ประเภท	รูปแบบการอ้างอิงในรายการอ้างอิง
เว็บไซต์	ชื่อ/สกุล./(ปีที่พิมพ์)./ชื่อเรื่อง./URL
	ตัวอย่างภาษาไทย ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ. (2560). <i>เขาดิน เดิมไม่ใช่สวนสัตว์ แต่เป็น botanical garden ไฮโซ ในพระราชวังสวนดุสิต</i> . https://thematter.co/thinkers/dusit-zoo/40695
สื่อ โซเชียลมีเดีย	ชื่อเจ้าของผลงาน./(ปี./วัน/เดือน)./ชื่อเรื่อง./[ประเภทของสื่อ]./ชื่อสื่อโซเชียลมีเดีย./URL
	ตัวอย่างภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. (2568, 12 กรกฎาคม). <i>HUSO BUU podcast EP.21 HUSO goes green!!</i> . [Facebook Video]. Facebook. https://www.facebook.com/share/v/16y6RmKUbm/ ตัวอย่างภาษาอังกฤษ IQD Media Official. (2561). <i>IQD Media Official</i> . [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/channel/UCBl1dBQ0n1ZW_pYqk7HLeTA
เอกสารประกอบการประชุมหรือ อบรม	ชื่อเจ้าของเอกสาร./(ปี./วัน/เดือน)./ชื่อเรื่อง./[เอกสารประกอบการประชุมหรือการอบรม]./ชื่องานประชุมหรือการอบรม,/สถานที่.
	ตัวอย่างภาษาไทย ประทีป พิชทองกลาง. (2568, 26 กรกฎาคม). <i>เทคนิคการเขียนข้อเสนอโครงการ</i> . [เอกสารประกอบการอบรม]. โครงการพัฒนาคุณภาพงานวิจัย เรื่อง “เทคนิคการเขียนข้อเสนอโครงการให้ได้ทุน”, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
Chat GPT หรือ AI	ชื่อผู้พัฒนา./(ปี)./ชื่อโมเดล/(เดือน/วัน/version)/[Large language model]./URL
	ตัวอย่างภาษาอังกฤษ OpenAI. (2023). ChatGPT (Mar 14 version) [Large language model]. https://chat.openai.com

การอ้างอิงในรายการอ้างอิงรูปแบบอื่น ๆ

- กรณีผู้เขียนมีอิสริยยศ

รูปแบบ ชื่อ/สกุล,/ยศ./(ปี)./ชื่อหนังสือ./ชื่อสำนักพิมพ์.

ตัวอย่าง นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา. (2552).

บันทึกความรู้เรื่องต่าง ๆ (พิมพ์ครั้งที่ 3). มูลนิธิเสถียรโกเศศ-นาคะประทีป.

- กรณีผู้เขียนมีสมณศักดิ์

รูปแบบ สมณศักดิ์/(นาม)./(ปี)./ชื่อหนังสือ./ชื่อสำนักพิมพ์.

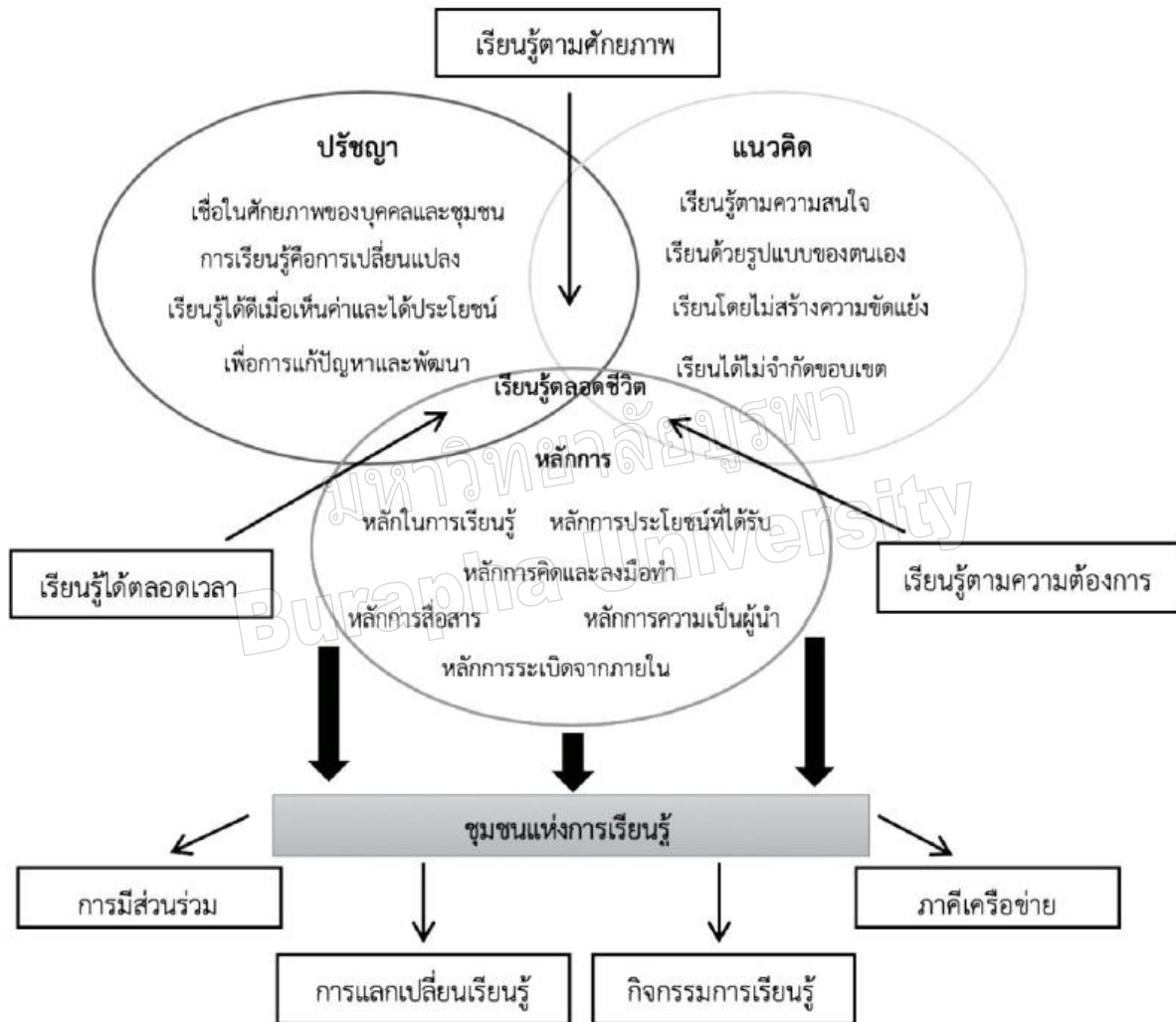
ตัวอย่าง พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2549). *ชุดเพชร. อนัญญา*.

รูปแบบการทำภาพประกอบ การทำตาราง และการอ้างอิง

การอ้างอิงภาพและตารางจะใส่ในหมายเหตุ โดยมีลักษณะการอ้างอิงแตกต่างกัน ดังนี้

ภาพ 1

ปรัชญา แนวคิด และหลักการของการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อขับเคลื่อนชุมชนแห่งการเรียนรู้

หมายเหตุ. จาก “การวิเคราะห์และสังเคราะห์ปรัชญา แนวคิด และหลักการของการศึกษา ตลอดชีวิตเพื่อ
การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้” โดย อาชัญญา รัตนอุบล, 2562, วารสารครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
47(ฉบับเพิ่มเติม 2), หน้า 436 (<https://so02.tci-thaijo.org/index.php/EDUCU/article/view/232667/>).

การแสดงเรื่องโพงพาง พ.ศ. 2463

กรณีผู้เขียนสร้างหรือออกแบบด้วยตนเอง ให้เขียนอ้างอิงได้ภาพ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

หมายเหตุ. โดย อัจริยา ดามัน, ออกแบบเมื่อวันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2564

ตัวอย่างรูปแบบการอ้างอิงตาราง

ในกรณีที่สร้างตารางรายงานผลด้วยตนเอง ไม่จำเป็นต้องระบุแหล่งที่มา ยกเว้นตารางดังกล่าวนั้น ดัดแปลงมาจากงานของนักวิจัยท่านอื่น ๆ หรือนำมาจากหนังสือ ตำรา หรือบทความวิชาการใด ๆ จำเป็นต้องเขียนอ้างอิง

ตาราง 1

ความเที่ยงรายองค์ประกอบและค่าสถิติการตรวจสอบความตรงเชิงโครงสร้างของโมเดลการวัด

ตัวแปร	คุณภาพด้านความเที่ยง		คุณภาพด้านความตรงเชิงโครงสร้าง
	องค์ประกอบการวัด	ค่าสัมประสิทธิ์	
		แอลฟา	
ความร่วมมือในการปฏิบัติงานของครู	การวางแผนการทำงานร่วมกัน	0.920	chi-square=0.010, $df=1$, $p=0.914$, RMSEA=0.000, GFI=1.000, AGFi=1.000
	การแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงาน	0.912	
	การทำงาน		
ปัจจัยเชิงสาเหตุของความร่วมมือในการปฏิบัติงานของครู	ทัศนคติที่มีต่อความร่วมมือในการปฏิบัติงาน	0.886	chi-square=0.330, $df=2$, $p=0.747$, RMSEA=0.848, GFI=0.999, AGFi=0.995
	การรับรู้ความสามารถของตนเอง	0.919	
	บรรยากาศของโรงเรียน	0.923	
	ความผูกพันต่องานและองค์กร	0.910	
การเรียนรู้ของครู	การต่อยอดองค์ความรู้	0.904	chi-square=0.000, $df=1$, $p=0.947$, RMSEA=0.000, GFI=1.000, AGFi=1.000
	การนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้	0.870	
	การปรับเปลี่ยนวิธีการปฏิบัติงาน	0.865	
การปฏิบัติงานในชั้นเรียนของครู	ความสามารถในการสร้างนวัตกรรม	0.900	chi-square=0.010, $df=1$, $p=0.936$, RMSEA=0.000, GFI=1.000, AGFi=1.000
	ความสามารถในการสอน	0.887	
	โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ		

หมายเหตุ. จาก “บทบาทการส่งผ่านของความร่วมมือของครูในการศึกษาปัจจัยเชิงสาเหตุที่มีต่อการเรียนรู้และการปฏิบัติงานในชั้นเรียนของครู” โดย พงณา อภาณุรักษ์ และสุวิมล ว่องวานิช, 2557, วารสารอิเล็กทรอนิกส์ทางการศึกษา, 9(2), หน้า 716 (<https://so01.tci-thaijo.org/index.php/OJED/article/view/37280>).

BUU
BURAPHA UNIVERSITY
WISDOM OF THE EAST

Faculty of Humanities and Social Sciences
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

HUSO

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

วิสัยทัศน์

Huso for All

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์สำหรับทุกคน

พันธกิจ

Smart Education

Smart Research

Smart Wisdom

Smart Organization

ค่านิยม

Happiness (ทำงานอย่างมีความสุข)

Unity (ทำงานร่วมกันเป็นทีม)

Social Responsibility (มีความรับผิดชอบต่อสังคม)

Outcome-Oriented (มุ่งเน้นผลลัพธ์)

บทความวิจัย

“นาริพมาตหรือเหยื่อของศีลธรรมชายเป็นใหญ่ในสถาบันศาสนา”: การศึกษาและวิเคราะห์เชิงวิพากษ์โครงสร้างอำนาจในสถาบันสงฆ์ไทย ผ่านกรณี ‘สีกา ก.’

กฤต พิริยธัญกุล

คำยืมภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต: กรณีศึกษาลักษณะการสนธิศัพท์สมาสในภาษาไทย
จิตตภา สารพัฒน์ก ไชยปัญญา และชนิกานต์ กุ้เกียรติ

เจ้าพ่อเขาใหญ่: จากผิอารักษ์สู่ผู้พิทักษ์ผืนป่าดงพญาเย็น
ชลธิชา นิสัยสัตย์

ภาวะการทำงานและปัจจัยที่มีผลต่อการทำงานของสตรีวัยแรงงานในครัวเรือนไทย
เทพบดี แลกันทะ และชฎาธาร โอษธิศ

กระบวนการทำให้ทุนวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า กรณีเทศกาลท่องเที่ยวประจำปีพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ทศวรรษที่ 2560-ปัจจุบัน
นราวิทย์ ดาวเรือง วรยา โสมอินทร์ วุฒิกร กะตะสีลา ณัฐพล นาทันตอง เกริกกฤษณ์ โชคชัยรัชดา ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ
ลมไชย ทารศรีภูมิ และจารุภา ดาวเรือง

สถานภาพงานวิจัยการเชื่อมโยงความในภาษาไทย
ยุทธชัย อุปการดี และดิอนา คาชา

การใช้ “ข้อความในภาพ” ในหนังสือภาพเกือบไร้คำภาษาฝรั่งเศส
วิริญจน์ หุตะสังกาศ

ไก่แม่ฮ่องสอน: ความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญา กับแนวทางส่งเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชน
สุรัชย์ เพ็ญพรทิพย์ ครุศร ศรีกุลนาถ รัตนพล ชื่นคำ และมนทล ฐานุตตมวงศ์

ปัจจัยที่ส่งผลต่อความพึงพอใจในนวัตกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์สินค้าชุมชน เพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอำเภอสันกำแพง
อัญมณี รักดีมวชน และคมสัน รัตนะสิมากุล

กลยุทธ์การเสริมสร้างการรับมือกับความเครียดของวัยรุ่นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย
อามานี ฮาแว ธันยากร ตุดเกื้อ และจิรัชยา เจียวก๊ก

บทความวิชาการ

สวัสดิการเพื่อการลงทุนทางสังคม
พงษ์เทพ สันติกุล และไพลิน สันติกุล

การเล่นเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมสำหรับเด็กปฐมวัย
รังสิริศม์ วงศ์อุปราช

BUU
BURAPHA UNIVERSITY
WISDOM OF THE EAST

Faculty of Humanities and Social Sciences
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
HUSO

วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ที่อยู่: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา 169 ถ.ลงหาดบางแสน ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี 20131

โทรศัพท์: 0 3810 2344 อีเมล: husojournal@buu.ac.th

<https://so06.tci-thaijo.org/index.php/husojournal/index>